POLYBII HISTORIOGRAPHI HISTORIARVM LIBRI QVINQVE,

*

Nicolao Perotto interprete.

VIRTVTE DVCE, COMITE FORTVNA.

LVGDVNI APVD SEB. GRYPHIVM,
1542.

NIC. PEROTTI

IN POLYBII HISTORIARVM LIBROS

Procemium ad Nicolaum v. Pontif. Maximum.

ABSOLVI tandē aliquando delegatum mihi abs te munus, Pontifex Maxime, conuersis in Latinum sermonem quinq; libris Polybij, qui soli nobis superstites ex amplissima illius historia remansere. Quare immortalem superis habeo gratiam, quorum maiestate suggerente mihi fauorem opus perfeci, ut optatum sanctitati tuæ, ita, nisi me animus fallit, gratissimum futurum. Tibi uero ingentes ago gratias, agamq; dum uiuam, quòd me unum ex multis, cui hoc munus delegares, elegisti. Nam per immortalem Deum, quid mihi, uel in præsentiarum gratius, uel ad posteritatis memoriam gloriosius iniungi potuit, quàm ut ueterem, atq; reconditam, sed tamen egregiam, ac luculentam, præstantis, & synceri autoris historiam in lucem proferrem: & quasi de nouo scribens, nostris hominibus, tanquam per manus traderem? Mihi quidē ita iucundus hic labor fuit, ut maiorem mihi fingere uoluptatem ne uoto quidem potuissem: Primùm, quòd morem gerebam uoluntati tuæ, cuius maxima semper, ac penè immortalia fuerunt erga me, & meos beneficia: deinde, quòd tanta uarietate rerum, et copia mirum in modum oblectabar. Quis enim suauior animi cibus offerri potest, quàm lectio historiæ? huius præsertim, in qua cum magnitudine ac diuersitate rerum ge-

starum, splendor quoq; uerborum coniunctus est, et suauitas orationis quibusdam quasi luminibus sententiarum respersa: ut mihi uideatur uno in opere Polybius et summus historicus, & orator maximus, & optimus philosophus fuisse: postremò, quòd nõ mediocrẽ me apud nostros homines gloriam consecuturum sperabam, si mea opera tam præclarus autor ex peregrino, aliquando Romanus *factus esset, & omissa gẽtili lingua, Latinè loqui didicisset.* V*erumtamen omnem hanc meam uoluptatem, atque hoc omne solatium, non parum ad extremum conturbauit imperfectio operis, quòd ex quadraginta ab illo editis uoluminibus, uix quinq; prima nobis supersunt, atq; hæc quidem ad adparatum cæterorum scripta: ut mihi certè uideatur quasi de industria, huius autoris sermo interruptus, dum comparata, ueluti quodam exordio, auditorum beneuolentia, atq; omniũ auribus sibi conciliatis, rem ipsam aggressurus erat, de qua agebatur.* O *grauem, detestabilemq; iacturam, ò cladem eò magis ab omnibus deplorandam, quo nemo non modo ex Græcis, uerumetiam ex* Latinis *historicis* Romanorum *res gestas, uel uerius, uel copiosius, uel maiori cum diligentia complexus est: scripsit enim, ut facilè ex his quinq; libris intelligi potest, quæcunq; à* Romanis *sunt gesta, à tempore quo primum extendere manus extra* Latium *cœperunt, quousq; totius orbis imperium adepti fuere: atq; hæc ita scripsit, ut* Latini *fere omnes eum deinceps sint secuti: nam, ut de reliquis taceam, manifestissimis argumentis deprehendi potest,* Titum Liuium Patauinum, *historicorum apud Latinos principem, hũc potius, quàm* Fabium Pictorem, *aut* Pisonem, *quos ipse memorat, secutum fuisse: quippe et in his, in quibus* Polybius *illos reprehendit,*

Polybij sententiam haud obscurè sequitur, & ita nonnunquam illius uestigijs inhæret, ut mihi quidem uigesimus primus liber Liuij, ex tertio Polybij libro ferè ad uerbum tralatus esse uideatur: ac nihil sanè inter eos interest, nisi quòd Liuius aliquanto breuius res gestas refert, Polybius diffusius. Liuius portẽta, ac prodigia plurima, & oracula, ac uisiones Deorum commemorat: Polybius his omnibus dimißis, præcepta quædam inserit, ad uitæ institutionem necessaria. Postremò Liuius conciones integras, atq; directas, Polybius obliquas exponit: quibus in rebus uter eorum magis sit probandus, non est mei uel ingenij, uel ætatis iudicare: quippe qui ne admirari quidem satis eorum uirorũ doctrinam pro merito possem. uerum equidem in Polybio breuitatem non desydero, in Liuio interdũ fortasse aliquid latius: flosculi uerò sententiarum quos operi suo Polybius inserit, magis profectò mihi mẽtem implent, quàm portenta Liuij, atque prodigia: quid enim dici minus credibile potest, quàm aut apparuisse Deum Annibali? aut ingenuum infantem semestrem in foro Olitorio, triumphum clamasse? aut bouem sua sponte in tertiam cõtignationem ascendisse? aut in agro Piceno lapidibus pluuisse? aut aliud quidpiam huiusmodi factum esse? quæ res ne ab eo quidem sunt creditæ, à quo scribuntur, nec dignæ sunt quæ in somnijs uisæ referantur: nam de obliqua oratione manifestum est, quid Trogus Pompeius senserit: qui, ut Iustinus refert, in Liuio & Sallustio reprehendere solebat, quòd cõciones directas, pro sua oratione, operi suo inserendo, Historiæ modum excessissent. Sed quò magis in hoc uagatur oratio mea, eò magis augentur mihi luctus, & commiseratio quædã de tanta clade, iacturaq; librorum. O' si reuiuisceret Po-

 lybius,

lybius,atq; hāc deformatam operis sui faciē agnosceret, uix octaua sui parte superstitis,quàm molestè,quàm grauiter,quàm acerbè ferret perlatos à se incassum tot labores,tot frustra euigilatas noctes, tot à se susceptas, tam breui tempore euanituras,atque occasuras cogitationes: quanquam eandem fortunam alij quoq; infiniti tam Græci,quàm Latini autores sunt experti. Quantum enim in utraq; lingua à doctißimis uiris relictum legimus? quantulum est,quod superest librorum? Quod uitio tēporum accidisse manifestū est:nam,quia homines longo iam tempore,optimarum artium, ac disciplinarum rudes, atque ignari erant,nullo in precio habebantur libri:& aut situ squaloreq; paulatim marcescebāt:aut aromatibus, ac pensis muliebribus tegendis dilacerabantur. Omnem huius rei culpam in principes eius seculi refundendam arbitror: neque enim idcirco illiteratos fuisse eos homines existimo,quòd aut tardiori ingenio,aut imbecilliori memoria essent,quàm uel præsentes sint, uel ueteres illi fuerint:sed quia ea tempestate ciuitatū principes nimio luxu ad segnitiē se,torporemq; conuerterunt,similes quoque reliquos ciues euadere necesse fuit. Est enim ita comparatum,ut qualescunq; summi ciuitatis uiri fuerint, talis quoq; sit reliqua ciuitas: & quæcunq; morum immutatio in principibus extiterit, eadē semper in populo sequatur. Quoniam ergo illiterati principes erant, cæteri quoq; rudes erant,atq; indocti: quòd si qui fortè ad studia se cōtulissent,nullus honor,nullum præmium proponebatur:quæ res in primis accēdere, atq; inflammare homines ad studia consueuit: Nam sicuti temperies,ac clementia aëris copiam,atq; ubertatem frugum: ita humanitas,& honor,& beneficentia principis bonas artes,excellen

cellentiaq; ingenia producit. Quid tandem causæ fuisse arbitramur, quòd tempore Alexandri regis multa clarissimorum uirorum ingenia floruerunt? nēpe, quia & ipse doctus erat, & doctos maximo in honore pretioq; habebat. Ferunt enim, cùm interiecto post illius mortem tempore Archestratus nobilis poëta, præter modum inopia premeretur, dixisse ei quendā: Tu uerò, si Alexandri ætate fuisses, in præmium cuiuslibet carminis Cyprum, aut Phœnicem habuisses. Lycon uero Scarpēsis comicus poëta Alexandri æqualis, cùm audiente illo comœdiam recitasset, in qua uersum quendam, nescio quid æris petētem inseruerat, confestim decem talentis donatus est. Hac eadem ratione Atheniensium, & Lacedæmoniorū, & Romanorum tempore multi clarissimi uiri floruerūt: sed ne ueterum dūtaxat exempla sectemur, quæ causa est, quòd in præsentiarum ita uigeant studia literarum, & tot se ingenia hominum prosternant, atq; ostentēt? profectò quia te principem habent, Nicolaë Quinte Pōtifex Maxime: qui, ut es in omni doctrinarum genere excellens, ita doctos, & studiosos omnes sustentas, suscipis, foues, amplecteris. Quando enim memoriæ proditum est in tanta ueneratione literas, seu literatos homines habitos fuisse, quanta hoc tempore habentur? quo uel primi abs te, uel soli honorantur. Sub quo Rege, siue Imperatore, siue republica, tantam unquam liberalitatem ac beneficentiam sunt experti, quantam sub te optimo, ac clemētissimo Pōtifice experiuntur? testes huius rei possem afferre quamplurimos: nisi excedere procemij modum uererer. Quis est enim non modo in Italia, uerùm etiam in Græcia, atq; adeo omni orbe terrarum, uel mediocriter doctus, qui hactenus liberalitatis tuæ periculum non fecerit? ut iam uul

gatum apud omnes gentes sit, munera tuæ sanctitatis omnium ueterum principum & Imperatorum, & regum munificentiam non modò æquare, uerumetiam longo, ut aiunt, interuallo excedere. Quamobrem omnes iam spe premij, gloriæq; erecti, ad studia literarum incumbũt, & pro sua quisq; facultate, aut componunt nouum aliquid, aut Græcum transferunt: multi etiam uetera, & iam obsoleta, ac fere deperdita conquirũt. Ex quo fit, ut ego maximas immortali Deo habeam gratias, quòd mihi datum sit nasci temporibus uitæ tuæ: neq; desperem aliquando futurum, ut sicuti multa antehac tuis auspicijs reperta sunt, quæ prius abdita erãt, ac prorsus ignota, ita reliqui quoq; Polybij libri in lucem redeant: quod si nobis Fata concesserint, non recuso quantulumcunq; mihi uitæ deinceps superûm uoluntate erit, quantumq́; à cura, & seruitio Principis mei mihi dabitur ocij, ad eorum translationem conferre: tuum modò mihi numen adsit summe Pontifex, tantumq́; ingenij aspiret, quantum eius operis magnitudo uidebitur postulare. Interea si quando te à gubernaculis Ecclesiæ Romanæ ad ocium transtuleris, horum quinque uoluminum lectione animum oblectabis.

Vale.

POLY

POLYBII
HISTORIARVM LIBER PRIMVS.

*

SI AB ijs, qui res gestas ante nos scripserũt, laudem historiæ prætermissam esse contingeret, fortasse necessarium uideretur, ut in nostri operis initio uniuersos ad suscipiendam, capessendamq́; historiam hortaremur: cùm nulla hominibus facilior ad uitæ institutionem uia sit, quàm rerum antè gestarum cognitio. Verùm cùm non aliqui, neq; aliquatenus, sed omnes, ut ita dicam, hoc principio, hocq́; fine utãtur, ut ueram disciplinam, exercitationemq́; ad res ciuiles historiæ cognitionem esse dicant: eamq́; solam ob exempla alienorum incõmodorum effectricem, & magistram, ut quis poßit fortunæ uarietatem æquo animo ferre: profectò neminem puto iudicaturum, necessarium fuisse, ut de ijs, quæ rectè, et à multis dicta sunt, denuò sermo haberetur: à nobis præsertim, quibus nouitas ipsa rerum, de quibus scribere instituimus, satis superq́; est, ad hortãdos alliciendosq́; omnium, tum iuuenum, tum natu grandiorum, ad hanc nostram historiam animos. Quis enim adeo est hominum, uel prauus uel ignauus, qui nosse refugiat, quo modo, quo'ue regendi genere uniuersæ totius ferè orbis nationes domitæ, & intra trium & quinquaginta annorum spatiũ, imperio populi Romani subiectæ

fuerint? id quod ante id tempus uisum fuerat nunquam. Aut quis rursus ita cæteris spectaculis, ac disciplinis deditus atq; affectus est, ut aliquid huic cognitioni præponendũ ducat? at, quàm grande, quamq; excellens sit hoc nostrum opus, palàm erit, si principatus, qui maximè & dignitate, & gloria floruerunt, de quibus amplißimè scripserunt historici, Romani imperij excellentiæ comparabimus: digni autem hi tandem sunt, qui comparentur. Persarum quibusdam temporibus magna potentia fuit, sed quotiescunque transgredi Asiæ terminos ausi fuere, non in principatus solùm, uerumetiam in proprij capitis periculum inciderunt. Lacedæmonij cùm diu de Græcorum imperio certauissent, tandem desyderij sui compotes facti, uix annos duodecim imperare liberè potuerũt. Macedones in Europa quidẽ dominati sunt ab Adria ad flumen Istrum, quæ exigua quædam eius regionis pars est: postea debellatis Persis, Asiæ quoq; principatum habuerunt: sed tamen hi quoq;, etsi complurium rerum atq; locorum domini sunt uisi, magnam tamen orbis partẽ intactam reliquerunt: nam de Sicilia, Sardinia, Africa, ne cõtendere quidẽ cœperunt: ferociores uerò Europæ nationes, & quæ magis ad Occidentem uergunt, uix, ut sic dixerim, cognouere. Romani non aliquam orbis partẽ, sed uniuersum fere orbem subiugarunt. Cæterùm initium nostri operis erit, à temporibus quidem, Olympias centesima & quadragesima: à rebus uerò gestis, apud Græcos quidem, bellum sociale appellatum, quod primum cum Achæis aduersus Aetolos Philippus incepit, Demetrij filius, ac Persei pater: apud eos uerò, qui Asiam colũt, bellum Syriacũ, quod Antiochus & Ptolemæus Philopater inuicem gesserũt. In Italia uerò & Africa bellum Romanorum,

norum, Carthaginiēsiumq;, quod complures bellum Annibalis appellant. Hæc autem ea sequentur, quæ sunt ultimo loco à Sycionio scripta. Ante hæc igitur tēpora bella diuersis in locis sparsim gesta sunt. Postea uerò euenit, ut in unum quasi corpus coalesceret historia, & res Italicæ, Libycæq; cum Græcis, atq; Asiaticis miscerētur, & ad unum finē omnia tenderent. Quapropter & exordium nostri operis ab eo tēpore sumpsimus. etenim cùm in eo bello Romani Carthaginienses superassent, maiorē à se partem iam gestam rati, quo uniuersum aggredi possent, eo primū tempore ausi fuerūt ad reliqua manus extendere, & cum potentia, ac uiribus in Græciā, Asiamq; traijcere. Quòd si eorū mores atq; instituta, qui de principatu orbis inter se cōtenderunt, cognita perspectaq; haberemus, fortasse non esset opus altius repetere, quibus uiribus, quáue potentia freti tales tantasq; res aggreßi fuerunt. Verùm cùm neq; Romani populi, neq; Carthaginiensium instituta cōpluribus Græcorum nota sint, neque eorum uires, neq; res gestæ, necessarium arbitrati sumus hunc, & sequentē librum, antequam historiā ingrederemur, præscribere: ne quis forte, cùm ad lectionem nostri operis se cōtulerit, dubitare poßit, quo consilio, quíbusq; uiribus, aut facultatibus fretus Romanus populus eò animum induxerit, quò & orbe terrarum, & uniuerso mari nostro potiretur: cùm potius ex his principijs, atque hac nostra præparatione, manifestè omnes intelligant, necessarias Romanos facultates habuisse, quibus & rem talem tantamq; aggredi, & desiderij sui compotes fieri potuerunt. Nam & huius nostri operis, et rerum hac tempestate gestarū pulchritudo in primis hæc est: quòd, quemadmodum fortuna omnes fere totius orbis terrarum res, ad

unam partẽ inclinauit, & omnia ad unum, eũdemq; finẽ referri coëgit: ita etiam per historiã uniuersa eo ordine, quo gesta sunt, facilè scribi, et simul omnia cerni, atq; uideri possunt. Hoc autẽ uel in primis nos animauit ad scribendã historiam: simul, quòd tẽporibus nostris nemo adhuc fuit, qui in uniuersum res gestas scribere uoluerit: nã id multo minus nos fecissemus. Verùm, cũ plerosq; uideremus singillatim bella quædã particularia, et res in illis gestas annotasse: uniuersalẽ uerò, et ut ita dicã coniunctã rerum gestarũ commemorationem, quãdo, aut unde inceperint, quomodo gestæ sint, quẽ finem habuerint, neminem prorsus, quod mihi notũ esset, usq; in præsentem diẽ attigisse: operæpretium fore cẽsuimus, si nostra opera daretur hominibus nostris facultas legẽdi, id quod optimum simul, & utilißimũ fortunæ opus fuit: nam cùm multa in uita hominũ fecerit præclara illa quidem, et admiratione digna: nihil tamen usq; in præsentem diem fecit, quod sit rebus nostri tẽporis comparandum: quæ res quidẽ ex ijs, qui priuatas scripserũt historias, minime intelligi posset, nisi fortè quis sit, qui, cùm præclaram aliquam ciuitatem transierit, aut seorsum pictam uiderit, putet se propterea uniuersi orbis situm, figurã, atq; ordinem intellexisse. Quod nullo modo uerisimile est: ac mihi quidẽ uidentur, qui per particularem historiam satis intelligi posse uniuersa existimãt, nõ minus à uero deflectere, quàm si quis, cum animati, atq; formosi corporis separatas inuicẽ partes consideret, putet se propterea omnem eius animalis pulchritudinẽ atq; ornatum intellexisse. Etenim si quis distinctas illas, ac separatas partes sumat, cõiungatq; inuicẽ, & animal adhibita forma, atq; ornatu animi perfectũ efficiat, deinde id rursus illis ostẽdat, profectò fateantur se

tur se longe antea aberrasse, similesq; somniantibus fuisse: quendam enim conceptum totius uisis partibus facere certè licet, certam uerò scientiam, ac cognitionem eius habere impoßibile est. Quapropter paululum conferre posse particularem historiam putandum est ad uniuersi notitiam, ac cognitionem: ex cõmixtione uerò rerum & similitudine, & differentia accidere, ut nemo sit, qui ea legens singularem non capiat ex historia fructum ac uoluptatem. Faciemus autem principium huius libri primã Romanorum ex Italia transfretationẽ, quæ est ijs continua, quæ Timæus ultimo loco scripsit. Fuit autem Olympiade centesima & uigesima nona: quamobrẽ dicendum quidem est, quomodo, quo'ue tẽpore res Italicas composuerint, quibus facultatibus freti in Siciliã transfretauerint: nam in eam terrã primò extra Italiam sunt profecti: & eius quidẽ transfretationis causa simpliciter, et ut ita dicam, nudè dicenda est, ne causa causam quærẽte, totius rei principium & consideratio perplexa sit: sumendum etiã tale principiũ, quod sit tẽporibus ac rebus consentaneum, & uniuersis cognitũ, quodq; ipsum ex seipso considerari poßit: etiã si oportuerit temporibus paulo altius repetitis, res interea loci gestas summatim cõmemorare: nam principio quidẽ ignoto, uel per Iouem subobscuro, neq; ea quidẽ, quæ sequuntur, persuadere, aut facere fidẽ possunt: quòd si opinio de principio uera sit, tunc omnis quoq; cõsequens sermo facile auditorum auribus satisfacit. Annus erat post eam naualem pugnam, qua Cymon Atheniẽsis Xerxen superauerat, decimusnonus: ante bellum uerò in Leuctris gestũ, quo Lacedæmonij pacẽ cum rege Persarũ inierãt, sextusdecimus: cùm Dionysius senior Græcis, qui Italiæ oram incolebãt, circa Elleporum

supe

superatis, Rhegium Calabriæ ciuitatem obsidebat. Galli uerò Romam Capitolio duntaxat excepto, occupabant: quo tempore Romani percusso cũ Gallis fœdere, et præter spem recuperata iterum patriæ libertate, gerere cũ finitimis bella cœperunt. Et mox Latinis omnibus superatis, bellum Tyrrhenis, deinde Celtis, postmodũ Samnitibus intulerũt. Non multo interiecto tempore cùm Tarentini ob ea, quæ in Romanorum legatos patrarant, se non satis tutos putantes, anno uno ante Gallorum in Italiam aduentũ, Pyrrhum regem ad se uocassent, et simul ij, qui apud Delphos erãt, bello superati in Asiam cõfugissent. Romani deuictis iam Tyrrhenis, atq; Samnitibus, Celtis uerò in Italia cõpluribus prælijs profligatis, tunc primũ in reliquas Italiæ partes facere impetum cœperunt, uelu ti iam nõ de alienis, sed de proprijs, & ad se pertinẽtibus rebus contendentes, pugnãdi artem ex bellis, quæ iam cũ Celtis atq; Samnitibus gesserant, optime edocti. Acriter igitur huic bello insistentes, Pyrrho eiusq; copijs tãdem ex Italia expulsis, rursus eos quoq;, qui cum Pyrrho senserant, persequebãtur: ac mox ueluti ex insperato omniũ domini facti, & uniuersis, qui Italiam habitabãt, præter Celtas, subiugatis, deinceps Romanos qui Rhegium tenebant, obsidere cœperunt: proprij enim quiddã, ac par duabus ciuitatibus, quæ in freti illius angustijs sitæ sunt, ea tẽpestate accidit Messanæ, & Rhegio: Messanã enim nõ multo ante hæc tempora Campani, sub Agathocle in Sicilia militantes, urbis splendorem atq; opulentiã admirati, cùm primum patrandæ rei oblatam sibi opportunitatem uiderunt, per amicitiam intra mœnia recepti, uiolata fœderis fide, in urbem impetũ faciunt: ciues partim urbe eijciunt, partim trucidant: uxores, liberosq; eorum,

prout

prout cuiq; in ipso conflictu sors tulit, item postea fortunas, agrosq; inter se partiuntur: ita pulcherrimæ, opulentißimæq; urbis compotes facti, confestim huius sui facinoris imitatores repererunt. Rhegini enim tẽpore, quo Pyrrhus Epyrotarum Rex in Italiam copias traiecit, aduentu eius deterriti, simul quòd Carthaginienses tunc mari dominantes metuebant, populi Romani opem, atq; præsidium postularunt. Mißi ab Romanis ad Rheginos milites aliquandiu urbem tutati, fidem ciuitati seruauerunt: erant numero quatuor millia hominũ, quibus duces præerant Decius & Campanus: sed tandem Mamertinorum exemplo permoti, & eos tanti facinoris conspiratores habentes, ipsi quoq; Rheginis fidẽ uiolant, tum rei opportunitate, tum Rheginorum opulentia pellecti: ciues alios ex urbe depellunt, alios cædunt: deniq;, ut Mamertini fecerant, ciuitatem detinent. Romani, etsi hanc Rheginorum calamitatem graui, & iniquo animo ferrent, superioribus tamen bellis occupati, subsidium ferre non poterãt: confecto autẽ bello Rhegium, ut mox dicebamus, profecti, urbem obsederũt, ac tandem expugnarunt: interfectis compluribus, qui in ipsa etiam uictoria præscij, quæ passuri forent, si superuiuerent, usq; ad extremum fortißimè repugnarunt: trecenti solum uiui in potestatem redacti, quos Romam euestigio missos, Consules in forum produci, ac uirgis cædi, et tandem secundum patriæ morem, securi percuti fecerunt: quò & illi scelerati facinoris pœnas darent, & ipsi suam erga socios fidem, quantum fieri posset, confirmarent, urbem & agros, cæteraq; quæ superfuerant Rheginis continuò restituerunt. Mamertini, sic enim Campani se, capta Messana nuncupabant, quandiu legio illa Romanorum Rhegium detinuit, præsidio

eorum

eorum freti, non solùm ciuitatem, & agrum suum tutabantur, uerumetiã finitimas plerasq; tum Carthaginiensium, tum Syracusanorum ciuitates magnopere infestabant, nonnullas etiam Siciliæ urbes sibi tributarias fecerant: mox uerò restituta Rheginis urbe, Romanæ legionis præsidio destituti, ipsi quoq; à Syracusanis obsidionem paßi sunt ob causas, quas dicemus. Non multo antè tempore, Syracusanorum copiæ, cùm inter se, atque eos qui reipub. præerant, orta seditio foret, duces sibi creauere Artemidorum, & eum, qui postea rex fuit, Hieronem, admodum quidem adolescentem, sed ita uniuersis naturæ, atque ingenij dotibus ornatum, ut nihil sibi regium, præter regnum, deesse uideretur. Hic suscepto magistratu, cùm tandem caterua amicorum stipatus in urbem introijsset, ac diuersæ factionis ciues superasset, adeo clemẽter, moderateq; uictoria usus fuit, ut cõsentiente unanimi Syracusanorum omnium, qui nõ facile in huiusmodi rebus conuenire consueuerant, fauore, dux iterato crearetur. Hieron igitur cõfestim maiora se, quàm ut dux esset, animo cõcipere manifestißimis argumentis ostẽdit. Principio enim cùm Syracusanos animaduertisset, quotiescũque copias ducesq; eorum extra urbem mitterent, seditionibus inter se uexari cõsuetos, Leptinem autem intellexisset fide, atque autoritate inter cæteros Syracusanos plurimum pollere, & multitudini gratißimum esse, non inutile futurum putauit, si affinitatem cum ipso contraheret, quò haberet, quem pro se in ciuitate posset relinquere, quoties eũ ad res gerendas exire, copiasq; in expeditionem educere oporteret. Accepta itaq; in matrimoniũ Leptinis filia, cùm sciret ueteres Syracusanorum copias, quæ ex conductis militibus erant, instabiles esse, rerumq;

nouarum auidas, dedita opera exercitum in Barbaros, *qui* M*essanam tenebant, educit, castrisq; iuxta* C*entoripam positis, ac strictis circa* C*yamossorũ fluuium aciebus, Syracusanos equites, peditesq; secum tenet, quasi per aliud iter hostes aggressurus foret.* Gregarium *uerò, ac conductitiũ militem circũueniri ab hostibus, ac profligari patitur.* I*pse diuerso itinere cũ Syracusanis omnibus profectus, incolumis in ciuitatem reuertitur. Liberato per hunc modũ ueteranis gregarijsq; militibus exercitu, nouum ipse fidum militem iterato conducit.* I*taque rebus omnibus diligenter compositis, cùm* Barbaros *cerneret superiori uictoria stulte nimium temerarieq; elatos, ipse cum armatorum, & iam satis à se exercitorum ciuium manu extra urbẽ profectus, citato itinere ad* M*ileum agrum peruenit, ibiq; iuxta* L*õgani fluminis ripas ingens cum* Barbaris *prælium collatis uiribus commisit: quibus tandẽ superatis, ducibusq; eorum captis, cũ* Bar*barorum petulantiam hac uictoria repressam cerneret, Syracusas cum copijs reuersus, consentiente omnium ciuium fauore, rex à socijs appellatur.* M*amertini primùm* Romanæ *legionis, ut suprà diximus, præsidio destituti, deinde hoc graui prælio affecti, cùm iam ferè animis cecidissent, pleriq; ad* C*arthaginienses cõfugiunt, eisq; & sese & arcem dedunt: alij ad* Romanos *legatione missa, ciuitatem illis tradũt, præsidiumq; ueluti ab eiusdem generis hominibus postulant.* Romani *diu inter se, quid faciendum esset, dubitarunt: perabsurdum enim putabant se, qui paulò antè in proprios ciues ob occupatam cõtra fidem* Rhegium *tam grauiter animaduertissent, nunc* M*amertinis, qui eiusdẽ sceleris rei essent, præsidiũ ferre.* V*erũtamen cùm* C*arthaginiẽses cernerẽt iam nõ* A*fricã*

modò, uerumetiã pleraq; Hiſpaniæ loca, inſulas prætereà omnes Sardonij, ac Tyrrheni maris ui, atque armis ſubegiſſe, periculoſam ſibi eorum uicinitatẽ fore ſuſpicabantur, ſi Siciliæ quoq; domini fierẽt: hanc autem facile in Carthaginienſium poteſtatẽ uenturam intelligebant, niſi Mamertinis ſuppetias mitterent: etenim Meſſana capta, quæ eis à nõnullis, ut ſuprà diximus, offerebatur, cõfeſtim Syracuſas quoq; recuperaturos haud dubiũ erat, præſertim cùm reliquum Siciliæ ſub eorũ ditione foret. Hæc cùm Romani cogitarẽt, ſeruare Meſſanam omnino neceſſarium putabãt: neq; pati, ut Carthaginiẽſes, quaſi pontem quendam ſibi cõſtituerent, per quem tranſire in Italiã pro libidine poſſent: diu tamẽ hæc res in Senatu agitata, tandemq́;, cùm iuuare Mamertinos turpius eſſe, quàm commodius ob patrata ſcelera uideretur, rem infectam Senatus dimiſit. At populus Romanus cùm tot bellis defatigatus, atq; contritus, iam quiete aliqua egere uideretur, & ſimul oſtẽdentibus ducibus utilitatem & cõmodũ, quod ex ea re prouenire poterat, præſtandũ Mamertinis ſubſidium iudicauit, atq; ea ſententia per plebẽ confirmata, confeſtim alterũ ex Conſulibus Appiũ Claudium traducere in Siciliam exercitũ, & Mamertinis ferre ſuppetias iubent. Mamertini de Romanorũ præſidio certiores facti, Carthaginienſium præfectum, quem ſuperius poſitum in arce diximus, partim terrore, partim dolo ex urbe eijciunt, Appium Claudium ad ſe uocant, ciuitatem in eius manibus ponũt. Carthaginienſes præfectũ præſidij, quòd formidine ſimul atq; ignauia arcẽ amiſiſſet, cruci affigunt, ac repẽte terra mariq; coactis copijs, claſſeq́; circa Pelorũ poſita, terreſtribus uerò copijs circa Meſſanam caſtrametati, urbẽ diligentiſſime obſident.

Inter

Interea temporis Hieron oblatam sibi opportunitatē ratus, ad expellendos, fugandosq; è Sicilia Barbaros, qui Messanam tenebant, percusso cum Carthaginiēsibus fœdere Syracusis profectus, positisq; ad aliam partem castris iuxta montem, quem Chalcidicum uocāt, eum quoque exitum Mamertinis abstulit. At consul per noctem nō sine periculo traiecto freto Messanam peruenit: cūq; hostes cerneret acriter undiq; urbem prementes, quippe qui non modò terra, uerumetiam mari potentiores erāt, obsidionem sibi partim turpem, partim periculosam ratus, primum legatis ad utrunque mißis, an bello liberare Mamertinos rebus pace compositis ualeret, experiri uoluit: sed cùm neuter hostium Consuli præberet aures, tandem coactus subire periculum, decernere primum cū Syracusanis statuit: igitur copias aduersus Hieronem educit, hortatur milites, acies struit: nec Syracusanorū Rex certamini moram facit: diu, acriterq; pugnatur, tandē uictoria penes Romanos fuit: quippe qui magna parte hostium cæsa, Regem usq; in castra persecuti sunt. consul interfectorū corporibus spoliatis, se cū exercitu in urbē recipit. Hieron iam plane omnibus rebus suis metuens, proxima nocte Syracusas properat, postridie eius diei Appius cū Syracusanorum fugā persensisset, auctis animus persequi eos decreuit, conuocatis itaq; militibus iubet, ut curēt corpora: dein cū prima luce è castris proficiscitur, collatisq; cū hoste uiribus, partim trucidat, alios cogit in ꝓxima oppida se recipere. In hūc itaq; modū soluta obsidione, per Syracusanorū, atq; sociorū agros intrepidus, nemine obuiā eunte, incursiones facit, deuastat cūcta, tādemq; ipsas Syracusas obsidet. Hæc prima pop. Ro. cū exercitu extra Italiā profectio fuit, ob eas quas di

ximus causas: quã cũ iudicauissemus totius nostri propo siti cõmodissimum fore principiũ, ab ea potissimũ incce pimus, repetitis paulo altius, quæ necessaria uidebantur, ne quam in reddendis causis dubitationem relinquere mus: nam quo tempore, quo'ue modo Romani summo in discrimine fuerint, ipsam quoq; urbem Romam amitten di, et quãdo rursus superata Italia exteros subiugare cœ perint, necessarium existimauimus ante omnia expone re, quò magnitudo imperij eorũ, quæ postea secuta est, intellectis eiusmodi principijs, similima ueri uideretur. Quòd si insequẽtibus quoq;, cùm de claris ciuitatibus lo quamur, aliquid forte paulo altius repetimus, nemo sit, qui miretur: id enim eo cõsilio facimus, ut principia no stra talia sint, ex quibus apertè liceat intelligere, quomo do, quibus'ue rationibus ad eum quisq; statum peruene rit, in quo in præsentia permanet: quod hoc loco de Ro manis facimus. Verùm, his omissis, tempus est, ut iã ad id, quod propositum erat, reuertamur; ea primo breuiter summatimq; exponẽtes, quæ ante ea tempora, de quibus scribere præcipuè intẽdimus gesta sunt: quorũ primũ est bellum à Romanis Carthaginiensibusq; in Sicilia gestũ: proximum huic bellum Punicum, quod res gestas primo Amilcaris, deinde Asdrubalis, cũ ijs, quæ sunt à Cartha giniensibus gesta, cõiungit: quo tempore prima Roma norum in Illyrium, atq; eas Europæ partes transfreta tio fuit: prætereà certamina Romanorũ aduersus Gallos, qui ea tempestate in Italiam uenerant. Eòdem tempore apud Græcos quoq; bellum gestum, quod Cleomenicum appellatur, ad quod nostra hæc omnis præparatio ten dit: nam sigillatim res gestas omnes commemorare, neq; nobis necessarium uidetur, neq; audiẽtibus utile: neque enim

enim historiam de illis scribere instituimus, sed summatim ea, quæ ad futuram historiam necessaria uidebũtur, attingere. Quapropter, breuiter ea cõmemorãtes, quantum in nobis erit, enitemur finem eorum, quæ præparationis gratia restremus, cum principio nostræ historiæ coniungere: ita enim cõtinuata narrationis serie, & nos recte existimabimur ea, quæ à cæteris historia conscripta sunt, tetigisse, & discendi cupidis apertam facilemq; ex omni parte uiam parauisse. Verum nobis uel in primis libuit primum hoc Romanorum cum Carthaginiensibus pro Sicilia bellum paulo diligentius conscribere, quod neq; diuturnius bellum reperire facilè foret, neque maiores apparatus, neq; frequẽtiora facinora, neq; plura certamina, neq; maiores utrinq; rerũ uarietates: quandoquidem ea tempestate uterq; populus legibus suis integer erat, fortuna mediocris, uiribus par: unde si quis utriusq; ciuitatis uires, atq; imperium cõsiderare uoluerit, non tam ex sequẽtibus bellis, quàm ex hoc facere comparationem debebit. Illud quoq; nos ad hoc bellum scribendum maximè impulit, quòd ij, qui optime uidentur de eo scripsisse, Philinus & Fabius, non parũ à uero deflexisse mihi uidentur. Quanquã illos quidẽ de industria mentitos esse nõ ausim dicere: sed eos puto, ut amãtes cõsueuerunt, suorũ beneuolentia deceptos. Nã & Philino quidẽ ex affectu, Carthaginiẽses omnia bene, prudẽter, fortiterq; egisse uidẽtur, Romani cõtrà. Fabius uerò sententiæ est plane diuersæ: quam modestiã in cæteris uitæ partibus nemo fortaßis sit, qui reprehẽdat. Siquidem bonum uirũ amicorum patriæq; amicũ esse decet, & amicorum amicos colere, inimicos odisse: at eũ qui scribẽdæ historiæ munus susceperit, omnia huiuscemodi moderari

decet, & nonnūquam summis laudibus extollere inimicos, cùm res gestæ eorum ita exigere uidentur. Interdum amicos necessariosq; reprehēdere, cùm errores eorū digni sunt, qui reprehendātur. Ac ueluti si quis oculos animāti effoderit, quicquid superest corporis, inutile fit: ita dempta ex historia ueritate, narratio omnis inutilis est. Quamobrem neq; à reprehensione amicorū, neq; ab inimicorum laudibus, cùm ita res ferat, abstinendum: neque turpe putādum, si eosdem aliquando reprehēdamus, interim laudemus. Siquidem eos, de quibus scribimus, neq; semper rectè facere, neq; continue errare uerisimile est. Quòd autem hæc ita sint, ex his, quæ Philinus scripsit, facile intueri licet. Is enim statim in principio secūdi libri ita scribit: Carthaginienses atq; Syracusani Messanam obsidebāt: quò cùm Romani milites, traiecto freto, aduenissent: confestim aduersus Syracusanos exeuntes, & ab his uicti, ac profligati, in urbem regressi sunt: Rursusq; aduersus Carthaginiēses profecti, nō solùm fusi fuerunt, uerumetiā magna pars eorū uiui capti. Statimq; cū hæc dixisset, Hieronē, inquit, post id prœliū adeo timore perculsum fuisse, ut non solùm incensis castris, atq; tētorijs, per noctē Syracusas fugerit: uerūetiā munitissima quæq; loca, quæ inter Messanam ac Syracusas erāt, dereliquerit. Carthaginienses quoque refert eo prælio pari modo perterritos, relictis castris, per Siciliæ oppida se diuisisse: neq; post eū diem educere exercitū fuisse ausos: quin Duces eorum, cum populorū animos adeo perculsos cernerent, suasisse, ne amplius res eorū fortunæ belli cōmittendas ducerent. Romanos autē Carthaginienses insecutos, non solùm prouinciam deuastasse Carthaginiēsium & Syracusanorum, uerùm ipsas quoq; Syracusas obsē-

disse,

disse, quæ res adeo omni ratione caret, ut eã refellere sit protinus superuacuum. Quos enim paulo antè Messanã obsidentes, collatis manibus uictores fecerat, eosdẽ mox in fugam cõuersos, castra reliquisse, & perculsis animis sese in ciuitatẽ recepisse, tandemq; obsidionẽ passos esse cõmemorat. Quos uerò prælio superatos à Carthaginiẽsibus obsideri dixerat, eos sine mora uictores, factis per agros hostium incursionibus, ad extremũ Syracusas obsidentes facit. Hæc uerò inuicem cõuenire nequaquã possunt. Aut enim, quod primo posuit, aut quod mox subiecit, falsum sit necesse est. Constat autẽ hoc uerũ esse, cùm neminẽ lateat Carthaginiẽses atq; Syracusanos, relictis castris, se in urbẽ recepisse: Romanos uerò citato gradu oppugnatũ isse Syracusas. Superest igitur, quod primò posuerat falsum esse: & cùm in eo prælio, quod propè Messanã gestum est, uictoria penes Romanos fuerit, autorem tamen illos bello à Carthaginiensibus superatos finxisse. Talem frequẽter reperias Philinum: neq; secus etiam Fabium, ut suis utrunq; locis ostendimus. Quapropter ut eò reuertamur, unde discessimus, nos prò uirili nostra operam dabimus, ut studiosis nostri operis facilè ueritas historiæ dilucescat. Cùm igitur fama rerum ab Appio, cæterisq; Romanis militibus bene strenueq; gestarum, ex Sicilia Romã peruenisset, Cõsules declarati M. Valerius, & C. Octacilius, uterq; cum omnibus copijs in Siciliã missus est. Erant in Romanorũ exercitu legiones quatuor: Romani omnes, præter auxilia, quæ singulis annis à socijs accersebãtur: harũ singulæ cõtinebant peditũ quatuor millia, equites trecẽtos. Igitur aduẽtu Consulũ pleræq; ciuitates tum Carthaginiensium, tũ Syracusanorũ, ad Romanos defecerũt. Hieron cùm iam Siciliæ

populos cecidisse animis cerneret, et simul Romani *exercitus multitudinem, ac uires adauctas, tutius sibi fore ratus* Romanorum, *quàm* Carthaginiẽsium *partes secta ri: legatos ad* Consules *mittit, qui de pace atq; amicitia tractarẽt.* Romani, *quòd* Carthaginienses *undiq; maria tenẽtes, cernebant: &, ne aliquãdo intercludi cõmeatus possent, ucrebantur: cõmodißimam fore huic rei* Hieronis *amicitiã rati, pacem cum* Syracusanis *his ferè conditionibus firmauerunt:* Vt *rex captiuos, quos in uinculis habebat,* Romanis *sine precio restitueret, argẽti insuper talenta centum pẽderet, & ut deinceps* Syracusani *socij atq; amici, populi* Romani *appellarentur.* Hieron *rex iã sub* Romanorum *tutela sponte cõstitutus, auxilijs & cõmeatibus, quoties necessarium fuit, populo* Rom. *abunde subministratis, reliquum ætatis suæ felicißimus* Græcorũ *omnium, fortunatißimusq; peregit.* E*tenim hic mihi inter cæteros clarißimus uidetur fuisse, & consilijs suis omnibus diu feliciter usus, cùm publicis, tùm priuatis in rebus.* Verùm, *cum primùm earum rerum fama* Romam *peruenit, populus* Romanus *approbatis conditionibus pacis cũ* Hierone *initæ, post eum diẽ haud necessariũ putauit* Romanos *omnes copias extra* Italiã *mittere: duas tantũmodo legiones satis superq; esse ratus, simul quòd ascito in societatẽ* Rege, *leuius fore bellum existimabat, simul quòd per eum modum maior futura erat copia rerum exercitui necessariarum.* C*æterum* Carthaginienses, *ubi* Hieronem *uident hostem sibi factum,* Romanos *uerò maiorem* Siciliæ *partẽ occupatam tenere, ualidiori ad resistendum potentia opus esse rati,* Lygurum, *atque* Gallorum *multitudinem, præterea etiã plerosq; ex* Hispania *milites in supplementum scribunt. quibus in* Sici

liam

liam traductis, cùm Agrigentinorum urbem ad belli apparatum peropportunam esse cernerent, quòd in fronte aduersus hostes munitißima erat, contractis in eam undiq; copijs, & commeatu abundantißimè parato, illa ueluti quadam arce belli aduersus Romanos *utuntur. Consules fœdere cum Hierone percusso è prouincia decessere. Post eos uerò Lucius Posthumius, & Q. Aemilius cõsules creati, in Siciliam cũ exercitu ueniunt. Hi primùm Carthaginiensium rebus diligentißime consideratis, intellectoq; apparatu, circa urbem Agrigentum facto, audacius, quàm superiores fecerant, Siciliæ rebus incũbendum censuerunt. Quamobrem coactis in unum omnibus copijs, ipsum Agrigentũ inuadunt, & non longius octo ab urbe stadijs castrametati, hostem mœnibus inclusum tenent. Erat iam meßis tempus, & longam fore obsidionem omnes rebantur, quamobrem milites relictis castris audacius, quàm res postulabat, colligendis frugibus intẽti erant. Carthaginienses conspicati hostem palantem, & uagum per prouinciam securum discurrere, magnam in spem adducti, Romanorum exercitum eo die opprimi posse, magna ui pars in castra hostium, pars in ipsos frumentatores impetum faciunt: sed diuersitas morum, cùm sæpe alias, tum maxime eo die rem Romanam tutata est. Nam apud Romanos mors pœna est ijs, qui in bello locum, in quo constituti sunt, reliquerint, aut aliquo modo è castris fugerint. Quo factum est, ut, cùm Carthaginiensium longè maior numerus foret, Romani tamen fortißimè resistentes, multis quidem ex suis amißis, longè plures ex Carthaginiensibus interfecerint: tandemq; nõ solùm hostes à castris auerterint, uerumetiã eos insecuti, partẽ trucidarint: reliquos ouantes ipsi redire in mœ*

nia præcipites coëgerint. Cæterùm tantus utrosq; metus ex huius diei periculo inuasit: ut deinceps, neq; Carthaginiēses inconsultius impetum facere in castra Romano*rum auderēt, neq;* Romani *temere suos frumentatū abire paterentur. Cumq;* Carthaginienses *iam non amplius in* Romanos *exirent, sagittis tantūmodo eminus pugnantes, Consules in duas partes diuiso exercitu, alteram ad Aesculapij tēplum posuerunt, altera ad eam partē, quæ ad* Heracliā *spectat, castrametati.* Quod *uerò inter duo castra mediū erat, ex utraq; parte urbis duplici cinxere uallo, & unā quidem fossam inter se ac mœnia urbis fecerunt, quò ab egrediētibus tuti forent: alterā uerò extrinsecus, ne aliūde uenire subsidia possent, quæ plerunq; à uicinis ciuitatibus præstari obsessis urbibus cōsueuerunt.* Loca *inter fossas, atq; exercitū media præsidijs militum diligētißimè firmarunt: commeatum, cæteraq; exercitui necessaria socij omnes in* Erbesum *oppidum summo studio congerebant.* Hæc *postea ex eo oppido, haud enim procul aberat, milites* Romani *cōmodißimè ferebant in castra.* Quinq; *in hūc modū menses* Carthaginienses Ro*maniq; māserunt, neutram ferè in partem inclinantibus rebus.* Tādem *uerò, cum fames premere* Carthaginiēses *cœpisset, ob ingentem multitudinē, quæ inclusa mœnibus tenebatur, erāt enim ultra* L. *millia hominum:* Anni*bal, penes quē summa imperij erat, iam rebus suis prorsus diffidens, cōfestim* Carthaginē *misit, qui & circumuallationem urbis nuntiarent, & opem atq; subsidium peterēt: quibus rebus permoti* Carthaginiēses *instructo exercitu, magnoq;* Elephantorum *numero coacto, ac paratis nauibus, omnes ad* Annonē, *alterum* Carthaginiensium *ducē, in* Siciliam *miserūt.* Hic *coactis omnibus copijs,* He*racleam*

racleā profectus,principio rebus omnibus diligentißimè cōsideratis,Erbesum oppidū,quod usq; in eū diem horreum pop.Ro.fuerat,per proditionē recepit,& facultatem cōmeatuum,ac cæterarum rerum exercitui necessariarū hostibus ademit:quo factū est,ut Romani nō minus obsiderētur,quàm obsiderēt.Eò enim ob penuriā annonæ,& cæterarū rerum necessariarum redacti sunt, ut sæpenumero de dissoluēda obsidione consilium ceperint: quod tandē proculdubio fecissent,nisi Hieron Syracusanorū rex summo studio cōmeatum, & cætera necessaria exercitui suppeditasset.Post hæc Anno cùm uideret Romanos morbo simul atq; inopia rerū necessariarū grauiter urgeri,ingēs enim exercitum pestilētia inuaserat,& suos prōptos,paratosq; ad prælium intelligeret,coactis ultra quinquaginta Elephātis,et simul paratis omnibus copijs,exercitū omnē ex Heraclea educit. Iubet equitibus Numidis,ut præcedāt, & cōserendo cū hostibus manus,eos iritēt,et quantū in eis sit,hostiū equites prouocare in præliū conentur:deinde insequētibus uertant terga,neq; prius desistant fugere, quàm ad se reuersi sint. Numidæ mādata Ducis exequi,collatisq; cū altero exercituum manibus hostes iritare. Romani equites confestim in eos erūpere,Numidas temere insequi.Libes prout eis mandatū fuerat,quousq; ad Annonē redirēt,fugere:tum Romanis terga dātibus,insequi, cōplures eorum interficere,reliquos usque in castra fugare. His rebus ita gestis,Carthaginiēses cū exercitu profecti,collē occupāt nomine Torū,non amplius decē stadijs à castris hostium remotū.Hūc in modū duobus mēsibus cōmorati,nihil omnino faciūt,præterquam quòd sagittis interdū, telisq; eminus pugnant. Interea Annibal multis ac crebris per noctem ignibus, etiam plerisque nuntijs ad Annonem

mußis, multitudinem amplius famem perpeti nō posse significat, multos ex suis ob penuriam annonæ ad hostes defecisse: his tandem causis permotus Anno, in aciem copias educit: nec segniores ad prælium Consules accedūt ob eas, quas diximus, difficultates: utriq; copias in locum æquum deducunt, conferuntur uires, acriter inter se cōcurrunt, præliū diu atrox fuit: tandē Romani primā Carthaginiensium aciem in fugam uertunt: fugientes in Elephātos præcipites eunt: qua re cōterritæ pecudes agmina cōturbant, per earum stragē subsecuti Centuriones, ad extremum terga uertere Pœnos cogūt. Per hunc modum profligati Carthaginiēses, pars in prælio occisi, reliqui Heracleam se recipiunt. Romani elphantis ferè omnibus, qui in prælio fuerāt, cæterisq; Carthaginiēsium rebus potiti, in castra copias reduxerūt. Adueniente uerò nocte, cùm propter ingentē lætitiam, quæ ex bene gestis rebus euenire frequēter consueuit, necnon ob laborē superioris prælij, negligentius à Romanis custodiæ fierēt, Annibal desperatis rebus, cōmodißimum tempus ad suam, suorumq; salutē ob eas, quas diximus causas, adesse ratus, intēpesta nocte cum copijs, quas Agrigenti habebat, egressus, per medias hostium munitiones, manipulis palearum æquatis aggeribus, nemine penitus sentiente, cum suis omnibus incolumis euasit. Romani uerò sub primā lucem re intellecta, insecuti parūper uestigia hostium, mox omnes ad urbem capiendā reuersi, nullo iam repugnante, in portas ciuitatis impetum faciunt, exercitum omnē intra mœnia inducunt, urbem locupletißimā diripiunt, multitudine seruorum, uarijsq; prædæ generibus potiti. Postquam Romæ nuntiatum est, Agrigentum profligatis Carthaginiēsibus in populi Romani potestatem

tem ueniſſe, Romani ſublatis animis, maiora mente agitare cœperunt: neq; iam ijs rationibus, quibus principio inducti fuerant, inſiſtentes, aut Mamertinos, Meſſanā́q; ſeruaſſe, aut Carthaginienſium opes contriuiſſe, in Sicilia contēti erant: ſed longe maiorum rerum ſpe cōcepta, Carthaginiēſes omnino e Sicilia expellere cupiebant: ea re patrata, maximum ſperabant incrementū res ſuas habituras. Huic igitur rei, atq; his de Sicilia cogitationibus omnes intenti erant: haud ignari, pedeſtribus copijs Romanos ſine dubio longè potētiores eſſe. Igitur expugnato Agrigento L. Valerius, & T. Octacilius cōſules creati, magno militum delectu habito, in Siciliam mittuntur. Ita Carthaginiēſibus mari ſine controuerſia dominantibus, quaſi æquatum erat bellum: cuius rei argumentum eſt, quòd poſt expugnatum Agrigētum, pleraq; Siciliæ mediterranea oppida, ob metum pedeſtrium copiarū, ad Romanos defecerant: poſt uerò aduentum claſsis longe plures maritimæ ciuitates metu adductæ potentiæ ſeſe Carthaginienſibus dediderāt: ſic par utrinq; ratio belli cōſtabat: ſed Italia ſæpenumero ob nauales copias uarijs hoſtium incurſionibus uexabatur. Africa uerò claſsis omnino expers erat. His rebus diligenter conſideratis, populus Romanus mari quoq; cū hoſtibus congrediendum ſtatuit: quæ res me uel in primis hortata eſt, ut præſens bellum pluribus uerbis conſcriberem, ne quis forte hoc quoq; principiū ignoraret, quomodo, quādo, & quibus cauſis adductus populus Romanus parandam ſibi claſſem, & naualibus quoq; copijs cū hoſtibus dimicandum cenſuerit. Cùm igitur bellum aliter nullum finem habiturum uideretur, Romani centum & uiginti nauium claſſem ædificari curāt. Ex ijs centum quinqueremes faciūt, reli

reliquas uero triremes. In *huius claßis apparatu, per-quam difficilis fuit quinqueremiũ ædificatio, quòd nemo eiuſmodi nauigijs per id tempus in* Italia *utebatur:* Quò *magis admiranda eſt* Romanorum *excellentia, ac magnitudo animi.homines enim maritimarũ rerũ prorſus ignari,quiq; nullam prorſus cogitationem maris ante eum diẽ habuerãt,ita intrepide pelagus ingreßi ſunt, ut prius nauali bello cum* Carthaginienſibus *certarint, quàm nullum eius rei periculum feciſſent:cùm per id tẽpus* Carthaginienſes *conceßione omnium, principatum maris partum olim à maioribus ſuis, & quaſi hæreditario iure ſibi relictum tenerent.* Quod *ſingulare teſtimonium eſt,& rerum à nobis ſcriptarũ, & audaciæ* Romanorum. Nam *ij cùm primò* Meſſanam *traducere copias tentauerunt, nõ ſolùm armatã nullam nauim habebant, ſed ne paulò quidẽ longiorem, & ne lembum quidem ullum:at* Tarentinorũ,& Locrenſium & Neapolitanorũ *nauibus uſi,cum exercitu in Siciliã transfretarũt.* Erant *eo tẽpore circa fretum Siciliæ cõplures* Carthaginienſium *naues,quarũ una quinqueremis,cum lõgius à cæteris uagaretur,caſu fracta,ad manus* Romanorum *peruenit.*Hæc *exẽplar eius generis* Romanis *præbuit,eius inſtar omnis eorum claßis ædificata.* Dum *uerò quinqueremes parabãtur,interea multitudo omnis ad remigiũ exercebatur per hũc modum.* Subſellijs *in harena per ordinem diſpoſitis, remiges inſidentes ad uocẽ præcipiẽtis, qui in medio eorum erat,omnes unà protẽdere brachia, ac reducere,remosq; per harenã mouere pariter docebãtur:ad illius uocem ſimul omnes incipiebãt,ſimul deſinebant,per hũc modum nauigandi artẽ edocti, et perfectis interea nauibus mare ingreßi, poſt paucos dies uerũ in*

undis

tandis periculum fecerunt. C. Cornelius cõsul, qui paucis antè diebus classi præpositus fuerat, omnibus nauibus ad fratrem perductis, ipse cum decẽ & septem Messanam proficiscitur, reliquas iuxta Italiæ oram relinquit. Paratis Messanæ, quæ ad claßis usum necessaria erant, cũ res ita poscere uideretur, iisdẽ cũ nauibus Liparas nauigat. Per id tẽpus Annibal dux Carthaginiẽsium Panormi cũ classe erat: is audito cõsulis aduẽtu, Boodem quẽdam ex senatu Carthaginiensi ad ea loca cũ x x. nauibus misit, qui cò noctu superueniens, naues Romanorum in portu nactus inclusit. Consul inopinato malo circũuentus, nescius, quid cõsilij caperet, tandẽ sese hostibus dedit. Carthaginiẽses nauibus, & duce earum potiti, confestim ad Annibalẽ reuertuntur. Nõ multis interiectis diebus, post adeo apertã recẽtemq; Cornelij cladẽ, Annibal cui arrisisse fortunæ benignitas uidebatur, non dißimili iactura affectus audierat Romanorũ classem secus Italiæ litus nauigantẽ, haud procul à Sicilia esse, multitudinẽ hostiũ, atq; ordinẽ, structuramq; nauiũ cernere mirũ in modum ardebat. Delectis igitur quinquaginta nauibus, Italiam petit: ibi cùm propter orã Italiæ cõtrario quàm Romani cursu ferretur, in classem hostiũ bene instructã, paratãq;, ex improuiso incidit: subitaq;, atq; inopinata ui oppressus, naues ferè omnes amisit. Ipse præter spem suã, atque opinionẽ omniũ, cũ paucis suorũ diffugit. Romani post hæc Siciliæ magis appropinquãtes, aduerso casu Consulis per captiuos cognito, citato cursu, ad C. Duellium alterum cõsulem, qui pedestribus copijs præerat, mittunt. Hunc aliquandiu præstolati, cùm tandem ad eos perlatum foret, classem hostium non longè abesse, omnes nauali prælio se parant. Sed quia eorũ naues tardæ nimis, & ad celeritatẽ parũ commodæ erant, singulis quibusq;

munimẽta quædã aptant, quæ postea Coruos appellaue re:ea fuit machina huiusmodi: Lignea colũna proris inerat, longitudinis quatuor ulnarũ, latitudinis palmorum triũ, in eius apice rotam cõstituerant: huic præterea tabulæ inhærẽtes scalas cõficiebant, quarum latitudo erat pedes quatuor, longitudo sex ulnæ: foramẽ tabulati per longitudinẽ erat: Scalæ ab utroq; latere usq; ad genu munitæ: In ligni extremo ferrum erat instar mallei peracutũ, præterea annulus fune alligatus: ita, ut hæc machina machinis frumẽtarijs simillima uideretur. Igitur *simul ac nauis hostiũ aduentabat, laxato fune scalæ dimittebantur, ferrũ pondere, ac ui ligni super hostiũ nauim delapsum figebatur: si aduersa prora erat, bini milites per scalas descendebãt, duo primi præferentes scuta, reliqui latera scutis protecti: si uerò obliqua erat hostiũ nauis, in eã ex tota pariter naui desiliebatur.* Facto *igitur huiusmodi apparatu, ad nauale præliũ,* C. Duellius *casu alterius* Cõ*sulis, qui naualibus copijs præerat, quàm celerrime cognito, pedestrẽ exercitum tribunis militũ relinquit, ipse ad classem maturat iter.* Hic *cùm intellexisset,* Carthagi*niẽses non longè à* Mylis *stationẽ habere, eo cum omni classe proficiscitur.* Carthaginienses *simul ac aduentare hostem intellexerunt, magna spe adducti, quòd* Mariti*marum rerum rudes esse* Romanos *arbitrabantur, centũ & triginta nauibus paratis, omnes aduersus hostes in altum feruntur: nullum prorsus periculum timẽtes, perinde ac si in manifestam prædam pergerent.* Dux *eorũ erat* Annibal, *quem noctu* Agrigento *eduxisse copias, & per medias hostium munitiones effugisse memorauimus.* Is *septiremem habebat, quæ olim* Pyrrhi Epi*rotarum regis fuerat: ut ergo appropinquare inter se*

classes

classes cœperunt, corui in singulis quibusq; proris pro specti, ancipites Pœnorum animos, ob rei nouitatem, aliquandiu tenuerunt: tandem uerò quicquid id foret, re cõtempta, infestis signis in hostes feruntur: implicitis iam, ac simul colligatis nauibus, militibusq́;, Romanis ex suis in hostium nauigia per machinas prorumpentibus, Carthaginienses pleriq; trucidati, alij ob machinas hostiliũ nauium stupefacti, sese hostibus dediderunt: uisum est id certamen pedestri certamini quam similimum, nec periculum impar fuit triginta Carthaginiensium naues, quæ primæ aduersus Romanos impetum fecerant, captæ, inter quas fuit nauis Prætoria, quam paulo antè Pyrrhi regis fuisse diximus. Annibal præter spem atq; opinionem suam, aduersantibus rebus, in scapham prosiliẽs, fuga saluti suæ consuluit, reliqua Carthaginiensium multitudo pari modo aduersum classem hostium cum impetu ferebantur. Vt uerò hostilium nauium machinis primas suorum naues per artem captas intellexere, ad ludificandi artem conuersi, non iam contrario impetu, sed obliquo in Romanos ferebantur, freti celeritate nauium suarum: & per eum modum uiolentiã coruorum declinare se posse existimantes: uerùm ita instructæ paratæq; erãt machinæ, ut undecũq; appropinquãtes hostes facile colligare possent. Quamobrem Carthaginienses nouitate coruorum perterriti, tandẽ in fugam uertũtur, quinquaginta nauibus in prælio amißis. Romani iam præter spẽ in mari potentiã adepti, multo acrius bello insistere, factoq́; in Segestanã oram itinere, urbẽ obsidione liberare, mox inde profecti, Macellam urbem expuguauerunt. Post nauale bellũ Amilcar Carthaginiensiũ Dux, qui tũ pedestribus copijs in Sicilia præerat, cũ audisset in exer:

citu Romanorum inter milites Romanos atq; auxilia socio-ciorum uarias de uirtute, ac gloria pugnandi cōtentiones agitari, ob eamq; rē socios á Romanis superatos per seipsos castrametari, citato itinere, ad socios profectus, eosq; ex improuiso aggressus, circiter quatuor millia hominū interfecit. His rebus ita gestis, Annibal cū paucis illis, quæ á prælio superfuerāt, nauibus Carthaginem redijt: inde non multis interiectis diebus, cū classe & quibusdam claris triremiū ducibus in Sardiniā mittitur. Hic paucis post diebus, á Romanis in quodā portu inclusus, classem fere omnē amisit. Ipse per hostium manus dilapsus, mox á Carthaginiēsibus captus, & crucifixus occiditur. Romani, utpote qui iam pelago dominari cœperant, omni studio Sardiniā inuasere. Proximo dehinc anno ab exercitu Romanorū nihil sanè memoria dignum in Sicilia gestū. Creati deinde Consules C. Sulpitius, & A. Rutilius Panormū mittūtur, quòd illic per id tempus Carthaginiensium copiæ erant. Hi confestim eò traiectis omnibus copijs ante urbem aciem struere: Carthaginienses mœnibus inclusi, pugnandi copiam hostibus nō facere: quod cernentes Romani rursus relicto Panormo, Hippanā oppidū petūt, & breui pòst tēpore expugnāt. Mysistratum quoq; interiecto tempore, quod òbsidionem opportunitate loci diutius tolerauerat, á consulibus capitur. Super hæc in Camerinenses, quæ ciuitas paulò antè á Romanis defecerat, ducto exercitu, ea quoque urbs machinis atque tormentis expugnatur. Capta est etiam ab iisdem consulibus Aetna, & alia pleraque Carthaginiensium oppida. Liparæ quoq; ab eisdem obsessæ. Per id tempus Aulus Rutilius Consul, qui claßi Romanorum præerat, apud Tyndaritanos stationem habebat.

bat. Hic Carthaginiensium classem non longe à littore conspicatus, mandat suis, ut sese quàm celerrimè sequantur. Ipse cum decem tantūmodo nauibus ante alterā classem in altum nauigat. Carthaginiēses cùm hostes cernerent, alios adhuc naues conscendentes, alios mare intrātes, primos longe à socijs remotos, sibi propinquos esse, subitò conuersi, incredibili celeritate Romanorū naues circūsistunt, pleraſq; submergūt, parumq́; absfuit, quin nauis prætoria cū omnibus, qui in ea erant, Carthaginiēsium in potestatem ueniret: ut remorum, ac nimia celeritate freta, tandē uix euasit. Inter hæc reliqua Romanorū classis in altum delata, obuia fit hostibus Carthaginiensium, naues decem onustas capit, octo mari submersæ, reliquæ arrepta fuga Liparas se recepere. Ex ea pugna hac opinione utriq; discesserūt, ut primas uictoriæ partes sibi adscriberēt: quare ardētius multò sese ad nauale bellū parabant. Maritimis rebus lōge magis intēti erāt. Pedestres uerò copiæ per id tēpus nihil memoria dignū fecere, paruis quibusdā, & nullius momenti rebus immorati. Adueniēte uerò æstate instructis paratisq; rebus, ut suprà ostēdimus, ad bellū exeunt. Romani quidē cū quinqueremibus trecētis & triginta Messanam conueniunt. Vnde postea mouentes præter dextrum Siciliæ latus superato Pachini promontorio, Ecnomon nauigant, quo in loco pedestres copiæ classem præstolabantur. Carthaginienses uerò cum trecentis & quinquaginta nauibus mare ingressi, Lilybæi consistunt. Romanorum consilium erat, nauigare in Africam, & eò omnem uim belli transferre, quò Carthaginienses non in Sicilia solùm, uerumetiam in propria domo periclitarentur. Contrà Carthaginienses cùm cernerent quàm facilis esset in

Libyam descensus, quàm imbelles populi, hostibus semel prouinciam ingreßis pugnare protinus cum Romanis cupiebant, atq; ita eorũ transitum in Africã impedire. Per hunc modum his ad resistendum, illis ad infrenandam uim paratis, haud dubiè ex utriusq; obstinatione futurũ certamen apparebat. Igitur Romani ijs, quæ ad naualе bellũ, & ad transfretationem in Africam necessaria uidebãtur, diligentißimè paratis, delectos è pedestribus copijs præstantiores milites in nauibus collocãt, classem omnẽ quadripartitò diuidũt. Partes singulas duplici appellatione uocitant. Prima quidẽ claßis Acies, & prima claßis appellata, reliquæ eodem modo per ordinem, præter quartã, quæ ut in pedestri exercitu Triarij uocati. Fuere in classe Romana supra centum & quadraginta millia hominum, singulis quibusq; nauibus trecenti remiges, & legionarij milites centum & uiginti imponebantur. Carthaginienses duntaxat aptis ad nauale bellum hominibus, classem refertam habebant: eorum omnis multitudo erat supra centum & quinquaginta millia hominum: quo fit, ut non modò præsentes, uidentesq;, uerum etiam audientes magnitudinem periculi, potentiam partium utriusq; exercitus, præclara facinora, uirorumq; & nauium multitudinem obstupescant. Romani cùm animaduerterent necessarium fore, ut nauigatio obliqua fieret: simulq; intelligerẽt, hostes peritia celeriter nauigandi plurimũ pollere, firmum atq; insuperabile perficere agmẽ conantur. Duas igitur sexremes, in quibus M. Attilius, & L. Manlius uehebãtur, æque distantes in frõte collocant, has prima, & secunda claßis ab utroq; cornu, nauibus omnibus per ordinẽ sigillatim dispositis, sequebãtur: ita ut cõtinuè distantia, quæ inter duas classes

media erat,amplior fieret . Rostrum uniuscuiusq; nauis
extrà respiciebat.Per hunc modũ protractis, dilatatisq;
per duas classes aciebus,duo trianguli latera resultabãt:
ijs tertiã classem,quasi, basem,pari modo addiderũt:ita,
ut tres acies sic dispositæ,plenam trianguli figurã perfi
cerẽt.Post tertiã classem sigillatim ordinatæ erãt naues,
quibus equi uehebãtur,hæ tertiæ classi funẽ præbebant.
Post eas triarij sequebantur per ordinem:singulæ quæq;
naues dispositæ adeo, ut ex utroq; latere antecedẽtes su
perarent.Omnis Romanorũ claßis per hunc modum in
structa:primæ partes,hoc est,duo latera trianguli in me
dio uacua erãt:posteriores uerò,id est,quæ basim seque
bantur,solidiores:claßis tota firma ac prorsus indissolu=
bilis erat. At Carthaginiensium duces per idem tempus
conuocata multitudine,hortari milites,ut magno fortiq;
animo essent:si uincerent,bellũ deinceps pro Sicilia futu
rum ostendere:sin uictoria penes Romanos foret, non
iam se pro Sicilia,sed pro patria,pro laribus,pro liberis
dimicaturos. In hunc modũ hortati militũ animos naues
conscendere iubent:quod cùm omnes alacri animo fecis=
sent,per ea quæ à Ducibus cõmemorata fuerant, futura
cõiectantes,ad bellũ audacißime exeunt. Duces interea
ordinem Romanæ claßis cõspicati,in quatuor ipsi quoq;
partes copias diuisere:harum tres in altũ delatæ,exten=
so lõgius dextro cornu, tanquam hostẽ circundaturæ cõ
stitũt,proris omnibus in hostem conuersis: quarta ad si=
nistrum cornu propter littus firmatur. Duces Carthagi
niensium erant Anno,& Amilcar. Anno cum uelociori
bus nauibus dextro cornu præerat.Sinistri curam habe=
bat Amilcar,quem apud Tyndaridas nauali bello profu
gisse diximus. Is tũc cum omni robore in medio agmine

 uersatus,

uersatus, usus est huiusmodi cõsilio. Cõsules primo statim cõgressu, tenuem Carthaginiensiũ aciem conspicati, facto in mediũ agmen impetu, in hostes prorũpunt. Illi sicuti eis ab Amilcare mãdatũ fuerat, simulata fuga, quò Romanorũ classem disiungerent, statim cedũt. Romani cupidius insequuntur. Igitur prima & secunda Romanorum classis post hostes audacius profecta, tertia uerò, quartaq; tardius sequebatur. Quamobrẽ duæ primæ classes statim à reliquis separantur: quod simul ac Carthaginienses senserunt, facto è naui Amilcaris, quemadmodũ antè cõuenerat, signo, repẽte simul omnes conuersi, insequẽtes Romanorũ naues inuadunt. Fit atrox præliũ, ac celeritate quidẽ, & arte ambiendi, eludẽdiq; lõge præstabant Carthaginiẽses: robore uerò ac uirtute militũ postquàm ad pugnã uentũ, & collatæ simul uires erant, Romani plurimũ excellebãt. Tale itaq; naualis pugnæ principiũ fuit. Dehinc Anno, quem dextro Carthaginiẽsium cornu præfuisse diximus, ubi pugnam cum prima Romanorum acie inceptam uidet, superato mari Triarios inuadit. Hinc quoq; ingens fit prælium, dubioq; euẽtu belli aliquandiu certatur. Interim quarta quoque Carthaginiensium acies, quæ propter littus constiterat, conuersis in hostem proris, classem, cui Hippagines alligatæ erant, à fronte aggreditur. Illi dimissis uinculis, cum hostibus acerrimè dimicant. Tres totius certaminis partes, & tres pugnæ nauales, diuersis, longéque disiunctis locis uno tempore cernebantur. Et quoniam numerus nauium in singulis pugnis erat penè par, certamen quoque par erat. Vtrique enim fortissime dimicare, omnia inter certantes quàm similima esse. Tandem superatus Amilcar, & qui cum eo erant, fugam arripiunt.

Lucius

Lucius Manlius reliquias hoſtium perſequitur. At Marcus Attilius, ubi Triariorum atque Hippaginum certamen uidet, cum integris ſecundæ claßis nauibus, illis confeſtim ſuccurrit. Triarij, qui iampridem ab Annone oppreßi, ſummo in diſcrimine uerſabantur, aduentu Conſulis inſtauratis uiribus, rurſus acerrimè dimicant: ita ancipiti malo circunuenti Carthaginienſes, quòd à fronte ſimul & à tergo hoſtes haberent, freti celeritate nauium, in altum proficiſcũtur, atq; ita ſaluti ſuæ fuga conſulũt. Interea tertia claßis Romanorũ, quæ circa littus erat, à Carthaginienſibus grauiter opprimi, L. Manlius, & M. Attilius Triariorũ, atq; Hippaginum rebus in tuto relictis, diuerſo itinere laborãtibus ſuccurrere. Illi iam uelu ti obſidionẽ pati, res eorum in extremo ſitæ eſſe: quippe qui proculdubio iampridẽ periſſent, ni coruos ueriti Carthaginiẽſes adhærere hoſtili claßi formidaſſent, tantum propellere hoſtes ad littus conati. Verùm Cõſules repente circũuentis Carthaginienſibus, quinquaginta eorum naues plenas capiũt. Paucæ ad littus adactæ fugiunt. Sigillatim igitur tria prælia à Romanis, Carthaginienſibusq; uno die commiſſa huiuſcemodi fuere: tandem uerò totius pugnæ uictoria penes Romanos fuit: fregerunt ipſorũ naues quatuor & uiginti, Carthaginiẽſiũ amplius triginta: plena nulla Romanorum nauis, à Carthaginienſibus capta. Carthaginienſium quatuor & ſexaginta plenis Romani potiti. Nõ multo poſt id præliũ interiecto tẽpore Romani inſtauratis, quas ceperant, nauibus, & ad claſſem adiunctis, commeatuq;, ac cæteris neceſſarijs rebus paratis, ueluti in Libyã nauigaturi, diſcedũt. Eſt in Africa locus, quod Mercurij promõtoriũ uocatur, longè in pelagus contra Siciliam protẽdens, eò primum

Romani peruenere. Mox inde structis ac reparatis naui bus, Clypeam nauigant, ibi non procul ab urbe exposi= tis in terram copijs, naues subducũt, valloq; & fossa dili genter muniunt, ipsi obsidere urbem parant: nisi, qui ur bem tenebãt, sponte sese populo Romano dederent. Car thaginienses, qui paulo antè periculum naualis pugnæ fugientes, Carthaginem peruenerant, rati classem Roma norum re bene gesta, recto itinere Carthaginẽ nauigatu rã, equestribus, pedestribusq; copijs, ac necessarijs naui bus opportuna urbis loca muniuerãt. Verùm, postquam expositis in terram copijs, Clypeam urbem obsideri à Romanis intelligunt, deposito domi metu, copias ad ter restre, naualeq; bellũ necessarias parare, domi forisq; in= tẽti esse, nihil quod ad urbis prouinciæq; custodiam per tineat, prætermittere. Consules inter hæc expugnata ur= be Clypea, præsidioq; militum imposito, missis præterea Romam legatis, qui Senatum & de rebus gestis certio= rem facerent, & quid in posterum agendum foret, consu lerẽt. Postremò omnibus copijs in agrum Carthaginien sem adductis, impetũ in prouinciam faciunt, ac nemine obuiam procedente regionẽ populãtur. Pulcherrima, or natissimaq; ædificia incendũt, prædam omnis generis ra piunt, nexorum supra uiginti millia ad naues adducunt. Interim nuncij Roma uenientes, mandare Senatũ dicũt, ut è duobus Consulibus unus in Africa cum necessarijs copijs maneret: alter cũ classe Romam reuerteretur. Co= gnita igitur Senatus uoluntate, M. Attilius Regulus cũ quadraginta nauibus, & quindecim millibus peditum, equitibus uerò quingentis in Africa remanet. Manlius cum reliqua classe, atq; omnibus alijs copijs, cumq; omni multitudine captiuorum, ex Africa soluens, Siciliam

primo,

primo, mox Romam *incolumis peruenit.* Carthaginienses *diuturnum fore* Romanorum *apparatum ad bellum animaduertentes, primùm duos exercitus* Duces *creãt,* Asdrubalem, Annonis *filium, &* Bostarum: *præterea ex* Heraclea Amilcarem, *missis ad eũ nuncijs, accesserunt.* Is *confestim* Heraclea *soluens, cũ quinq; millibus peditum, equitibus quingẽtis,* Carthaginem *traijcit, tertiusq́; ipse dux additur.* Curam *belli unà cum* Asdrubale *&* Bostaro *suscipit.* Ducibus *igitur inter se de belli administratio consultãtibus, placuit prouinciæ subsidiũ ferre, neq; tantam regionis stragem populationẽq́; amplius pati.* M. Atilius *paucis interiectis diebus, ad urbem, quam* Adim *uocant, profectus, obsidere illam, atq; expugnare nititur.* Quod *ubi* Carthaginienses *sentiunt, summo studio urbi suppetias ferre, eamq́; obsidione liberare cupientes, aduersus* Romanos *cũ omnibus copijs profecti, proximum collem ad dexteram hostium positũ occupauere: in eo, quoniã omni ex parte commodissimus uidebatur, castra metati, uictoriæ spem omnẽ in equitatu, atq;* Elephantis *habebant.* Relicta *itaq; planicie, in altũ, atq; præruptum locũ exercitum ducunt, ueluti hostes, quid agendum esset, edocturi, quod procul dubio fecerunt.* Nam Romani *cum* Elephantos, *quibus maximè hostes confidebant, in prærupto monte prorsus inutiles esse ad bellum consyderarent, minimè expectandum censuerunt, donec hostium copiæ in planiciem descenderent.* Verùm *opportunitate temporis usi, ex utroq; latere montem cinxere, quo factum est, ut* Equi, Elephãtiq́; Carthaginiensibus *prorsus inutiles forent.* Mercenarij *tantũ milites ex superiori loco egregiè dimicabant.* Iamq́; *legiones* Romanas *referre aliquãto pedẽ coẽgerant, cũ repẽte ex alia parte*

superato mõte, reliqui apparẽt. Carthaginienses cinctos sese undiq; ab hostibus animaduertentes, per abruptum mõtẽ derelictis castris, præcipites fugiunt, belluæ quoq; atq; equites postquam planiciẽ tetigere, tuto omnes inuadũt. Romani aliquãtisper pedestres copias persecuti, spoliatis deinde castris, factisq; per uniuersam prouinciã incursionibus, agros atq; urbes populãtur. Interiectis paucis diebus, Tunes oppidũ circunsistũt, atq; expugnãt: ibiq;, quòd per opportunũ bello id oppidũ uidebatur, eratq; Carthagini & prouinciæ oppositũ, castra locant. Carthaginienses paulò antè mari, nũc etiã terra, diuersis prælijs à Romanis superati, non quòd multitudo hostiũ maior foret, sed & quòd Duces illorũ prudentia, & milites fortitudine præstarẽt, maximis præterea cladibus afflicti, exiguã spem salutis trahebãt. Post nouissimũ enim prælium, quo fusi, fugatiq; à Romanis fuerant, Numidarũ ingens multitudo acta spe prædæ, contra eos aduenit: ab ijs maiorem propè iacturã, quàm à Romanis in dies pati: gens uaga, & rapax omnia populari. Carthaginienses metu Numidarum trepidantes, è prouincia ad urbẽ confugere, fame atq; mœrore cũ propter multitudinẽ hominũ, tũ propter timorem diuturnæ obsidionis pariter uexari. M. Attilius, tametsi Carthaginienses cerneret terra, mariq; grauiter oppressos, ac proinde non multo interiecto tẽpore, urbẽ in eius potestatem uenturam speraret: tamen ueritus ne nouus Consul, qui propediem uenturus in Africam credebatur, res à se egregie gestás, sibi tandẽ ascriberet, de fœdere agere cũ Carthaginiensibus cœpit. Carthaginienses eam rẽ lætissimo animo accepere: mittũtur igitur ad Cõsulẽ legati principes ciuitatis, qui de pace agant. Hi cùm ad eũ peruenissent,

tantum

tantũ abfuit,ne fœdus cum Romanis inirent,ut ne audire quidẽ responsum Cõsulis,æquo animo potuerint. Etenim M.Attilius,iam rerũ omniũ potitus,quicquid Carthaginiensibus offerret,id eos loco beneficij,ac muneris accepturos sperabat.Contrà uerò Carthaginiensibus uidebatur, nihil sibi etiam ad extremũ uictis à Cõsule grauius,nihil acerbius responderi potuisse.Quapropter legati,non solũ re infecta discordes discesserũt:uerumetiã responsum Cõsulis,ut nimis graue,atq; superbũ, mirum in modũ detestati sunt . Ea uerò cùm in Senatu Carthaginiensium retulissent,tametsi Carthaginiẽses rebus suis iampridẽ prorsus desperauerãt:tantam tamẽ, auditis Cõsulis petitionibus,indignationẽ simul, atq; audaciã animo conceperunt, ut subire potius extrema omnia,mortẽq; ipsam prius experiri decreuerint,quàm aliquid,aut nomini suo ignominiosum , aut rebus à se antea præclarißime gestis,indignũ perpeti.Redierat forte ea tẽpestate Carthaginem quidã ex ijs,qui principio ad cõducendos mercenarios milites mißi in Græciã à Carthaginiensibus fuerant:hic secũ magnum militum numerũ adduxerat,inter quos fuit Xantippus quidam Lacedæmonius, uir rei militaris peritißimus , & in bello nõ mediocriter exercitus.Is audito Carthaginiensiũ conflictu,& quemadmodũ,quóue loco aut tẽpore id accidisset,cognito,cõsiderato præterea Carthaginiẽsiũ apparatu, equitatũq; atq; Elephãtorũ multitudine, cõfestim ad amicos cõuersus,Minime,inquit,hãc à Romanis cladẽ acceperũt Carthaginiẽses,uerũ ipsi à seipsis ob suorũ Ducum imperitiã.Ea uoce statim per uniuersam urbẽ,ac principes ciuitatis sparsa.Carthaginiẽses uocare uirũ,atq; eius sententiã expiri decreuerũt.Cũ igitur ad eos uenisset Xãtip

pus

pus rationẽ rerũ à se dictarum, ante oculos eorũ posuit, causam cladis, quam à Romanis acceperãt, ostendit: si sibi audire uellẽt, & relictis montibus, deinceps per loca æqua grassari, illicq; locare castra, atq; acies struere, se eos docturum, quo pacto & res eorum in tuto esse, & hostes facile superari queant. His Xantippi *uerbis permoti Carthaginiensium* Duces, *confestim omnem totius rei bellicæ summã in eius manibus ponunt.* Erat *iam ob hanc* Xantippi *uocem per omnem exercitũ coortus rumor, & quidã in ore omnium spe atq; lætitia plenus sermo: ubi uerò eductis ex urbe copijs per ordinem cuncta disposuit, tanta inter ipsum atq; superiores duces qui rei militaris rudes atq; imperiti fuerãt, differẽtia apparuit, ut mox omnis multitudo clamore indicauerit, nihil se magis quàm præliũ cupere, adeo nibil mali pati se posse existimabãt* Duce Xãtippo. *His ita gestis,* Carthaginiensiũ *duces cognito militũ ardore, ac cohortatis pro tempore animis, paucis interiectis diebus, aduersus hostem copias dimisere.* Erant *in exercitu* Carthaginiensiũ *plus quàm duodecim milia peditum, equitum quatuor millia,* Elephãti *propè centũ.* M. Attilius *cognito hostiũ aduẽtu, quãquam &* Carthaginiensiũ *iter per loca æqua, & castra in planicie posita, præter cõsuetudinẽ uerebatur: tamen dimicãdi cupidus, obuiã hostibus processit: suaq́; castra nõ amplius mille ducentorũ passuũ interuallo, longe à castris hostium collocauit.* Postridie *eius diei* Duces Carthaginiensium *quid, quo'ue modo agendũ foret, inter sese consulere. multitudo omnis in* Xantippũ *conuersa, nomine eum appellare, sese ad maxima quæque pericula subeunda promptam paratamq; ostendere, ut in prælium quàm celerrime copias educeret, hortari.*

Duces

Duces Carthaginiensium simul quòd animatam, accensamq; ad belligerandum multitudinem conspiciebant, simul Xantippo adesse iam prælio commodißimum tempus testãte, multitudini, ut se pararet, & Xãtippo, ut rebus omnibus pro arbitrio uteretur, permisere. Xantippus accepta á Ducibus Carthaginiẽsium potestate, pugnandi copiam hostibus facit, in instruendaq; acie Elephantos singulos quosq; per ordinem ante omnem exercitum in fronte disponit. Post hos aliquo interuallo legionem Carthaginiensium collocat. Dextero deinde, ac sinistro cornu mercenariorũ multitudinẽ distribuit. Expeditißimum quẽq; militem, inter alas equitũ ab utroq; cornu pugnare iubet. Romani paratos iam, instructosq; ad pugnam hostes conspicati, nullam prælio moram faciunt. Aduersus Elephantos expeditißimum quenq; toto exercitu delectum militem opponunt. Post hos multiplici subsidio aciem firmant, Equitatum in utrunq; cornu distribuũt. Signa militaria non in fronte, sed intra aciem continẽt. Fit tota acies in fronte angustior, multipliciq; subsidio firmatur, ne prærumpi medium agmen ab Elephantis posset. Verùm, ut ad uiolentiam Elephantorum optime id á Romanis prouisum, ita ad periculum circumuentionis inutiliter. Nam cum longe multitudine equorum præstarent Carthaginienses, coartatio ipsa aciei facilem hostibus circundãdi facultatẽ prębitura erat. Structis itaq; utrinq; aciebus, uterq; initium prælij ab altero expectabat. Simul ac uerò Xantippus Elephantos concitari in hostes iubet, equitatumq; ab utroq; cornu in hostes infestißimè ruere, Romani quoq; more patrio, tubas canere, & in confertißimos hostes acerrimè concurrere iubent, ingens initur prælium. Verùm equites

Romani, multitudine hostilium equitũ perterriti, confe-stim ab utroq; cornu fugam arripiũt. Pedites uerò in sinistro cornu positi, declinato Elephantorũ impetu, & simul multitudine mercenariorũ contẽpta, in dextrũ Carthaginiensiũ cornu infestißimè ruunt, conuersosq; in fugam usq; in castra persequuntur. At ij, qui iuxta Elephãtos cõstiterant, fœda belluarum strage, cateruatim conculcantur. Anceps aliquandiu ob resistentiũ fortitudinẽ præliũ fuit. Sed posteaquam extremæ Romanorum legiones ab equitibus undique circunuentæ, coactæ sunt Carthaginiensibus resistere: ij uerò, quos in media acie Elephãtis oppositos diximus, impetu ferarũ in firmißimam hostium cateruã acti, fusi ab illis, oppreßiq; fuere: tũc omni ex parte laborãtes Romani, partim fœda immaniũ pecudum strage cõculcati atq; oppreßi: alij eodẽ in loco, quo initio constituti fuerãt, ab equitibus occisi, pauci ad extremũ, nullã amplius rebus suis spem relictã cernẽtes, celeritate pedum salutẽ quæsiuere: sed ij quoq;, quoniã in his locis ubiq; planicies erat, alij ab Elephantis equitibusq; profligati, alij numero quingẽti cum M. Attilio fugientes, mox in hostium potestatẽ uenerũt. In exercitu Carthaginiensiũ octingẽti mercenarij milites, qui aduersus sinistrũ Romanorũ cornu constiterant, interfecti. E Romanis uerò dũtaxat duo millia, quos persecutos ad castra hostes paulo antè diximus, salui cũ militaribus signis euasere, reliqui omnes trucidati, præter M. Attiliũ, atq; alios paucos, quos unà cũ eo fugæ se cõmisisse diximus. Carthaginiẽses spoliatis hostiũ cadaueribus, cũ Cõsule, cæterisq; captiuis in urbẽ læti atq; ouãtes reuertũtur. Hic si quis rectè cõsyderare uoluerit, multa inueniet ad humanæ uitæ emẽdationẽ utilißima. Siquidem

dẽ primò quàm uanũ, quanq; ridiculũ sit, ob res secundas, atq; ex animi sententia egregiè gestas, aliquam in fortuna spem sitam habere. Singulare uniuersis exemplũ præbuit M. Attilius, qui cùm modò tot uictorijs gloriosißime partis, nulla erga Carthaginienses ad extremum redactos, misericordia moueretur, pacemq; suppliciter orantibus negaret, mox ipse eò redactus est, ut eadẽ illa suppliciter à Carthaginiẽsibus petere cogeretur. Præterea quod olim ab Euripide sapientißimè dictum fertur, Vnicum rectum consiliũ, magnam militum manum uincere, hoc tempore, ex ijsdem operibus fidem accepit. Siquidẽ unus homo, atq; una sententia multitudinem, quæ antea inuicta semper, atq; insuperabilis fuerat, uicit, superauitq;: ac profligatam urbem, & collapsos tot uirorum animos instaurauit, atque erexit. Equidem hæc libẽter commemoraui, quòd me non latet, quàm utilia sint ad humanæ uitæ emẽdationẽ. Nam cùm duo hominibus modi propositi sint, quibus facile mutari in melius queant: unus ob suã cuiusq; calamitatẽ: alter ob alienæ calamitatis exẽplũ: proculdubio primus efficax quidẽ magis est, uerùm non sine detrimẽto eius, cui accidit. Secundus uerò, etsi non habet in se tantũ uirium, ideo tamen præstat, quòd omnis damni prorsus est expers: quo fit, ut priorẽm quidem modũ nemo sit, qui sponte eligat, quandoquidem absq; dolore atq; periculo accidere id nemini potest. Hunc uerò libẽter omnes uenãtur, quòd per cũ sine aliquo suo detrimẽto id, quod melius est, cernere unicuiq; liceat. Iccirco rectè cõsyderanti, optima ad ueram uitam institutio uidetur esse Experiẽtia, quæ fit ex commemoratione rerũ ab alijs gestarũ. Hæc enim dũtaxat semoto prorsus omni detrimẽto, optimos ueri boni iudices

perfici

perficit: sed de his hactenus. Carthaginienses rebus ex sentētia felicißimè gestis, nullum lætitiæ genus prætermisere, siue in agendis Deo gratijs, uictimisq; patrio ritu immolādis, seu in faciendis ludis, dandisq;, atq; accien dis muneribus. Xātippus restitutis in pristinum statum Carthaginiensiū rebus, non longè pòst in patriam reuertitur optimè rebus suis consulens. Nam præclara facinora, & res à quoquam egregiè gestæ, magnā plerunq; inuidiam, & graues calumnias cōflare solent, quibus ciues quidē affinium, atq; amicorum multitudini freti facile resistūt: hospites uerò omnis præsidij expertes, utroque malo quàm celerrime conteruntur. Afferunt & aliā discessus Xantippi causam, quam suo loco latius referemus. Romani ubi profligatū in Africa exercitū, captūq; Consulē, ac reliquas copias in urbe Clypea obsideri nunciatū est, confestim ad salutē eorum, qui relicti in Africa erant, cōuersi, magnā classem parandam statuunt, & in Africā dimittendā. Carthaginienses interea Clypeā urbem obsidere, ac summa ui oppugnare nitebātur: sperantes se propediem compotes fore eorū qui prælio superfuerant: sed tanta erat propugnantium Romanorum uirtus, & magnitudo animi, ut omnes hostiū conatus in irritum caderent. Quam obrem desperata ad extremum expugnatione, obsidionē soluerunt. Nunciatur interea classem à Romanis parari, quæ rursum in Africam mitteretur: quo rumore permoti Carthaginienses, ad ueterem classem reficiendam, nouamq; parandam omni studio incumbunt. Statim igitur instructis, armatisq; ducentis nauibus, obseruare atq; impedire Romanorum nauigationem in Africā conabantur. Romani facto apparatu trecentarum & quinquaginta nauium, M. Aemilium,

& Ser

& Seruium Fuluium Consules, principio ueris, cũ omnibus copijs traijcere in Africam iubent. Igitur Consules, qui Siciliam primò, deinde in Africã nauigaturi oras soluunt, iamq́; nõ longe distante Mercurij promõtorio, cùm ex improuiso classem Carthaginiensium, quam obseruare hostium aduentum diximus, obuiam habuere, Factoq́; in eam repente impetu, centum & quatuordecim Carthaginiensium naues plenas cepere: dehinc facto in Clypeam urbem itinere, susceptaq́; Romana iuuentute, paucis diebus in Africa cõmorati, Siciliam repetunt. Traiecto prospere pelago, quod Africam, Siciliamq́; interiacet, cum non procul à Camerina urbe constitissent, in tantam procellam calamitatemq́; incidêre, ut ne referri quidem satis, pro rei magnitudine poßit. Ex quatuor enim & sexaginta supra quadringẽtas nauibus, uix octuaginta incolumes à tempestate superfuere. Reliquæ omnes, aut submersæ undis, aut scopulis infractæ, uniuersum littus naufragijs, cadaueribusq́; complerunt. Maiorem iacturam uno tempore mari factam, nemo ante nostram ætatem meminit: quæ res non tam fortunæ culpa accidit, quàm Consulum temeritate. Nautis enim sæpe monentibus, uitandum esse externum Siciliæ latus, quod importuosum, atque infestum esset, præsertim eo anni tempore: inter Orionis enim & Canis signa nauigabant. Illi spretis, ac pro nihilo habitis nautarum uocibus, dum superioris uictoriæ fiducia elati, urbes quasdam hostium per id littus capere properant, exiguæ admodum spei gratia, in maximas calamitates inciderunt. Ita rebus à se paulo antè præclarißimè gestis, turpi hoc naufragio fœdatis, temeritatis suæ pœnas luunt. Enimuero Romani cùm uiribus in omni re utantur, & quod semel decreuerunt, omnino perfici necessa-

rium ducant: nihil'que sibi impoßibile factu existiment, quod semel eis uisum fuerit: etsi plerunq; ob eam animi obstinationem rectè faciunt, interdum tamen in apertißimos errores dilabuntur: maximeq́; in maritimis rebus. Nam in terrestri prælio, cum hominibus belligerantes, quia certamen inter pares est, non ab re sæpenumero uictoria potiuntur: quanquam hîc quoq; superantur aliquando. In mari uerò, cum sese omnino fortunæ credant, nihil pensi habentes, in maxima nonnunquam pericula incidunt: quod & nunc, & aliàs sæpenumero illis accidit: accidetq́; posthac sæpius, quousq; eam animi temeritatem, qua sibi cuncta æquè licere existimant, represserint, ac cohibuerint. Carthaginienses cognitis ijs, quæ Romanæ claßi acciderant, quoniam nec terra inferiores se esse Romanis putabant, propter profligatum M. Attilij exercitum, nec mari, propter ingentem iacturam, ex naufragio factam, maiori iam studio ad pedestres simul, atq; maritimas copias parandas incumbunt, mox Asdrubalem cum omni ueterano exercitu, nouisq́; insuper militibus, ac centum & quadraginta Elephantis, in Siciliam mittunt. Præterea ex ueteribus, nouisq́; rostratis, classem ducentarum nauium efficiunt. Asdrubal igitur copijs omnibus tutò Lilybæi expositis, Elephantos militesq́; continuè exercere, Romanorum socios per Siciliam infestare, deniq; omnibus rebus intentus esse. Romani, etsi calamitas ex naufragio accepta, omnium animos fregerat: tamen ne cedere Carthaginiensibus uiderentur, nouam ducentarum & uiginti nauium classem ædificandam curant: quod tanta celeritate factum est, ut intra trium mensium spatium, ædificatæ naues fuerint, atque in mare deductæ, quod uix credibile cuiquam uideatur. Cum ea classe A. Aquilius, & C.

Cornelius

Cornelius Consules petere Siciliam, bellumq́; Pœnis inferre iussi: repente traiecto freto, Messanam peruenerunt: ibi acceptis, quæ ex naufragio superfuerant, nauibus, totam simul classem trecentarum nauium fecere. Hinc Panormum profecti, quæ præcipua Carthaginiensium ciuitas erat, eam magna ui aggrediuntur, duobusq́; è lateribus castrametati, paucorum dierum interuallo, machinis, ac ui tormentorum deposita arce, ingreßisq́; cum impetu militibus, eam partem urbis ceperunt, quæ Neapolis appellatur. Quo facto, reliqua pars urbis, quam urbem ueterem uocant, metu exanimatis ciuibus, Consulibus deditur. Capto Panormo, Consules relicto in urbe præsidio, Romam reuertuntur. Proximo dehinc anno C. Seruilius, & Cn. Sempronius Consules creati, accepta classe, in Siciliam traijciunt, mox inde in Africam profecturi: simulac uerò in prouinciam uentum, diuersis locis copias exponunt, magnasq́; ubiq; inferunt clades: nihil tamen memoratu dignum facientes: tandem in Lotophagorũ insulam peruenere, quæ Mirmix dicitur, nec longe abest à parua Syrte: ibi ignari locorum, per quæ proficiscebantur, in arcta quædam loca deuenere, ubi refluxu maris in arido destituta classe, inopes consilij aliquandiu constiterunt, mox cùm penè desperata iam salus foret, rediens unda eos recepit. Verùm non nisi euacuatis nauibus, omniq́; onere abiecto, euadere incolumes potuerunt. Post eum diem perterriti tot periculis Romani, continuè per undas ita iter fecerunt, ut fugæ similis eorum nauigatio uideretur. Interiecto tempore rursus in Siciliam reuersi, superato Lilybæo, Panormi constiterunt. Hinc cùm non longe pòst in Italiam nauigarent, tanta repẽte coorta tempestas fuit, ut supra centũ & quinquaginta naues, ex ea classe, procella

maris, per uaria loca disiectæ, tandem naufragio perierint. Tantis calamitatibus acceptis, populus Romanus, etsi honorem ac maiestatem imperij sui cæteris rebus anteponendam existimabat: tamen magnitudine miseriarum superatus, mari omnino abstinendum decreuit. Paratis itaque duntaxat pedestribus copijs, L. Cæcilius, & C. Curius Consules, in Siciliam cum omni exercitu mittuntur. His naues duntaxat sexaginta importandi frumenti gratia datæ: quo facto, accidit Carthaginiensium rem denuo superiorem esse: quippe qui & mari sine controuersia imperitabant, sublata Romana classe, & in pedestribus copijs ingentem spem sitam habebant. Neque id iniuria, perlata enim Romam fama, de bello in Africa gesto, profligatis'que Romanis, cùm cognouissent id in primis ui atque impetu Elephantorum accidisse, quòd illi acies disiecissent, quòd ordines perturbassent, quòd maximam in exercitu stragem fecissent, tantus Elephantorum terror post eum diem Romanos tenuit, ut proximo biennio cùm sæpe in Africa, sæpe etiam in alijs locis obuij hostibus fuißent: nunquam tamen, aut congredi cum Carthaginiensibus, aut in locis æquis castrametari ausi sint: collibus semper ac montibus, nullo alio quàm Elephantorum metu, se tutantes. Quamobrem Romani pauore exercitus cognito, parandæ claßi rursus omni studio incumbunt. Habitis per id tempus Romæ comitijs, C. Attilius, & L. Manlius Consules designati, nouas quinquaginta naues ædificant, ueterem præterea classem, & necessarias copias parant. Asdrubal Carthaginiẽsium dux, cui nota Romanorum formido erat, cùm ex perfugis intellexisset alterum consulum, cum parte copiarum in Italiam reuersum, solum'que Metellum uix cum media

exercitus parte Panormi relictum, instante iam tempore messis, Lilybæo profectus, exercitum in Panormitanum agrum induxit. Metellus cognito hostium aduentu, cum Asdrubalem uoluntatem pugnandi habere intelligeret, intra mœnia exercitum continebat. Quibus rebus maiori fiducia elatus Asdrubal, quòd Metellum cernebat pauidum sese intra urbem continere, deuastato undiq;, atque incenso agro, tandem exercitum uersus Panormum mouit. Consul tandiu in sententia non educendi exercitum permansit, quoad hostem traijcere flumē, quod iuxta mœnia urbis erat, coëgit. Postquam igitur Elephantos, omnemq́; exercitū appropinquantes uidet Metellus, uelocissimum quenq;, & maxime expeditum militē exire, atq; iritare hostem iubet, quousq; uenire ad manus uniuersi cogantur. Animaduertens itaq; non longe pòst, quæ cogitauerat, ex sententia successisse, quosdam ex ijs, qui maximè leues atq; expediti erant, pro mœnibus supra fossam constituit, iubetq́; ut cōtra Elephantos telisq́; uerubusq́; eminus pugnent. Quòd si quādo iratæ pecudes cum impetu contra ipsos ferantur, in fossas se dimittant, inde rursus elephantos telis petant. Mandat præterea ingentem telorum multitudinem extra urbem ferri, & in fossis collocari. Ipse cum signis militaribus diuersa regione urbis, quæ læuum hostium cornu spectabat, constitit. Simul ac igitur pugnari cœptum, magistri Elephantorum, qui cupidine gloriæ sibi attribui uictoriam cupiebant, non expectato Asdrubalis mandato, belluas in expeditos concitant. Illi, sicuti eis à Consule uisum fuerat, statim terga uertunt, infestius'que insequentibus belluis, in fossas se dimittunt. Belluæ cum primum ad aggerem fossarum peruenere, uno tempore, & à multitudine urbana ex

mœnibus, & à militibus ex fossis, sagittis, telisq; multifariam feriuntur. Cumq; ultra aggerem progredi non possent, necessario terga uertentes, in suos ruunt, agmina perturbant, magnam suorum stragem faciunt. Inter hæc Metellus alia urbis parte, eductis repente copijs, in hostes impetum facit. Illi iampridem à bestijs turbati, & tunc tumultuario impetu à Consule oppreßi, facile profligantur. Pars eorum trucidatur, cæteri fuga salutem quærunt. Elephanti cum Indis decem capti, reliqui, disiectis Indis, finito prælio, omnes in potestatem consulis peruenere. His rebus feliciter gestis, magna fuit gloria Metelli Consulis: quippe qui confeßione omnium, solus fuisse causa uidebatur, ut Romani milites, non iam per saltus montesq; discurrerent, sed æquis locis dimicare cum Carthaginiensibus auderent. Verùm, cùm fama eius uictoriæ Romam peruenisset, incredibili omnes lætitia affecti, non tam quòd captis Elephantis, longe iam inferiores essent hostiũ uires, quàm quòd sui, quia potiti belluis fuerant, audaciores iam facti ad bellum uidebantur. Igitur quemadmodum ab initio decreuerant, parata rursus classe, Consules in Siciliam mittunt, cupientes aliquando bello finem facere. Hi commeatu, cæterisq; necessarijs rebus paratis, cum ducentis nauibus in Siciliam traijciunt, erat hic annus huius belli quartusdecimus. Postquàm igitur in Siciliam uentum, Consules acceptis pedestribus copijs, quæ in insula erant, obsidere Lilybæum pergunt, quòd ea urbe expugnata, facile se sperabant bellum in Africam traducere posse. Verùm Carthaginienses ijsdẽ planè, quibus Romani rationibus moti, omni studio Lilybæum seruare constituerunt: haud ignari, amisso Lilybæo, nihil eis in Sicilia reliquum fore. Nam præter Drepanum, reliqua

fere

fere omnis insula sub Romanorum ditione erat. Caeterum ne cui forte, ob ignorationem locorum, quae à nobis de Sicilia dicuntur, obscuriora uideantur, eius insulae situm paucis referemus. Sicilia omnis eodem fere modo se ad Italiam atq; Italiae terminos habet, quo Peloponnesus ad reliquam Graeciam, ac terminos eius. Verùm hoc inuicem differunt, quòd haec paruo admodum freto, ab Italia diuiditur: illa exigua terra, cum reliqua Graecia coniungitur. Siquidem ex Peloponneso in Graeciam pedibus iri, ex Sicilia in Italiam, non nisi nauibus traijci potest. Forma Siciliae triquetra specie figuratur, quotq; eius anguli sunt, totidem promontoria ad extremum efficiunt. Horum, quod in meridianam plagam dirigitur, abluiturq; Siculo pelago, Pachinus uocatur. Quod uerò ad Septentriones uergit, fretiq; terminus est, neq; amplius ab Italia distat mille & D. passibus, Pelorum appellatur. Tertium, quod in Africam, ac hyemalem occasum extenditur, in ipsamq; Carthaginem spectat, neque amplius abest à littore Africae, quàm millia passuum C. & uiginti septem, Lilybaeum incolae uocant, diuiditq; Sardonicum pelagus à Siculo. In hoc promontorio urbs est eiusdem nominis, quam Romani eo tempore obsederunt, moenibus, fossisq; munitissima, praeterea etiam stagnis, quibus nauigantibus in portum iter est, difficilisq; admodum ingressus: nec, nisi peritis, expertisq; obtinendus. Romani igitur Lilybaeum obsidentes, binis castris ex utraque parte urbem cingere, fossam & aggerem, & crebra castella per media loca excitare, machinas struere: nihil denique quod ad expugnationem urbis conducere uideretur, praetermittere. In primis turrim quandam, quae in littore sita erat, Africanumq; pelagus spectabat, omnifariam machinis

 aggrediuntur:

aggrediuntur: dehinc nouas quotidie addunt, disponuntq; per ordinem. Tandem sex turres ei, quam modo dixi propinquas, omnes uno tempore arietibus muros ferientibus euertunt. Itaque cum ardua, periculosaq; obsidio foret, turribus partim laborantibus, partium impetu tormentorum euersis, machinis praeterea in dies magis, magis'que urbem infestantibus, ingens pauor atque formido obsessorum animos occupat. Erat eorum numerus, qui in urbe obsidebantur, prater urbanam multitudinem, ultra decem millia hominum. Inter haec Imilcon, qui ea tempestate urbi praerat, obsidionem Romanorum magnitudine animi & consilio sustinebat. Vbicumq; Romani mœnia arietibus conquassabant, noua ipse mœnia intra urbem sufficiebat. Sic ubi hostes cuniculos faciebant, ipse alijs cuniculis factis illis obuiabat. Ita semper operam atque laborem hostium frustrabatur. Interdum eruptiones faciebat, opera hostium turbabat, si quo modo incendere machinas posset, experiebatur: saepe etiam uel interdiu, uel per noctem hostes inuadebat, adeo, ut plures eiusmodi certaminibus perirent, quàm perire in ueris praelijs consueuerint. Per id tempus quidam ex conductis militibus, qui ordinem praesidio Carthaginiensium ducebant, de prodenda Romanis urbe consilium ineunt, consensu'que commilitonum freti, per noctem mœnia prosilientes, in castra Romanorum proficiscuntur, Consulibus rem omnem exponunt. Erat ea tempestate Lilybaei Achaeus quidam, nomine Alexon, qui superioribus temporibus Syracusanis urbem tenentibus, Agrigentum à proditione liberauerat: hic cognitis ijs, quae de proditione agitabantur, è uestigio rem omnem Imilconi pandit: ille celeriter omnibus, qui ordines in

exercitu

exercitu ducebant, conuocatis, præter eos, qui noctu mœnia transgreßi fuerant, uniuersa, quæ de proditione intellexerat, eis aperit: rogat, obtestaturq́;, ne per ignominiam dedere sese, atq; urbem hostibus uelint: magna insuper præmia, si in fide permãserint, pollicetur. Cum respõdissent omnes, nihil sibi esse antiquius fide, confestim unà cum ipsis, ad Gallorum quidem multitudinem placandã, Annibalem mittit, Annibalis filium eius, quem in Sardinia post amissam classem, cruci à Carthaginiensibus fixum diximus, gratißimũ hunc fore uniuersis ratus, quòd simul cum illis sub patre militauerat. Ad cæteros uerò mercenarios milites Alexona ire iußit, quòd magnam in eo uiro omnes fiduciam habebant. Confestim uocata ad se multitudine, partim precibus, partim pollicitationibus tandem effecere, ut omnes unanimiter in fide atque beneuolẽtia erga Carthaginienses permanerent. Quamobrem aduentantibus mox principibus proditionis, rogareq́; eos, & quæ cum Romanis egerant, aperire uolentibus, non modo non paruerunt eis, sed ne audire quidem eorum uoces uoluere, quin telis lapidibusq́; eos insecuti, procul à mœnibus fugarũt. Ita Carthaginiẽses ex manifesto proditionis periculo summo in discrimine positi, parum abfuit, quin in hostium potestatem uenirent: sed Alexon, qui superiori tempore, ob suam in Agrigentinos fidem nõ solùm urbem, uerumetiam patriam, leges, libertatem seruauerat: nunc quoque, ne Carthaginienses ad extremam perniciem deuenirent, confeßione omnium causa fuit. Carthaginienses, etsi nihil ex his, quæ Lilybæi agebantur, intelligere poterant, suspicati tamen difficultates eorum, qui iampridem obsidebantur, quinquaginta nauibus ad hoc ipsum paratis, decem millia mili-

tum imposuere. Classi præficiunt Annibalem, Amilcaris filium, cum paucis pro tempore hortati, omni conatu Lilybæum penetrare, suisq; subsidium ferre iubent. Annibal cum decem milibus militum primo ad Egusam insulam, quæ media est inter Carthaginem ac Lilybæum, nauigat. Nactus deinde secundam auram, passis uelis in ipsas fauces Lilybætani portus ferebatur, suos omnes instructos armis, & ad belligerandum paratos habebat. Consules partim repentino aduentu hostium perculsi, partim ueriti, ne si congredi cum hostibus tentarent, nimia uentorum ui, suæ quoque naues in portum agerentur, nauigationem hostium nequaquam impedire decreuerunt, armati tantùm ad littus, si forte hostem deterrere ab ingressu possent, concurrunt. Interea multitudo omnis, quæ in mœnibus erat, aduentum suorum conspicata, animos erigere, spe simul atq; lætitia trepidare, aduenientes plausu, sublatisq; in cœlum clamoribus hortari. Annibal incredibili audacia fretus, cum suis nauibus aduolat, portumq; præter spem, atq; expectationem omnium ingressus, incolumes copias Lilybæi exponit. Accepto mœnibus præsidio, incredibili omnes lætitia affecti, non tam aduentu nouarum copiarum, quàm quòd Romani impedire Carthaginiensium naues non fuissent ausi. Imilcon Dux Carthaginiensium, quoniam omnes suos promptos animatos'que ad bellum cernebat: ueteres quidem milites ob aduentum noui supplementi: nouos uerò, quia antea ctorum malorum expertes erant: minime prætereundam esse eam opportunitatem ratus, omni studio ad incendia machinarum incumbere decreuit. Igitur omnibus in concionem uocatis, longa oratione uniuersos hortatur, eorum animos confirmat, præmia singulis quibusq;, qui se

fortiter

fortiter gesserint, pollicetur, Carthaginienses uniuersis gratiam relaturos affirmat. Eiusmodi oratione commoti milites, paratos sese esse omnes annuũt: uociferãtes præterea rogant, ne cunctetur amplius, iamiam exire in hostes iubeat. Dux exosculata militum fortitudine, confestim eos dimisit, mandans omnibus ut corpora curarent: dein præstò essent, facturi quicquid ab eorum Ducibus sibi imperaretur. Paulò pòst conuocatis ducibus, quid facturus sit indicat: partes distribuit, suum cuique locum designat: iubet, ut ipsi ante omnes alios in conticinio, locis sibi designatis, adsint. Illi mandata ducis exequuntur. Imilcon eductis cum prima luce copijs, pluribus simul locis in machinas impetum facit. Romani consilium hostium coniectura quadam facilè suspicati, haud segniter se habere, arma capere, rebus omnibus quàm maximè intenti esse. Igitur ubi primum egredi Carthaginienses cœperunt, à Romanis occurritur, ingens circa mœnia tumultus fit. Carthaginienses circiter uiginti millia hominum erant, Romani etiam plures. Quoq; magis relicto omni ordine pugnabatur, cò apertiora pericula erant: in tanta enim multitudine militum, uir aduersus uirum, quasi singulari certamine congressus, depugnabat. Verùm maxima pugna atque ingens tumultus circa machinas erat. Nam qui ab utroque exercitu in eo loco constituti fuerant, illi quidem ad expugnandum, hi uerò ad propugnandum omni studio innixi, in tantum, tamq; atrox certamen deuenere, ut tandem in ijsdem, in quibus constituti fuerant, locis permanentes, incredibili animi magnitudine occiderint. Sed qui inter eos cõmixti inter certandum fuerant, tanta audacia contra Romanos ferri, eorum machinas ferro, igne, telis, cæteris'que huiusmodi rebus

rebus impetere, ut Romani *eo die, cum nullo modo ince-ptis hostium resistere possent, res suas in extremo propè sitas uiderint.* Post *longum certamen* Imilcon, *quoniam multas in exercitu cædes fieri, nihil tamen sese proficere posse intelligebat, receptui canere iußit.* Romani, *etsi eo die in periculo fuerint, omnem belli apparatum amitten-di, tamen incredibili fortitudine animi, hostibus resisten-tes, tandem machinas, cunctaq; opera sua tutati sunt.* Post *hæc* Annibal *cum ijs, quas secum adduxerat, naui-bus intempesta nocte, nihil sentientibus hostibus,* Lily-*bæo soluens,* Drepanum *ad* Adherbalem Carthaginien-*sium ducem proficiscitur.* Quoniam, *cùm propter loci opportunitatem, tum ob speciem ac pulchritudinem por tus, præcipua semper cura* Carthaginiēsibus *fuerat, eam urbem seruandi. Distat autem à* Lilybæo *millia passuum non amplius quindecim.* Carthaginienses *interea, etsi quid* Lilybæi *ageretur, scire magnopere cupiebant: ta-men quia ita iam post discessum* Annibalis, *pressa obsidio erat, ut neq; ingredi quisquam, nec egredi urbem ualeret, compotes desyderij fieri nullo modo poterant. Per id tem pus* Rhodius *quidam nomine* Annibal, *clarus sane uir, co gnito* Carthaginiensium *desyderio, pollicetur se naui, in uitis omnibus,* Lilybæum *aditurum, inspectusq; omnibus rebus,* Carthaginiensibus *renunciaturum.* Id *quanquàm hilari animo audirent* Carthaginienses, *tamen quia* Ro-*mana claßis, in ipsis propè faucibus portus erat, impoßi-bile esse, eam rem omnes rebantur.* Rhodius *nihilominus intrepide deducta naui, proficiscitur.* Cunque *in proxi-mam insulam, quæ contra* Lilybæum *est, applicuisset, nactus postridie secundam auram,* Lilybæum *nauigat, per diemque spectantibus hostibus, atque omni conatu*

profectio-

profectionem eius impedire laborantibus, portum ingreditur, cuncta quæ animo conceperat, perficit. Alter Con*sulum tantam uiri audaciam admiratus, quo intercipere abeuntem poßit, per noctem decem uelocißimas naues, in faucibus portus continet, cum ijs discessum* Rhodi *ipse quàm diligentißimè obseruat, itidem reliquum exercitum factitare iubet.* Naues *igitur quæ in faucibus portus erant, ex utraque parte proximè paludem extensis remis, aduentum* Rhodiæ *ratis expectabant, hanc euestigio in eorum potestatem futuram arbitrantes.* At Rhodius *non per noctem, neque ex abdito, sed palàm medio die, per medias hostium naues, adeo instructas ac paratas, audacia simul, atque celeritate fretus, præteruectus est: nec euasisse contentus, ubi paulum hostes præterit, conuersa prora eos prouocauit, nemine omnium, ob stupendam eius nauis celeritatem, adire eum auso.* Rhodius *unica rate quasi triumphatis hostibus,* Carthaginem *redijt,* Senatui *omnia, quæ uiderat, narrauit.* Eius *exemplo moti postea complures, idem facere sunt ausi: quibus ex rebus accidebat, nihil eorum, quæ* Lilybæi *agebantur, à* Carthaginiensibus *ignorari.* Romani *eam hostium ludificationem grauiter & iniquo animo ferentes, fauces portus obstruere tentauerunt.* Quamobrē primū *onerarias naues quàm plures sabulo onustas, in profundum mittunt: hinc supra eas infinitam penè uim aggeris ingerunt, frustra tamen omnia factitantes.* Nam *& uasta profunditas cuncta simul absorbebat, & fluxus, refluxusque maris iniecta omnia paßim diffundebat, ægrè tandem ex una parte nonnihil aggeris constitit.* Eò *confestim uelocißima quædam* Carthaginiensium *nauis, uasto impetu prorupit, qua confestim potiti* Romani, *armatam, instru-*

ctamq;

ctam'que in portu tenentes, aduentum cæterarum, & maxime illius Rhodiæ cupidè expectabant. Illa casu per noctem adueniens, solita uelocitate portum ingreditur: sed dum redire uellet, secuta ex improuiso quadriremis, premere fugientem cœpit. Rhodius principiò uelocitatem nauis admiratus, ubi eam diligenter perspexit, & quadriremem Carthaginiensium à Romanis captam agnouit, iam desperata fuga, congredi cum hostibus statuit. Postquàm ad manus uentum, quia & numero nauium, & præstantia militum Romani longe superiores erant, nauis Rhodia nullo negocio expugnatur, Rhodius ipse capitur. Romani hac naue potiti, & ad quadriremem addita, ambas instructas, paratas'que continue in portu tenentes, facilem deinceps aditum in Lilybæum prohibuere: urbs interea acriter à Romanis oppugnari, mœnia plerisque in locis ui tormentorum euerti. Imilcon nouum continuò murum, pro euerso sufficere, in eruptionibus, & machinarum incendijs, nullam amplius spem habere. In hunc modum cum aliquandiu perseueratum esset, tanta repente uentorum tempestas coorta est, ut machinas omnes, atque opera stridore ac procella conflictaret, quarundam etiam turrium tabulata alta deijceret. Tantum uentorum turbinem Græcus quidam miles, ex ijs qui intus erant, aptißimum fore ad incendia machinarum ratus, cogitationem suam Duci aperit. Dux probata militis sententia, necessarijs'que omnibus è uestigio paratis, cõfestim eruptionem facere suos, ac ignem machinis, tribus locis inijcere iubet. Quo confestim à militibus peracto, ignis ui uentorum facile in opera depellitur: quæ, quia arida erant, ac iam diu ad solem usta, igni facilime absumebantur, & dominante uento, nulla humana

mana ope resisti poterat. Siquidem nouitate rei ita omnes perterriti erant, ut neque uidere, quid agerent, nec considerare quippiam possent: quin & cadentibus ex alto lignorum frustis percussi, & fumo obcæcati interdum cadebant, dum ferre præsidium machinis nitebantur. Quoq; maiorem ob prædictas causas Romani difficultatem habebant, eò Carthaginiensibus omnia commodiora erant. Siquidem & cernere hostes, & omnes eorum machinas conspicari facilè poterant: etsi quid aduersus Romanos iactabant, id uiolentia uenti facilimè ferebatur, maioremq; in machinas impetum faciebat. Tandem uerò tanta uis ignis fuit, ut & bases, quibus stabilitæ turres erant, cremarentur, & arietum capita liquefierent. Post hæc Consules in reficiendis machinis, operam ponere destiterunt. Aggere tamen atq; fossa urbem undique cingentes, lenta obsidione superare hostes decreuere, nec prius cum castris abscedere, quàm Lilybæo potirentur. Lilybætani refectis, quæ conuenerant, mœnibus, ociose iam obsidionem tolerabant. Hæc cùm Romæ nunciata essent, Senatus, quòd multi in obsidione interierant, & penè uacuefacta classis erat, nouo delectu habito, in supplementum decem millia hominum in Siciliam mittit. Hi primo Messanam traducti, inde pedibus in Lilybætana castra iter fecere. Iam Appius Claudius consulatum inierat, prioribus'que consulibus Romam reuersis, ipse apud Lilybæum exercitui præerat. Hic simul ac aduenisse supplementum uidet, uocatis ad se Centurionibus, tempus inquit sibi uideri, ut cum omni classe Drepanum nauigent, Adherbalem Carthaginiensium ducem, qui illic erat, nihil tale suspicantē, ex impro-

uiso aggrediantur, cum nouarum copiarum in Siciliam aduentum ignorare, neque existimare classem Romanorum, quæ tantam in obsidione Lilybæi iacturam hominum passa sit, aliquo modo nauigare posse. Post ea uerba Consulis, omnibus consilium eius approbantibus, ex ueteribus nouisq; copijs milites delegit, naues optimis quibusque è toto exercitu delectis uiris compleuit. Nam quòd & nauigatio propinqua erat, & præmiorum spes maxima, omnes id munus hilari animo suscipiebant. Paratis igitur omnibus, quæ necessaria uidebantur, nocte in tempesta, nihil sentientibus hostibus, Drepanum uersus nauigat. Adueniente uerò luce, cùm iam non longe à Drepano forent, nauibus Romanorum apparentibus, Adherbal, etsi primùm inopinato hostium aduentu perculsus fuit, statim tamen ad se reuersus, atque animo confirmatus, tentare omnino fortunam prælij constituit: & omnia potius experiri, quàm pati sese in portu, per ignominiam ab hostibus obsideri. Quamobrem euestigio turbam remigũ ad littus cogit. Mercenarios milites ex urbe tuba conuocat, eos pro temporis angustia cohortatur, si fortiter dimicarint, spem uictoriæ: sin subire periculum recusarint, acerbitatem obsidionis ante oculos ponit. His dictis, omnibus præsto sese esse ostendentibus, uociferantibus'que, ne amplius tardaret, sed iamiam in hostes classem immitteret. Adherbal laudata militum uirtute, confestim naues conscendere iubet: admonet præterea omnes, ut in nauim suam oculos dirigant, eam alacri animo sequantur. Nihilo deinde commoratus ipse, uti pollicitus erat, primus nauigat diuersa regione portus, quàm Romani aduentabant. Consul hostes conspicatus, præter opinionem suam, non solùm non cedentes, neque

ad fugam

ad fugam paratos, sed potius summo studio manus conserere cupientes, naues suas, quarum aliæ iam intra portum erant, aliæ in ipsis faucibus, aliæ mox sequebantur, omnes referre gradum iußit. Hic cùm primæ naues iussu Consulis iter uertissent, alijs, quæ ponè sequebãtur, adhuc properantibus in portum, tanta conflictatio facta est, exeuntibus pariter, atque intrantibus nauibus, ut extremo in periculo Romanorum *res foret.* Explicatis *tandem summo cum labore nauibus, præfecti singulas quasq; in ordinem iuxta littus collocabant, proris aduersus hostes conuersis.* At Consul, *qui ab initio post omnem classem sequebatur, tum in altum profectus, læuum cornu obtinuit. Inter hæc* Adherbal *cum quinq; nauibus supra læuum* Romanorum *cornu in altum progressus, nauis suæ prora in hostes conuersa, à pelago se firmauit: idem ut aliæ quatuor naues, quæ suam sequebantur, facerent, per nuncios imperauit. Ita omnibus à fronte consistentibus, sublatis signis, à pelago in* Romanos *defertur, quorum naues circa littus in ordinem dispositæ erant.* Hoc *enim ideo à* Romanis *prouisum fuerat, ut exeuntes è portu* Carthaginiensium *naues facilius opprimi possent.* Verùm *id postea magnam* Romanis *iacturam intulit, ob causas, quas dicemus.* Nam *ut primùm appropinquare inter se classes cœperunt, signis è prætorijs nauibus, ab utraque parte sublatis, inuicem concurrentibus hostibus, pugna committitur. Diu acriter certatum, ita ut æquale esse periculum uideretur.* Erant *enim in utraque parte ex omni exercitu delecti præstantißimi milites. Semper tamen* Carthaginienses *præualebant: tum quòd naues eorum uelociores erant, tum quòd peritiores ad nauigandum remiges, tum uel maxime, quòd pelagus tenebant, per quod*

longè lateq; pro eorum libidine discurrere poterant: siue enim aliqui eorum ab hostibus premebantur, confestim celeritate nauium freti, in altum euadebant: ac si fortè insequebantur hostes, in eos plurimæ simul conuersæ, eadem celeritate circumueniebant, maximasque inferebant clades: nonnullas interim naues submergebant. Siue aliqui ex socijs periclitabantur, confestim sine labore, atq; periculo præsidium ferebant aduersis puppibus in altum nauigantes. At Romanis *magna proximum littus impedimenta afferebat. Siquidem in arcto coacti, neque refugere cum opus erat, neque seipsos tutari, neque laborantibus succurrere poterant: & quod in bello nauali præcipuum haberi solet, per medios hostes præterlabi, ac deinceps in pugnantes impetum facere, impoßibile* Romanis *erat: tum, quòd naues eorum grauißimæ erant: tum, quòd remiges maritimarum rerũ rudes, & ad nauigandũ inepti. Consul igitur cum rem in deterius labi cerneret, nauibus partim in littore confractis, nonnullis etiam submersis, desperatis ad extremum rebus, primus omnium fugam arripuit. Circiter triginta naues ex omni classe, quæ huic forte propinquæ erant, eum secutæ, reliquæ omnes tres & nonaginta numero, in Carthaginiensium potestatem uenere. Præterea copiæ omnes captæ, exceptis ijs, quæ proiectis in terram nauibus, perierant. Adherbal magnam ijs rebus gestis laudem apud Carthaginienses meruit, ut qui singulari prudentia, ac magnitudine animi, omnia feliciter peregisset. Appius uerò Claudius à* Romanis *iurgijs contumelijsq; uehementer affectus, quòd adeo imprudenter se gesßisset, quòd rem* Romanam *summum in discrimen adduxisset, ipse tandem Consulatu abdicatus, summa cum ignominia, in iudicio concidit. Romani*

mani, etsi ingens se accepisse uulnus intelligebant, nihil tamen pristinæ magnanimitatis immemores, confestim reparata classe, nouis'que coactis copijs L. I*unium* C*onsulem in* S*iciliam mittunt.* H*unc ijs, qui* L*ilybæum obsidebant, subsidium ferre, commeatum'que, & cætera exercitui necessaria subministrare iubent.* I*lle cum sexaginta rostratis* M*essanam nauigat: hic contractis ab omni* S*icilia, præterquam à* L*ilybæo, nauibus, classem efficit centum & uiginti rostratarum, præter onerarias, & quas frumentationis causa secum habebat, numero circiter octingentas, earum mediam fere partem, & quasdam ex rostratis quæstori tradit, ac ferre in castra commeatum iubet, ipse interea* S*yracusis manet: reliquas, quæ paulo pòst à* M*essana sequebantur, & frumentum ex mediterranea regione, à socijs imperatum, excepturus.* P*er idem tempus* A*dherbal captiuos* R*omanorum, & naues, quas prælio acceperat,* C*arthaginem misit.* H*inc* C*arthalonem præfectum triginta nauibus ei traditis, exire in hostem iubet.* I*pse paulo pòst cum septuaginta nauibus eum sequitur.* C*arthalonem admonet, ut quascunque naues hostium posit, integras capiat, reliquas incendat.* C*arthalo igitur per noctem impigre facta nauigatione, cùm ex improuiso clasi* R*omanorum, quæ in* L*ilybætano portu asseruabatur, superuenisset, maximo in periculo rem* R*omanam posuit.* N*am cùm inter eos, qui custodiæ gratia circa classem excubabant, magnus repente clamor, atq; ingens tumultus ortus foret,* I*mulcon intellecto strepitu, & iam dilucescente die, aduentu hostium cognito, repente euocatis ex urbe militibus, hostes inuadit.* I*ta ex omni parte circumuentis* R*omanorũ copijs, in non mediocre periculũ deue-*

nerunt.Præfectus Carthaginiensium,paucis Romanorum nauibus partim captis,partim incensis, non longe pòst Lilybæo soluens, uersus Heracleam nauigat, ut commeatum,qui ex ea parte in castra Romanorum ferebatur, intercluderet. Iter facienti speculatoriæ naues Carthaloni nunciant,magnum nauium numerum aduentare, quo nuntio accepto, Carthalo nequaquam cunctatus,quòd ob res paulò antè egregie gestas, Romanos spernebat, aduersus eas properauit. Eodem modo Romani quoq; adesse classem hostium, à speculatoribus cognouere. Verùm ij,cum se longe impares esse ad nauale bellum arbitrarentur, in proximum forte littus naues subduxere. Erant in ijs locis recessus quidam, atque anfractus, quibus desuper rupes imminebant. In ijs consistentes Romani lapidibus, fundisq; naues hostium arcebant. Carthaginiēses,etsi à principio tandiu obsidere illos, quoad eorum potirentur, decreuerant:tamen cùm propter naturam loci nihil proficere se posse intelligerent, & Romanos acrius quàm sperabant, resistere intuerentur, paucis tandem onerarijs nauibus acceptis, ad propinquum flumen nauigarunt, ubi discessum hostium obseruarent. Interea loci Consul peractis ijs, quorum gratia Syracusis remanserat, superato Pachyni promontorio, Lilybæum petebat, ignarus earum rerum,quæ superioribus diebus suis acciderant.Dux Carthaginiensium aduentu Consulis rursus per exploratores cognito, confestim aduersus eum properauit, cupiens procul à cæteris Romanorū nauibus, illi concurrere. At L. Iunius cum delonge aduentum hostilis classis prospexisset, magnitudine eius perterritus, committere pugnam non audebat:fugere ob propinquitatem hostium non licebat,quare ad loca difficilia atque periculosa con-

uersus

uersus, in proximo portu stationem fecit, decreuitq; potius extrema omnia experiri, quàm pati, ut exercitus Romanorum in potestatem hostium ueniret. Id conspicatus Carthalo præfectus Carthaginiensium proficisci aduersus hostes destitit, sed medium quendam inter utranque Romanorum classem, portum tenuit, ratus per eum modum utriq; classi abeundi facultatem ablatum iri. Interiectis diebus ingens procella insurgere cœpit, quam aliquandiu antea prouidentes Carthaginiensium nautæ, ut qui magnam maritimarum rerum, locorumq;, in quibus erant, peritiam habebant, Carthaloni suaserunt, ut superato confestim Pachyni promontorio, uim tempestatis euitaret. Id cùm ille fecisset, cũ omnibus suis incolumis euasit. At Romanorũ classis ui tempestatis agitata, quoniam loca importuosa erant. Ita ad extremum fracta est, ut nihil ex tot nauibus, quod utile in posterum foret, superauerit. His Romanorum tot tantisq; calamitatibus, rursus accidit Carthaginiensium rem superiorem fieri. Romani nuper ingenti clade apud Drepanum nauali prælio affecti, tunc uerò omnino amissa classe, mari protinus excessere, in terra duntaxat spem habentes. Contra uerò Carthaginienses, & maris imperium sine controuersia tenebant, & in terra haud prorsus sine spe erant. Igitur, & qui Romæ erant, & qui in castris apud Lilybæum, quanquam utriq; ob prædictas clades maxime afflicti forent, tamen in obsidione omnino persistendum esse censuere. Quare & illi quæ necessaria erant, suppeditabant: & hi, quantum pro uiribus licebat, durabant in obsidione. L. Iunius consul post amissam naufragio classem, curæ ac sollicitudinis plenus Lilybæum peruenit, ibi omni cogitatione quàm maxime intentus, noui aliquid agere studet,

quo acceptam ex superiore clade ignominiam minuat. Quocirca non longe pòst, tenui quadam oblata occasione, Erycen per proditionem occupat, simulq; & templo Veneris, & oppido potitur. Eryx est Siciliæ mons, mari imminens ex ea parte, quæ ad Italiam spectat, inter Drepanum, ac Panormum, magis tamen Panormo coniunctus. Hic magnitudine omnes Siciliæ montes excedit, præter unum Aetnam. In eius uertice planicies est, ubi Erycianæ Veneris templum, quod sine controuersia omnium Siciliæ templorum opulentißimum atque ornatißimum est. Paulo infra uerticem urbs est eiusdem nominis, longißimum ac difficilimum undique habens aditum. Hic Consul uno in uertice, altero ad radices montis, quà aditus à Drepano erat, præsidio collocato, custodire utrunque locum pergit, sperans se per eum modum, & urbem, & totum montem tutò tenere posse. Carthaginienses capto Eryce, Amilcarem cognomento Barcam, claßi præficiunt. Hic cum omnibus copijs in Italiam delatus, maritimam oram populatus est. Erat autem annus eius belli decimusoctauus. Hinc uastatis Locrorum, ac Brutianorum agris, cum omni classe in Panormitanum agrum reuertitur. Hic locum occupat bello gerendo aptißimum, inter Rhegium, ac Panormum alte mari supereminentem, natura munitum, & ad tenendum exercitum tutißimum. Est enim mons, quem præcise undique rupes cingunt, in summitate habens planiciem quandam non minori ambitu, quàm duodecim millium passuum, peruiam, & culturæ aptißimam. Est præterea Maritimis auris præclarè expositus, mortiferarum ferarum omnino expers, à mari, & à mediterranea regione rupes habens inaccessas: eas uerò, quæ inter has mediæ sunt,

haud

haud facile peruias. In eo tumulus insurgit, qui speculæ simul, atque arcis locum obtinet. Portum habet amœnissimum, & ijs, qui à Drepano, uel Lilybæo Italiam petunt, commodissimum, aquarum præterea copia insignem. Aditus ad eum omnino tres sunt, & ij perdifficiles, duo à mediterranea regione, tertius à mari. In eo loco Amilcar castra posuit, ut qui neque propriam urbem, neque spem ullam habebat, sed medijs sese obijciebat hostibus: neq; tamen quiescere interea hostes permittebat. Nam & mari sæpe ab eo loco delatus, in maritimam Italiæ oram omnia usque ad regionem Cumarum uastauit, & postea pedestri itinere ducto exercitu, castris ante Panormum positis, non longius ab exercitu Romanorum octingentis passibus, ibi'que tres ferè annos commoratus, multa & præclara facinora fecit, quæ particulatim commemorare difficilimum foret. Romanis igitur, quemadmodum suprà diximus, non solùm in uertice, uerumetiam in radicibus montis Erycen custodientibus, Amilcar urbem Erycinam per fraudem capit, quæ media erat inter uerticem montis, & præsidia Romanorum, quæ in radicibus erant: quo facto accidit Romanos, qui in uertice erant, à Carthaginiensibus obsessos summo in discrimine uersari: nec minus sane Carthaginienses ipsos in Erycina urbe premi, duobus Romanorum præsidijs, altero supra uerticem, altero à radicibus montis obsessos: nec nisi unicam, & eam perdifficilem ad importanda in urbem necessaria, habentes uiam. Ita inuicem & obsessi, & obsidentes summa obstinatione animorum utrique perdurabant, extrema omnia tolerantes, & maximis quibusque periculis sese obij-

cientes. Cùm in hunc modum traheretur bellum, & Amilcar Romanos mari quàm maxime infestaret, quòd illi iam annos fere quindecim mari abstinuissent, commoti maiorem in modum Romani, utpote qui bellum aliter finem nunquam habiturum uidebant, ad studium parandæ classis iterum conuertuntur. Verùm, quia exinanitum iam pridem ærarium fuerat, priuatim ciues pro suis quisque facultatibus contribuentes, plures unam simul quinqueremem ædificabant, necessarios ad eam sumptus subministrabant. Tantus erat uniuersi populi ardor ad res bellicas, imperium'que Romanum propagandum. In hunc modum ducentas quinqueremes parauere, instar eius nauis Rhodiæ, quam apud Lilybæum captam suprà ostendimus. Huic classi præficiunt L. Lutatium Consulem, cum'que adueniente iam uere, aduersus Carthaginienses mittunt. Hic igitur cum omni classe ex improuiso in Siciliam delatus, primo aduentu Drepani portum cæteros'que, qui circa Lilybæum erant, occupauit, uniuersis Carthaginiensium nauibus sese ad Ducem pauide recipientibus. Hinc Drepanum instructis machinis, cæteris'que ad obsidionem necessarijs, expugnare nititur. Et quia non longe aberat Carthaginiensium classis, memor præteritarum rerum, quantum momentum bello maritimæ res afferrent, haud quaquam per ocium atque socordiam tempus conterebat, sed remiges ac nautas aßiduè exercebat, neminemq; ex tota classe ociosum esse patiebatur. Ita breui tempore factũ est, ut Romani milites ad nauales pugnas aptißimi forent. Carthaginienses cognito aduentu Romanæ claßis, confestim ipsi quoq; naues parãt, frumẽto, ac cæteris necessarijs rebus onerãt, ne quid ijs, qui apud Erycẽ obsidebantur, è necessarijs rebus deesset

deesset. Classi Annonem praeficiunt: hic delatus ad insulam, quam uocant Hieronesum, inde nihil sentientibus hostibus, in castra ad Amilcarem nauigare, & euacuare naues, ac commeatum exponere properabat. At Lutatius aduentu hostium cognito, eorum consilium suspicatus, haud enim difficilis coniectura erat, optimis quibusque è pedestri exercitu militibus secum adductis, confestim ad Egusam insulam nauigat. Haec insula non longe abest à Lilybaeo: hic hortatus pro tempore militum animos, ut in sequentem diem omnes sese ad pugnam pararent, edixit. Postridie cum iam dilucescere dies coepisset, Consul prosperum quidem, ac secundum adesse hostibus uentum conspicatus, classi uerò Romanae planè aduersum, praeterea mare turbidum esse ac procellosum, quid agendum foret, aliquandiu dubitauit. Mox uerò considerans suos, si durante procella maris, ad manus cum hostibus ueniant, praelium duntaxat cum Annone, & cum naualibus copijs, & cum impeditis, atque onustis nauibus inituros. Si uerò prorogato pugnae tempore, tranquillitatem maris expectent, iam necesse fore, ut cum euacuatis, ac maxime expeditis nauibus, cum optimo quoque milite è pedestri exercitu delecto: & quod maximum est, cum Amilcaris audacia, quo nihil terribilius per id tempus audiebatur, in certamen descendant. statuit tandem quamuis turbido, & aduersante mari cum hostibus congrediendum. Venientibus igitur plenis uelis Carthaginiensium nauibus, classem structam, atque paratam opponit. Carthaginienses ubi interceptum classis suae cursum ab hostibus uident, nauesq; illorum ad certamen paratas, dimissis uelis, ipsi quoque se ad praelium comparant. Hic confirmatis animis utrinque confligitur, quo in

loco cum omnia è diuerso forent, quàm olim in pugna apud Drepanum fuerant, non immerito diuersum quoque res exitum habuere. Romani naues quàm celerrimas habebant, onera omnia, exceptis quæ ad belligerandum necessaria uidebantur, deposuerant. Remiges eorum diu exerciti, & ob eam causam acres, ac ad certamen prompti erant. Optimi quique milites ex toto pedestri exercitu delecti fuerant. Carthaginiensibus hæc omnia contrà euenerant: eorum naues onustæ, & ob id ad res gerendas ineptæ erant, turba remigum ac nautarum, ut tumultuaria, ita ad res bellicas rudis, milites noui, necdum periculis assueti. Nam quòd Romanos nunquam amplius mari quicquam molituros existimabant, omnem protinus rei naualis curam cogitationemq; deposuerant. Quamobrem simul ac pugnari cœptum, à Romanis superātur. Naues eorum quinquaginta uel fractæ, uel submersæ, septuaginta plenæ captæ, reliquæ sublatis uelis, subita uenti mutatione, facta mirabili celeritate, sese ad Hieronesum ex fuga receperunt. Consul post prælium cum omni classe Lilybæum reuersus, prædam & captiuorum corpora inter suos diuidit. Fuerunt enim è Carthaginiensibus uiui capti. præter eos, qui inter certandum perierant, ultra decem millia hominum. Carthaginienses tali, ac tanta clade perculsi, etsi animo ad belligerandum promptissimi erāt, diuersis tamen rationibus impediebantur. Siquidem neq; ijs, qui in Sicilia erant, subministrare commeatum poterant, amissa classe, & hostibus mare undique tenentibus: & derelinquere Ducem, ac milites optime de republica meritos, proditionis simile existimabant: quibus uerò copijs, aut quibus ducibus contenderent, non habebant. Quapropter misso ad Amilcarem quàm celerrime nun-
tio

tio, potestatem illi tradunt, quicquid de republica uisum fuerit, faciendi. Amilcar optimi simul, ac sapientissimi ducis officium fecit. Quandiu enim aliqua Carthaginiensium rebus spes superfuit, nullum unquam laborem, nullum periculum euitauit, sed summa industria, atque audacia fretus, omnia pro adipiscenda uictoria haud secus, quàm cæteri duces, assidue subijt. Vbi uerò Carthaginiensium rebus nullam amplius relictam spem uidet, prudenter ac moderato animo cedens tempori, Legatos qui de fœdere agerent, ad consulem misit. Enimuero optimi ducis officium existimandum est, posse non solum uincendi, uerumetiam cedendi tempora perspicere. Lutatius quoq; conditionem fœderis nequaquam aspernatus est, conscius difficultatum, quibus ex diuturno bello populus Romanus premebatur. Ita tandem de fœdere conuenit, huiusmodi conditionibus præscriptis, Amicitiam esse Romanis Carthaginiensibus'que, si id populo Romano uideatur: excedere prorsus omni Sicilia Carthaginienses: neque posthac Hieroni bellum inferre, neque contra Syracusanos, Syracusanorum'ue socios mouere arma: Carthaginienses sine pretio captiuos omnes reddere, insuper talenta argenti Euboica duo millia & ducenta Romanis annos uiginti pendere. Has conditiones Romam missas, populus Romanus comprobare noluit: uerum in Siciliam decemuiros cum autoritate publica legatos misit. Hi in Siciliam delati, summam rei haud quaquam immutarunt, tempore pendendi argenti duntaxat coarctato, ac mille insuper talentis additis. Id præterea conditionibus addidere, ut non solum Sicilia, sed etiam omnibus insulis, quæ inter Siciliam, atq; Italiam mediæ sunt, Carthaginienses excederent. Per hunc itaque modum primo bello, quod

Romani aduersus Carthaginiẽses pro Sicilia gesserunt, finis impositus. Durauit id bellum continuos quatuor & uiginti annos, omnium sanè, quæ nos audiuerimus, longissimum atque maximum. In quo, ut alia omittam memoratu digna, semel quinqueremibus ex utraque parte amplius quingentis, iterum non multo minus, quàm septingentis inuicem pugnatum fuit. Amiserunt in eo bello Romani quinqueremes septingentas, præter eas, quæ diuersis naufragijs perierunt. Carthaginienses uerò circiter quingentas. Itaque, qui ante eum diem admirati fuerant Antigoni, & Ptolemæi, & Demetrij copias, & classem, & bella naualia, meritò posthac magnitudine rerum à Romanis, Carthaginiensibusq; gestarũ, omnem admirationem deposuere. Quòd si quis considerare uelit, quantum intersit inter quinqueremes, ac triremes, quibus Persæ aduersus Græcos, rursus'que Athenienses & Lacedæmonij bello inter se usi fuere, profectò nunquam maioribus copijs mari pugnatum intelliget. Quibus ex rebus clare constat id, quod principio à nobis propositum fuit, Romanos neque fortuna, quidam ut Græcorum putant, neque casu, sed propria uirtute, audacia, magnitudine animi tantum imperium consecutos, ut tandem rerum omnium potiti fuerint. Quanquam erunt fortasse, qui dubitent, quæ causa sit, quòd cum longè magis polleant, hac tempestate terra, mari'que Romani (quippe niuerso iam orbi dominantur) non tamen, aut tot simul naues ædificare, aut tantam uno tempore classem conficere ualeant. Verum eius rei causam facilè licebit intelligere, cum ad expositionem Romanæ reipublicæ, morumq; atque institutorum eius uentum erit. Nam de ijs præter propositum facere mentionem, neque nobis commodum,

neque

neque lectoribus nostri operis utile foret. Siquidem res ipsæ amplissimæ sunt: sed tamen usque in hunc diem (ut id quod sentio dicam) nemini notæ, culpa eorum, qui historias scripserunt. Ii enim partim ignorarunt, quæ scriberent: alij, etsi rectè intellexerunt, obscurè tamen, ac prorsus inutiliter scripsere. Enimuero in hoc bello, si quis diligenter animaduertat, pares sanè utriusque populi animos, res'que omnes duarum maximarum ciuitatum inter se similimas inueniet. Principio desiderium utriusque simile fuit, magnitudo animi par, cupiditas gloriæ æqualis, uiri apud Romanos longe quidem præstantiores, sed dux Carthaginiensium Amilcar cognomento Barca, Annibalis pater, qui postea bellum cum Romanis gessit, prudentia & fortitudine nemini secundus. Fœdere inter Romanos, Carthaginienses'que percusso, similes fere casus utrunque populum excepere. Romani enim statim cum gente Faliscorum bellum gerere cœperunt: quod tamen intra paucos dies, ciuitate eorum potiti terminarunt. Carthaginienses uerò per idem tempus finitimorum, ac Numidarum, & aliorum Africæ populorum bello circumuenti, in extremum ferè discrimen deuenere: tandem'que non modo pro prouincia, sed pro se ipsis, pro libertate, pro liberis, pro solo natali, coacti sunt dimicare. Quod bellum, cum memoratu dignum sit, summatim, breuiterq́;, sicuti ab initio proposuimus, referemus. Nam quale, quamq́; atrox sit id bellum, quod omnes cruentum uocant, facile quiuis ex rebus gestis eorum temporum suspicari poterit. Quàm uerò multa prouidere ducem exercitus, & longe antea cauere oporteat, quid'que barbari mores differant ab ijs, qui sub disciplina & legibus educantur, ex ijsdem planè rebus palàm fiet: quodq́; præcipuum

puum est, ex cognitione earum rerum facile intelligentur causæ eius belli, quod postea Annibal aduersus populum Romanum gessit. Quæ quoniam non modo apud eos, qui historias scripserunt, uerumetiam apud eos, qui in ipso bello fuere, interdum dubiæ sunt, ac perobscuræ, operæpretium erit, si ueritatem rei studiosis nostri operis apertam faciemus. Amilcar post percussum cum Romanis fœdus, copias ab Eryce in Lilybæum deduxit, hinc sese statim magistratu abdicauit, copias Gestoni duci, qui Lilybæi erat, transmittendas in Africam tradidit. Gesto, quòd res nouas in tanta multitudine hominum, si simul in Africam delatæ forent, uerebatur, præsertim cum magna militibus stipendia deberentur, quæ propter inopiam ærarij solui non poterant, prudentißimè antea prouiderat, ne simul omnes, sed diuersis inter se temporibus, copiæ mitterentur. Factis etiam de industria interuallis, ut facilius per partes prouideri posset, primi'que antè domum abijssent, quàm secundi superuenirent. Carthaginienses partim negligentia, partim inopia ærarij, non solum non dimittebant copias, sed ut in urbe aduentum cæterarum expectarent, iubebant, quò simul cum omnibus de stipendijs transigeretur. Cæterum cum multa in urbe, & per noctem, & interdiu à militibus maleficia committerentur, intolerabilis'que iam foret multitudinis intemperantia, Carthaginienses accersitis ducibus, eos rogant, ut omnem multitudinem, quæ in urbem conuenerat, ad oppidum Siccam traducant, ibi'que tandiu expectent, quoad reliquæ copiæ in Africam uehantur. Præterea nonnihil pecuniæ singulis quibusq; tradi iubent, quò facilius tolerare morã poßint. Duces dicto Carthaginiensium obtemperantes, sine mora multitudinem educere

cœperunt

cœperunt. Verum, cum ſinguli quique, quemadmodum ſuperiori tempore fecerant, uellent impedimenta Carthagini relinquere, ueluti paulopóſt eò pro ſtipendijs reuerſuri: Carthaginienſes ueriti, ne, ſi id eis permitteretur, alij amore liberorum, pars uxorum gratia, uel nõ abirẽt, uel mox in urbem reuerterentur, & ita conditiones ciuitatis nihilo meliores fierent, tandem hoſtiliter cum omnibus rebus ſuis, exire inuitos coëgere. Vt igitur in Siccam traducti ſunt milites, licentius iam per ocium atque ſocordiã uitam agebant (id quod in exercitu pernicioſiſſimum eſt, & fons atque origo ſeditionum omnium) quidam ſtipendia inſolentius, quàm antè, ac longè maiora, quàm prius poſtulabant: omnes memores munerum, quæ inter pericula duces, cum eos ad bellum hortarentur, ſibi polliciti fuerant: etiam præter ſtipendia longè maiora expectabãt. Verum ſpes ſua eos fruſtrata eſt: nam ſimul atque omnes in Sicca oppido conuenere, miſſus ad eos Anno Carthaginienſium prætor, non ſolum non attulit munera quæ ſperabant, ſed de penuria ærarij multa locutus eſt, & aliquam ſtipendiorum remiſſionem poſtulauit. Quibus rebus commota multitudo, confeſtim inſurgere cœpit, ingens tumultus, magnaq́; in oppido ſeditio orta, utpote in tanta morum, atque linguarum uarietate. Nam Carthaginienſes quòd ex uarijs, diuerſisq́; hominum generibus exercitum componerent, partim quidem rectè faciebant: ſiquidem neque conſpirare inter ſe facilè adeo diuerſa gens poterat, & mandatis ducum facilius uniuerſi obtemperabant. At ſi quando tumultus, aut ſeditio in exercitu oriebatur, tunc neq; mulcere quenquam, neque alicui modum imponere licebat. Gens ignara cum impetu ferebatur; ubi ſemel ad iram uentum erat, more

ferarum

ferarum continuè magis crudeſcebat, neque ullus erat ſæuitiæ modus. Quod ea tempeſtate in exercitu Carthaginienſium euenit. Erant enim Hiſpani alij, alij Galli, quidam Ligures, item Baleares, Græci etiam non pauci, Afri plurimi fugitiuorum, & transfugarum ingens numerus. Quamobrem neq; congregare omnes uno tempore cuiquam licebat, neq; alius ad eam rem modus inueniri poterat. Prætorem ſingulorũ linguam noſſe impoßibile erat. Plures uno tempore ad conuocandam multitudinem, adhibere interpretes, ſtultißimum uidebatur. Reliquum erat, ut id per duces eorum fieret, quod Anno eueſtigio expertus, fruſtra laborauit. Siquidem alij mãdata ducum nequaquam intelligebant, alij aliter referebant, quàm dicerentur; pars id ignorantia, plerique uitio faciebant. Quamobrem ira, impetu, tumultu, omnia plena erant. Inter cætera querebantur, à Carthaginienſibus neminem ex ijs, ſub quibus in Siciliam militauerant, quiq; munera eis polliciti fuerant, ducem ad ſe miſſum. Tandem uerò raptis per iram armis, contempto Annone, & cæteris ducibus, Carthaginẽ uerſus profecti, apud oppidum Tunes, quindecim millibus paſſuum à Carthagine caſtra locant. Erãt hi ſupra uiginti millia hominum. Carthaginienſes tunc demum ſe circunſpicere, tunc errata ſua recognoſcere cœperunt, cũ nullum amplius rebus ſuis remedium erat. Ingens enim Carthaginienſium error fuit, tantam conductorum militum multitudinem, finito bello, in unum locum coëgiſſe: nec eo minor, liberos, uxoresq; eorum, aut certa impedimenta non retinuiſſe Carthagini, quibus, ſi res poſtularet, ueluti obſidibus uti poſſent. Tamen cum tantam multitudinem hominum haud parum formidarent: nihil, quo illorum iram leniri poſſe arbitrarentur, prætermitt

termittere: iubere, ut in castra eorum à suis frumentum, & cætera necessaria portarentur, uenderenturq; quo pretio illi uellent. Crebras præterea legationes ad eos ex Senatu Carthaginiensi mittere. At mercenarij milites, singulis diebus noui aliquid cogitare, audaciores iam facti, quòd timeri sese à Carthaginiensibus senserant, quodq; bello Siculo exerciti erant, & Carthaginienses nullas prorsus urbanas copias habere intelligebant. Quãobrem, ubi prius debita sibi stipendia petere consueuerant, nunc etiam interfectorum equorum pretia exolui sibi postulabant. Neque ijs contenti, rursus multorum annorum frumentum deberi sibi asserebant: pro eo inauditum ante eum diem pretium flagitabant. Denique quotidie noui aliquid, quo bellum mouerent, reperiebant. Peßimi quique & maxime seditiosi milites, in exercitu præualebant. Carthaginiensibus omnia sese facturos pollicentibus, tandem inter eos conuenit, ut omnia quæ in dubio essent, unius arbitrio committerentur, quo duce illi in Sicilia usi forent. Sed enim Amilcarem Barcam, sub quo in Sicilia militauerant, non satis diligebant: quòd neq; nunc in tanta dissensione ad eos ijsset, & antea sponte sese magistratu abdicasset. Gestonem uerò omnes unanimiter amabant, quoniam & Dux in Sicilia fuerat, & erga eos perhumaniter se gesserat, cùm cæteris in rebus, tum uel maxime in traductione copiarum in Africam. Huic igitur summam rei committendam omnes censuere. Gesto euestigio cũ pecunijs mari profectus, simulac Tunes appulit, principio duces conuocat, deinde singulas quasq; nationes congregari iubet. Hic eos partim præteritarum rerum increpat, partim præsentium admonet: in futurum ut Carthaginienses, quorũ milites longo tem-

pore fuerunt, colant, longa oratione hortatur. Tandem suadet, ut suum quisq; stipendium æquo animo capiat: id uerò per nationes diuidere cupiebat. Erat in exercitu Cãpanus quidã, qui nuper seruus è Sicilia à Romanis transfugerat, uiribus corporis atque audacia in rebus bellicis insignis, nomine Spendius. Hic metuens, ne, si fœdus cum Carthaginiensibus fieret, in domini sui potestatem deueniret, ac secundum leges populi Romani cæderetur, summam audaciam uerbis, ac re ipsa quæcunque moliri, quo omnia magis perturbarentur, seditionem quàm fœdus, bellum quàm pacem præoptare. Præterea etiam Afer quidam nomine Matho, qui liber quidem erat, atq; in Sicilia pro Carthaginiẽsibus dimicauerat: sed quia multa in dissensione seditiose fecerat, supplicium formidabat. Hic igitur conuocata Afrorum multitudine, admonet, ut prudenter rebus suis consulant, neq; dubitent Carthaginienses, cùm primum cæteri milites, accepto stipendio, in prouincias reuersi fuerint, omnem suam iram in Libyes conuersuros: ita illos sibi persuasisse, omnem seditionem initium habuisse ab Africanis: proinde uideant quid agant. Quibus uerbis commota mirum in modum multitudo, simul quòd mentionem duntaxat de stipendio à Mathone factã intelligebant, nihil autem neque de pretio interfectorum equorum, neq; de frumento tot annorum ab eo commemoratum: extemplo omnes simul in concionem, deliberandi causa uenere. Hic Spendio ac Mathone uehemẽter in Gestonem, ac reliquos Carthaginienses inuehentibus, omnes facilimè aures præstabant. Quòd si quis præterea aliter consulere nitebatur, non expectabant idem'ne, quod Spendius, an diuersum sentiret, intelligere: sed confestim iactis in eum lapidibus, interficiebant. Multi in hunc modum,

non solùm Duces, uerumetiam priuati homines cæsi: nihilq; aliud in tanto tumultu, per totum exercitum audiebatur, quàm uerbum, inijce, inijce, pariter omnes clamabant. Eoq; magis eorũ animus sæuiebat, quòd paulo antè ebrij à cœna surrexerant. Itaq; si quis dicere, inijce, semel cœpisset, confestim ita undiq; lapides concurrebant, ut ne fugæ quidem locus ullus relinqueretur. Ita cùm nemo amplius consulere in concione quippiam auderet, Spendium & Mathonem unanimi consensu, Duces sibi constituere. Gesto, etsi tantum tum in multitudine tumultũ, ac seditionem cerneret, tamen utilitatem patriæ cæteris omnibus rebus præponendam existimabat. Itaq; cũ intelligeret, crudescentibus in dies magis multitudinis animis, res Carthaginiensium summum in discrimen adduci, etiam cũ sui capitis periculo insistere, atq; experiri omnia decreuit, & nunc uocatis ad se principibus coniurationis, nunc singulis separatim nationibus accersitis, eorũ animos precibus, pollicitationibus'que mulcere conabatur. At illis nondum frumentum quod petierant consecutis, & tamen deberi sibi affirmantibus, acriterq; petentibus, Gesto sese id libenter daturum respondit, si Mathonem in eius manibus ponerent. At eam uocem indignata multitudo, in tantam insolentiam prorupit, ut cõfestim pecuniam omnem, quæ ad dissoluenda stipendia parata erat, diripuerint, Gestonemq; ipsum ac cæteros, qui cum eo erant, Carthaginienses ceperint. Matho autem ac Spendius multitudinis Duces, ut celerius exardesceret bellũ, immane aliquod patrare facinus properabãt. Quamobrem insolentia multitudinis collaudata, unà cum pecunijs etiam sarcinas Carthaginienses rapuere: Gestonem, cæteros'que qui cum eo erant, post multas contumelias duci in uincula iusserunt.

Ipsi posthac crudeli, & ante eum diem inaudita inter se facta coniuratione, apertum cum Carthaginiensibus bellum gessere. Ex huiusmodi igitur causis natum est taleq; principium habuit bellum, quod Africanum dicitur. Matho ac Spendius patratis ijs, quæ suprà memorauimus confestim per omnes Africæ populos, legationes mittunt, ad libertatem eos prouocantes: &, ut sibi contra sæuum populi Carthaginiensis, crudeleq; imperiū adiumento esse uelint, rogantes. Omnibus ferè Africæ populis inceptum comprobantibus, commeatuq;, & copijs abunde subministratis, duces diuiso inter se exercitu, pars Vticam, alij Hipponem, quòd hæ ciuitates in conspiratione dissenserant, obsedere. Carthaginienses, qui rem quidem familiarem duntaxat agricultura sustentare, publicas uerò pecunias ex tributis Africæ colligere, præterea conductis tantummodo militibus bella gerere cōsueuerant, tunc ijs non modò priuati, sed ea omnia in capitis sui perniciem conuersa animaduertentes, multis uno tempore difficultatibus premebantur, nec quò se uerterent satis sciebant: tantoq; hæc grauiora eis uidebātur, quanto præter spem acciderant magis. Etenim longo ac difficili in Sicilia bello fatigati, percusso ad extremum cum Romanis fœdere, sperabant sese aliquandiu quiescere, ac respirare posse. At id longe contrà euenit: bellum enim subito exarsit infestius multo, ac periculosius quàm antea. Siquidem primo de possessione Siciliæ cum Romanis certabant: nunc uerò pro seipsis, pro liberis, pro patria, subire pericula cogebantur. Adhæc nulla amplius arma, nullæ nauales copiæ, nullius classis apparatus, apud eos erant, ut qui tot naualibus prælijs uicti, ac profligati fuerant, nulla præterea in posterū tributa, nullum amicorum, aut sociorū præsidium expect

expectabant. Tunc demum intelligentes, quantum inter externum, ciuileq; bellum interesset: cuius mali causa profecto ipsi sibijpsis fuere: etenim superiori bello, quòd iustas se causas habere putarent, superbè nimium, atq; auarè Africæ populis imperauerant, uniuersorum fructuum medietatem abstulerant, tributa duplicauerant: nullum etiam ijs, qui per ignorantiam deliquerant, remittere crimen uolucrāt. Magistratuum eos duntaxat honestauerāt, non, qui benigne ac clementer se gessissent, sed qui grandem ærario pecuniam cumulassent, quamlibet iniuste per eos in populum sæuitum foret: qualis fuit is, quem suprà memorauimus Anno: quibus rebus factum est, ut populi Africæ non solum hortatu multorum, uerumetiam unico nuntio, facile ad rebellionem induci posse uiderentur. Siquidem mulieres ipsæ, quòd superiori tempore uiros, liberosq; earum, ob non soluta uectigalia, duci in seruitutem uiderant, in singulis quibusq; ciuitatibus conspirauere, nihil relictorum sibi bonorum occultantes, sed mundos etiam muliebres, quod dictu incredibile uidetur, ad soluenda stipendia sponte conferētes: quibus ex rebus tantum Mathoni, ac Spendio facultatū comparatum, ut non solùm militibus, quæ principio cōiurationis polliciti fuerant, abunde persoluerint: uerùm etiam ad futuros belli apparatus satis super'que habuerint. Quamobrem non præsentia solùm, uerumetiam futura prospicere rectè consulentem conuenit. Carthaginienses, etsi tot undique calamitatibus circunuenti forent, non tamen omnino animi concidêre, sed quantis pro angustia temporis licuit, paratis mercenarijs militibus Ducem præficiunt Annonem: hinc urbanam iuuentutem armant, equites etiam urbanos exercent, reliquias nauium, triremes'que partim

ueteres instaurant, partim nouas instruunt. Interea Matho & Spendius, cùm iam septuaginta armatorum milia ad eos ex Africa conuenissent, diuisis, quemadmodum suprà diximus, inter se copijs, Vticam atque Hipponem obsidebant, nondum tamen desertis castris, quæ apud Tunes oppidum antè constituerant: ex quo fiebat, ut Carthaginienses omni Africa excluderentur. Siquidem Carthago in promontorio sita est, in mare protendens, insulæ'que speciem habet, nisi quòd arctissima tellure Africæ coniungitur. Vrbs ipsa partim mari, partim stagnis coarctatur. Latitudo telluris, quæ eam cum Africa iungit, non amplius quàm tria millia passuum continet. Huius ab una parte, quæ in mare protenditur, non longe abest Vtica ciuitas, in altera iuxta paludem Tunes est oppidum. Hostes igitur castris hinc apud Tunes, illinc apud Vticam positis, Carthaginienses ab reliqua Africa excludebant, ac modo noctu, modo interdiu, ad mœnia usque Carthaginis prorumpentes, tumultu, & trepidatione urbem complebant. Inter hæc Anno, quæ bello necessaria erant, diligentissime parauit. erat enim uir promptus, & ad huiusmodi res ingeniosissimus. At paulò pòst aduersus hostes cum exercitu profectus, quòd rectè discernere tempora nesciret, magnam Ducis imperitiam præ se tulit. Missus etenim in auxilium Vticensibus obsidione laborantibus, primò impetu hostes Elephantorum multitudine perterritos, dissipauit: mox uerò adeo imprudenter se gessit, ut ipsos obsessos, in quorum subsidium uenerat, maximum in discrimen, & extremam fere perniciem adduxerit. Nam cum ballistas, tormenta, catapultas, ac omnifariam oppugnandarum urbium machinas, secum Carthagine detulisset, castris ante mœnia urbis

urbis positis, pugnam cum hostibus commisit. Illi cum Elephantorum uiolentiam sustinere non possent, desertis castris, pluribusq; ex suis interfectis, in proximum collem natura & arborum frequentia munitißimum se recepere. Anno duntaxat aduersus Numidas bella gerere solitus, qui ubi semel fugam arripuere, uix ad tertiam diem consistere solent, quasi iam uictor foret, cura persequendi hostes abiecta, Vticam ingressus, tantummodo curando corpori operam dabat. Hostes uerò sub Amilcare in Sicilia militare consueti, ac sæpe eodem die fugere hostem, & mox iterum insectari, simulatque Annonem Vticam ingressum cognouere, exercitum'que fiducia uictoriæ securum degere, repente castra hostium aggreßi, eorum partem interficere, reliquos cum ignominia sese in urbem recipere coëgerunt, machinis & cætero belli apparatu, nemine iam contradicente, potiti. Neque hoc solum tempore Annonis imprudentia Carthaginiensibus obfuit: nam paucis interiectis diebus, cùm castra hostium apud Sorzam oppidum forent, nactus opportunißimum tempus, quo hostes, bis structis de more aciebus, bis tumultuario impetu facto, superare facilè potuisset, utrunque tempus ignauia atque socordia prætermisit. Carthaginienses itaque cum Annonem imperitè uersari in eo bello cernerent, rursus Amilcarem unanimi consensu ducem creant, huic Elephantos septuaginta tradunt, omnem præterea conductum militem, & transfugas, item equites, pedites'que urbanos, ita ut uniuersi essent circiter decem millia hominum. Hic euestigio cum exercitu profectus incredibili uirtute, uno tempore, & animos hostium fregit, & obsidionem Vticæ dissoluit, & dignus ea gloria, quam

opitulabantur. Erant autem Sephyræ ad decem millia hominum. Uticæ uerò circiter quindecim millia, hi facilè à se circumueniri posse Carthaginienses arbitrati, si utriq; aduersus eos proficiscerentur, & sub idem tempus alteri à fronte, alteri à tergo hostibus occurrerent, repente cum omnibus copijs profecti, confirmatis animis aduersus Amilcarem tendunt. At Amilcar nihilominus iter persequitur, prima fronte Elephantos habens, deinde equites, ac leuis armaturæ milites, postremò legionarios. Ubi uerò hostes ardentius in suos irruentes cernit, subitò mutari ordines, ac totum conuerti agmen iubet: ita, ut qui à fronte erant, conuerso itinere de industria, quasi fugam facerent: qui uerò postremi incedebant, alia ex parte flectentes, in primam frontem properarent. Quo facto Libyes, qui utrinque Carthaginiensibus obuiabant, rati hostes eo tumultu perterritos fugam arripuisse, deserto ordine circa illos funduntur, statimq; ad manus ueniunt. Simulac uerò equites sibi appropinquantes, ac reliquas copias cum impetu irrumpentes cernunt, nouitate rei perterriti, celeriter dißipantur, ac postremò se fugæ committunt. Alij à legionarijs militibus à latere inuadentibus, magna cum cæde profligati: alij ab Elephantis, equitibusq;, qui post legionarios ruebant, pessundati. Ad sex millia hostium in eo prælio cecidere, capti circiter duo millia, reliqui fuga accepta, partim ad Sephyram urbem, nonnulli in castra, quæ circa Uticam erant, se recepere. Amilcar his rebus felicißime gestis, hostes, qui Sephyram aufugerant insecutus, urbem primo aduentu cepit, militibus qui in ea erant, ad oppidum Tunes euestigio fugientibus, hinc per reliquā prouinciam grassatus, pleraq; oppida in potestatem redegit: alia tormētis ac manu militari

expugnauit: ex quo factum est, ut Carthaginienses, qui paulo antè nullam rebus suis relictam spem cernebant, pristinum robur audaciamq; resumerent. Matho per id tempus Hipponem obsidebat. Hic Spendio, & Autarico Gallorum duci persuaserat, ut hostes insequerentur, & plana quidem loca, ob Elephantorum equitumq; hostiliū multitudinem euitarent: radices uerò montium tenerent, neq; ab hostibus, ob multa quæ accidere poterant, longe secederent. Præterea Numidas, Libyesq; frequētibus nuntijs solicitabat, monens atq; orans, ut sibi præsidium ferrent, neq; paterentur tam opportuna ad libertatē Africæ tempora in irritum labi. Spendius igitur sex ueteranorū millibus ex omni multitudine, quæ apud Tunes erat, assumptis, per radices montium, non longe ab hostibus castrametabatur, habebat præterea unà Gallos, qui sub Autarico militabant. Erant hi circiter duo millia hominum: nam reliqua Gallorum multitudo, bello Siculo, Romanis Erycem obsidentibus, ad eos transfugerat. Cum interea Amilcar in quadam planicie undiq; mōtibus circumsepta cum omni exercitu moraretur, auxilia Numidarū, Afrorumq; magna multitudine Spendio superuenire. Quo factum est, ut exercitus Carthaginiensium tribus undiq; hostium castris cingeretur, à fronte Afri, à tergo Numidæ, ab latere Spendius imminebat. In tam iniqua conditione, maxima diu Amilcarem dubitatio tenuit, quid sibi agendum foret. Erat per id tēpus inter Numidas Narua quidam nobilitate generis clarus, ac in primis manu prōptus: is semper Carthaginiensibus affectus fuerat, & tunc in primis Amilcaris uirtutem admirabatur. Quamobrem opportunum tempus adesse ratus, quo amicitiam cum Amilcare iniret, in eius castra proficiscitur, habens secum

Numidas

Numidas circiter centum. Cumq́; iam propè foret, audacter constitit, colloquium manu petens. Amilcar eius uiri audaciam admiratus, unū ex equitibus ad eum mittit. Ille iccirco se uenisse dicit, ut ducem alloquatur. Amilcare adhuc dubitante, neq; id credente, Numida equum, atq; hastam ijs, qui secū erant, tradit, ipse intrepidus ad Amilcarem proficiscitur. Cuncti admirabantur, obstupebantq́; tantam unius Numidæ audaciam. Tandem uerò in colloquium uocatus, narrat sese omnibus Carthaginiensibus mirificè affectum semper fuisse, Amilcaris uerò amicitiam iampridem summopere optasse: proinde adesse nunc sese nunquam duci defuturū, sed omnibus in rebus sua omnia cum illo sine fraude communicaturum. Ea re audita Amilcar, tantam animo lætitiam concepit, tum ob audaciā adolescentis, quòd adeo intrepide ante eius cōspectum profectus fuerat, tum ob simplicitatem qua inter loquendum fuerat usus, ut non modo eū rebus suis socium adiunxerit, sed & filiam se ei in uxorem traditurū iureiurando affirmarit, dummodo fidem Carthaginiensibus seruaret. Post hæc Narua ad suos reuersus, postridie cum duobus millibus Numidarum, qui sub eo erant, ad Amilcarem transit. Ea manu militum Carthaginiensibus addita, Amilcar iam cum hostibus dimicare ausus fuit. Spendius item auctus suorum uiribus, aductu Afrorum ac Numidarum, exercitum in loca æqua deducit, ac sine mora cum hostibus congreditur. Fit atrox prælium. Tandem Carthaginienses, & multitudine Elephantorum freti, et Narua egregiè operam nauante, uictores in eo prælio fuere. Autoricus & Spendius desperatis rebus, fugam arripuerunt, ex reliquis ad decem millia hominum in prælio cæsi, capti uerò circiter quatuor millia. Post id prælium Amilcar captiuis

omnibus

omnibus, qui secum militare uellent, licentiam concedit, armaq; ex defunctorum hostium spolijs præbet. Cæteros uerò ad se uocatos hortatur, ne posthac arma aduersus Carthaginienses moueant, se omnium, quæ usque in hunc diem patrarant, impunitatem cōcedere: proinde si uelint, licere unicuique in patriam reuerti. Per idem tempus conducti milites, qui Sardiniam custodiebant, Mathonem ac Spendium imitati, Carthaginienses omnes, qui in insula erant, inuadunt: Bostarum ducem, ac reliquos, qui cum eo erant, in arcem adductos, paulo pòst obtruncant. Annone rursus duce in Sardiniam cum nouis copijs misso, conducti milites, confestim simul cum ueteranis, contra eum cōspirant, & mox excruciatum cruci affigunt. Post hæc dignam tam atroci scelere pœnam ueriti, Carthaginienses omnes, qui in insula morabantur, paßim interfecere, oppidisq; omnibus atq; arcibus potiti, ipsi post eum diem insulam tenuere, donec orta inter se, ac Sardiniæ populos seditione, ab illis expulsi, in Italiam uenerūt. Per hunc modum Sardinia à Carthaginiensibus defecit insula, & magnitudine & multitudine hominum, & omni fructuū genere excellens. De qua quoniam multi ante nos scripsere, nō duximus necessariū ea repetere, quæ à multis tradita, omnibus notißima sunt. Matho ac Spendius, & unà Autoricus Gallorum dux, ueriti ne Amulcaris benignitas, in dimittendis captiuis, præsertim oblata impunitate apud Libyes, cæterosq; conductos milites præualeret, crudele aliquod facinus machinari conabantur, quo multitudinis animos à Carthaginiensibus omnino alienos faceret. Igitur concionem aduocare iubent, quò simulac omnis multitudo conuenit, tabellarius quidam cum literis adducitur, ueluti nuper ad eos, ex Sardinia missus. Tenor literarum fuit

rum fuit, ut Gestonem, cæterosq́; captiuos diligenter custodirent: esse enim in exercitu nonnullos, qui Carthaginiensium gratia liberationem eorum quærant. Spendius huiusmodi occasionem nactus, primo hortatur milites, ne simulatæ Amilcaris clementiæ, in dimittendis captiuis, fidem adhibeant: non enim iccirco eos dimisisse, quò saluos esse cuperet, sed ut per illorum dimißionem omnium simul potiretur: neque de aliquibus, sed de uniuersis supplicium sumeret. Præterea admonet, ut Gestonem, & cæteros Carthaginienses diligenter obseruent, neque abire per negligentiam permittant. Nam si aliter fecerint, statim sese, & hostibus contemptui futuros, & in rebus gerendis maxima incommoda subituros. Etenim quis dubitet, si tam egregius dux, tamq́; præstans in re militari, ex eorum manibus per secordiam dilabatur, confestim uniuerso exercitui suo eundem inimicißimum fore? Adhuc eo dicente, alter à Tunete tabellarius aduenit, eiusdẽ planè sententiæ literas afferens; quibus in concione recitatis, Autoricus dux Gallorum assurgens, Vnam, inquit, salutis uiam sese rebus suis prospicere, si omnis spes, quam in Carthaginiensibus habeant, præcidatur: quandiu quis ad illorum benignitatem respexerit, fidum in bello socium esse non posse: itaque illis maximè credere oportere, illos audire, illis mentem adhibere, qui acerbißima contra Carthaginienses consulerent: qui uerò aliter suaderent, proditores atque hostes iudicandos esse. Hæc cum dixisset, hortatur, suadet́que, ut Gestonem, ac cæteros, qui cum eo in uinculis erant, item Carthaginienses omnes, qui postea capti forent, grauiter excruciatos necent. Erat hic maximæ in concionibus autoritatis, quòd eius orationem plurimi intelligebant. Nam homo longo tempore militiæ

tiæ assuetus, Punica lingua utebatur, quæ iam ob diuturnitatem eius belli omnibus ferè notissima erat. Igitur oratio eius fauore militari excepta, à multitudine laudatur. Verum multis ex singulis quibusque nationibus simul euntibus, consultantibusq; inter se optimum fore, ut duriora illa supplicia tollerentur, præsertim in Gestone, cuius multa erga se beneficia extabāt, nihil prorsus quod ab illis diceretur, intelligi poterat, utputa multis simul & singulis propria lingua consulentibus. Cum uerò tandem constaret, eos supplicia Carthaginiensium deprecaturos, seditiosus quidam, qui tum fortè aderat, sublato clamore, Inijce, inquit: quo uerbo, continuò omnes uno impetu à multitudine lapidibus obruuntur: adeo ut paulo pòst eos uelut à feris laniatos propinqui eorum extulerint. Post hæc Gestonem, & reliquos captiuos, qui numero septingenti erant, extra uallum producunt, ibi à Gestone incipientes, quem paulo antè ex omnibus Carthaginiensibus, ueluti de se optime meritum, rerum suarum arbitrum elegerant, singulorum manus præcidunt, membra dilacerant, & ad extremum fractis cruribus, adhuc uiuos in scrobem quandam conijciunt. Carthaginienses supplicio suorum ciuium cognito, quid agerent, non habebant, duntaxat quod in eis erat, supra modum affligebantur: ac tantam urbis ignominiam, tantam suorum ciuium calamitatem deplorabant. Denique ad Amilcarem, atque Annonem alterum Carthaginiensium ducem legatis missis rogant, obtestanturq́;, ne tantam in con ciues suos crudelitatem inultam relinquant. Caduceatores præterea, qui defunctorum corpora ad sepulturam petant, ad crudelissimos hostes transmittunt. Illi non solum cadauera eis negant, uerumetiam Carthaginienses

admonent

admonent, ne posthac caduceatores ad se mittant, neque etiam legatos: si secus fecerint, idem de illis, quod nuper de Gestone, supplicium sumptum iri. Quod reliquum sit, sese unanimi consensu iam diu constituisse, fixumq; animis tenere, ut quicunque è Carthaginiensibus in potestatem suam ueniant, duris affecti supplicijs necentur: qui uerò ex Carthaginiensium socijs capiantur, eos præcisis duntaxat manibus, Carthaginem remittant: quam postea rem diligentißime obseruarunt. Quo fit, ut si quis hæc recte intueatur, non dubitet affirmare, non modo corpora hominum, & quædam in illis ulcera ita interdum crudescere, ut sanari nullo modo poßint: sed id longe magis humanis animis accidere. Vt enim in ulceribus euenit, ut si illis medicamentum curandi gratia adhibeas, ulcus ipsum ui medicaminis refricatum augescit, si uerò curam eius negligas, longè magis sua ipsius natura extenditur: neque prius desinit, quàm omne subiectum corpus corruptum, labefactum'que sit. Ita animis quoque consimiles interdum morbi ac tabes accidunt, ut nullum ex reliquis animalibus homine atrocius, atque efferacius fiat: cui si interdum ueniam, aut impunitatem aliquam concesseris, aut aliter benignitate eum fueris prosecutus, id omne dolum, fraudem'que existimans, deterior fit, & erga beneficum longè magis infidus. Si uerò te contrà opposueris, nihil est adeo durum, crudele, nefarium, quod non facile aggrediatur, laudem sibi eam temeritatem existimans, donec ad extremum omnino efferatus animus humanam naturam exuit. Quarum rerum initium, ac sane maiorem partem mali mores afferunt, & deprauata à teneris annis educatio. Additamenta postea multa sunt, sed in primis auaritia ducum, atque crudelitas, quæ omnia

ea tem

ea tempestate & multitudini, & in primis ipsis ducibus accidere. Inter hæc Amilcar Annonem, *alterum* Carthaginiensium ducem ad se uocat: ratus, congregato simul omni exercitu, facilius perduci ad finem res bellicas posse: hostium uerò quoscunque aut tunc captiuos apud se habebat, aut postea in eius potestatem uenere, bestijs obiecit: unam tantum belli dissolutionem uidens, si aliquando posset hostes radicitus euertere. Per id tempus, cum uiderentur Carthaginienses longe meliori spe bellum gerere, subito mutata fortuna, uerti in contrarium res cœperũt: simulac enim in unum duces conuenere, tanta inter eos dissensio orta est, ut non solum curam persequendi hostes omiserint, sed potius opprimendi se facultatem hostibus præbuerint. Quibus rebus permoti Carthaginienses iussere, ut è duobus ducibus alter in urbem reuerteretur: alter, quem milites mallent, in exercitu maneret. Accessit ad hæc, quòd onerariæ ferè omnes, quibus ad ferendum in castra frumentum, cætera'que necessaria importanda utebantur, aduersa tempestate correptæ, naufragium fecerant. Præterea Sardinia ex qua plurimum subsidij ad res bellicas habere semper consueuerant, à Carthaginiensibus, uti suprà diximus, defecerat: & ne quid eorum calamitati deesset, Hipponenses, atque Vticenses, qui soli ex omnibus Africæ populis, non solum in eo bello, sed etiam Agathoclis Romanorum'que temporibus continuè Carthaginiensibus fidem seruauerant: tunc mutatã uoluntate, ad hostes defecerunt, Carthaginienses'que omnes, qui præsidij causa apud illos erant, unà cum eorum ducibus crudelißimè interfectos mœnibus præcipitauere: neque eorum cadauera petentibus ad sepulturam ciuibus, reddere uoluerunt,

His

His rebus elati Matho ac Spendius, ipsam Carthaginem obsidere aggrediuntur. Amilcar tunc Annibalem Carthaginiensium Ducem collegam habebat, hunc enim miserant Carthaginienses repulso à cura belli Annone per milites, quibus in dissensione Ducum data fuerat à populo potestas, quem uellent retinendi. Cum hoc igitur & Narua coniunctus per prouinciam discurrebat, præcidens undiq; hostibus commeatum, maximam enim, cùm in hac, tum in cæteris rebus præsentia, natura'ue operam nauabat. Carthaginienses undiq; ab hostibus circunuenti, confugere ad socias ciuitates cogebantur, quibus per ea tempora Hieron Syracusanus magna submisit auxilia, suppeditatis omnibus quæ à Carthaginiensibus petebantur. Siquidem salutem illorum plurimum rebus suis conducere sibi persuaserat, & ad imperium in Sicilia, & ad amicitiam cum populo Romano conseruandam, ne Carthaginiensibus omnino oppreßis, liceret Romanis omnia, quæ collibuissent, nemine contradicente, perficere: prudenter sanè atq; astutè, nunquàm enim huiusmodi res contemnendæ sunt, neq; permittendũ cuiusquam principatum in tantum crescere, ut neq; de manifesta iusticia apud eum dubitare liceat. Romani quoq; fœdere cum Carthaginiensibus astricti, nihil industriæ, quò minus omnem illis opem præstarent, prætermisere. À principio enim orta inter utrunq; populum quædam dissensio fuerat ex huiusmodi causis: Carthaginienses cùm primum obsideri ciuitas cœpit, circiter quingentos homines, qui ab Italia quæstus gratia nauigantes, frumentum in castra hostium deferebant, capi, & in carcerem conijci fecerunt. Eam rem grauiter, & iniquo animo populus Romanus tulit. Verùm cùm paucis interiectis diebus, ob eã rem legatos Carthaginem

misissent, Carthaginienses benigniter omnes, qui in uinculis erant, dimisere: quæ res usque adeo grata Romanis fuit, ut confestim captiuos omnes Carthaginiensium, qui ex bello Siculo apud eos remanserant, sine pretio liberauerint, semperq; post eum diem Carthaginiensibus subsidium petentibus, dederint: mercatoribus, qui sub eorum imperio erant, ut frumentum Carthaginem exportarent, permiserint: contrà uerò ferre in castra hostium commeatum omnibus prohibuerint. Præterea quo tempore ueterani, qui in Sardinia erant, à Carthaginiẽsibus defecere, missos ad se legatos, qui insulam populo Romano traderent, audire noluerunt. Vticenses uerò paulo pòst se ac sua pari modo illis dedentes, respuere, nullaq; in re transgredi leges fœderis uoluerunt. Carthaginienses talibus amicorum præsidijs subleuati, obsidionem tolerabant. Matho uerò ac Spendius non minus obsidebantur, quàm obsidebant: siquidem in tantam rerum necessariarum penuriam eos Amilcar adduxerat, ut tandem coacti fuerint obsidionem dissoluere. Interiecto tempore optimis quibusq; ex omnibus copijs, militibus delectis, & quinquaginta millibus hominum, simul congregatis, confestim contra Amilcarem contendunt. Cæterùm planitiem ob Elephantorum, atque equitum, qui sub Narua erant, multitudinem semper uitabant, loca duntaxat edita, ac non facilè peruia præoccupare nitebantur. Quo tempore, etsi uiribus atque audacia haud quaquam inferiores erant hostibus, ob imperitiam tamen rei militaris sæpenumero à Carthaginiensibus superabantur: tum denique rectè discernere licuit, quantum inter peritiam Ducis, ac temeritatem imperitæ multitudinis interesset. Nam cum per singulos dies prælia committerentur, Amilcar nil temere, nil impru-

nil imprudenter gerendo, Spendij audaciã domuit. Nonnunquàm enim simulata fuga in insidias praecipitem traxit, interdum ex improuiso hostes aggressus magnum eis terrorem iniecit: Quicunq; uerò uiui in eius potestatem uenere, feris laniandos obiecit: tandem castris circum copias hostium positis, in locis, hostibus quidem prorsus incommodis, Carthaginiensibus uerò commodißimis, eò difficultatis eos adduxit, ut neq; pugnare cum hostibus metu equitum, atque Elephantorum auderent, neque fugere tutò possent, fossa undiq; ac uallo circunsepti, & ad extremum fame coacti, suis inuicem corporibus uescerentur: Dijs eam ultionem dignam sceleribus, quae in proximos patrarant, inferentibus. Igitur neq; ad manus cum hostibus ueniebant, cùm & uictoria Carthaginiensium, & genus supplicij in aperto forent: neq; de foedere mentionem faciebant, cùm nullum misericordiae locum sibi relictum ob superiora scelera intelligerent. Praesidium duntaxat à Tunete singulis diebus expectantes, omnia tolerabant. Postquam uerò & captiuorum, & ministrorum corpora crudelißimè absumpta, hoc enim alimento diutius usi fuere, incerto consilio inter angorem famis, ac formidinem supplicij fluctuabant, tandem uero adire hostes, ducemq; de foedere alloqui decreuere. Misso igitur Caduceatore, petunt, ut liceat legatos ad Amilcarem mittere: cùm id impetrassent, legati ad Ducem ueniunt, cũ quibus Amilcar ita paciscitur; Vt liceat Carthaginiensibus decem ex hostibus, quos uelint eligere, reliqui cum singulis tunicis abire impune possent. Id cùm firmatum inter eos esset, Amilcar inquit, eos sese, qui praesentes erant, secundum pactionem eligere. In hunc itaque modum Spendius & Autaricus, alij'que exercitus primores

Amilcari traduntur. Libyes,*ubi captos eorum* Duces *in-intellexere,rati fidem à Carthaginienſibus fractam,quòd eius pactionis ignari fuerant, captis armis in parte caſtrorum ſe tutabantur*. Eos Amilcar Elephantis, *ac reliquis copijs aggreſſus continuò oppreßit, omnesq; qui ſupra quadraginta millia hominum erant, trucidauit, iuxta locum, quem* Serram *uocant, à ſimilitudine inſtrumenti, quod hac appellatione in præſentia notatur, ita appellatum.*His *rebus geſtis,*Carthaginienſes,*qui pauloante deſperaſſe de ſalute uidebantur, confirmare animos,ac uires aliquantiſper reſumere cœperunt.* Amilcar, *&* unà *cum eo* Narua,*atq;* Annibal *per prouinciam urbesq; diſcurrunt*. Hinc *magna Afrorum multitudine in* Carthaginienſium *partes conuerſa, multisq; receptis urbibus,* Tunes *exercitum ducunt,* Mathonem, *ac cæteros, qui cum eo erant, obſidere adgrediuntur.* Ab *eo latere oppidi,quod ad Carthaginẽ ſpectat,* Annibal *caſtrametabatur:* Amilcar *uerò ad eam partem, quæ huic oppoſita erat.* Hic *adducto* Spendio, *cæterisq;, qui in uinculis erant,omnes in conſpectu hoſtium crucibus ſuſtulerunt*. Matho *interea digreßis hoſtibus, cùm conſpicaretur* Annibalem *temere nimium, atq; imprudenter in caſtra cum exercitu redeuntem, haud prætermittendam eiuſmodi occaſionem ratus, facto in* Carthaginienſes *impetu, pleroſq; eorum interficit,reliquos fugat,caſtra depopulatur, impedimenta omnia diripit,* Dux *ipſe* Annibal *uiuus capitur: hunc eueſtigio ad crucem* Spendij *tractum diuerſis affectum ſupplicijs, illius corpore depoſito uiuum eidem cruci affigunt.* Triginta *præterea ex nobilitate* Carthaginienſi *uiros circa* Spendij *corpus crudelißime trucidant, fortuna utrinq; uicißim facultatem ulciſcendi ſe præbente.*

Amilcar

Amilcar nec satis properè eruptionem hostium intellexit, ob distantiam castrorum: nec postquàm intellexit, ferre auxilium potuit, ob locorum difficultatem. Quamobrem Tunete profectus, exercituq; ad Macharam fluuium ducto, iuxta fluminis ostia secus littus castrametatus est. Carthaginienses clade suorum præter spem accepta, rursus rebus suis diffidere cœperunt: sed statim ad se reuersi, saluti ciuitatis omni conatu incumbunt. Triginta Senatores ad Amilcarem legatos mittunt, cum his Annonem priorem ducem, nouo delectu iuuentutis facto, proficisci iubent: Senatoribus mandant, ut priuatas Ducum simultates omnino dissoluant, cogantq; eos communi consilio bellum gerere, acerbitatem temporum, & præsentis rei necessitudinem ante oculos ponant. Senatores congregatis simul Ducibus, post multos uariosq; sermones, tandem Annonem, atq; Amilcarem ignoscere sibi inuicem, & parere Carthaginiensibus cogunt. Ita posthac omnia communi duorum Ducum consilio administrabantur. Quapropter bellum aduersus Mathonem gerentes post multos casus, quos & apud Leptem oppidum, & alijs in locis habuere, tandem excomposito decernere cum hostibus statuerunt. Vtriq; ad hoc alacres ueniebant. Igitur socios omnes conuocant, copias undiq; contrahunt, præsidia etiam ex ipsis urbibus educunt, tanquam de omnibus rebus uno tempore dimicaturi. Postquam ex utraq; parte omnia ad pugnam instructa, parataq; erant, excomposito se inuadunt. Fit atrox prælium: ad extremum uictoria penes Carthaginienses fuit. Hostium magna pars inter certandum cæsi: reliqui ad propinquam quandam urbem confugientes, non longe pòst sese Carthaginiensibus dedidere. Vticenses duntaxat, atq; Hipponenses conscij perpetrati à

trati à se sceleris, neque ullum ueniæ aut misericordiæ locum sibi relictum putantes, in pertinacia permanserunt. Vsque adeo omnibus in rebus plurimum mediocritas potest, præstatq; nihil sponte uideri affectasse, quod cuiquam intolerabile futurum sit. Ad extremum Amilcare, atq; Annone quàm proxime eos castra mouentibus sublata omni spe, dedere sese, atq; ea pacisci, quæ Carthaginiensibus uiderentur, coacti fuere. Per hunc modum finis Africo bello impositus, ita prospero Carthaginiensium euentu, ut non solùm omnem Africam recuperarint, uerùm uniuersos rebellionis principes meritis tandem supplicijs affecerint. Siquidem Matho, reliquíque captiui in triumphum à iuuentute Carthaginiensi per urbem ducti, dignas tandem sceleribus suis pœnas luere. Tribus fere annis, & quatuor mensibus id bellum durauit, omnium, quæ nos audiuerimus, crudelitate, ac omni scelerum genere maximum. Romani ea tempestate suasionibus militum, qui è Sardinia ad eos transfugerant, pellecti, nauigare in insulam pergebant. Cæterùm Carthaginiensibus id ægre ferentibus, quòd ad se potius spectare insulam dicebant, & iam copias, quas in Sardiniam mitterent, parantibus, Romani eam iam nacti occasionem, bellum illis indixere quærentes eum belli apparatum, non tam contra Sardiniam, quàm cõtra seipsos fieri. At Carthaginienses, quòd se per id tempus minime idoneos esse ad bellum denuò cum Romanis gerendum intelligebant, cedentes tempori, usque adeo omnes belli causas auertere conati sunt, ut non modò insulam reliquerint, uerumetiam mille & ducenta talenta, ne se in præsentia bello infestarent, Romanis miserint. Hæc igitur ita gesta fuere.

POLYBII HISTO-RIARVM LIBER SECVNDVS.

SVPERIORI *libro expoſuimus, quando Romani compoſitis Italiæ rebus exterarū nationū res aggredi cœperunt, quomodo in Siciliam nauigarūt, quas ob cauſas pro hac inſula bellum cū Carthagi nienſibus geſſerunt, quo primum tempore nauales copias pararunt, & breuiter, quæcunq; in hoc bello utriq; ciuitati uſq; ad finem accidêre: in quo Carthaginienſes quidem prorſus Sicilia exceſſerunt, Romani uerò omnē inſulam, præter ea loca, quæ Hierō Syracuſanorum Rex tenebat, imperio ſuo adiecere. Hinc à nobis commemoratum, quo pacto orta inter Carthaginienſes, & conductos eorū mili tes, ſeditione bellū exarſit, quod Africanū nominatur, & quò tandē inaudita hominum crudelitas euaſit: poſtremò quē finē eiuſmodi res habuere. Nunc uerò quæ hæc ſecuta ſunt ſummatim conabimur perſcribere, ſingula quæq;, quēadmodū initio propoſuimus, attingētes. Poſtquā Carthaginienſes Africæ res cōpoſuere, cōfeſtim Amilcarē cū exercitu in Hiſpaniā mittunt. Hic cū omnibus copijs pro fectus, Annibale filio comite, qui tum ferè nonū ætatis ſuæ annū agebat, ſuperatis columnis Herculis, magnā Hiſpaniæ partē Carthaginienſibus recuperauit. In ijs locis annos circiter nouē cōmoratus, multis Hiſpaniæ ciuitatibus bello ſubactis, pleriſq; etiam pacta ſalute, atq; impunitate bonorū, in fidē Carthaginienſium receptis, dignā tandem rebus à ſe geſtis mortē obijt. Siquidē aduerſus atrociſſimos uiros, ac potentiſſimos populos bellū gerens, & maximis*

quibusq; periculis, intrepide sese, ac cum summa omnium admiratione subijciens, extremum uitæ diem morte confecit. Carthaginienses exercitui Asdrubalem Amulcaris socium præfecerunt. Romani per id tempus in Illyrium, atq; eas Europæ partes cum exercitu transfretarunt: quæ res diligenter animaduertenda est ab ijs, qui uerè & propositum nostrum, & originem atq; incrementum Romanæ potentiæ intelligere student. Eiusmodi igitur transfretatio ob tales quasdam causas facta est. Agron Illyriorum rex Pleurati filius fuit, hic equestres, pedestresq; copias longe plures habuit, quàm quispiam cæterorum regum, qui ante eum in Illyrio regnauerant. Atqui mercede à Demetrio Philippi patre corruptus, Midionijs, qui ab Aetolis obsidebantur, subsidium tulit. Aetoli enim cum nullo pacto persuadere Midionijs potuissent, ut suis institutis ac legibus uterentur, tandem uiribus aggredi eos cœperunt, positisq; circa urbem diuersis in locis castris, eam obsedere, omnem uim atq; machinam adhibentes, quo urbe potirentur. Cæterum cum interea comitiorum dies aduenisset, essetq; dux alter exercitui præficiendus, obsessorum rebus adeo iam extenuatis, ut nihil aliud, quàm de deditione cogitare uiderentur. Asdrubal Aetolos adit, atq; æquum, inquit, esse sese, qui tot labores periculaq; in ea obsidione perpessus fuerat, fortunis quoq; hostium, si uincerētur, atq; armis potiri. Fuere ea tēpestate cō plures, ex ijs præsertim, ad quos peruēturus eiusmodi magistratus uidebatur, qui eam conditionem molestè ferentes, multitudinem rogarunt, ne quid noui decernerent, sed rem omnem integram ei, quem fortuna uellet, reseruarent. Tandem ab Aetolis decretum, ut quicunq; urbis potiretur, prædam omnem, fortunas atq; arma cū Asdrubale diuideret.

diuideret. Cùm hæc ita se haberent, essetq́; postridie comitiorum dies, quo pro consuetudine Aetolorum prior dux à magistratu remouendus, nouusq́; creandus erat, per noctem circiter centum Lembi Midioniam, ad loca urbi uicina nauigarunt. In his erant Illyriorum decem millia. ubi ad portum uentum est, ac iam dilucescere dies cœpit, clàm maturato gressu in terram descendunt, & more solito aduersus Aetolorum copias cohortes agunt. Aetoli aduentu eorum cognito, etsi nouitas rei, atque audacia Illyriorum, omnium simul corda, mentesq́; perstrinxerat, animis tamen iam longo tempore elati, & proprijs confisi uiribus, maiorē equitum, atq; armatorum partem ante castra in plano collocant: cum alia quadam equitum atq; expeditorum militum parte loca quædam peropportuna non longe à castris præoccupant. Illyrij impetu repente in expeditos facto, tum ob multitudinem militum, tum quòd agmen in medio densißimum erat, sine mora eos expulere: equites uerò qui unà erant, recipere sese ad reliquum exercitum turpi fuga coëgerunt: hinc ex opportunis locis in eos, qui constituti in planicie fuerant, citato agmine irruentes, euestigio omnes in fugam uertunt. Midionij ex urbe profecti eos insequuntur, Aetolorum magnam partem cædunt, alios capiunt, armorum atq; impedimentorum omnium sine controuersia potiuntur. Illyrij peracto regis imperio, impedimentisq́;, atq; omni præda nauibus impositis, solutis lembis euestigio domum redeūt. Midionij recuperata præter spem salute, aduocatoq́; concilio, cum de alijs rebus inter se consultant, tum in primis de diuisione prædæ, armorumq́; hostilium, fortuna quasi de industria uim suā ex ijs, quæ illis acciderant, cæteris quoq; hominibus ostēdēte: nā quæ propediē passuros sese

 ab hosti-

ab hostibus uercbantur, eadem ipsi iubente fortnna intra paucorum dierum spatium hostibus intulerunt. Aetoli uerò eò calamitatis redacti, omnibus documento extitere nunquam futuris rebus ueluti iam factis cōfidendum esse, neq; spem in ijs, collocandam, quæ euenire aliter possunt: sed continuè partem aliquam ijs, quæ præter spem accidere ualent, reseruandam, cùm omnibus in rebus, quandoquidē homines sumus, tum uel maxime in bellicis. Agron rex, postquam Lembi uictores affuere, cognitis suorum rebus gestis incredibili lætitia elatus, quòd Aetolos tantopere uiribus suis confidentes, à suis uictos intelligebat, intempestiuis conuiuijs, & perpotandi peruigilandi'que insanæ dulcedini deditus, in ægritudinem incidit, qua paucos post dies cōsumptus diem suum obijt. Extincto Agrone in locum eius, Teucam uxorem sufficere: hæc regnum per fidem amicorum administrabat, atq; muliebri usa ingenio, & ad illam duntaxat prosperitatem respiciens, nihil autem exterarum rerum cogitans, primùm omnibus suis cōceßit, ut qui priuatim nauigare uellent, deprædari quoscunque impunè possent. Post hæc parata ingenti classe, eam emisit, oppositam omnem prouinciam sibi inimicam esse Ducibus asserens. Hi primo impetu Elienses, Messeniosq; inuadunt. Quippe eas frequenter regionis Illyrij populabantur. Nam & propter longitudinem maris, & quòd mediterraneæ erant præcipuè earum regionum ciuitates, non facile obuiare Illyriorum incursionibus poterat. Intrepidi per omnem prouinciam discurrebant, uastabant, diripiebantq; omnia. Per idem tempus cum forte in Epirum proficiscerentur, exportandi commeatus gratia, Phœnicem uenere. Erant tum in ea urbe Galli milites circiter octingenti, qui mercede ab Epiro-

tis con-

tis conducti, urbem tutabantur. Cum his habito sermone de proditione ciuitatis, haud reluctantibus Gallis in terram descendunt, statimq; & urbe & omnibus, quæ intus erant, Gallis iuuantibus potiuntur. Epirotæ ea re cognita, extemplo cum omni populo suppetias ferunt, & non longe ab urbe iuxta propinqui fluminis ripas castra metantur: tabulas, ut ab ijs, qui in urbe erant, tuti forent, è ponte dirimunt. Interea cum eis nunciaretur, Scerdilaidum cum quinq; millibus Illyriorum pedestri itinere per angusta Antigoniæ loca aduentare, exercitum diuidunt: partem in Antigoniam seruatum ea loca transmittunt, reliqui ibidem securi permanent, perinde ac si nullum ab hostibus periculum metuerent: Illyrij, quos esse in ciuitate diximus, cognita & diuisione exercitus, & negligentia hostium, intempesta nocte urbem exeunt, ponti tabulas imponunt, flumen traijciunt, & munitum natura locum nacti, reliquum noctis quieti peragũt. Vix dies aduenerat, cum instructis utrinq; aciebus prælium collatis uiribus capessunt: uictoria penes Illyrios fuit, hostium paucos fuga seruauit, cæteri aut occisi, aut capti. His tot tantisq; obsessi calamitatibus Epirotæ, desperata prorsus salute, legatos ad Aetolos, atq; Achæos mittũt, ab ijs opẽ precantur. Illi miserati eorũ iacturam, præsidiumq; afferre cupiẽtes, Helicranũ proficiscuntur. Illyrij quoq;, quos Phœnicem cepisse supra memorauimus, cum Scerdilaido coniuncti ad eundem locũ uenere: nec longe ab illis castra metati, capessere prælιũ studebant: sed difficultas locorum id prohibebat, & allatæ interim à Regina literæ, quibus amputari moras, & reuerti ad se omnes iubebat, quòd nõ nullæ Illyriorũ ciuitates ad Dardanos defecissent. Quam obrem depopulati omnẽ prouinciã, inducias Epirotis cõ

cessere

cessere, in quibus libera quidē corpora, & ciuitatem eis reliquerunt: multitudinē uero seruorū, & reliquā omnē prædam adduxerūt ad naues. Ita pars mari, alij terrestri itinere per angustias Antigoniæ domū reuersi, non paruū terrorē maritimis Græciæ ciuitatibus reliquerunt. Nam cùm munitißimā, potentißimamq; Epirotarū urbē præter fidem atq; expectationem omnium deprædatam cernerent, non iam agris, ut antea, sed sibi ipsis, suisq; ciuitatibus timebant. Epirotæ rebus suis præter spem compositis, tantùm abfuit, ut uel eos ulcisci conarentur, à quibus iniuriam acceperant: uel ijs referre gratiam, qui sibi opitulati fuerant, ut statim mißis ad Teucam legatis, societatem cum Acarnanibus, atq; Illyrijs inierint. Quapropter Illyrios deinceps secuti Achæis atq; Aetolis hostes fuere, non solum ingrati erga beneficos, uerumetiam imprudētißimi rerū suarum ab initio cōsultores. Nā quòd plerisq; interdum cum homines sint, ex insperato in grauißimas clades incidunt: non tam eorum qui patiuntur, quàm fortunæ, & eorū qui agunt, culpa euenit: quòd uero sponte sese, & per imprudentiā nōnulli calamitatibus obijciunt, apertus eorum qui patiuntur, error est. Ideo si quos in grauiorem aliquem casum fortunæ sæuitia deductos intelligemus, nō solùm misericordia prosequimur, sed quātum in nobis est, ueniam, opemq; præstamus. Quos uerò per imprudentiam aut peruersitatem suorum sibi malorum autores cognoscimus extitisse, reprehendimus, culpamus, atq; odio habemus. Quod merito Epirotis ea tēpestate à cæteris Græcis accidere debuisset. Nam quis adeo rerum expers, qui non ueritus communem apud omnes de leuitate atq; inconstantia Gallorum famā, urbem nobilißimam, & in qua totius rei summa cōstituta erat, fidei

fidei

fidei eorum credere ausus foret? & præsertim eorum Gallorum, qui primo proprijs laribus expulsi à suis fuerant, quòd infidi fuissent erga cognatos atque affines: hinc à Carthaginiensibus recepti, quòd bello à Romanis infestarentur? Primò audita defectione conductorum militum, qui sibi deberi stipendia dicebant, deprædari Agrigentũ urbem fidei eorum commissam cœperũt, numerò circiter mille hominum existentes. Dehinc rursus in Erycinam urbem à Carthaginiensibus præsidij gratia inducti, obsidentibus eam Romanis de prodenda hostibus ciuitate consilium ceperunt: quod cum eis non successisset, ad Romanos transfugere: à quibus in fidem recepti, rursus Erycinæ Veneris templum depopulati sunt. Romani scelere, ac perfidia Barbarorum cognita, cùm primùm pacificati cũ Carthaginiensibus fuere, inermes nauibus impositos omni Italia expulerunt. Hos Epirotæ legum, & Reipublicæ suæ custodes fecere, eorum fidei pulcherrimam ac fœlicißimã ciuitatem credidere. Quis igitur eos non reprehendat? ac omnium suorũ malorum causam ipsos sibijpsis fuisse asseueret? Magna quippe stultitia est, tale præsidium, præsertim barbarorum hominum, in urbem inducere, quod aut uiribus, aut multitudine magis, quàm ciues polleat. Sed hæc de Epirotarum imprudẽtia satis. Illyrij, & anteactis temporibus sæpe ex Italia nauigantes infestarant: & ex Phœnice, cùm eam nuper urbem colerent, pleriq; interdum à classe diuisi, Italici generis mercatores deprædati erant. Id ante eum diem Romanis sæpe ad eos relatum contempserant. Tunc uerò cùm plures simul de iniuria Illyriorum questum ad Senatum uenissent, legatos in Illyrium Caium, & Lucium Coruncanos misere. Teuca, cũ Lembi è Phœnice incolumes reuertissent, specie ac

ciem ac magnitudinem prædæ admirata (siquidē ea urbs inter omnes Epiri ciuitates fœlicißima erat) auxit contra Græcos animum, ac longè magis belligerandi studio exarsit: sed ne quid tum noui tentaret, domesticæ seditiones impediebant. Cæterùm compositis in Illyrio rebus, cum Issam obsideret, quæ sola ciuitas usq; in eum diem in pertinacia durauerat, legati Romanorū ad eam uenere. Quibus dato dicendi, quæ uellent, à Regina tempore, de iniurijs sibi illatis differebant: regina superbè nimium, atque insolenter eos audiebat. Cumq; illi dicēdi finem fecissent, effecturam inquit sese, ne qua ab Illyrijs iniuria publicè Romanis hominibus inferretur: prohibere uerò Illyrijs, ne priuatim è mari, quam quisq; poßit utilitatem capiat, haud esse Regibus consuetum. Ad ea Reginæ uerba qui inter duos legatos iunior erat, intrepidè quidem magnanimum responsum, sed non satis pro tempore, respondit. At quoniam, inquit, Romanis ò Teuca optimus mos est, priuatas iniurias publicè ulciscēdi, iuuandiq; iniuria affectos, dabimus operam Dijs uolentibus, ut non longe pòst regias istas consuetudines cogaris emendare. Ad hæc regina, temere sane, ac muliebri ingenio, eò iracundiæ prorupit, ut neglecto iure gentium, cum legati reuerterentur, miserit post eos, qui iuniorem illum autorem eiusmodi uerborum obtruncarent. Romani, fama tanti facinoris in urbem perlata, extemplo ad belli apparatum intenti esse, milites scribere, classem ædificare, nihil deniq; prætermittere, quod ad ultionem tanti sceleris pertineret. At regina adueniente uere longè plures quàm antea lembos in Græciam mittit, eorum pars Corcyram nauigant, alij Dyrrachiensium portū petunt: & dum se aquæ, & commeatus gratia eò proficisci simulant, cōsilium capiendæ

urbis ineunt. Dyrrachienses securi, & nihil prorsus suspicantes, intrare urbē inermes permittunt, aquæ, & commeatus gratia uenire eos rati. At illi, ubi sese intra urbem admissos cernunt, nudatis, quos in aquarijs urceis absconditos gestauerant, gladijs, custodes portæ obtruncāt, porta potiuntur. Hinc ex composito irruentibus à littore reliquus magnam mœniorum partem occupant. Ciues, etsi tali, ac tam repentino casu nōnihil perterriti fuere, acriter tamen ac forti animo propugnantes diu restiterunt, tandemq; Illyrij excedere mœnibus coacti. Itaq; ui per negligentiam in periculo fuerant & urbem, & patrios lares amittendi, per fortitudinem nihil mali perpeßi, prudentius in posterum rebus suis consulere. Duces Illyriorum solutis extemplo nauibus in altum profecti, & cum ijs, quos nauigare Corcyram diximus, coniuncti, omnes simul maturato itinere obsidere urbem aggrediūtur. Corcyrenses insperato malo circunuenti, nec suis freti uiribus, legatos ad Achæos, atq; Aetolos mittūt: præterea ex Apollonia, & Dyrrachio petunt subsidium, rogantq;, ne expelli sese per scelus natali solo à Barbaris patiātur. Ii casum Corcyrēsium miserati, decem Achæorū catafractas naues muniunt, ac paucis interiectis diebus Corcyrā nauigant, sperātes sese primo aduentu obsidionē Barbarorum soluturos. At Illyrij septem catafractis nauibus ab Acarnanibus, cum quibus societatē inierant, acceptis, Achæis obuiā procedunt, nec longe ab insulis, quas Paxos appellāt, eos nacti, ineūt præliū. Acarnanes, & naues Achæorū, quæ aduersus eos pugnabāt, æquales erāt in certamine, atq; integræ in cōgreßibus permanebāt, præterq̄ quod uiri ex ipsis pugnantes, uulnerabantur. Illyrij uerò quaternis simul lembis conexis naues hostiū implicabāt,

& undiq;

& undiq; circundatas impediebant. Hinc in eas cum impetu prosilientes, facilè ob multitudinē superabant. Per hunc modum quatuor Achæorum quadriremes ab Illyrijs captæ, quinqueremis una submersa cum omnibus, qui intus erant, inter quos fuit Marcus Caryneus, uir maximæ apud Achæos autoritatis, & quandiu uixit, omni officio erga patriam functus. Verùm, qui contra Acarnanes pugnabant, simul ac Illyriorum uictoriam prospexere, freti celeritate nauium, uerterūt terga, & omisso prælio, domum incolumes remigrarunt. Illyriorum multitudo hac uictoria elata, facilius atq; audacius solito urbem obsidebat. Corcyrenses iam omni spe destituti, tolerata aliquandiu obsidione, ad extremum Illyrijs sese dederūt, præsidiumq; eorum & Ducem præsidij Demetrium Pharium intra urbem accepere. His rebus gestis, Illyriorum Duces iterato Dyrrachium reuersi urbem obsedere. Per idem tempus Consules Romani C. Fuluius cum classe ducentarum nauium, & A. Posthumius cum terrestribus copijs Roma profecti. Fuluius Corcyram uenit, ratus adhuc durare eius loci obsidionem, sed cùm serò uenisse se intelligeret, Illyrijs iam urbem adeptis, nihilominus nauigare in insulā statuit, tum intelligendi gratia quid actum foret, tum ut ea, quæ de Demetrio senserat, experiretur. Quippe Demetrius, quoniam exhibitum sibi ab æmulis apud reginam negocium intellexerat, mulieris iram ueritus, miserat Romam, qui & urbem, & cætera, quorum dominus erat, Romanis pollicerētur. Corcyrenses igitur aduentu Romanorum hilares facti, consentiente Demetrio, & præsidium Illyriorum, quod intus erat, tradidere Romanis, & urbem, ac postremò seipsos fidei eorum commisere, ita demum se tutos fore contra scelera Illyriorum

rum rati. Romani Corcyrensibus in amicitiam receptis, Demetrio duce itineris usi in Apolloniam nauigant. Eodem tempore A. quoq; Posthumius terrestres copias Brundisio transfretabat. Erant circiter uiginti millia peditũ, equitum duo millia. Hi simul omnes Apolloniam uenere, statimq; urbe in fidem recepta, Dyrrachium nauigarunt, quòd obsideri ab Illyrijs urbem intellexerant. Illyrij aduentu Romanorum cognito, præ timore soluta obsidione paßim fugiunt. Romani Dyrrachio quoq; in amicitiam recepto ad loca magis intra Illyrium nauigant, multis in itinere receptis oppidis. Interea legati è Parthenia, obuiam Romanis ueniunt, sese, & ciuitatem suam dedentes. Quibus unà cum ijs, qui ab Atintanis mittebantur, in fidem receptis, iter uersus Issam faciunt, quòd eam quoque urbem audiuerant ab Illyrijs obsideri. Qua simili modo dissoluta mox obsidione, potiti, pleraq; in Illyrio oppida per uim expugnauere, in quibus non solùm plerosq; milites, uerumetiam tribunos militum aliquos, & quæstorem amiserunt. Viginti quoq; Illyriorum lembis potiti, qui commeatum uehebant in castra. Ex ijs, qui Issam obsidebant, nonnulli, qui ex Pharo erant, Demetrij gratia salui permansere: cæteri omnes profligati Narbonem fugerunt. Teuca perquam paucis comitantibus Rhizonem se recepit, oppidum sanè munitißimum, & procul à mari, in ipsa Rhizonis fluminis ripa situm. Post hæc Consules plerisque Illyriorum ciuitatibus Demetrio traditis, cum classe, atque omni pedestri exercitu Dyrrachium reuerterunt. Hinc C. Fuluius cum magna naualium ac pedestrium copiarum parte Romam nauigat. Posthumius uerò Dyrrachij commoratus, paratis quadraginta nauibus, & nouo delectu ex finitimis ciuitatibus habito, sta-

tiua faciebat, Ardienses, cæteros'que, qui se fidei Romanorum tradiderant, secum habens. Adueniente uere, Teuca legatos ad populum Romanum misit, qui de fœdere agerent. Tandemq; his conditionibus initum fœdus fuit, ut Teuca quotannis tributum Romanis solueret, ut omni Illyrio excederet, paucißimis quibusdam locis exceptis: & quòd maximè ad Græcos attinebat, ut nauigare ei deinceps ultra Lyssum non liceret, nisi cum duobus lembis, atque ijs inermibus. His peractis, Posthumius ad Achæos atque Aetolos legatos mittit, qui causam belli, & transfretationis Romanorum edoceant, res gestas referant, conditiones legant initi inter eos fœderis. Hi peracto consulis imperio, ab utroq; populo humanißime recepti, rursus Corcyram redierunt, magno metu liberatis Græciæ ciuitatibus ob fœdus cum Illyrijs percussum. Quippe ea tempestate Illyrij non aliquorum, sed communes omnium hostes erant. Prima igitur Romanorum cum exercitu transfretatio in Illyrium, atque eas Europæ partes hæc, & ob huiusmodi causas fuit. Post id Romani legatos Corinthum quoque, atque Athenas misere, quo tempore Corinthij eius belli, quod aduersus Isthmios gerebant, participem esse populum Romanum uoluerunt. Asdrubal ea tempestate, nam hic res Hispanas suprà dimisimus, incredibili uirtute imperium Carthaginiensium in Hispania adauxerat, urbem condiderat, quæ à quibusdam Carthago, ab alijs Noua ciuitas appellatur, ob loci opportunitatem: non solum ad res Hispaniæ, uerumetiam Africæ commodißimam: de cuius situ, & quam præstare utriq; prouinciæ potest utilitatem, aliàs opportuniorem nacti locum disseremus. Romani, cùm intelligerent uires Carthaginiensium usque adeo in

Hisp

Hiſpania creuiſſe, ne eã quidem partem negligendam putauere, ſed ignauiam ſuam accuſantes, quòd anteactis temporibus per ſocordiam, quaſi dormitantes adoleri in Hiſpania Carthaginienſium nomen permiſerant, recuperare quod omiſſum fuerat, decreuerunt. Verùm mouere in præſentia aduerſus Carthaginienſes bellum non audebant, ueriti imminentem Romanæ urbi Gallorum multitudinem, quorum impetum in dies magis formidabant. Quamobrem componere primum cum Aſdrubale de rebus Hiſpaniæ, deinde aggredi Gallos, & utcunq; ceſſuras res eſſet, ſubire periculum ſtatuerunt: haud dubij, ſe non ſolùm non dominari Italiæ, ſed ne tutò quidem patriam, aut proprios penates tenere poſſe, niſi domitis Gallis. Miſſis igitur ad Aſdrubalem in Hiſpaniam legatis, percuſſum cum Carthaginienſibus fœdus fuit: in quo inter cætera cautum, ne liceret Carthaginienſibus Iberum fluuium cum armis traijcere, per reliquam Hiſpaniæ impune progredi ualerent. His compoſitis, extemplo bellum in Italia contra Gallos mouerunt, quod ſummatim exponere operæpretium duximus, quò præparatio ad reliquam hiſtoriam, quemadmodum ab initio propoſuimus, dilucidior fiat. Repetemus autem paulo altius ab eo tempore, quo primum Galli obtinuerunt Italiam. Quippe hanc hiſtoriam non ſolum iucundam, ac ſcitu & memoria dignam, uerumetiam neceſſariam putauimus, ad intelligẽdum, quibus poſtea uiris, aut quibus locis fretus Annibal imperium Romanorum auſus ſit inuadere. Primũ uerò de prouincia dicemus, quis eius ſitus ſit, & quo modo ſe ad reliquã Italiã habeat. Quippe hoc pacto quæ ad rerũ geſtarũ cognitionẽ attinẽt, facilius poterũt intelligi, deſcriptis primo locorum, aut regionis proprietatibus. Omnis igitur

Italia trianguli figuram habet. Latus quod Orientem spectat, Ionio mari, & sinu Adriatico terminatur. Quod uero ad Meridianam regionē atque occasum uergit, Siculo & Tyrrheno clauditur pelago. Hæc latera inuicem copulata, apicem trianguli faciunt propositum Italiæ promontorium, quod Cocynthum incolæ uocant, & meridianam plagam spectans, Ionium ac Siculum diuidit mare. Tertium latus, quod ad gelidißimum Septentrionis axem, & mediterranea loca protenditur, terminat continuatio alpium, quà à Maßilia, & locis supra Sardoum pelagus sitis incipientes, usque ad intimum Adriatici maris sinum continuè extenduntur, exiguo quodam spatio in medio relicto. Huic lateri, quod terminari alpibus dicimus, & quasi trianguli basem intelligimus, à Meridiana regione uersus Septentrionem subiacent campi extrema totius Italiæ, omnis Europæ maximi atque uberrimi. Horum etiam forma triangularis est: apicem trianguli facit Apennini atque alpium copulatio, non longe à mari Sardoo supra Maßiliam. Latus, quod Septentrionem spectat, quemadmodum suprà diximus, alpes faciunt, quæ ad duo millia & ducenta stadia protenduntur. Latus uerò quod ad Meridiem uergit, perficit Apenninus, hic ad tria millia & sexaginta stadia protenditur. Basi gi locum tenet littus ipsum maris Adriatici, eius magnitudo est à Sena urbe usque ad intimum eiusdem maris sinum. Hæc duorum millium, & quingentorum stadiorum spatio continetur. Ita omnis camporum circuitus decem millibus clauditur stadijs. De fertilitate huius regionis haud facilè dixerim, ita enim in omnia frugum genera fœcunda est, ut sæpenumero nostra ætate modius frumenti Siculus non amplius quatuor obolis uænum ierit, ordei uero non amplius

plius duobus, dolium uini tantundem. Milij præterea, & farris tanta copia est, ut opinionem hominum superet. Quàm uero glandibus abundet, quæ ex nemoribus eius regionis diuersis in locis producuntur, uel id in primis testimonio est, quòd, cùm infinitam penè porcorum multitudinem Italici generis homines alant, & ad sacrificia facienda, & ad priuatos usus, & ad necessarium exercitibus apparatum: ijs omnibus abundè hæc regio alimẽta subministrat. Iam uerò quanta particularium etiam rerum, quæ ad uictum hominum spectant, in ea prouincia copia sit, ex hoc licet intelligere: quòd uiatores, cum in hospitia diuertunt, nunquam de rebus, quas sint accepturi, particulatim paciscuntur (quod cæteris in locis fieri consueuit) sed quantum singuli quique homines soluere debeant, cum hospitibus conueniunt. Hi uiatoribus honorificè acceptis, & omnibus ad uictum necessarijs abundè subministratis, non amplius, quàm siliquam capiunt; hæc oboli tertia pars est: id pretium raro excedunt. Hominum uerò tanta copia, ea proceritas, ac pulchritudo corporum, tantum in rebus bellicis robur, ut facilius sit id ex eorum rebus gestis, quàm ex cuiusquam oratione intelligere. In alpibus ab utroque latere loca montuosa habitant, ad eam partem, quæ uersus Rhodanum & Septentrionem spectat, Galli, qui Transalpini appellantur: ad eam uerò, quæ campis imminet, Taurisci, Agones, & alia pleraq; Barbarorum genera, à quibus Transalpini, non genere, sed differentia loci differunt: ideo Transalpini dicti, quòd trans montes colant. Summa uerò Alpium iuga (tum propter locorum asperitatem, tum quia altæ niues premunt terram gelu, & perpetuò penè rigore constrictæ) tantùm abest, ut ab hominibus colan-

tur, ut nullum quidem uestigium extet humanum. Apenninum uerò à principio supra Massiliam, ubi cum alpibus coniungitur, Lygures colunt: præterea omne id latus, quod mare Tyrrhenum, & campos spectat, uersus mare quidem usque ad Pisanam urbem, quæ prima Tyrrheniæ ciuitas ad occidentem uergit, uersus mediterraneam uerò regionem Aretium usque. Post Lygures Tyrrheni habitant, mox utrunque Apennini latus Vmbri. Dehinc Apenninus distans à mari Adriatico circiter quingenta stadia dimissis campis conuersus ad dexteram, & per mediam Italiam transiens protendit in Siculum pelagus. Campi uerò, qui inter Apenninum & Adriaticum sinum medij sunt, usque ad urbem Senam extenduntur. Padus fluuius, quem Poëtæ Eridanum uocant, ortum habens in radicibus alpium, ubi quasi apicem trianguli esse suprà memorauimus, in planiciem uersus meridiem defluit: hinc sese ad Orientem flectens duobus hostijs prorumpit in Adriaticum sinum. Aquarum multitudine præter cæteros Italiæ omnes abundat. Quippe omnes aquæ, quæ ab Apennino, alpibus'que descendunt, in unum coëunt Padi alueum. Aestiuo, quàm hyemali tẽpore maior fluit, ob liquescentium niuium multitudinem. Nauigatur à loco, quem incolæ Volanam appellant, uersus alpes circiter duo millia stadiorum. Vbi primùm oritur, simplex est: mox in duos alueos diuisus, binis in sinum Adriaticum ostijs erumpit, Padoam, Volanam'que incolæ uocant. Volana portum efficit inter omnes maris Adriatici portus, tutissimum. Padum, eius loci habitatores olim Bodencum uocauere. Multa præterea de hoc fluuio Græci scriptores referunt, utputa Phaëthontem ex auriga patris præcipitem in eum decidisse, continuas Heliadum lacrymas

mas

maſ,quas deinde arbor reſeruat, incolas loci ex eo die pul
latis ueſtibus, quas in ſiguũ mœſtitiæ geſtare inceperant,
aſsidue uſos, atque alia plurima, quæ nos in præſentia o=
miſimus, ſuperuacua fore rati ad noſtri operis præpara=
tionem: poſthac cùm ſe locus offeret, quantum res po=
ſtulare uidebitur, referemus: præſertim cum Timæum
conſtet ea, quæ ad hanc regionem attinent, ignoraſſe.
Campos omnes,quos Apennino atque Adriatico mari ter
minari diximus, olim habitauere Tyrrheni,quo tempore
Phlegræos etiam campos, qui circa Capuam & Nolam
ſunt,tenebant.Cum ijs ob uicinitatẽ loci frequenter Galli
conuerſabantur: hi ſpecie ac fœcunditate regionis pelle=
cti, exiguam quandam nacti occaſionem exercitum com=
parant, factó'que in Tyrrhenos impetu, finibus expel=
lunt, campos deinceps ipſi tenent. Inter Padum, atque
alpes habitant Laij, mox Lebitij, dehinc ingens Inſu=
brum natio: pòſt non longè à ripa fluminis Cenomani.
Loca uero mari Adriatico uicina antiquum ex Paphlago
nia genus colit. Hi Veneti appellati, neque moribus ne=
que ornatu corporis, ſed tantummodo lingua à Gallis
differunt. Inter Apenninum rurſus, & Padum primò
Ananes, pòſt Boij, inde Eganes, poſtremo Senones,
qui iuxta Adriaticum mare extremi omnium Gallorum
incoluerunt. Præcipuæ igitur autoritatis populi ex Gal=
lis, qui in Italia morabantur, hi ſunt: uillas habita=
bant, nullis ſeptas mœnibus, apparatuum omnium pror
ſus expertes erant. In terra ſuper ſtrato gramine dor=
miebant, ueſcebantur carne, bellicas ſolummodo res
atque agriculturam exercebant, & ſimplicem uitam ui=
uentes, neque ſcientijs, neque alijs artibus operam da=
bant, diuitias ſuas in auro & pecudibus habebant, quòd

hæc sola, cum ferret necessitas, quocunque libêret, facile transferri possent, amicitijs comparandis maximum quisq; studium adhibebat. Quippe is maxime pollens inter eos putabatur, qui factiosis abundaret. Principio dun taxat eam regionem tenebant, postea plerosq; ex uicinis audacia eorum deterritos, sibi asciuere. Interiectis temporibus, cum bellum aduersus populum Romanum gererent, superatos prælio Romanos, ac turpiter in fugam conuersos persecuti, triduo post initam pugnam Roma, præter Capitolium, potiti sunt. Sed Venetis per id tempus, regionem eorum infestantibus, retrocedere coacti, fœdere cum Romanis percusso, ac restituta urbi libertate, domum remigrarunt. Hinc intestinis inter se bellis uexari cœpere. Nam qui Alpes incolebant, animaduertentes uires istorum, in dies summopere augeri, plerunque aduersus eos mouebant. Interea Romani instauratis uiribus, res Latinorum composuere. Annus erat post captam urbem trigesimus, cum Galli ingenti exercitu comparato Albam reuertuntur. Romani, quòd aduentus eorum repentinus fuit, & neque exercitum cogere, neq; à socijs auxilia conuocare potuerunt, haudquaquã aduersati Gallis fuere. Cæterum post duodecimum annum cum iterum Galli eôdem reuerterentur, e uestigio Romani aduentu eorum cognito, obuiam alacres cum exercitu processere, nihil magis quàm dari sibi ab hostibus pugnandi copiam cupientes, qua de omni imperio uno tempore decerneretur. Galli audacia Romanorũ perterriti, simul orta inter se seditione, per noctem terga uertentes, turpi fuga redierũt in patriã, atq; annos tredecim quieti permãsere. Postea cùm uires populi Romani in dies quàm maxime augeri cernerent, de pace agere cœperũt, qua impetrata,

ad

ad trigesimum annum quieuere. Iam uerò Transalpini iterato eos infestare: hi ne utrinq; premerentur ueriti, per generis affinitatem precari, ne sibi inimici essent, munera præterea opima offerre: ut bellum in populum Romanum converterent, hortari: se omnibus uiribus eis affuturos ostendere. Id ubi persuasum illis intelligunt, omnes unanimi consensu aduersus Romanos per Tyrrheniam profecti (quippe magnus Tyrrhenorum numerus apud eos morabatur) facta ingenti præda domum incolumes reuertuntur. Hic orta inter eos pro diuisione prædæ seditio usqueadeo processit, ut non solum prædæ, uerumetiam imperij magnam partẽ perdiderint, quod frequẽter accidere Gallis consueuit, ob immoderatas eorũ crapulas, atq; ebrietates. Quarto dehinc anno cũ Samnitibus coniuncti denuò Romanos inuadũt, plurimos eorũ cædũt. Nõ multis interiectis diebus eos iterum adgreßi, iuxta Sentinatũ regionem prælium ineunt, plurimos obtruncant, reliquos ad suam quenq; domum fugere compellunt. Post decimum annum comparato ingenti exercitu, in Hetruriam profecti, Aretium obsident. Romani Aretinis auxilium ferentes, non longe ab urbis mœnibus dimicarunt. In qua pugna superati, Lucio consule amisso, M. Curium in eius locum suffecere. Hic statim legatos in Galliam ad redimendos captiuos mittit: qui cum eò peruenissent, uiolato iure gentium, à Gallis interficiuntur. Quo scelere indignati acriter Romani, nouo delectu habito penetrare in Galliam adgrediuntur. Sed parum processum erat, cum eis Senones occurrunt. Hos collatis signis euestigio adgreßi superant, magnam partem interficiunt: siqui superfuerant, sedibus fugant, regione potiuntur: nouam ipsi in urbem coloniam inducunt, eam ueteri nomine, quòd primò

à Gallis habitata fuerat, Senam appellant. Est autem ea urbs, quemadmodum suprà memorauimus, in littore Adriatici maris sita, ubi campi Italiæ terminātur. Boij cum Senones proprijs finibus fugatos à Romanis intelligerent: ueriti ne ipsi quoque idem paterentur, coacto exercitu, Tyrrhenis'que omnibus in subsidium uocatis, arma aduersus Romanos mouent: nec multis interiectis diebus prælium ineunt, in quo Tyrrhenorum magna pars cæsa, Boiorum ad extremum quàm paucißimi fugere. Nec tamen ob eam stragem cecidere animis, quin proximo anno iterū aduocatis uiribus, collectaq; omni iuuētute, quæ ad usum armorum apta uidebatur, in Romanos exeunt, ubi adeo fusi, profligatiq; fuere, ut penè ad internitionem delerentur. Quamobrem mitigatis parumper animis, fœdus cum Romanis per legatos percutiunt. Erat, dum hæc gerebantur, tertius annus post traiectionem Pyrrhi in Italiam, & quintus post eam cladem, quam Galli apud Delphos paßi fuere. Ita ea tempestate Fortuna, quasi pestis quædam hostilis, in Gallos immißa, paßim omnes persequebatur. Verum enimuero ex ijs prælijs, quæ suprà memorauimus, duplicem utilitatem Romani cepere. Nam & assuefacti dimicare cum Gallis, quorum nomine nihil apud eos tetrius, nihil horribilius esse consueuerat: præstantißimi aduersus Pyrrhum certatores facti sunt, & ita Gallorum audaciam paulatim contriuerunt, ut non longe pòst securi primò cum Pyrrho de Italia, deinde cū Carthaginiensibus de imperio Siciliæ dimicauerint. Galli superioribus prælijs uexati, quinque & quadraginta annos quieuere, non uiolata pace, quam cum Romanis habebant. Postquam uerò senes, qui & conspexerant sæpe pericula, & uarias experti fuerant iacturas, naturæ

concesse

concesserunt, insurrexere iuuenes ingenio prauo, rudes, & præteritarum rerum omnino inexperti. Hi, ut fert natura hominum, confestim nouis rebus studere cœperunt, & quocunq; res ferret, infesti Romanis esse, à Transalpinis etiam auxilium aduocare. Verum id principio duces tantum inconsulta plebe peragebant, quo factum est, ut uenientibus Ariminũ cum exercitu Transalpinis, multitudo Boiorum, quæ cuiusmodi rerũ ignara erat, aduentum Transalpinorum uerita, cum ducibus suis in dissensionem uenerit, Gallorumq́; sic regibus interfectis, prælium cum Transalpinis cõmiserit. Romani quoq; ea tempestate aduentu Transalpinorum deterriti, copias eduxerant, sed cum primum Gallorum inter se conflictum audiuere, domum iter uerterunt. Quinto dehinc anno M. Lepido Consule, C. Flaminius legem ad populum tulit, ut ea regio Galliæ, quam Picenum uocant, unde Senones fuerant expulsi, militibus Romanis diuideretur. Quæ res causa extitit, ut nouum bellum statim suscitatum fuerit. Nam pleriq; ex Gallis, ac præcipue Boij, qui proximi Romanis erant, eam rem grauissime indignabantur, rati Romanos iam non amplius de principatu, aut gloria, sed de præda atque interitu suo certaturos. Boios igitur atque Insubres in sententiam trahunt, communi'que consilio trans Alpes legatione missa Congolitanum atque Anceroëstem Gallorum reges, itemq́; alios eius prouinciæ circa Rhodanum habitantes populos, ac præcipuè Gessatas (qui ex eo, quòd mercede militare solcant, ita appellantur) adgrediuntur. Hortantur, ut coacto exercitu in Italiam transeant, in præsentia utilitatem belli, in posterum magnitudinem Romanæ felicitatis illis ostendunt. Quæ sint parata cõmoda, si uicerint, ante oculos ponunt: simul

dant

dant illis fidem se socios belli futuros. Res gestas maioru suorum in memoriam reuocant, eos non solum prælio fudisse olim Romanos iactant, uerumetiam post prælium incredibili celeritate urbem Romā cepisse. Dehinc rebus omnibus, quarum ea urbs refertißima erat, potitos, cum in ea mensibus septem imperassent, sponte restituto Romanis imperio, integris omnibus fortunis suis, feliciter in patriam reuersos. Hæc iactando monendo'que, ita reges ipsos, populosq; Galliæ ad bellum incenderunt, ut neque maior unquam exercitus, neq; ex ualidioribus pugnacioribusq; militibus, neque omni apparatu insignior ex ijs Galliæ partibus descenderit. Hæc ubi Romam delata fuere, tantus in urbe terror coortus est, ut cōfestim nouos delectus facere cœperint, commeatum parare, interdum copias ad fines suos educere, uelut iam præsentibus Gallis, qui tamen nondum proprijs sedibus excesserant. Quæ res non parum Carthaginiensibus profuere ad imperium in Hispania propagandum. Siquidem Romani hæc, quemadmodum suprà diximus, magis necessaria putantes, quòd hi populi eorum ceruicibus imminerent, negligere res Hispanas coacti sunt, quoad res Italiæ componerentur. Itaque renouato cum Asdrubale duce Carthaginiensium (quemadmodum suprà memorauimus) fœdere, totis iam animis in bellum Gallicum uersi, id unum per id tempus maximè cogitabant, quo pacto aduersus Gallorum impetum resistere possent. Galli coacto circa Rhodanum exercitu, & cum ingenti multitudine hominum superatis tandem Alpibus, in campos qui sunt circa Padum, descenderunt. Cum his confestim Insubres, Boijq; magna multitudine coniunguntur. Veneti uerò & Cenomani legationibus Romanorum deliniti, amicitiam populi Romani

societa

ſocietati Gallorum prætulerunt. Quamobrem reges ob ſuſpicionem eorum partem copiarum Inſubribus præſidij gratia relinquere coacti, ipſi cum reliquo exercitu caſtra uerſus Hetruriam mouerunt, ducentes peditum circiter quinquaginta millia, equitum uerò ac bigarum duo millia. Romani, cum primum ſuperatas à Gallis Alpes cognouere, L. Aemulium conſulem cum exercitu Ariminum miſerunt, ut illic oppoſitus hoſtibus, trāſitum eorum prohiberet. Vnus uerò prætorū proficiſci in Hetruriam iuſſus, quòd alter conſulum C. Attilius principio conſulatus ſui in Sardiniam cū claſſe nauigarat. Ciuitas tota mœſta, atq; ſolicita erat, nec ſine ingenti metu tanti Gallorum conatus expectabantur. Veniebat in mentem uetuſtæ cladis, & quaſi fatalem Romanæ urbi gentem omnes formidabant. Itaque maximus iam pridem exercitus paratus erat: noui inſuper delectus quotidie habebantur, admonuerant ſocios, ut inſtructi, paratiq; forent. Præterea ut deſcriptiones omnium copiarum totius Italiæ ad Senatum referrentur, mandauerant, omnem ſimul multitudinem Italici exercitus noſſe cupientes. Frumenti inſuper, telorumq;, ac cæterarum rerum bello neceſſariarum tantum apparatum fecerant, quantum nemo ante noſtram ætatem meminit. Nec ſanè cæteri Italiæ populi ſegniores: adeo enim aduētu Gallorū perterrefacti omnes erāt, ut non iam pro Romanis bella geri, neq; pro eorum imperio certari, ſed pro ſua ſinguli quiq; ſalute, pro ciuitate, pro patria exiſtimarent, propterea omnes Italiæ populi libenter Romanis in hoc bello paruerunt. Libet mihi hoc loco apparatum populi Romani, & magnitudinem copiarum, quas ea tempeſtate habebat, commemorare, quo maniſte omnes intelligant, quales, quantaſq; res, quibus tunc

tunc uiribus adgredi Annibal fuerit ausus, & quibus copijs potentiæ Romanorum oppositus, urbem Romam in tantum discrimen adduxerit. Primum igitur cum consulibus quatuor legiones urbanæ in expeditionẽ exciuerant. Harum singulis quinq; millia, & ducenti pedites, equites uerò trecenti inerant. Habebant etiam ijdem consules auxilia sociorum, horum numerus erat triginta millia peditum, equitum uerò duo millia. Erant præterea tumultus Gallici causa hæ copiæ paratæ, à Tuscis atq; Sabinis peditum circiter septuaginta millia, equitũ uerò ad quatuor millia. Hi statim ut Galli trãsire Apenninũ nuntiati sunt, uersus Hetruriam mißi, atq; eis Prætor urbanus præfectus est. Post hos Vmbri & Sarcenates Apennini accolæ ad uiginti millia coacti. Veneti item atque Cenomani circiter uiginti millia. Hi omnes in Apennino cõsistere iußi erãt, ac in Boiorum agros, cum facultas daretur, irrumpere. Has aduersus Gallos copias principio opposuerant. Erãt præterea in urbe Roma paratæ aliæ copiæ, quæ præsidiorum gratia tenebantur, & si quid subitaneum accideret, iussa senatus expectabant. Romanorum uiginti millia peditum, equites uerò mille & quingenti, sociorum autẽ triginta millia peditum, equitum duo millia. In tabulis uerò relatæ erant copiæ Latinorum octuaginta millia peditum, equitum quinq; millia, Samnitium septuaginta millia peditum, equitum septem millia. Lapigum ac Mesapiorũ peditum quinquaginta, equitum uerò sexdecim millia. Lucanorum peditum triginta, equitum tria millia. Marsorum autem, & Marrucinorum, ac Ferentanorum, & præterea Vestinorum peditum uiginti, equitum quatuor millia. Erant quoq; per id tempus in Sicilia, & circa Tarentum legiones duæ præsidij gratia constitutæ. Harum

singulæ

singulæ habebant peditum quatuor millia, & ducentos, equites uerò ducentos. Insuper Romanorum ac Campanorum multitudo erat circiter ducenta & quinquaginta millia peditum, equitum uiginti tria millia. Ita omnium copiarum, quæ Senatui, populo'que Romano subiectæ erant, numerus fuit peditum supra centum & quinquaginta millia, equitum uerò circiter sex millia. Omnium autem simul ex tota Italia armatorum numerus septies centena millia peditum, equitum ad septuaginta millia. Aduersus quos Annibal, uix uiginti millia hominũ habens, in Italiam ausus est irrumpere. Sed de his aliàs latius. Galli tandem superato Apennini iugo, in Hetruriam descenderunt, omnia ferro igniq; uastantes. Cumq; iam circa urbem essent, quam Clusium appellant, distatq; ab urbe Roma non amplius trium dierum spatio, nuntiatur eis, Romanorum copias, quas præsidij gratia in Hetruriã collocatas diximus, simul conuenisse, ac se insequi. Quo nuntio accepto Galli, e uestigio iter in Romanos tumultuosius conuerterunt. Cumq; in conspectu essent, iam occidente sole, sua utriq; castra muniuere. Obortis deinde tenebris Galli erectis de more ignibus equitatum omnem in castris relinquunt, iubentes, ut cum prima luce postquam hostibus conspicui fuerint, iter post eos arripiant. Ipsi occulta fuga cum omni multitudine peditum Fesulas uersus iter faciũt, eo cõsilio, ut simul equites suos reciperent, simul insequentes hostes circumuenirent. Romani sub prima luce Gallorum equites tumultuosius abire conspicati, fugam & trepidationem existimantes, rapto post eos agmine, incautius ferũtur. Quos simulatq; nacti fuere, cõuersantibus undiq; ex composito Gallis, atrox initũ est certamen. Tandem Gallis numero atque ferocia animi

longe

longe præstantibus, Romanorum *circiter sex millia in ea pugna cecidere, reliqua omnis multitudo salutem pedibus quæsiuit.* Eorũ *magna pars recepit sese in tumulum, situ atq; natura loci munitum.* Hos *principio* Galli *obsidere adgreßi, sed quoniam & transactæ noctis uigilijs, et eius diei labore confecti erant, ad curanda duntaxat corpora uertuntur, relicto ibidem præsidio equorũ, qui diligenter tumulum custodirent, eo proposito, ut nisi postridie se sponte dederent, totis uiribus eum locum expugnarent.* Per *idem tempus* L. Aemilius *consul, quem* Arimini *cum exercitu fuisse memorauimus, cognito* Gallorum *in* Hetru*riam transitu, & quòd uersus urbem* Romam *cum exercitu properarent, præsidiũ ferre socijs maturat.* Cumq; *iam superatis* Apennini *saltibus non longe ab hostibus castra posuisset, qui ad tumulum confugerant, cognito aduentu consulis, id enim per nocturnos ignes intelligebatur, auctis confestim animis, quosdam è suis inermes per propinquam syluam ad eum mittunt, ac omnem rei gestæ seriem nuntiant.* Consul *in tanto sociorum periculo minime cunctandum ratus,* Tribunis *militum mandat, ut cum prima luce pedestres copias educere maturent, ipse cum equitatu præcedens, iter uersus tumulum facit.* Gallorum *quoque duces ex nocturnis ignibus aduentum consulis coniectati, concionem aduocárunt, ut quid agendum foret, communi consilio decerneretur.* Tum *rex* Ancroëstes, *Stultũ esse, inquit, antequam tantum prædæ abigant (incredibilis enim multitudo hominum, ingensq; omnium rerum copia in* Gallorum *potestatem deuenerat) tempus cum hostibus terere, & res iam à se acquisitas in ambiguo ponere.* Proinde *primò in patriam reuertendum, relictisq; ibi sarcinis atque impedimentis,* Hetruriam *denuò si*

uideatur

uideatur, repetendum, ut prælium aduersus hostes expediti committant. Id consilium Aneroëstis cùm omnibus placuisset, Galli ante lucem signa mouentes, onusti omnis generis præda, per littus inferi maris Galliam repetebant. L. Aemylius consul susceptis copijs, quæ in tumulum confugerant, Gallos cum exrcitu persequebatur. Non enim pugnare excomposito cum tanta multitudine conducere rebus suis existimabat, sed commoditatem aliquam loci aut temporis opportunitatem censebat expectandam, qua uel hostes terrere, uel abactam recipere prædam ualeret. Per idem tempus C. Atilius alter Consul, qui nuper ex Sardinia cum exercitu Pisas uenerat, expositis in terram copijs, contrario quam Galli itinere per littus inferi maris Romam uersus ductabat exercitum. Atqui iam Galli non longe aberant à Telamone Tusciæ ciuitate, cùm quidam ex eis, qui exercitum antecedebant, in Romanos ex improuiso incidentes, captiq; rem omnem Consuli exposuerunt, non longe abesse Gallos nunciantes, Lucium uerò Aemylium Consulem ponè sequi. Quibus rebus auditis C. Atilius partim nouitatem rei admiratus, partim adductus in spem uictoriæ, quòd obiecisse sibi medios inter duos exercitus hostes fortuna uidebatur, legiones Tribunis militum tradit, iubens, ut aduersus hostes procedant, quousq; locorum opportunitas sinat. Ipse interea imminentem uiæ collem conspicatus ad rem gerendam peropportunum, quò tendere iam Galli uidebantur, collectis equitibus, locum præoccupare constituit, & primùm sese periculo obijcere, sperans per eum modum, si uictoria penes Romanos foret, summam totius rei sibi attributum iri. Galli principio aduentum Consulis ignorantes, coniectatíque ex his, quæ cernebant, L. Aemylium

Consulem per noctem cum equitibus præcessisse, quo loca bello opportuna præoccuparet, confestim equitatum omnem, ac partem expeditorum præmittunt ad eum collem occupandum. Cùm uero captum iam ab Atilio collem ex captiuis intellexissent, confestim pedites iubent præcedere, à fronte simul atq; à tergo aciem struunt, quòd hos quidem post tergum insequi uiderent: illos uerò à fronte consistere, & ex captiuis, & ex ijs, quæ in præsentia acciderant, scirent. Qui cum L. Aemylio erant, etsi aduenisse Pisas ex Sardinia copias dicebatur, nondum tamen eam rem compertam habentes, tunc è certamine, quod in colle fiebat, plane cognouerunt: iam enim quàm proxime hostes accesserant. Quamobrem ingenti lætitia profusi, equites Aemyliani per proximum collem in subsidium eorum, qui pro colle pugnabant, transiuere. Aemylius uerò ipse cum legionibus solito ordine post Gallos iter maturabat. Galli, ubi se ab hostibus utrinq; circunuentos uidere, contra Aemylium, qui à tergo sequebatur, Gessatas, atq; Insubres constituerunt: à fronte autem aduersus C. Atilium Taurinos, & qui circa Padum habitant, Boios, Carros, cæteraq; impedimenta unum in locum extra utranq; aciem collocarunt: prædam uerò omnem in proximum tumulum, relictis qui eam custodirent equitibus, exposuerunt. Ita cùm bifrontem aciem constituissent, accidit eam non modò terribilem aspectu, uerumetiam ad pugnandum efficacißimam esse. Boij quidam, atq; Insubres, auratis fulgebant sagulis. Gessatæ uerò ob magnitudinem animi, & incredibilem gloriæ cupiditatem, huiusmodi ornamentis abiectis, nudi tantum cum armis ante omnes stabant, rati per eum modum aptiores sese & magis expeditos ad bellum fore. Siquidem densæ in ijs locis sentes

implicarent

implicarent uestes, & armorum usum præpedirent. Principiò certamen in colle erat omnibus conspicuum, simul hinc, atq; illinc concursantibus equitibus, & summa uirtute ab utroq; agmine pugnantibus. Hoc in loco C. Atilius Consul fortißime dimicans occiditur, caput eius ad Gallorum Reges delatum. Romanorum equites haud ob eam rem cecidere animis, sed longe atrocius prælio incumbentes, tandem non solùm collem tutati sunt, uerumetiam Gallorum equitatum omnem fuderunt. Interea cùm peditum inter se acies appropinquassent, prælium commissum non modò præsentibus uisu, uerumetiam cæteris auditu horrendum, mirabileq; futurum. Primò enim cum ex tribus exercitibus pugna constaret, facile sibi quisque persuadere potest, non solum aspectum, uerumetiam usum eius prælij nouum atq; horribilem aspicientibus fuisse. Deinde quis non ambigat, uel impræsentiarum, uel eo tempore, si interfuit, utrum Galli peiores partes in eo prælio habuerint, quòd non solum à fronte, uerumetiam à tergo ab hostibus premebantur, an meliores? simul quòd cum utroque exercitu pugnabant: simul quòd utraque pars impetum hostium ab altera propulsabat, ut sese inuicem uno tempore utrique protegerent: &, quod præcipuum est, à fronte quidem prærumpere, à tergo uero fugam sperare minime possent? Habent enim hunc in primis bifrontes acies usum, quòd nullam militibus uertendi terga spem præbent. Atqui Romani simul in spem uictoriæ ducebantur, quòd medios hostes quasi de industria sibi oblatos cernebant, simul ordinem, strepitum'que Gallici exercitus formidabant. Terribilis erat claßicorum sonitus: cum quibus omnis simul Gallorum multitudo tantum clamorem ululatum'que attollebat, ut

incredibilis uociferatio audiretur: nec tubæ solùm, militesq́;, uerumetiam circumstantia omnia loca uocem emittere uiderentur. Terribilis etiam præcedentium nudorum hominum aspectus. Magna enim ac nuda corpora, & belli quidam motus sub clypeis, miraculo simul & formidini erant. His accedebat splendor, & pulchritudo ornamentorum. Quippe tota acies torquibus aureis, & uirgatis sagulis fulgebat, quæ aspicientes Romani, partim obstupebant, partim spe prædæ uehementius incendebantur. Tandem uerè sagittarijs, qui aciem Romanam ex more præcedebant, tela paßim emittentibus, qui posteriores erant, armis tecti facile se tutabantur. Qui uero ante alios nudi pugnabant, re longe aliter quàm sperarant, procedente, maximè infestabantur. Prægrandia enim, ac nuda corpora scuto Gallico protegere omnino nequibant, itaq; spicula intro adacta facile cohærebant. Deniq; cum infestius ferirentur, & sagittarios cum propter distantiam loci, tum propter multitudinem uolantium undiq; telorum ulcisci nequirent, in desperationem adducti, & quasi rabie furentes, alij in hostes temere ob dolorem ruentes opprimebantur, alij pedem ad suos referentes, fœdati sanguine terrebant cæterorum animos, atq; ordinem perturbabant. Per hunc modum iactantia Gessatarum, qui antesignani in prælio erant, domita, Insubres, & Boij, & Taurini prælium excepere. Neq; iam sagittis eminus, ut antè, sed cominus pilis & gladijs certabatur. Hic uerò, quantum nunquam aliàs, atrox prælium fiebat, nec quicquam erat in tantis exercitibus segne. Sed & scuta ad tutelam corporum, & enses ad usum bellorum longe impares erant. Quippe Gallorum enses graues, & obtusa cuspide, scuta uero debilia erant. Romani autem & scutis ad prote

ad protegenda corpora ualidioribus utebantur, & gladijs breuioribus, sed tamen acutis. Itaq; semper & in uniuerso certamine, & singulorum congreßibus Galli superati paßim cadebant. Stetit tamen immota eorum acies, donec equites Romani e colle cum ingenti impetu descenderunt. Tunc deniq; turbati Galli paßim prosternuntur, pedites quidem in ijsdem locis, in quibus constituti fuerant, cecidere, equites uerò in fugam se uerterunt. Fuerunt in eo prælio quadraginta millia Gallorum, decem millia duntaxat (inter quos & Congolitanus rex fuit) uiui in potestatem Romanorum peruenere. Alter uerò Gallorum rex Aneroëstes, cum in propinquum locum paucis quibusdam comitantibus fugisset, non longe pòst omnes sibi mortem consciuere. His rebus gestis, L. Aemylius Consul spolia hostium Romam misit, prædam uero his, quorum fuerat, restituit. Ipse cum omnibus copijs per Liguriam in Boiorum agrum profectus, omnia uastat, populaturq́;, et intra paucorum dierum spatium omni genere prædæ ditato exercitu, Romam cum copijs reuertitur, armis, torquibusq́; (id genus ornamenti est ex auro, quod Galli circa collum gestare solent) Capitolium ornat, reliquam uerò prædam, & captiuos omnes ante se in triumphum ducit. Per hunc modum tanti Gallorum conatus, quos non solùm populus Romanus, uerumetiam tota Italia formidarat, in irritũ deuenere. Quibus rebus Romani in spem adducti expellendi omnino ex Italia Gallos, Q. Fuluium, & T. Manlium, creatos nuper Consules, in Galliam cum ingenti exercitu transmittunt. Hi simul ac prouinciam ingreßi fuere, Boios in ditionem populi Romani uenire compulerunt. Deinde cùm in reliquos Gallos grassari cœpissent, multitudine hymbrium, ac subinde pestilentia

impediti, desistere coacti sunt. Post hos creati Consules P.Furius, & C.Flaminius rursus in Galliam cum exercitu profecti, receptisq; in amicitiam Ananibus, qui non longe à Maßilia habitant, mox in Insubrum agros legiones traduxere, non longe ab eo loco, quo Adua fluuius in Padum influit. Insubres magna multitudine ad prohibendum hostem conuenerant, à quibus non modò in transmittendo amne, uerumetiam in muniendis castris, cum magna detrimenta Romani suscepissent, statim ex eo loco discesserunt, profectiq; in Cenomanorum regionem, & illorum copijs (erant enim socij Romanorum) ad exercitum adiunctis, rursus è superiori loco, qui ad alpes spectat, in Insubrum agros descenderunt, totam regionem longe latéque uastantes. Principes Insubrum immutabile hoc Romanorum consilium animaduertentes, tentare fortunam belli, & cum Romanis decernere statuerunt. Coacto itaq; exercitu, & signis aureis, quæ immobilia uocitant, è templo Mineruæ sublatis, cæterisq; necessarijs rebus paratis, aduersus Romanos intrepide profecti, non longè ab illorum copijs castrametati sunt, numero circiter quinquaginta millia hominum existentes. Romani, cùm se numero longe inferiores esse perspicerent, aduocare Gallorum, cum quibus societate iuncti erant, auxilia cogitabaut. Cæterùm, quoniam cum eiusdem generis hominibus dimicandum illis esse intelligebant, periculosum uidebatur eiusmodi hominibus in eo discrimine, atque ijs præsertim locis salutem suam committere. Ita ancipites consilij, tandem periculosum consilium capiunt. Castra erant apud Aduam amnem, ubi & pons erat ad ulteriorem fluminis ripam. Vocatos igitur ad se Cenomanos, transire amnem iubent. Cùm omnis multitudo transisset,

pontem

pontem rescindunt, uno tempore & illis facultatem coniungendi sese cum hostibus auferentes, & suis unam duntaxat spem salutis in uictoria relinquentes: quae cùm fecissent, copias in aciem educunt, potestatemq; pugnandi Insubribus faciunt. Vicerunt id praelium Romani prouidentia Tribunorum. Hi enim, quòd ex superioribus pugnis animaduerterant, Gallorum gentem primo impetu acerrimè dimicare, mox uerò labascere animis, atq; confringi: enses praeterea illorũ, quemadmodũ suprà memorauimus, unam duntaxat plagam uehementè habere: sed esse ad crebriores ictus prorsus inutiles. Cũ structae iam acies essent, acceptas à Triarijs hastas antesignanis tradidere, admonentes, ut Gallorum impetũ tamdiu distinerẽt, quoad primus ille ardor animi efferuesceret: tum dimißis hastis, ensibus uterentur. Illi Tribunorũ imperio parẽtes, excompo sito in Gallos irruunt, pectoraq; eorũ hastis feriunt. Galli in praecidendis hastis omnem impetũ effudere: tum deniq; Romani abiectis hastis, pedem pedi cõserentes, Gallorum conatum omnino inutilẽ fecere: quippe auferentes ijs spatium ex distantia pugnandi, quod propriũ eius gentis est, propterea quòd obtusi sunt gladij ipsorũ, nec nisi ad demittendos ex distantia ictus, propter longitudinẽ utiles. Ipsi uerò breuioribus ensibus freti, nec caesim, ut illi, sed punctim ora pectoraq; Gallorum crebris ictibus feriẽtes, magnam partem hostium interfecere. Tantũ in eo praelio ualuit prouidentia Tribunorum. Nam Consul haud sanè prudenter locum ad pugnam elegerat. Quippe structa acie iuxta ripam fluminis, abstulerat Romanis, quod proprium esse illorum uidetur, nihil loci eis relinquẽs ad referendos ex acie pedes. Quòd si quid inter pugnandum tantillũ retrocedere coëgisset, incidere omnes in profluẽtem

oportebat, ob inscitiam Consulis. Præclaram tamen, ut diximus, uictoriam propria uirtute adepti fuere, & ingenti captiuorum multitudine, multisq; Gallorum spolijs onusti, incolumem Romam exercitum reduxerunt. Proximo dehinc anno, Galli tantis cladibus afflicti, pacem à Romanis per legatos petiere, omnia illis pollicentes. At M. Claudius, & C. Cornelius Consules creati, ne id à Senatu impetrarent, educere omni celeritate in prouinciam exercitum maturant. Quamobrem Galli desperata pace, quasi extremum periculum subituri, iterato exercitum comparare, cōductisq; triginta millibus Gessatarum, quos cis Rhenum habitare suprà memorauimus, omnes instructos, paratosq; in armis habere, Romanorum aduentum præstolari. Consules igitur adueniente uere copijs in Insubres ductis, Acerras urbem, quæ est inter Padum & Alpes, obsedere. Insubres, etsi ferre auxilium obsessis nequibant, propterea quòd media loca fuerant à Romanis præoccupata, ad dissoluendam tamen obsidionem toto animo intenti, partem copiarum trans Padum mittunt. Hos obsidere Clastidium oppidum sociorum populi Romani iubent, rati ea difficultate coactos Consules, urbem obsidione soluturos. Id simul ac Consulibus nunciatum fuit, M. Claudius cum equitatu, et parte expeditorū ferre obsessis auxilium properat. Galli postquam aduentū Consulis cognouerunt, soluta mox obsidione, aduersus Romanos intrepidè fecerunt iter, structaq; acie in cōspectu constitere. Sed principiò quidem Galli, incidētibus ex improuiso in ipsorum equites Romanis, meliores partes habuerunt. Postea uerò undiq; circunuenti ab equitibus Romanis fusi passim, profligatiq; fuere: multi in fluuium metu hostium præcipitati, uorticibus absorpti periere. Magna

pars ab

pars ab hostibus cæsa, reliqui uiui capti. At Galli, qui apud Acerras obsidebantur, simulac superatos apud Clastidium suos audiuere, fuga saluti suæ consulentes, Mediolanum præcipuam Insubrum ciuitatem petierunt. Cornelius urbe, quæ & frumento, & omni genere commeatus refertißima erat, potitus, Gallos persequitur: nec longe à Mediolano exercitum duxit. Cum uerò obuiam Galli nõ prodirent, Mediolanensem agrum populatus, copias reducebat. Galli redeuntem insecuti, extremum lacessere agmen cœpere, plerisq; Romanorum obtruncatis, nonnullis & in fugam conuersis, donec Cornelius cum legionibus conuersus, omnes ad prælium cum hostibus capessendum cohortatus est. Qui mandatum Consulis alacri animo audientes, in Gallos audacißimè irruunt. Galli maximis nuper detrimentis affecti, haud diu restitere, sed reuocato extemplo gradu in proximas alpes aufugerunt. Hos persecutus Consul, simul prouinciam omnem populatus est, simul Mediolanum profectus, urbem per uim in populi Romani ditionem redegit. Quibus rebus gestis, Duces Gallorum nullam amplius salutis spem sibi relictã uidentes, sese resq; suas omnes in populi Romani potestate posuerunt. Hic tandem belli Gallici finis fuit, quo nullum usq; in hunc diem, uel obstinatione animorum, uel militum audacia, uel atrocitate præliorum, uel multitudine interfectorũ, uel numero copiarum maius aut audiuimus, aut legimus: quanquàm & consilijs, & inceptis, & quotidianis deliberationibus prorsus utile fuerit, propterea quòd Galli ira potius, atq; impetu mouentur, quàm ratione. De quibus cùm consyderaremus, quàm breui tempore è natali solo expulsi à Romanis fuerint, paucis quibusdã locis sibi intra Alpes relictis, consentaneũ existimauimus,

*cùm primos eorum conatus, tum omnem rerum successum ac postremo ultimum interitum ipsorum breuiter commemorare: id maxime proprium historiæ existimantes, huiusmodi res casusq; fortuitos posteris tradere, ne forte nostri homines eiuscemodi rerum ignari, uanas ac frequentes Barbarorum infestationes facilè pertimescant, sed certi quàm leuiter, quanq; nullo negocio ea gens post primos statim impetus, si quis eis obstiterit, infringatur, & corruat, omnem potius fortunæ euentum experiri malint, quàm aliquid necessarium, ut Barbaris cedant, prætermittere. Equidem, qui Persarum aduersus Græcos, Gallorumq; contra Delphos res gestas scripserant, plurimum profuisse arbitror ad certamina Græcorum pro communi patriæ libertate. Et certè nemo, uel diuitijs alicuius, uel armis, uel multitudine hominum deterritus, à patriæ & communis soli defensione desistet, si sibi ante oculos ponet res ea tempestate gestas, cõsiderabitq;, quot millia hominum, quas uires, quantos apparatus uirtus Romanorum cum ingenio & ratione pugnantium superarit, fregerit, profligauerit. Sed enim Gallorum terror nõ solum priscis temporibus, uerùm & nostra ætate sæpenumero Græcorum animos inuasit. Quæ res me uel in primis animauit, ut eorum res gestas summatim quidem, sed tamen ab origine referrem. Verùm, ut aliquando eò reuertamur, unde discessimus, Asdrubal Dux Carthaginiensium annos octo in Hispania commoratus, tãdem per insidias, noctu à Gallo quodam priuatarum inimicitiarum causa domi occiditur, uir non modò bellicis artibus, uerùm & eloquentia, ad mouendos hominum animos adeo pollens potensq;, ut magnam imperio Carthaginiensi*accessionẽ fecerit. Copiæ, quæ in Hispania erant, Annibali filio eius,*

adhuc

adhuc satis adolescenti, ob egregiam iuuenis indolem, & incredibilem in ea ætate magnitudinem animi traduntur. Hic in ipsis statim principijs hostem se populi Romani futurũ declarauit, quod non longe pòst accidit. Ex eo tempore uariæ inter Romanos Carthaginiensesq; suspiciones oriri cœptæ. Quippe Carthaginienses, quòd expulsi è Sicilia fuerant, secreto Romanis insidias machinabantur. Romani uerò econtrario consilia eorum intelligẽtes, non satis Carthaginiensibus fidebant: quibus facilè intelligebatur, non post longum tempus bellum inter eos futurum. Per idem tempus Achæi, & Philippus Macedoniæ rex, cæteriq; eorum socij, bellum aduersus Aetolos gerebant, quod Sociale appellatur. Nos igitur, cùm bellum à Romanis contra Carthaginienses in Sicilia atq; Africa gestum, cæteraq; quæ id bellum secuta sunt, commemorauerimus, ac deinde secundum ordinem nostræ præparationis uentum sit ad principiũ Socialis belli, & secundi belli Carthaginiensis, quod Annibalis bellum appellãt, atq; ex his temporibus nobis institutũ sit nostræ narrationis initiũ facere, consentaneũ est, ut iam ad res in Græcia gestas ueniamus, quò per hunc modũ simili undecunq; præparatione facta, cùm ad eundẽ rerum omniũ exitum uentũ fuerit, institutã a nobis historiam inchoëmus. Cùm enim nõ unius dũtaxat, aut alterius gentis, quẽadmodũ cæteri scriptores fecere, ut puta Græcorũ, siue Persarũ, sed omniũ simul totius orbis partiũ, quæ in nostrã notitiã uenerũt, res gestas scribere proposuerimus: nõ absurdũ erit, notissimarum gentiũ, locorũq; totius orbis, breuiter ante initiũ nostri operis meminisse. De his igitur, quæ in Asia atque Aegypto gesta sunt, satis erit à nostris inde tẽporibus referre, quòd multi ante nostram ætatem res gestas eorum

scripsere,

ſcripſere, ſuntq́; ferè omnibus in promptu: nec quicquã ex eo tempore immutatum eſt, quod ſit à ſcriptorum commentarijs alienum. Quæ uero Achæi, Macedonesq́; geſſere, breuiter nobis ab initio repetenda ſunt, quòd earum (quemadmodum ſuprà memorauimus) incredibilis mutatio fuerit noſtris temporibus. Nam cùm multi ante hæc tempora laboraſſent, ut Peloponnenſes in unam uoluntatem redigerent: neq; id perficere potuiſſent, quòd omnes ſuo potius commodo, quàm libertati patriæ ſtuderent: tanta hac noſtra tempeſtate immutatio facta eſt, ut non ſolùm amicitiam, ſocietatemq́; inter ſe inierunt, ſed etiam iiſdem legibus uſi ſunt, iiſdem ponderibus, iiſdem menſuris, iiſdem nummis: præterea iiſdem principibus, iiſdem conſultoribus, iiſdem iudicibus: ut nulla alia res Peloponneſo deeſſet, quin omnis una ciuitas foret: niſi quòd non erant una mœnia habitantium: cætera omnia, uel eadem, uel quàm ſimilima erant. Primùm autem quomodo regnare inter Peloponnenſes cœperit Achæorum nomen, haud abſurdum erit oſtendere. Nam hanc qui appellationem ab initio ſortiti fuere, neq; regione cæteris præſtant, neq; urbium multitudine, neq; diuitijs, neq; uirtute. Siquidem Arcades, atque Lacedæmonij multitudine uirorum, urbiumq́; non parum cæteros antecellunt, uirtute ac rebus geſtis nemini Græcorum ſecundi. Quomodo igitur, aut quamobrem uel hi, quos modo memorauimus, uel cæteri Peloponnenſes pati æquo animo poſſunt, ſe non ſolum in Rempublicam, uerumetiam in nomen Achæorum tranſmutatos? Ac fortuna quidem hoc factum eſſe ſtultiſsimum eſſet aſſerere. Cauſa potius huius rei perquirenda eſt, ſine qua nihil nec eorum, quæ ratione fiunt, nec eorum, quæ præter rationem agi uidentur, perfici poteſt. Eſt autem

hæc,

hæc, ut mea quidem fert opinio, æqualitas, & communis licentia, quæ inter omnes seruabatur, & quoddam quasi exemplar ueræ Reipublicæ. Quippe synceriora instituta in aliqua Græciæ ciuitate reperta nunquam fuere. Hæc causa plerosq; Peloponnenses sponte sua æmulos, atque imitatores eius Reipub. fecit: alios ad id rationibus persuasionibusq; adduxit, nonnullos cum tempore paulatim coëgit: ita tamen, ut statim postea animos eorum sedaret. Nam cùm nemini quicquam superesse ab initio permisisset, sed omnia omnibus uoluisset æqualia fore, statim ad eam amplitudinem Achæos perduxit, duabus rebus ad id efficacißimis usa, æqualitate atque clementia. Hæc igitur primaria causa fuisse dicenda est, quæ Peloponnenses unanimes inter se, atq; concordes ad eam felicitatem, in qua modo sunt, perduxit. Verùm hic mos uiuendi, atque hæc ratio administrandæ Reipublicæ longè ante hæc tempora apud Achæos fuit, quod infinitis penè testimonijs licet ostendere. Sed in præsentia unum duntaxat, uel ad summum duo proferamus. Nam quo tempore in ea regione Italiæ, quæ tunc magna Græcia appellabatur, cœtus Pythagoreorum ob clandestinam coniurationem concrematus fuit, magna rerum publicarũ mutatione facta, utpote principibus uniuscuiusq; ciuitatis temere interfectæ, accidit, ea loca, easq; urbes maximis cædibus, seditionibusq; uexari. Quocirca uariæ ad eos undecunq; legationes cõponendarum rerum gratia cõfluxere. At illi cæteris posthabitis, Achæorum duntaxat fidei res suas commiserunt. Quinetiam non multo interiecto tempore, omnino instituta illorum imitari, atq; eam Rempublicã effingere decreuerunt. Siquidem Crodematæ, Sybaritæ, Caulonitæ compositis inter se unanimiter rebus, primo Omarij Iouis

templum

templum publice cōstituerunt, ubi & conciones fieri, & cum populo agi posset. Præterea acceptis ab Achæis institutis & legibus, ijs duntaxat uti suamq; Rempublicā componere uolebant. Sed à Dionysio Syracusarū tyranno, & uagantibus per id tempus circum ea loca Gallis, desistere ab incepto coacti. Præter hæc Lacedæmonijs ex insperato apud Leuctras profligatis, Thebanis uerò iam imperium Græcorum affectantibus, ingens per omnē Græciam tumultus, atque incredibilis perturbatio orta, præsertim apud hos ipsos Lacedæmonios, atq; Thebanos: cùm & illi superatos se arbitrarentur, & hi nondum se uictoriam insecutos existimarent. Veruntamen uterq; populus communi consilio solos ex omni Græcia Achæos delegere, quibus rerum omnium, quæ in ambiguo erant, iudicium permitteret, non tam uires, aut potentiā eorum animaduertentes (erat quippe tunc ea regio cæteris omnibus Græciæ prouincijs minor) quàm fidem atq; integritatem populorum, quæ ea tempestate apud omnes habebatur insignis. Tunc igitur nuda apud eos uirtus erat, sed res gestæ nullæ, gloria dignæ forent. Itaque Respub. eorum parum augebatur, quòd neminem uirtutibus suis dignum principem haberent: semper autem uel Lacedæmoniorum, uel Macedonum imperio obscurarentur. At postquam interiectis temporibus dignos eorum principatu præfectos inuenere, clari euestigio, atq; illustres facti sunt. Perfecerunt, *quod optimum omnium erat, Peloponensium inter se concordiam. cuius autorē, ac ducē fuisse nemo ambigit Aratum Sicyonium: qui uerò rem cœptam confirmauit atq; perfecit, Philopœmenē Megalopolitanum. Tertiū autē qui eam auxit amplificauitq;, Lycertā, & cæteros eius sequaces. Quæ uerò à singulis gesta fuerint,

rint, & quemadmodum, quo'ue tempore, hinc ostendere conabimur, quantum pro materia licebit. Sed Arati quidem res gestas & nunc, & rursus posthac summatim referemus, quòd ipse in commentarijs suis omnia fuerit non minus uerè, quàm apertè copioseq; complexus. De cæteris uerò paulò diligentior, atq; prolixior sermo erit. Atqui & faciliorem nobis narrationẽ, & discentibus apertiorem historiam futuram arbitramur, si ab his temporibus repetemus, in quibus Achæorum populi, qui à principibus Macedoniæ per ciuitates diuisi fuerant, rursus in unum quasi corpus coaluerunt: & ita aucta confestim ea gens fuit, ut ad hanc amplitudinem peruenerit, de qua hactenus particulatim diximus, & quæ durat usque in præsentem diem. Olympias igitur erat centesima uigesima quarta, cum Patrenses & Dymensorina animis conuenere, tempore quo Ptolemæus Lagi filius, & Lysimachus, & Seleucus, & Ptolemæus Ceraunus uitam obiere. Omnes enim sub hac Olympiade diem functi sunt. Superioribus itaq; temporibus hic erat Achæorum status. Regnari apud eos cœptum tempore quo Tisamenes Horestis filius post descensum Heraclidarum Lacedæmone expulsus, loca, quæ sunt circa Achaiam, occupauit. Ab hoc continuè per successionem usq; ad Sygi tempora reges habuere. Postea uerò moleste ferre regnum cœperunt, quòd filij Sygi iam non legitimè, sed per tyrannidẽ prouinciam gubernarent. Igitur Rempub. à Regibus ad populum transtulerunt, & reliquum quidem tempus usque ad Alexandri, Philippiq; ætatem uariè uarijs temporibus se gessere: conati tamẽ, quantũ in se fuit, Rempublicã publicè administrare. Hæc autem ex duodecim ciuitatibus constabat, quæ nostra quoq; ætate extãt, præter Olenum

& Eli-

& Elicem, quas solidas ante certamen Leuctricum terræ motus absorbuit. Hæ sunt, Patræ, Dymæ, Pharæ, Tritea, Leontia, Egira, Pellene, Bura, Ceraunia, Carinia. Post Alexandri uerò ætatem, & ante eam Olympiadem, de qua modò locuti sumus, tanta inter eos, maximè propter Reges Macedoniæ, dissensio orta est, ut diuisæ inter se ciuitates, id demum conducere sibi arbitrarentur, si arma aduersus se inuicē hostiliter ferrent. Quibus ex rebus accidit, alias Achaiæ ciuitates præsidium Demetrij, Cassandriq́;, & non longe pòst Antigoni intra urbem recipere, plerasq; à tyrannis, qui tunc in Græcia complures erant, occupari. Centesima uerò & uigesimaquarta Olympiade, quemadmodum suprà memorauimus, rursus conuenire inter se ij populi cœperunt, tempore quo Pyrrhus Epirotarum rex in Italiam transfretauit. Principio conuenere Dymenses, & Patrenses, Tritenses & Pharēses. Postmodum uix elapso quinquennio, Egirenses eiecto extra urbem præsidio illis adhæserunt, quos Burij interfecto tyrāno, ac non longe pòst Ceraunij secuti. Quippe Iseas, Ceraunìorum ea tempestate tyrannus, cùm eiectum Egira præsidium, interfectumq́; à Burijs tyrannum, se uere bello undiq; circunuētum intelligeret, deposito principatu, & pacta ab Achæis salute urbem administrationi eorum reliquit. Sed quam ob rem hæc tam alte à nobis repetita sunt? Primò, ut palàm omnibus fiat, quo pacto, quibus'ue temporibus, qui primi Achæorum rursus hanc Rempublicam, quam florere hac tempestate cernimus, instituerit: deinde, ut non solùm historiæ nostræ, uerumetiam rerum ab illis gestarum, cognitis ipsorum institutis, facilior apud omnes fides sit. Siquidem unus semper apud eos gubernandæ Reipublicæ mos, una ratio fuit, per quam seruata

continue

cõtinue erga ſuos omnes æquabilitate, & ijs, qui uel per ſe, uel per reges occupare eorũ patriam conabantur, frequenter bello profligatis, tandem opus hoc pulcherrimũ perfecerunt, partim ſuis uiribus freti, partim auxilio ſociorum. Nam quæ ſunt ab his ſecutis poſtea temporibus in ea prouincia geſta, ad Achæos referẽda ſunt: qui cùm multis, maximisq; in rebus ſocij Romanorũ fuiſſent, nunquam ſibi quicquam ex rebus geſtis aſcripſere, ad nullã protinus rem, niſi ad Pelopõneſi libertatem atq; concordiam intenti. Verùm hoc ex ipſis rebus geſtis manifeſtius apparebit. Quinq; igitur & uiginti annos cum his pariter rempublicam adminiſtrarũt à principio hæ, quas modo memorauimus, ciuitates, quæſtorẽ unum, & duos duces uiciſsim creantes: poſtea rurſus unum duntaxat ducẽ decernere ſtatuerunt, cui ſumma rerum omnium committeretur. Primus omnium eũ honorem adeptus fuit Marcus Gerineus, poſt quẽ perfectis quatuor annis dux creatus fuit Aratus Sicyonius, cùm eſſet annorũ uiginti. Hic ſtatim ſingulari uirtute, ac magnitudine animi patriam tyrannide liberauit, & reipublicæ Achæorum, cui iã inde ab initio affectiſsimus fuerat, adiũxit. Nec longè pòſt cum octo annis imperaſſet, dux denuo electus, ſi qua uia arcem Corinthi, quam tunc Antigonus tenebat, capere poſſet, animum intendere cœpit: qua mox potitus, perterritis omnibus, qui Peloponneſum colebãt. Corinthijs uerò tyrannide liberatis, eam quoq; urbẽ Achæis addidit. Idem etiam de ciuitate Megarenſium paucis interiectis diebus effecit. Hæc geſta ſunt anno ante eum Carthagienſium conflictum, quo Carthaginienſes omni Sicilia excedere, ac tributum populo Romano pendere ſunt coacti. Aratus huiuſcemodi rebus intra breue tempus ſtrenuè

nuc peractis, reliquum ætatis in administratione reipub. consumpsit, omnes conatus ac cogitationes suas ad unū finem dirigens, ut Macedones Peloponneso eijceret, tyrannides infringeret, cōmunemq́; ac patriam libertatem unicuiq; conseruaret. Ita quandiu Antigonus uixit, facile & conatui, ac omnifariam machinis ipsius, & cupiditati Aetolorum restitit, utrisque alioquin eo temeritatis atq; audaciæ prolapsis, ut fœdus inter se inuicē de diuisione ciuitatum Achaiæ facere non erubuerint. Mortuo uero Antigono, initaq; inter Achæos, atq; Aetolos societate, cum bello à Demetrio infestarētur, dissensiones atq; discordiæ paulisper sedatæ, cōmunisq́;, & mutua quædam amicitia inter eos orta est. Postquā uerò Demetrius, qui decem tantum regnauit annos, diem functus fuit, tempore quo primùm Romani Illyrium transfretarūt, incredibile rebus Achæorum additamentum accessit. Quippe omnes tyranni, qui in Peloponneso regnabant, in desperationē adducti sunt, tum propter Demetrij mortē, quo Duce atq; Imperatore uti cōsueuerant: tum quòd Aratum cernebāt totis uiribus adniti, ut tyrānides deponerentur: & ijs quidem, qui sese sponte imperio abdicarēt, summos honores, præmiaq́; proponere: ijs uerò, qui in pertinacia permanerent, metum terroremq́; inijcere: deniq; uniuersos hortari, ut tyrannides dimitterēt, patrias in libertatē uendicarent, & in rempublicam Achæorum conuenirent. Lysidas igitur Megalopolitanus, qui adhuc uiuo Demetrio singulari prudentia futura præuiderat, cōfestim deposita tyrannide reipublicæ Achæorum ascribi uoluit. Aristomachus quoque Argiuorum tyrannus, & Xenon Hermioniorum, & Cleominus Phliasiorum, depositis tyrannidibus in eandem rempub. confluxere.

xere.

xere. Quibus ex rebus cum ea gens mirum in modū adoleuiſſet, Aetoli ob innatam eis cupiditatem Achæis inuidentes, ſperantesq; ſe ciuitates, quæ unà coaluerant, diſſoluere poſſe, quemadmodum ab initio fecerant, Acarnanum ciuitates cum Alexandro, Achæorum uerò cū Antigono ſe diuiſuros pollicentur. Ita ſimili ſpe in ſententiā trahunt Antigonum, qui per ea tempora Macedonibus præerat, relictus à Philippo filij tutor, & Cleomenem, regem Lacedæmoniorum. Nam cùm Antigonum ea tempeſtate Macedonibus imperantem cernerent uirum bellicoſum, & ob amiſſam Corinthi arcem Achæis maximè infeſtū, facilè ſibi perſuadebant, ſi Lacedæmonios quoq; eo bello adiutores haberent, ſe haud dubiè eam gentē armis undiq; circūuentam oppreſſuros: quod proculdubio eueniſſet, niſi, quod illi minime cōſiderauerant, Aratum ſingulari uirtute, ac magnitudine animi uirū, propugnatorem habuiſſent. Totis itaq; uiribus iniquiſſimū bellum adgreſſi, nō ſolùm quod ſperabāt, perficere nequiuerūt, ſed econtrario Aratum, qui ea tempeſtate Achæis præerat, & omnē illorum gentem robuſtiorem, audaciorēq; fecere, duce callidè omnia ac diligēter prouidente, quēadmodum ex ſequentibus liquebit. Nam cùm uir prouidus animaduerteret, pudere Aetolos palàm Achæis bellū indicere, ob recepta nuper ab illis in bello Demetriaco beneficia, proptereaq; Lacedæmonios, ut id ipſi factitarent, hortari: tanta deinde inuidia ob res Achæorum ſecundas premi, ut Cleomeni, qui Tegetam, Mantiniam, Orchomenumq;, ampliſſimas Aetoliæ ciuitates ſibi per fraudē ſuſtulerat, non ſolùm irati nō fuiſſent, ſed eas regi lætiſſimè confirmaſſent: præterea nulla ab Achæis iniuria laceſſitos, duntaxat immani cupiditate regnandi,

omnem bello occasionem quæritare: patiq; in præsentia haud inuitos, ut fœdus sibi à Rege uiolaretur, auferren-tur'que per fraudem amplißimæ ciuitates, ea tantum fi-ni, ut auctæ per eũ modũ Cleomenis uires facilius Achæo rũ rempub. labefactare possent. Cùm inquam hæc omnia Aratus, cæteriq; Achæorum duces animaduerterẽt, sta-tuerunt inter se bellum quidẽ nemini indicendum, sed co natui Lacedæmoniorum totis uiribus resistendum esse. Principio igitur hæc inter se Duces decreuere. Interie-ctis uerò temporibus cùm animaduerteret Cleomenẽ op-pidum quoddam, quod postea Athenienſe appellatum, in regione Megalopolitarum intrepide ædificantem, & iam sese apertum, atq; acerrimum Achæorũ hostem indi cãtem, congregato concilio decernunt, bellum aduersus Lacedæmonios nõ iam ex abdito, sed palàm esse suscipiẽ dum. Bellum igitur, quod Cleomenicum appellatur, per ea tempora huiusmodi initium habuit. Achæi primũ per se ipsos sine cuiusquã subsidio resistere Lacedæmonijs cœperunt, simul quòd gloriosius nomini eorum futurum arbitrabãtur, per seipsos, quàm per alios, ciuitates, pa-triamq; tutari: simul quòd seruare cum Ptolemæo amici-tiam totis uiribus adnitebãtur, ueriti ne forte is ægrefer-ret, si ab alijs potius, quàm à se præsidia quæritarẽt. Iam uerò procedẽte bello cùm Cleomenes pessundata republi ca legitimum imperium in tyrãnidem uertisset, & bello alioquin fortiter, prudenterq; uteretur, Aratus quod fu-turum erat, longè prospiciens, quippe quem minime late bat consilium atq; audacia Aetolorum, sedulo iritandos esse illorum conatus iudicauit. Cum itaq; animaduerteret Antigonum industria atq; experientia rerum, præterea etiã fide præter cæteros præstantem, & Reges cõsidera

ret

ret natura quidem neminem uel hostem, uel amicũ habere, sed ex eorum cõmodo amicitias, inimicitiasq; metiri, conuertere se ad eum Regẽ decreuit, omnemq; belli euentum illi antè oculos ponere: postremò unà belli societatẽ inire. Verùm id palàm facere, complures causæ prohibebant. Quippe ea re intellecta Cleomenes atq; Aetoli, diligẽtius se paraturi ad bellum uidebãtur, & Achiui nouitate rei perterriti, quòd Ducem ueluti in summa desperatione rerum ad hostẽ confugere existimarent, magna ex parte bellum deserturi. Quamobrem nequid huiusmodi accideret, nõ modò nemini consiliũ aperiebat, sed multa præter sententiã faciebat, loquebaturq;, queis cõtrarium eius rei, quam moliebatur, ostẽderet. Cùm itaq; Megalopolitanos cerneret ob uicinitatem, quã cum Lacedæmone habebãt, bello præter cæteros quàm maxime affligi, neq; ullum ab Achæis, qui eodem bello premebãtur, expectare præsidium, fœdere præterea atq; amicitia cũ Macedonibus cõiunctos esse, quorum singularia fuerant erga Philippum Amynthæ filium beneficia, non dubitabat eos, quamprimũ infestari à Cleomene cœpissent, Antigoni atq; Macedonum præsidium imploraturos. Itaq; secrete consilium suum Nicophani & Cercidæ Megalopolitanis aperit. Hi ei paterni hospites erant, ac præter cæteros ad componendam rem aptissimi uidebantur. Per eos itaq; Macedonas hortatur, legatos ad Achæos mittant, rogentq;, ut secum unà præsidium ab Antigono postulent. Megalopolitani Nicophanem, atq; Cercidam legatos ad Achæos mittunt, & ut inde consentientibus Achæis ad Antigonum proficiscantur, iubent: Achæi id Megalopolitanis facile permiserunt. Profecti igitur ad Regem legati, quæ in mandatis habebant, referunt, &

ex ijs quidem, quæ ad patriã eorum spectabant, dũtaxat necessaria breuiter summatimq; exponunt. De uniuersa uerò re plura, ut ab Arato edocti fuerant, uerba faciunt. Aetolorum, Cleomenisq́; conatus quid poßint, quò tendant, ante oculos ponunt. Esse id bellũ in præsentia quidem Achæis periculosum, sed post hæc, si illi uoti compotes fuerint, ipsi Antigonò longe perniciosius futurum. Neminem quippe dubitare, Achæos uno tẽpore amborũ uiribus oppressos, facilè pessundatum iri: at Cleomenem, Aetolosq́;, si ea uictoria potiti fuerint, haudquaquam in ijs finibus permansuros, longe minus dubium esse. Quippe Aetolorum cupiditatem credendum nõ solùm non Peloponnẽsium, sed ne totius quidẽ Græciæ finibus contentam fore. Cleomenis uerò ambitionem, tametsi in præsentia Peloponnesi tantummodo principatum appetere uideatur, tamen si uoti compos fuerit, nõ prius ab incepto desstituram, quàm omnem Macedoniã subiugauerit. His atq; alijs huiuscemodi rationibus Regẽ admonent, ut futura diligenter prospiciat, consideretq́;, quid rebus suis magis cõducere uideatur, uel unà cũ Achæis atq; Bœotijs bellum in Peloponneso pro imperio Græciæ contra Cleomenem gerere, uel derelicta maxima gente, non longe pòst aduersus Aetolos, Bœotios, Achæos, atq; Lacedæmonios in Thessalia pro principatu Macedoniæ certare. Quòd si Aetoli pudore ducti, ne concordiam tempore Demetriaci belli cum Achæis initam uiolare uiderentur, in amicitia, quemadmodum in præsentia faciebant, persistere simularent, Achæos per se ipsos satis superq́; esse ad Cleomenis iniurias propulsandas. Itaque si fortuna secundis rebus secum ageret, nihil opus esse aliorum subsidio: sin uerò rebus suis iniqua Aetolos potius

respi

respiceret, Regem, ut sibi adesset, obtestabantur: neq; opportunum tempus prætermitteret, Peloponnēses, antequam ad internitionem delerentur, conseruaret. De fide ac præmijs, nullam in præsentia curam habendam dicebant, inuenturum esse Aratum in summa rerum necessitate modum, quo utriq; rei satisfaceret. Hunc ipsum, tempus, quo opus præsidio foret, Regi indicaturum. Antigonus auditis, quæ relata per legatos fuere, Arati prudentiam summopere commendauit, seq; ad omnem rei euentum paratum respondit. Dedit præterea ad Megalopolitanos literas, quibus significauit, præsto fore à se subsidium, dūmodo id uolentibus Achæis fieret. His peractis, Nicophanes, & Cercidas domum reuertūtur: redditisq; Antigoni literis, beneuolentiam ac promptitudinē Regis ostendunt. Megalopolitani his rebus lætitia affecti, mittunt denuo ad Achæos legatos, rogātes, ut fœdus cū Antigono ineant, ac totius rei summam fidei illius credant. Aratus, intellectis particulatim à Nicophane rebus, & studio Regis erga Achæos, seq; ipsum cognito, incredibilem cepit animo uoluptatem: simul quòd haud frustratum se spe sua esse intelligebat: simul quòd Antigonus præter spem Aetolorum haud aspernari amicitiā suam uidebatur. Stabat tamen in sententia à nemine petendi subsidium, nisi summa rerum necessitudine cogeretur. Quod si accideret, nequaquā id per se solùm, sed per omnes simul Achæos fieri cupiebat. Verebatur enim, ne, si fortè Rex uictoria potitus, Cleomene ac Lacedæmonijs superatis, ad extremū aliquid noui cōtra rempublicam Achæorum tentaret: causam cuius rei sibi ascriberēt, quòd Regem sibi ob captam Corinthi arcē infensum admittēdū intra patriæ limites per imprudētiā cēsuisset.

Cùm igitur legati Megalopolitanorũ ad cõsilium uenissent, & recitatis primo literis Regis, benignitatẽ atque amicitiã ostendissent, ac postremò Achæos hortati forẽt ad res cum Antigono cõponendas, atq; ad id prõpta esse omnis multitudo uideretur, procedens in medium Aratus, regis benignitatẽ facilè amplexus est, dehinc multitudinis studium summis laudibus extulit. Verùm pluribus eos hortatus est, ut per seipsos seruare ciuitates, & patriam conarẽtur. Si id fieret, nihil neq; præclarius, neq; utilius fore. Quòd si rebus suis omnino fortuna aduersaretur, omnia prius experiẽda: & postquã nullã amplius intelligerent spem sibi relictã esse, tũc demum ad amicorum præsidia confugiendum. Id cõsilium facilè multitudo omnis probauit, decretumq; à cõcilio fuit, ne quid in præsentia noui tẽtarctur, sed per seipsos Achæi præsens bellũ administrarẽt. Cùm uerò interea Ptolemæus Cleomeni auxilio esse, & necessaria ad bellũ suppeditare cœpisset, cupiẽs eum per hunc modum Antigono infestũ facere, quòd Lacedæmoniorum potius, quàm Achæorum uiribus Macedoniæ regnum consequi posse sperabat: Achæi autẽ primo iuxta Lyceum ex improuiso Cleomeni obuiam facti, cæsi ac profligati fuissent: dehinc rursus in Laodicea nõ longè ab urbe Megalopoli, cũ ex composito ad manus uenissent, ingentem iacturam passi: tertiò prope Dymeã in loco, quod Hecatombeum appellatur, adeo fusi, dissipatiq;, ut penè in extremũ periculum incidissent: tunc demũ tot malis circũuentus Aratus, moram omnẽ amputandã censuit, subsidiumq; ab Antigono, uti à principio statuerat, petendũ. Filium itaq; legatum ad Regẽ mittit, ea cõfirmatum, quæ de subsidio inter se conuenerãt. Verùm anceps cõsilij, ac nõ parũ solicitus erat,

quòd

*quòd neq; Antigonum cũ præsidio uenturũ sperabat, ni si arcem Corinthi, quam Acrocorinthiũ uocãt, & ipsam Corinthiorum urbem fidei gratia accepisset: neq; intelligebat Achæos posse inuitis Corinthijs eã urbem Macedonibus tradere. Quamobrẽ dilatum cõsilium fuit, ut de modo dandæ fidei consideraretur. Inter hæc Cleomenes rebus feliciter à se gestis elatus, intrepide per omnẽ prouinciã discurrere, ciuitates partim persuasione, partim terrore sibi asciscere. Cũ uerò per hunc modũ Caphyas, Fellenem, Pheneũ, Argos, Phliantẽ, Cleonas, Epidaurũ, Hermionẽ, Tryzenem, & ad extremũ Corinthũ cepisset, castra nõ longe ab urbe Syciniorũ posuit, pariterq; Achæos ab ea quam suprà diximus, solicitudine animi liberauit. Quippe Aratus, simulatq; nuntiatum est, eiectũ à Corinthijs ex urbe præsidium Achæorum, missosq; ad Cleomenẽ legatos, qui urbem ei traderent, optimam ad eam rem occasionem nactus, arcem, quæ ab Achæis tenebatur, Antigono restituit, quæ res & offensam, quam apud Regem contraxerat, purgauit: & fidem ac munimentum quoddam, & ueluti receptaculum futuri belli Regi breuiter * Cleomenes, postquam conuenisse cum Antigono Achæos intellexit, arcemq; illi spõte tradidisse, confestim soluta obsidione castra non longè ab Isthmo traduxit, atque cum locum, qui medius est inter arcem, & eos montes, quos incolæ Onios uocant, uallo ac fossa diligentissimè muniuit, ut qui iam animo spem cõceperat, totius se Peloponnesi imperio potiturum. Antigonus iampridem ad bellum paratus, opportunitatẽ temporis præstolabatur. Cùm uerò ex his quæ acciderant, appropinquare profectionem Cleomenis in Thessaliam, sicuti ab Arato didicerat, cõiectaretur, missis ad Achæos*

rum concilium erat, se trãstulit. Hic multa de rebus præsentibus loquitur, futurorum etiam haud paucis admonet. Postremò omnium sociorum dux creatus, exercitum per hyemẽ in agro Corinthiorum detinet. Incunte autẽ Vere copias educit, coniunguntur unà Achæi. Itaq; triduo Tegetam profectus, obsidere urbẽ adgreditur. Tegetam conspicati Macedones, foßis, cuniculis, atq; omnifariam machinis ad expugnationẽ urbis intentos, desperata prorsus salute, sese hostibus dedũt. Antigonus compositis in urbe rebus, confestim Laconicẽ traducit exercitũ. Ita Cleomeni, qui se intra fines suos continebat, appropinquans, exiguis interdũ certaminibus manus cum hoste cõserit. Interea per exploratores nũtiatur, milites ab Orchomeno in subsidiũ Cleomenis uenisse. Quamobrẽ, conuerso itinere, Orchomenum cõtendit, urbemq; nullo negocio capit. Post hæc Mantiniam ciuitatem obsidet, qua mox potitus, uersus Heream, & Telphusam legiones ducit, & eas quoq; urbes per deditionem sine interuallo accipit. Post hæc huiusmodi sunt tempestates insecutæ, uti opus necessario intermitteretur. Itaq; Macedones domi in hybernis relinquit, ipse cũ mercenarijs proficiscitur Egium, ut interea cum cõsilio de rebus necessarijs disputet. Per id tẽpus Cleomenes, cum animaduerteret Antigonum relictis domi copijs Egij morã trahere, distantem Megalopoli amplius trium dierum spatio: eã uerò urbem, ut situ uastam, ita hominibus uacuã esse, multis præsertim paulo antè in ijs prælijs, quæ iuxta Lyceũ & Laodiceam facta memorauimus, inter certandum interfectis: præterea eo tempore propter præsentiam Antigoni negligentius obseruari: facilè est adductus in spem urbis capiundæ. Eò itaque repente profectus, comitantibus

tantibus

*tantibus quibusdam Messenijs, qui patria exules, extorresq; Megalopoli uitam trahebant, ab ijs noctu intra mœnia admittitur. Facta uerò luce parum abfuit, quin cum omni exercitu periclitaretur, Megalopolitanis fortißime resistentibus. Verùtamen ad extremum & multitudine militū, & quia opportunißima quæq; loca præoccupauerat, uoti cōpos fuit. Vrbem captam, spoliatāq; funditus euertit, ut nulla in posterum spes ipsius denuò ædificandæ relinqueretur. Id mihi quidē eo consilio uidetur fecisse, ut Lionensibus, Megalopolitanis, Stymphalijs, cæterisq; propinquis populis ostenderet, nihil proditoribus, aut ijs, qui res nouas molirētur, tutum esse: nam Clitoriorum uirtutem, ac gloriā unius hominis peruersitas fœdauerat. Is fuit Thearces, quē merito ob eam rem Clitorij genitum apud se esse negauerunt, dicētes eū aduenæ cuiusdam militis filium ex Orchomeno aduenisse. Cæterùm cùm non desint, qui inter huius historiæ scriptores Philarchum cæteris omnibus præponant, cùm tamen plerūq; contraria Arato & dicat & sentiat: utile, imò potius necessariū iudicauimus, nobis præsertim, qui sumus Aratum secuti, hāc partem nequaquam præterire silentio, ut facilius discerni à mendacio ueritas poßit. Hic igitur multa paßim per uniuersam historiam, prout libido animi tulit, locutus est: quæ refutare in præsentia superuacuum duximus: rati ea dūtaxat penes hunc autorē discutienda nobis esse, quæ ijs tēporibus, quo * pios meminimus, id est in bello Cleomenico, gesta fuerūt. Hæc sanè satis, superq; erunt ad reliquos eius autoris errores intelligendos. Principio cùm niteretur ostēdere Antigoni, & Macedonum, præterea etiā Arati, atque Achæorum crudelitatem: Mantinienses, inquit, cùm primùm in*

eorum

eorum potestatem uenere, omnia sæua, crudeliaq; ab hostibus passos: antiquißimam, nobilißimamq; Arcadiæ ciuitatem in tot ærumnas, tot calamitates incidisse, ut uniuersam Græciam ad lacrymas mouerit. Post hæc dum augere crudelitatem, & legentium animos mouere ad commiserationem studet, refert mulierũ mutuos amplexus, crines passos, nudatas papillas, uirorum & fœminarum gemitus, atq; ululatus, paruos liberos, & cõfectos ætate parentes circum se trahentium. Hoc uerò homo in malis ambitiosus paßim per uniuersam historiam facit, ubique uulnera, gemitus, cruorem ante oculos ponẽs, ut nihil in operibus eius legi contingat nõ muliebre atq; effœminatum. Atqui scriptorem rerum gestarum decet, nõ mouere hominum affectus, neq; orationẽ ad id aptam perquirere, neq; calamitates mortaliũ insectari, quod Tragœdiarum scriptores faciunt: sed dicta factaq; hominum uerè referre, etiam si mediocria fuerint. Neq; enim est idem historiæ atq; Tragœdiæ finis, sed planè cõtrarius. Quippe in hac elaborandum, ut uerisimili oratione audientiũ animos in spem, metum, solicitudinem, uoluptatem, aut aliud huiuscemodi affectum trahamus; illic autẽ totis uiribus adnitendum, ut studiosis nostrorum operum dicta, factaq; hominum uerè referamus. Quamobrẽ illic uerisimilibus rebus opus est, ut spectatores facilius decipiãtur: hic ueris, quia in utilitatem legentium scribuntur. Adde, quòd idem autor plerunque inter scribendum, nullam neque causam, neque rationem earum rerum adducit, sine quibus, neque ad misericordiam, neque ad indignationem mouere quempiam iustè possumus in rebus mortalibus. Nam quis est, qui non indignum putet, hominem liberum loro cædi? tamen si quis ob patratum à se deli-

ctum

ctum quid passus fuerit, iure eũ id passum fatemur: porrò si castigandi, emendandiq́; gratia quispiam hominem liberum uerberarit, non'ne honore, ac gratia dignus ab omnibus iudicabitur? Eodem modo ciuẽ interficere nefas est, idq́; punitur acerrimè. At si quis furem, aut adulterum interfecerit, non'ne insons est? Quòd si proditorẽ patriæ, aut tyrannum quispiam obtruncarit, non ab omnibus laudabitur? commendabitur? extolletur? Ita in omni re finis & intentio hominis spectari debet. Mantinienses igitur primò relicta republica Achæorum, Aetolis se patriamq; sponte tradiderunt, nec longe pòst Cleomeni. Inter hæc, dum sub republica Lacedæmoniorũ uiuerent, anno ante Antigoni ad eas partes aduentũ quarto, iterum ab Achæis duce Arato capti fuere. Quo tempore tantũ abfuit, ut ob contractam offensam mali quidpiã paterẽtur, ut incredibile omnibus apparuerit, quàm facile, quamq́; celeriter uterque populus in unam denuo rempublicam coaluerit. Quippe Aratus, simul atq; potitus est urbe, mandauit suis, ne quid alienum tangerent: postea uocatos ad se ciues, hortatus est, ut bono animo essent, suisq́; rebus fruerentur. Futuros enim saluos quãdiu sub republica Achæorum manerent. Mantinienses qui omni prorsus spe destituti uidebantur, Arati uerbis summopere recreati, eue stigio sententiam mutant, & quorum modò perniciosißimi hostes erant, in proprias domos admittunt, cum ijs res, fortunas'que suas communicant, nihil denique prætermittunt, quod ad ineundam firmißimam amicitiam pertinere uideatur. Neque id iniuria, nescio enim an aliqui unquam uel in manus mitiorum hostium uenerint, uel in maiores fortunæ casus lapsi cum minori detrimento surrexerint, quod

Ara

Arati, atque Achæorum humanitas fecit. Post hæc cũ & futuras inter se seditiones, & Aetolorum ac Lacedæmoniorũ machinas longè prospicerent, mittunt ad Achæos legatos, qui urbem fidei eorum tradant, ac subsidium postulent. Achæi sine mora trecẽtos uiros ex suis sorte deligunt, hos proficisci Mantiniam iubent. Igitur trecenti uiri de gente Achæorum, relicta patria, fortunisq; suis omnibus, Mantiniæ moram trahebant, & libertatem, ac salutem urbis tutabantur. Mercenarios præterea circiter ducentos secum habebant. Non multo interiecto tempore seditio inter Mantinienses oritur. Quam ob rẽ aduocatis confestim Lacedæmonijs, urbem eis tradunt: &, ne quid sceleri desit, Achæos omnes obtruncãt: quo nescio, an perniciosius aliquod facinus memorari poßit. Nã si recedere omnino à fœdere atq; amicitia Achæorũ statuerant, fuerat saltem præsidium incolume in patriã remittendum. Quippe, hæc cõsuetudo etiam cum hostibus iure gentium seruari solet. Sed hi ut facilius facerent fidem sui erga Cleomenem & Lacedæmonios animi, eò immanitatis ac uecordiæ processere, ut uiolato iure gentium, ne amicis quidem parcerent. Quòd igitur tantopere in eos sæuierint, qui etiam paulo antè urbe eorum per uim potiti omnes ueluti insontes dimiserant, & in præsentia patriam ac libertatem eorum tutabantur: qua pœna, quo cruciatu putabimus dignos? quod iudicium par tanto sceleri excogitari poterit? an ut unà cum liberis, atque uxoribus uænum eant? at hoc iure belli etiam de his, qui nihil sæuum, nihil crudele commiserunt, fieri licet. Non igitur maiori pœna & grauiori exẽplo digni putabantur? Quocirca si ea tantum paßi fuere, quæ scribit Philarchus, nõ solùm nõ credendum, Græcos ob eam

rem

rem miseratione affectos esse, sed potius laudasse iudiciũ Achæorum, quòd tantam, tamq; inauditã crudelitatẽ eam fuissent acerrimè puniendã. Quã ob rem cũ nihil aliud fuerint ea tempestate Mãtinienses passi, quàm quod spoliati fortunis suis, & uenũdati ab hostibus fuere, quis nõ uideat hũc historiarũ scriptorem nõ modò fuisse mendacem, uerumetiã incredibilia dictu scripsisse: & ut ignorantiæ cumulus accederet, ne id quidẽ animaduertisse, quòd Achæi in Tegeatas eodem tempore à se prælio captos nihil tale moliti sunt. Atqui, si eius rei causa crudelitas Achæorũ fuisset, profectò Tegeatæ quoq; eandẽ crudelitatem forent experti. Sed cùm hæc diuersitas dũtaxat aduersus Mãtinienses fuerit, manifestũ, ipsam quoq; causam iracundiæ diuersam apud eos extitisse. Rursus hic ipse autor Aristomachum Argiuũ refert clarissima familia ortum, Argiuorũ Tyrãnum fuisse, antiquã à Tyrannis originẽ ducentem. Hũc ab Antigono atq; Achæis captum, ac Cenchreã adductum, iniustissimã atq; inquissimam omnium mortaliũ necem tulisse. Facit præterea eũ ubiq; sui similis per noctẽ uoces quasdã in uinculis emittentẽ, quibus uicinos partim crudelitate rei perterritos, partim ut rem certius intelligerent, nonnullos etiam grauiter indignatos ad eum locum cursitasse: & alia quædã muliebria atq; effœminata, quæ impræsentiarum omittimus, contenti ijs, quæ hactenus commemorata à nobis fuere. Ego uerò Aristomachum arbitror, etiam si nihil aliud aduersus Achæos deliquisset, præterquã quòd pessundata republica libertatem patriæ in tyrannidem conuerterat, quamlibet magno cruciatu dignum extitisse. Quanquam præclarus autor cupiens illius gloriã extollere, & cõmemoratione malorum, quæ pertulerat, mendicare

dicare ab audientibus misericordiã, non solùm tyrannũ fuisse scribit, uerumetiam è tyrãnis genitũ: quo quid grauius, aut perniciosius dici potest? hoc enim nomen quasi seminariũ in se continet crudelitatis, & omnes hominum iniurias, sceleraq; cõplectitur. Atqui Aristomachus, etiã si grauissimos cruciatus passus fuisset, ut Philarchus tradit, nõ tamen dignas uel unius diei pœnas luisset. In quo cũ Aratus Argos cum Achæorũ manu per insidias ingressus uindicare in libertatẽ Argiuos niteretur, tandem nemine ob metum tyranni se mouẽte exire urbe coactus est. Quã ob rẽ Aristomachus occasione sumpta, quòd cõscij aduẽtus Achæorũ fuissent, octuaginta ciues trucidari in cõspectu necessariorũ iussit: fœdũ prorsus, miserandumq; spectaculũ. Sed longum esset ipsius per omnem uitam crudelitatem referre. Quippe hãc à maioribus suis quasi hæreditario iure habuit. Igitur, si huiusmodi exẽplis ac cruciatibus affectus fuit, est haud indignũ censendũ: siquidẽ longè indignius fuisset, sceleratissimũ hominem post tot uirorum cædes, tot rapinas ueluti insontem, impunitum mori. Neq; Antigoni atq; Arati sæuitiæ adscribẽdum est, quòd tyrannum, quo bello potiti legitime fuerant, interfici in uinculis iusserunt, quem etiã tẽpore pacis capere, & summis afficere cruciatibus optimum simul atq; honorificum fuisset. Quòd uerò præter hæc Achæos & prodiderit, quibus supplicijs dignus iudicabitur? Deposuerat non multis antè temporibus tyrãnidem ob Demetrij mortẽ omni spe subsidij destitutus. Quo tempore Achæi cũ non modò saluum fecere, uerum etiam ita humaniter, ac benignè susceperunt, ut & iniurias omnes, quibus usus in tyrannide fuerat, ei dimiserint, & in suam Rempublicam acceptum maximis honoribus

noribus affecerint, ac demũ Ducem Achæorum creauerint. At homo omnium sceleratißimus oblitus tantæ humanitatis atq; clementiæ, statim cogitare cœpit, quo pacto inire Cleomenis amicitiam posset: nec multis interiectis diebus, non sine ingenti periculo Achæorum tempore maxime necessario ad hostes defecit. Quem post paucos dies in bello captum, non Cenchreis per noctẽ in uinculis interfici dignum erat, quemadmodum Philarchus scribit, sed per omnem Peloponnesum circunductũ post multa maximaq; supplicia tandem crudelißime trucidari: ueruntamẽ homo omni genere sceleris præditus, nihil grauius pertulit, quàm quod in uinculis strãgulatus est. Adde quòd idem autor Mãtiniensium calamitates pluribus uerbis prosequitur, quasi decere scriptorem historiæ putet, duntaxat res crudeles, atq; iniustas legentibus exponere. De Megalopolitanorũ uerò uirtute, ac magnitudine animi, qua per id tẽpus usi fuere, nullam prorsus mentionẽ facit: perinde, ac si magis propriũ historiæ foret scelera atq; flagitia hominum, quàm quæ iustè honesteq; facta sunt, cõmemorare, præclari uiri minus laudis ex rebus egregie gestis assequi, quàm ex sæuitia ac crudelitate uideretur. Præterea quo pacto Cleomenes ciuitatem ceperit, integrã seruauerit, tabellarios Messenem ad Megalopolitanos cum literis miserit, ut in incolumẽ patriã reuerterentur, sibiq; adessent, hortatus fuerit: quo deinde modo Megalopolitani literas dũ legerentur, absolui non permiserint, & uix à tabellarijs manus abstinuerint, cæteraq; huiusmodi leuia atq; humilia consectatur. Quod uerò sequebatur, quodq; maxime proprium erat historiæ, prætermittit, laudem uidelicet, atq; memoriam rerum egregiè gestarum. At quid ei erat impedimento? nam

nam si eos qui solummodo uerbis, ac uoluntate bellum pro socijs sustinent, bonos uiros putamus: qui uerò populationem patriæ, incendia, obsidiones patiuntur, non solùm laudamus atq; admiramur, uerumetiam gratijs muneribusq́; prosequimur: quibus laudibus Megalopolitanos efferemus? quibus studijs complectemur? non'ne maximis atq; amplißimis? Hi primò prouinciam Cleomeni reliquerunt: deinde omnino se patria abdicarunt, ne ab Achæorum societate recederent. Postremò, cùm præter spem atq; opinionem omnium reuerti incolumes in patriam possent, maluerunt uitam in exilio trahere, dimissis domibus, sepulchris, templis, fortunis, omnibus deniq; rebus necessarijs, quàm aliquid uiolatæ socijs fidei signum præ se ferre. Quo quid maius, aut præclarius factum est unquam? uel in posterum fiet? Cui igitur rei magis attentos reddere auditores scriptorem historiæ oportebat? aut quibus exemplis melius poterat hortari homines ad fidem seruandam, resq́; egregiè gestas imitandas? Ac Philarchus nullam huiusmodi rerum mentionem fecit, cæcus (ut mihi quidem uidetur) ubi pulcherrimæ res occurrũt, & inter cæteras maxime memoratu dignæ. Addit nõ longè pòst cepisse Lacedæmonios Megalopoli prædam sex millium talentorũ, ex quibus duo millia Cleomeni ex consuetudine dedisse. Vbi quis nõ statim admiretur inscitiam, atq; ignorantiam hominis de diuitijs, & potentia Græcorum? quæ maxime nota esse historico debent. Equidem ita affirmo, non ijs temporibus, quibus & à regibus Macedonibus oppressæ, & uarijs inter se bellis exhaustæ erant Peloponnēsium uires, sed ea tēpestate, qua iunctæ unà cunctæ ciuitates secunda fortuna potiri uidebantur, haud tantum pecuniarũ ex omni

Peloponneso colligi potuisse. Nam quis ignorat, Athenienses, quo tempore cum Thebanis bellum aduersus Lacedæmonios gessere, ut exercitum decem millium hominũ, & classem triremium centum pararent, facto censu, non solum ærarium publicum, uerumetiam proprias domos, ciuitates, omnem deniq; prouinciam exhausisse, & uix tandem congregare potuisse sex millia talentorum, ducentis quinquaginta exceptis? Ex quo haud absurdum uideri debet, quod modò de Peloponneso affirmauimus. At ijs temporibus in urbe Megalopoli nemo sit, qui audeat dicere amplius, quàm trecentorum talentorum prædam potuisse capi, præsertim cùm clarè apud omnes constet, homines tam liberos, quàm seruos Messenem confugisse. Maximum uerò huius rei argumentum est, quòd cũ per id tempus Mantinienses, qui neq; uiribus neq; fortunis inferiores Arcadibus erãt, ut hic ipse autor testatur, cincti undiq; obsidione ita in manu hostiũ uenissent, ut neq; fugere quispiam, neq; surripere quicquam potuisset; ad extremum tamẽ præda omnis, etiam cum corporibus, nõ amplius trecentis talentis æstimata ab omnibus fuit. Cæterum quod mox subiungit, quis nõ magnopere admiretur? Venisse, inquit, decimo ante id prælium die à Ptolemæo oratorem, qui Cleomeni nunciaret, negare Ptolemæum se ad belli impensas suppeditare aliquid uelle, proinde eum hortari, ut pacem cum Antigono faceret. Qua re audita, Cleomenem statuisse de omni simul re confestim decernere, antequam id ad aures militum ueniret, ne forte indignarentur, nullam sibi amplius spem stipendij relictam intelligentes. At si nuper sex millia talentorum Megalopoli lucrifecerat, quid erat Ptolemæi præsidium necessarium? cui trecenta solummodo

*talenta satis superq; fuissent ad uires Antigoni confrin=gendas? Simul igitur asserere Cleomenem omnem spem stipendij in Ptolemæo collocatum habere, simul tantum pecuniarum Megalopoli nactum affirmare, non'ne summa inscitia est? Longa mihi suppeditaret oratio, si cætera uitia quibus egregius scriptor & hic, & ubique scatet, persequi uellem, sed hæc in præsentia satis esse existimaui. Post Megalopolis captiuitatem Antigono in ciuitatem Argiuorum in hybernis commorante, Cleomenes, cum primum per anni tempus licuit, copias cogere cœpit. Hinc militum animos pro tempore hortatus, exercitum in Argiuorum regionem educit. Fuere plerique, qui eum ob hanc rem ueluti audacem nimis ac temerarium reprehenderunt. Propter situs locorum asperos, ac natura munitissimos. Alij id melius consyderantes, sapiēter eū fecisse existimauere. Nam cùm animaduerteretur * Antigonū uictoriam in manibus, ut qui longe multitudine militum præstaret, dimisso domi exercitu paruam admodum mercenariorum manum secum habere, huiuscemodi quædam cogitare cœpit, facile sibi prouinciam sine discrimine ingredi. Quòd si per eam ferro igniq; uastatā usque ad mœnia urbis pergeret, necessario Argiuos Antigonum, quòd talia per desidiam pateretur, increpaturos: qui si murmure multitudinis commotus aduersus hostem exire cogeretur, quid ni esse sibi uictoriam in manibus? ut qui longe in multitudine militum præstaret? sin uerò fretus ratione in urbe permaneret, se factis per omnem agrum incursionibus, ac non paruo terrore hostibus relicto, suorum uero animis confirmatis, tutò ad proprias sedes reuersurum. Quæ res ita planè, ut cogitauerat, euenit. Nam cùm*

paßim uastare prouinciam multitudo cerneret, Antigonum reprehendere. Ille nihilominus prudentißimi ducis officio fungi, sese intra urbem continere, Cleomenes per omnẽ regionem intrepide discurrere. Ita tandẽ rebus ex sentẽtia gestis, deuastata prouincia, perterritis Argiuis, suis uerò ad futura bella audacioribus factis, securus domũ reuersus est. Ineunte autẽ Vere, cum Macedones atq; Achæi reuersi ex hybernis forent, Antigonus cũ exercitu Laconicen proficiscitur. Macedonũ intra phalãgem habens circiter decẽ millia, sagittariorũ ad tria millia, equites trecentos: prӕterea ftreudarios mille, Gallos totidem, mercenariorũ tria millia peditũ, equites trecentos, Megalopolitanos circiter mille, instar Macedonũ armatos, quibus Dux præerat Cercidas Megalopolitanus: ex socijs uerò Boiorum duo millia peditum, equites ducentos. Epirotarum mille pedites, equites quinquaginta, Acarnanum totidem: præter hos etiam mille, & sexcentos Illyrios, quibus præerat Demetrius Pharensis, ita ut omnis summa copiarum esset octo & uiginti millia peditum, equites mille & ducenti. Cleomenes aduẽtu hostiũ per exploratores cognito, omnes aditus, qui in prouinciam patebãt, militibus, foßis, ac sectis arboribus diligenter muniuit. Ipse aditum, quem Sellasiam uocant, cũ exercitu occupauit, ratus (id quod euenit) hostes per ea loca iter facturos, erãt eius copiæ circiter uiginti millia hominũ. Duo colles huic loco imminebant, quorũ alterũ Euam incolæ uocant: Olympum alterum. Via inter hos media est, quæ per ripã profluentis fluminis ducit Spartã. Cleomenes igitur occupatis collibus, uallóq; & fossa diligẽtißime munitis, in Euã gregariũ militem, ac socios posuit. Iis Ducem reliquit germanum suum Euclidem,

ipse

ipse cum Lacedæmonijs & mercenarijs in Olympo con stitit. Equites autē in planicie supra utranq; fluminis ripam cum parte mercenariorum collocauit. Cum ad ea loca appropinquasset Antigonus, uno tempore & difficilem locorum situm, & miram Cleomenis in disponendo exercitu industriam conspicatus, quippe qui nullum optimi Ducis officium prætermiserat, abstinendum sibi prælio in præsens tempus existimauit. Itaque haud procul ab eo loco iuxta Gorgyli fluminis ripam castra posuit. Vbi paucis quibusdam diebus commoratus, loca omnia atq; exercitum hostium lustrabatur. Postea lacessere ad prælium hostes tentauit. Sed cùm nullum prorsus uacuum custodia locum offenderet (siquidem Cleomenis prouidentia omnia diligentißime construxerat) ab incepto destitit. Veruntamen ad extremum cōmuni consensu prælio inimicitias dirimere statuerunt. Ita prorsus uno tempore duos Duces uirtute, consilio, ac sapientia pares fortuna coniunxerat. Antigonus igitur ijs, quos in Eua collocatos diximus, Macedones scutatos opponit. Item Illyrios, cohortesq; in plures partes diuisas alternatim disponit. His Alexandrum Ameti filium, & Demetriū Pharensem Duces præfecit. Post hos Acarnanes & Cretēses collocat. Postremo duo millia Achæorū subsidij gratia subsequi iubet. Equites nō longe à ripa fluminis aduersus hostiū equitatū constituit, Alexandro Duce cū duobus millibus peditū illis relicto. Ipse cū mercenariorū ac Macedonū manu contra Olympū cōstitutus, inire cū Cleomene præliū decreuit. Deductis igitur in aciem mercenarijs, Macedonum phalangem statim subsequi iußit. Quippe locorum angustiæ, ne secus fieret, impediebant. Signum erat Illyrijs inchoandi certaminis,

cùm primum ostensum ex locis, quæ circa Olympum erant, linteum prospicerent. Nam hi per noctem sub ripa Gorgyli fluminis iuxta radicem collis constiterunt. Megalopolitanis quoque atque equitibus signum ineundi prælij erat, cum primum à Rege purpuream uestem erectam aspexissent. Iam igitur certaminis tempus aduenerat, & Illyrij datum ab Antigono signum notauerunt. Hortantur pro tempore socios, ut forti, magnóque animo sint, uictoriam sibi in manibus esse non dubitent. Posthæc omnes incredibili audacia ad expugnationem collis irrumpunt. At leuis armaturæ milites, quos cum equitatu Cleomenis in planicie relictos suprà memoraui mus, ubi animaduertêre cohortes Achæorum omni subsidio nudas esse, à tergo iam collem ascendentes, insecuti maximum in discrimen adduxerunt. Siquidem à dextra Euclides cum gregarijs militibus à frontibus præstabat, à læua uero mercenarij milites de tergo pertinacißime irruentes, impreßionē faciebant. Quibus ex rebus accidebat, eos uno tēpore ab utroq; hostiū agmine circūueniri. Id ubi animaduertit Philopœmenes Megalopolitanus, statim quod optimū factu erat, excogitauit, idq; aperuit ducibus. Sed quia & adolescēs admodum erat, nec Ducatū unquam fuerat assecutus, parum ei adhibitæ aures fuere. Quapropter ad cōciues suos cōuersus: Parta, inquit, nobis est uictoria fortißimi uiri, si me sequimini. Factoq; cōtra hostiū equitatū impetu, audacißimè eos inuadit. Mercenarij, qui de tergo expugnātes, collē insestabāt, audito ingenti strepitu, simulq; equorū certamen conspicati, retrahunt gressus, & ad equitū subsidiū, ubi constituti ab initio fuerant reuertuntur. Per hunc modū turbatis hostium ordinibus, Illyrij atq; Macedones, cæteriq;

teriq́; unà ab Antigono constituti, magno impetu in hostes feruntur. Ex quo post hæc clara apud omnes opinio fuit, Euclidem eo tempore Philopœmenis industria ac magnitudine animi superatum. Vnde & Antigonum tradunt, cum postea Alexandrum interrogasset, quam ob rem haud expectato, uti conuenerant, signo mouisset aduersus hostes equitatum? atq; ille respondisset, id à se minime, sed ab adolescente quodam Megalopolitano, se inscio, factum, dixisse, Adolescentem quidem optimi Ducis, Alexandrum uero ignari adolescentis officio functum. Qui autem cum Euclide cacumen collis tenebant, ascendentes hostium cohortes conspicati, facilè imperitiam suam ostẽdere: neq; enim cunctandum erat, quoad hostes ad uerticem collis integri peruenirent, sed fretos opportunitate locorum obuiam hostibus procedere, & ex superiori loco impetum in eos facere oportebat: postea, cùm opus foret, ad dexteram conuersos, confestim sese ad tuta recipere, dehinc rursus in hostes ferri. Per hunc modũ fractas tandem, dißipatasq́; Macedonum copias facile uertissent in fugam. At hi tanquam uictoriam in manibus haberent, planè cõtrarium fecere. Siquidem immoti in loco, ubi collocati à Cleomene fuerant, aduentum hostium præstolãtes constiterũt, rati eò maiorem fore hostiũ conflictum, quò ex altiori loco, & prærupto magis colle proiecti, præcipitatiq́; eßent. Verùm mox inscitiæ suæ pœnas dedere. Quippe Macedones sine impedimento superato colle, postquam in æquum locũ uenerunt, pedem pedi conserẽtes tanta audacia in medios hostes prorupere, ut eos statim in præcipitem ac pernicioßißimam fugam conuerterint. Atrox eodem tẽpore prælium etiã inter equites gerebatur, ubi operæpretiũ erat

aspicere, quo ardore, quibus uiribus, qua animi alacritate Achæi cōcurrerent: quippe omnibus pro libertate patriæ dimicantibus. Præcipuè tamen inter cæteros Philopœmenis uirtus clara atq; illustris habebatur. Hic, cùm eius equus telo grauiter cōfossus exanimis cecidisset, nihilo timidior factus, pedestri certamine diu atrocissimè se exercuit. Ad extremū utrunq; crus sagitta transfixus cū incredibili animi robore spirauit. Reges quoq; in Olympo cū mercenarijs, ac leuis armaturæ militibus prælium inierāt. Erant hi circiter quinque millia hominum, qui interdum priuatis certaminibus inuicem cōgressi, nō nunquam uniuersi simul fortunam belli tentantes, diu uariam uictoriam experti fuerant, eratq; ad extremum æquo Marte discessum. At postquam Cleomenes relictum ab Euclide collem, sociosq; in fugam conuersos animaduertit: equites uerò iam ad summam desperationem redactos, undiq; formidine circūstrepente, patefacere propinquum aditum, et fronte per unum ex lateribus aciei exercitū educere decreuit. Iubet itaq; tubicines receptui canere, ac statim per eum modū reuocatis leuis armaturæ militibus, phalanges ex utraq; parte conuersis hastis præliū capessunt. Fit atrox certamē, tantisq́; animis utrinque concurritur, ut modo cedentibus Lacedæmonijs, modo facta impressione Macedones cedere compellētibus, diu anceps uictoria fuerit, & cuius laus prima esset, difficile iudiciū uideretur. Ad postremū Lacedæmonij superati, cum se fugæ cōmisissent, passim instar pecudū cæsi, trucidatiq́; fuere. Cleomenes paucis quibusdam equis comitatus, Spartā incolumis peruenit. Hinc proxima nocte Sythiū profectus, naues, quæ iādudū ad necessarios usus paratæ erant, conscendit, atq; Alexandriam cum amicis nauigat

nauigat. Antigonus nemine iam resistēte Sparta potitus, cū cæteris in rebus magnanimiter se, ac perhumaniter erga Lacedæmonios gessit: tū uel in primis, ut salua integraq; Republica patrijs institutis uiuerēt, permisit. Paucos deinde dies ibi cōmoratus, cum ei nunciatū esset, Illyrios Macedoniā ingressos, prouinciam deuastare, in patriam cum exercitu reuertitur. Ita semper maximas res pro libidine fortuna uersat. Nam si uel id prælium Cleomenes aliquanto diutius distulisset, uel saltem post fugam Spartæ commoratus, spem aliquandiu protraxisset, proculdubio discedente Antigono, summa totius rei ad eum inclinatura erat. Profectus itaq; Tegeā Antigonus ijs quoq; integram Rempublicam permisit. Postridie Argos aduenit, tempore eo quo omnis populus ad celebrandos Nemeæ ludos conuenerat. Huic effusa omnis multitudo obuiam procedit, in hunc oculos ciuitas uniuersa, in hunc suspensa ora conuertit, hunc laudibus efferunt, hunc omnibus nō humanis tantùm, uerumetiam diuinis honoribus & commune Græcorum concilium, & per se singulæ quæq; ciuitates honorāt. Demū Macedoniam properat, ubi cùm uagantes offendisset Illyrios, structis utrinq; aciebus eos adortus, post longū certamen superauit. Verùm tantis inter certandū clamoribus usus est, ut profluuio sanguinis paucos post dies interierit, ingenti spe fraudatis Græciæ populis, quam de eo non tam propter armorum usum, quàm propter uirtutē atq; integritatem regiam cōceperant. Regnum Macedoniæ Philippo Demetrij filio reliquit. Verùm, si quis forte à nobis quærat, cur præsens bellū tam longe repetitū tot uerbis scripserimus, sciat, nos illud consulto fecisse. Nam cū hoc tempus in ea potissimū tempora incideret, de quibus

scripturi

scripturi impræsentiarum sumus: dignum, immo potius necessarium iudicauimus, quemadmodum institutum ab initio fuerat, Macedonum, ac Græcorum statum, qualis ea tempestate extiterit, notum omnibus facere. Per idem tempus Ptolemæo etiam morbo consumpto, Ptolemæus Philopater regnum suscepit, Seleucusq́; diem functus est Seleuci Callimaci & Pogonis filius. Huic Antiochus fra ter in regno Syriæ successit. Ita simile quiddam his acci= dit, atque superioribus illis, qui post mortem Alexandri ea regna obtinuerant, id est Seleuco, Ptolemæo & Lysi macho. Illi enim centesima & uigesima quarta Olym= piade, uti suprà memorauimus: hi uerò cẽtesima & tri= gesima nona diem suum obierunt. Nos igitur, postquam totius nostræ historiæ præparationem exposuimus, sa= tisq́; abunde declaratũ est, quo tempore, quo modo, qui= bus causis populus Romanus omni Italia potitus extera rum gentium regna adortus fuerit, quis eo tempore Græciæ ac Macedoniæ status, quis Carthaginiensium extiterit: consentaneum arbitramur, cum ad ea uentum sit tempora, uti ab initio fuerat institutum, in qui= bus Græci Sociale, Romani Annibalis bellum gessere, Reges uero Asiæ inferioris Sy= rio imperio contenderunt, præsen= tem librum unà cum huiusmo di rerum commemoratio ne, & hac permuta tione regno= rum ter= mina= re.

Polybij

POLYBII HISTORIARVM LIBER TERTIVS.

SATIS est à nobis in primo libro ostensum, quòd Sociale, Annibalisq́;, & Syria cũ bellũ ueluti principia, ac fundamẽta rerum à Romanis gestarũ subiecimus: ubi etiã redditæ sunt causæ, quæ nos, ut repetitis altius principijs Secundi libri historiam connecteremus, impulêre. Nunc uero ipsa bella, causasq́;, à quibus & orta sunt, & tam longe lateq́; diffusa, demonstrare conabimur, si prius conatũ populi Romani, quàm breuius fieri poterit, exposuerimus. Nam cùm unum opus, ac ueluti unum spectaculũ sit, quod scribere adgreßi sumus, quo pacto, quãdo, aut quam ob rem, uniuersæ orbis partes in populi Romani ditionem peruenere, idq́; & principium cognitum habeat, & tempus definitum, & finem certum: profectò utile existimauimus, res etiã quæ intra principium ac finẽ huiusmodi bellorũ gestæ sunt, duntaxat memoratu dignas, summatim commemorare: rati per hunc modũ studiosos nostri operis totius historiæ cognitionẽ facilius adipisci posse. Multa siquidẽ animus noster ex uniuersalis historiæ cognitione ad particularium rerum historiam necessaria percipit: nec parũ etiam particularium rerum peritia ad uniuersalis historiæ scientiam confert: quod si utrunq; inuicem iunctum, ueluti unam ex ambobus faciem præbeat, incredibilẽ sanè legentibus fructum affert. Verùm, nos quidẽ de summa totius operis satis, superq́; duobus superioribus libris diximus: particulariũ uerò rerũ quæ medio tẽpore

gestæ fuerūt,principia quidē sunt hæc,quæ suprà memorauimus,bella:finis uerò Regū Macedoniæ interitus : tēpus inter principium finemq; medium,anni quinquaginta.Intra quos tales ac tantæ res gestæ sunt,quales,quantasq; superior ætas intra tam breue temporis spatiū nunquam tulit . De quibus nos à centesima & quadragesima Olympiade scribere incipientes, hunc ordinē seruabimus.Principio ostendemus causas,unde id bellū, quod Annibalis appellatur,inter Romanos, ac Carthaginienses oriri cœpit,ut Carthaginienses Italiam ingreßi,maximū in discrimen populum Romanū adduxerunt,ut repente inciderūt in spem,non solū reliqua Italia,sed ipsa etiam urbe Roma potiūdi. Post hæc exequi conabimur, quo pacto Philippus Rex Macedoniæ post bellum cum Aetolis gestū,compositis in Græcia rebus,in Carthaginiēsium quoq; spem deuenit. Antiochus uerò & Ptolemæus Philopater post longā dissensionem,tandē pro inferiori Syria bellum inter se gessere:Rhodij autē,& Prusias illato Byzantijs bello,abstinere eos Pōto coēgerūt. Hic huiusmodi narratione terminata,de institutis atque republica Romanorum dicere aggrediemur , quòd hæc ueluti peculiaris populi Ro . in tantum uires eorum auxit,ut nō solùm Italia Ciciliaq;, præterea & Gallijs atque Hispanijs incredibili celeritate potiti fuerint: sed tādem superatis bello Carthaginiensibus, totius orbis imperiū affectarint. Hinc ueluti per transgreßionem narrabimus , quo pacto Hieronis Syracusani imperiū dirutū, prostratūq; sit:item uarias turbationes , quæ in Aegypto fuere. Præterea quemadmodum post Ptolemæi regis interitum, Antiochus & Philippus iunctis inter se consilijs de diuisione regni puero relicti gerere bellū cœperunt.

runt. Philippus aduersus Aegyptũ ac Samũ, Antiochus aduersus Syriam atq; Phoenicem. Post haec receptis summatim Hispaniae, Libyae atq; Siciliae rebus, sermonẽ protinus simul cum ipsarum rerum mutatione ad loca Graeciae transferemus. Expositis enim naualibus praelijs, quae Attalus & Rhodij aduersus Philippũ gessere: itẽ Romanorũ ac Philippi bello cõmemorato, quo pacto, aut per quos gestum sit, quem finem habuerit: seruata serie rerũ, ad indignationem Aetolorum ueniemus, qua indixere Romanis bellum, Antiocho ex Asia aduocato, cuius belli causas unà cum trãsfretatione Antiochi in Europã excuti, primò ostendemus, quomodo Antiochus è Graecia fugerit: dehinc quo pacto bello superatus, omni prouincia quae est citra Taurũ, Romanis cesserit: tertiò, quibus uiribus freti Romani post Gallorũ, qui in ea prouincia uagabantur, excidium, totius Asiae imperium uindicauerint, omnesq; citra Taurũ habitantes populos barbarorũ timore, & Gallorũ temeritate liberarint. Post haec cõmemoratis Aetolorũ ac Cephallinorũ rebus infeliciter gestis, Eumenidis, Prusiaeq; & Gallorum bellum aggrediemur, item Ariarati bellum contra Pharnacem. Dehinc de concordia Peloponnensium, & incremento Reipublicae Rhodiorum breuiter locuti, narrationem nostram pariter cùm rebus gestis concludemus, repetitis ultimo loco Antiochi, cui Epiphanes cognomen fuit, in Aegyptum expeditionibus, item bello Persico & interitu regni Macedoniae. Quibus ex rebus facilè intelligi poterit, quomodo Romani singula quaeque aggressi, haud longo interuallo uniuersum terrarum orbem subiugarunt. Quòd si ex rebus prosperè, siue infeliciter gestis, liceret uirtutẽ à uitio, aut laudatũ hominem ab illaudato

discer

discernere, profectò hic finē facere oportuisset, narratio nē q; ad ea quæ nouißimè explicare à principio propo= sueramus, conuertere. Nā & tēpus triū ac quinquagin= ta annorū in hæc desit, & imperiū Romanorū ita propa gatum est, ut in posterū omnes clarè intelligerent, id fa= ctu necessariū fore, quod populus Romanus iuberet. Ve= rum quoniā iudicari hæc ex euentu rerum non rectè pos sunt: cū sæpenumero ea, quæ factu optima uidentur, nisi opportune fiāt, ingētes afferant iacturas: & ecōtrario, qui in aduersum aliquē casum inciderūt, si id forti ac ma gno animo tolerēt, plerunq; fortunā suam in melius uer tāt: dignū iudicauimus, his quæ scripta à nobis sunt, etiā illud addere, quæ conditio uictorū fuerit, quæ ratio admi nistrādi imperij, quomodo reliquæ urbes, regiones, loca sponte ad eos desciuerint: præterea qui mores, quæ'ue instituta apud omnes fuerint, cùm uitæ priuatæ, tum in uniuersum totius Reipublicæ. Sic enim & præsentibus palàm fiet, fugiendum'ne, an potius sponte eligendum sit imperium populi Romani: & posteris, utrum laude & memoria dignæ, an ecōtrario uituperandæ omnino sint res gestæ Romanorū. In hoc enim cōsistet in primis no= stræ historiæ utilitas, siue ad præsentes, seu ad posteros respexeris. Quippe nec qui bella gerunt, nec qui de bel= lis iudicant, finem bellorū statuunt ipsam Victoriam, nec ut imperio suo cuncta subijciant. Neq; enim prudēs qui= spiam iccirco cū finitimis bellū gerit, ut fusos, profliga= tos'q; inspiciat hostes, neq; multa maria nauigat dunta= xat transfretandi gratia, neq; artes & disciplinas illarū tantummodo causa sectatur, sed omnes ad hæc mouemur ob id, quòd sequi exinde cernimus, uel iucundū, uel utile, uel honestū. Quā ob rē & finis nostri operis meritò dice

tur:

tur: nosse, quæ conditio omnium fuerit post acquisitum à Romanis imperiũ orbis terrarũ, quousq; rursus noua rerũ turbatio orta est. De qua, quoniam multæ maximæq; res memoratu dignæ acciderunt, quibus ipse non solum spectator magna ex parte, uerumetiã hortator, atq; adiutor interfui, haud inuitus facto quasi alio principio scribere decreui. Hæc turbatio fuit, in qua Romani quidẽ bellũ aduersus Celtiberos mouerunt, Carthaginienses uerò aduersus Masanissam Libyæ Regem: quo tẽpore in Asia quoq; Attalus & Prusias inuicem cõtendebãt. Ariarathes autem Cappadociæ rex à Roferne per Demetrium regno expulsus, nõ longe pòst per eundẽ in paternũ imperiũ restitutus est. At Demetrius Seleuci filius, cũ annos duodecim regnũ Syriæ tenuisset, cæteris regibus aduersum se conspirantibus, uita simul ac regno spoliatus fuit. Romani Græcos, quos bello Persico patrio solo extorres egerant, ciuitatibus suis restituerunt. Ipsi non longè pòst Carthaginiensibus bellum intulere, ob causas quas dicemus. Ita cũ Macedones quidẽ ab amicitia Romanorũ, Lacedæmonij uerò ab Achæorũ Repub. desciuissent, secuta est communis totius Græciæ calamitas: sed hæc de apparatu nostro satis. Vtinã mihi tantũ uitæ deinceps Deorũ uolũtate sit, quantum ad perficiendũ inceptũ opus sufficiat: quanquã mihi persuadeã, etiã si longiora uiuendi spatia nobis negarentur, nõ defuturos tamẽ in tanta eruditorũ multitudine, qui opus nostrum ad finem perducerent, & quod nobis repentina mors uetasset, exequi conarentur. Verùm, cum res, quæ memoratu digniores uidebantur, abunde commemorauerimus, cupidi ut lectoribus nostri operis omnia, & in uniuersum, & per species innotescant, tempus est, ut iam propositi nostri memores, ad narrationem ueniamus. Ex

his, qui res gestas Annibalis scripserunt, pleriq; cupientes causam eius belli ostendere, quod inter Romanos, Carthaginienses'q; exarsit: primam quidem asserunt, quòd Carthaginienses Saguntum obsederunt: secundam, quòd praeter foedus cum Romanis percussum, Iberũ amnem transgreßi sunt. Ego uerò haec quidem initium belli fuisse existimo, causas uerò minime. Multum enim inter principia rerum, ac causas interest. Nisi forte quispiam, aut Alexandri transitum in Asiam causam fuisse dicat eius belli, quod aduersus Persas geßit: aut Antiochi descensum ad Demetriadem eius belli causam, quod est cum Romanis inceptum: quod neq; uerum est, neq; uerisimile. Nã quis adeo rerum ignarus, eas belli causas uocet, quarum partẽ Alexander, partem etiam Philippus, cum adhuc uiueret, ad bellum Persicum parauerat? siue Aetoli ante Antiochi aduentum ad bellum cum Romanis gerendum? Sed haec hominum sunt non animaduertentium, quantum inter principium, causam'q; intersit, & quòd causae omnibus in rebus primae sunt, principia uerò ultima causarum. Equidem ita existimo, principia dici primas hominum actiones in rebus, quae iudicatae, ac deliberatae sunt: causas uerò quae iudicium, deliberationem'q; praecedunt, quae'que efficiunt, ut ita iudicemus, deliberemus'ue, ut cogitationes, consilia, ratiocinationes, caeteraq; huiusmodi. Hoc autem ex sequentibus palàm fiet. Nam quae causae belli Persici fuerint, aut unde id bellum ortum sit, facile erit cuiuis perspicere. Prima quidem fuit, Graecorum cum Xenophonte per tot indomitas nationes, & barbaras gentes in patriam reditus. In quo nemo Barbarorum per tanta itineris spatia, totq; hostilium terrarum anfractus Graecis se opponere ausus fuit. Secunda transfretatio Agesilai Lacedamon

dæmoniorum regis in Asiam, in qua cum nihil dignum, nihil uiribus suis aduersum comperisset, ueluti triumphatis Barbaris ob turbationes, quæ in Græcia exarserant, retrogredi coactus est. His enim rebus Philippus Rex Macedonum ignauiam, atque segnitiem Persarum expertus, & simul fretus sua atq; Macedonũ in rebus bellicis prõptitudine, grandi præterea spe præmij allectus, cùm primùm Græcorum sibi beneuolentiam haud dubiè concilia tam intellexit, sumpta occasione, quòd Persæ in Græcos asperrimè sæuissent, omni conatu bellum contra eos mouit. Quapropter causæ quidem huius belli dicendæ sunt, quas primò memorauimus: occasiones, quas secundo loco diximus. Principium autem transfretatio Alexandri in Asiam. eius uero belli, quod sub Antiocho contra Romanos gestum est, causa extitit indignatio Aetolorum. Hi enim, cùm in bello Philippi, sicuti suprà memorauimus, spreti atq; contempti fuisse à Romanis uiderentur, nõ solum Antiochum in subsidium adhibuerunt, sed omnia & facere, & perpeti decreuere. Tanta eorum animos superioris temporis indignatio ceperat. occasio uerò fuit Græciæ libertas, sub cuius spem finitimas ciuitates in sententiam suam trahere conabantur. Principium uerò belli extitit nauigatio Antiochi ad Demetriadem. Verùm, nos quidem huius rei pluribus uerbis meminimus, non quo ueterum scriptorum aliquem insectaremur, sed ut studiosorum utilitati consuleremus. Nam quemadmodum medici nihil prodesse ægrotantibus possunt, si morborum causas ignorant: ita qui circa res gestas uersantur, omni prorsus utilitate carent, nisi & loci, & temporis, & causarum, & occasionum omnium ratio constet. Nihil igitur uel magis necessarium, uel tan-

topere quærendum, quàm causas rerum omnium, quæ accidunt, nosse. Siquidem ex opportunitate maxima interdum res oriri solent: facilimumq; est cuilibet rei in ipso introitu obsistere. Atqui Fabius Romanus historicus eius belli, quod Annibale Duce inter Carthaginienses atq; Romanos exarsit, causam fuisse refert, sæuitiam atque crudelitatem Annibalis in Saguntinos, & Asdrubalis ambitionem, ac immanem regni cupiditatem. Hunc enim, inquit, cum imperium Carthaginiensiũ in Hispania mirifice auxisset, paulo pòst Carthaginem delatum, Rempublicam eorum pessundatis legibus conuertere in tyrannidem tentasse. Quod cùm principes eius Reipublicæ intellexissent, facto inter se cōcilio ab Asdrubale dissensisse. Qua re motum Asdrubalem relicta Africa confestim esse in Hispaniã reuersum, resq; Hispanas in posterum, uti proposuerat, sine autoritate Senatus Carthaginiensium tractasse: Annibalem uerò, quòd ab ineunte ætate sub eo imperatore meruerat, eiusdem plane consilij fuisse refert. Quocirca tunc Hispaniensium rebus potitum, Asdrubalis uestigijs plane institisse. Ex quo id bellum uoluntate ipsius esse cum Romanis exortum, inuitis Carthaginiensibus. Siquidem neminem omni Carthagine fuisse, cui duntaxat salus Reipublicæ chara foret, qui facta Annibalis in Saguntinos non maximè improbarit. Hæc locutus, addit post captiuitatem Sagunti uenisse Carthaginem legatos Romanos, qui Annibalem in pœnam rupti fœderis deposcerēt. Quod si negaretur, bellum Carthaginiensibus indicerent. Si quis uerò Fabium roget, quid nam uel opportunius, uel iustius, uel conducibilius esset Carthaginiensibus: quandoquidem ab initio (ut idem inquit) factum Annibalis ægre tulerant, quàm ipsum autorem culpæ & criminis reum poscentibus

ſcentibus Romanis ad piaculum tradere? atque ita communem patriæ hoſtem per alios ulciſci? ſtatumq; ciuitatis ſuæ quietum facere, autore bellorum eiecto, cùm id duntaxat decreto fieri liceret? quid nam reſpondere poſſit? profectò nihil. At hi tantum abfuit, ne quid tale agerent, ut decem & ſeptem annos in bello continuè cum Romanis perſeuerauerint: neque prius deſtiterint, quàm omni ſpe nudati, non ſolùm in patriæ, uerumetiam in capitum ſuorum diſcrimen deuenerint. Sed quorſum hæc de Fabio, & ſcriptis eius? Non quò fidem autori detrahamus, quandoquidem ſcriptorum ipſius uanitas facilè per ſe ipſa legentibus apparet: uerùm, ut ſtudioſos eius hortemur, ne tam autoris antiquitatem, quàm ipſam rerum geſtarum ſeriem animaduertant. Sunt enim nonnulli, qui non tam ſcripta ab autore, quàm ipſum amplectuntur autorem: & quia ille tempore, quo hæc gerebantur, uixit, Senatuiq; Romano interfuit, nihil ab eo dici poſſe nõ uerum exiſtimant. Ego uerò adhibendam quidem in multis huic autori fidem exiſtimo, haud tamen uſquequaque credendum. Siquidem res ipſæ, quæ, qualeś que fuerint, quomodo conueniant, conſyderãdum. Cæterùm, ut eò reuertamur, unde diſceſſimus, cauſa quidem eius belli, quod Romani cum Carthaginienſibus geſſerunt, prima exiſtimari debet indignatio Amilcaris, cui Barce cognomen erat. Fuit autem Annibalis pater. Hic enim in bello Siculo haudquaquam à Romanis uictus eſt. Nam exercitum omnem cui præerat, iuxta Erycen ſingulari uirtute ſeruauit incolumem. Sed cum Carthaginienſes nauali prælio profligatos cerneret, tempori conſulendum ratus, pacem cum Romanis inijt: nequaquam tamen indignatione depoſita, quin continuè opportunitatem aliquam præ-

ſtolabatur, qua Romanos ulciſci poſſet: & niſi turbulento mercenariorum militum motu res Carthaginienſium uexari cœpiſſent, eueſtigio bellum renouaſſet: ſed inteſtino malo impeditus, rem in aliud tempus diſtulit. Romani *uerò periculũ Carthaginienſium animaduertentes in mercenariorum diſſenſione, bellum eis minati ſunt.* Quod *illi ut euitarent, nullam conditionem reſpuebant, ſicuti ſuperioribus libris oſtendimus: ſine quibus nec quæ in præſentia diximus, nec quæ relaturi poſthac ſumus, intelligi poſſunt.* Tandemq; *cum* Romani *deſiſtere à propoſito aliter non uiderentur, conſilij, atq; ſubſidij inopes* Sardinia *eis ceſſerunt: tributoq́;, de quo primò conuenerant, mille & ducenta talenta addiderunt, quæ res ſecunda, & maxima cauſa extitit eius belli, quod poſtea ortum eſt.* Amilcar *enim cum ad indignationem eius totius quoq;* Carthaginienſis *populi indignatio acceſſiſſet, ſimulatq; extincto mercenariorum tumultu, res patriæ compoſitas, ſedatasq́; intellexit, bellum in* Hiſpania *adgreſſus eſt: ſtudẽs hac ueluti præparatione uti ad bellum contra* Romanos *gerendum.* Hæc *uerò tertia cauſa eius belli exiſtimari debet, id eſt felix* Carthaginiẽſium *in* Hiſpania *ſucceſſus.* His *enim aucti* Carthaginienſium *animi audacius poſtea huic bello incubuerunt.* Quòd *autem* Amilcar *maxima cauſa extiterit ſecundi belli* Punici, *quanquam decennio antè mortuus, multis quidem teſtimonijs comprobari poteſt, ſed ſatis in præſentia erit, quod ſequitur, referre, quo tempore uictus à* Romanis Annibal *relicta* Africa *curſum ad* Antiochum *direxerat.* Romani *conatum* Aetolorũ *animaduertentes,* Legatos *ad* Antiochum *miſerunt, qui uoluntatem regis explorarent, & ſub ſpecie legationis apparatum eius ſpecularentur.* Hi *ſimul ac fauere* Aetolis Antio-

chum

*chum intellexerunt, paratumq; inferre Romanis bellum, omnibus diebus aßidui circa Annibalem fuere, studentes eum aßiduo colloquio suspectum inuisumq; regi facere. Neq; eos consilium suū fefellit: quippe Antiochus tanta familiaritate reconciliatam ei cum Romanis gratiā existimans, diu Annibalem suspectum habuit. Verùm, interiecto tempore accidit, ut in consilium uocatus à rege, liberiorē loquendi locum nactus sit. Tunc commemoratis multis, tandem ueluti indignabūdus in hæc uerba prorupit: Quo tempore, inquit, pater meus Amilcar exercitum in Hispaniam traiecturus erat, annum ætatis agebam fere nonum. Tunc patre Ioui sacrificante, altaribus adhærebam. At pater meus sacrificijs ritè peractis, secedere parumper ab aris cæteros iußit: meq; solum ad se uocatum perhumaniter, & blandienti similis, an uellem in expeditionem duci, rogauit. Qui cùm id non solum libenter acceptassem, uerumetiam pueriliter deprecatus forē: pater capta dextra mea, & altari admota, uoluit, ut tactis sacris iureiurando assererem: me, cùm primùm per ætatem liceret, hostem populi Romani futurum. Itaque quamdiu hostis Romanis eris, ò Rex, licet in tuto credas omnia: nec quicquam de Annibale suspiceris: simul atq; uerò uel fœdus cum Romanis percusseris, uel in amicitiam redieris, tunc noli expectare alium de me calumniatorē: sed statim ueluti hostem populi Romani cauendum puta. Semper enim quātum in me erit, illis aduersus ero. Hæc cùm intellexisset Antiochus & uere, & præ dolore ex animo ab Annibale dici, confestim suspitionem omnem * Hoc itaq; apertißimū testimonium est inimicitiarum Amilcaris, infesti'que aduersus Romanos animi: quanquā id ex ipsis rebus intueri liceat. Eiusmodi enim hostes populo Romano reliquit Asdru-*

mMm 4 balem

balem filiæ suæ uirum, & Annibalem filium, ut nihil eis ad cumulum iniuriarum potuisset accedere. Verùm, Asdrubal quidem morte interceptus, suũ aduersus Romanos *animum ostendere non potuit. Annibali uerò tempora cõcesserunt, ut factus uoti compos, paternum odium longe lateq; diffunderet. Idcirco eos, qui in publicarũ rerum administratione uersantur, intueri hæc diligenter, & exactißimo studio examinare decet, ne eos lateat animus illorum, cum quibus uel iunguntur fœdere, uel pace conciliantur, quando id cedentes tempori faciant, quando animo non ulterius sæuiendi, quo ab ijs quidem, qui opportunitatem maleficiẽdi præstolantur, cauere aßidue poßint: ijs uerò, quos uel subiectos imperio suo, uel ueros amicos norint, quandocunq; res ferat, securè ac fideliter utantur. Causæ itaq; secundi belli Punici hæ sunt, quas hactenus diximus, principia uerò quæ mox referemus.* Carthaginien*ses grauiter, atq; iniquo animo ferebant iacturam ablatæ sibi à* Romanis *Siciliæ. Hanc eorũ indignationem, sicuti suprà diximus, intercepta per fraudẽ inter motum Africæ Sardinia, & superimpositum stipẽdium augebat: quas ob res simul atq; imperiũ in Hispania auxissent, ultro arma iniecturi Italiæ uidebantur.* Mortuo *autẽ* Asdrubale, *cui post Amilcaris obitum summa imperij cõmissa fuerat, antequam nouũ Ducem crearent, expectare exercitus uoluntatem decreuerant. Vt uerò è castris nuntius aduenit, Annibalem ingenti omniũ clamore atq; assensu imperatorem appellatũ, aduocata euestigio concione, unanimi consensu electionem exercitus confirmarunt. Annibal igitur accepto imperio nihil cunctandum ratus, exercitũ in* Olcadũ *fines ueluti per transitum ducit. Hinc discedens Carteiam urbem, caput gentis eius obsidet, nec multis interiectis diebus*

diebus expugnat. Quo metu perculsæ reliquæ ciuitates, ultro se Carthaginiensibus dederunt. Exercitus uictor præda onustus, Carthaginem nouam in hyberna deducitur. Ibi Annibal prædam omnẽ inter milites liberalißime partitus, mirificè omnium beneuolentiam sibi cõciliauit: nec paruam futurarũ rerum militibus spem adiecit. Vere primo rursus in Vacceos exercitũ ducit. Ermandica mox potitur. Arbachalam uerò ob magnitudinem ciuitatis, & multitudinẽ uirtutemq; oppidanorum diu defensam, post longam tandem obsidionem non sine discrimine ui capit. Post hæc repente in maximũ periculum præter opinionẽ incidit: Carpetanis cum ex Vacceis regressum, prædaq; onustum adortis, quæ gens & ferocia, et multitudine hominum, cæteros eius prouinciæ populos antecellit. Cum ijs etiam se coniunxerant profugi ab Ermandica, quos Olcadum exules in eam sententiam adduxerant. Quòd si Carthaginienses aperto prælio unà concurrissent, profectò uicti, profligatiq; fuissent à Carpetanis. Verum Annibal prælio abstinuit, & callide hostibus cedens, castris supra ripam Tagi fluminis collocatis, equitibus præcipit, ut, cũ hostem aquã ingressum uiderint, adoriantur peditũ agmen. In ripa Elephantos præterea quadraginta disponit, ita cũ & flumen, & feras ueluti cõcertantes haberet, omnia ex sententia processerunt. Nam Barbari metu cessisse Carthaginiẽses rati, sublato clamore paßim in amnẽ ruunt. Quare magna pars eorum iuxta exitum fluminis absumpta ab Elephantis per ripam grassantibus, & ad se delatos inaniter conculcantibus, obtriti: pleriq; autem ab equitibus in ipso flumine trucidati, quòd eques corpore armisq; liber facilius per medios gurgites rem gereret, peditemq; uix uado fidentem infestaret. Posteriores quibus

regressus in suam ripam facilis erat, retrocedebant. Cum tandem Carthaginienses omnibus copijs amnem ingreßi uniuersos in fugam uerterũt. Erant autem Carpetani unà cum Olcadibus atq; Vacceis ultra centum millia hominũ, quibus superatis, nemo trans Iberum fuit, qui postmodũ resistere Carthaginiensibus auderet, præter Saguntinos. Hos nondum bello infestare Annibal uoluerat, ne prius causam aliquam belli Romanis præberet, quàm cætera omnia iuxta Amilcaris parẽtis admonitionem sibi constantißimè asciuisset. Saguntini interea frequentes Romam nuntios mittebant, simul soliciti de rebus suis, & uelut præscij futurorum: simul ne Romanos laterent felices Carthaginiensium in Hispania successus. At Romani post multos, uariosq; de eadem re nuntios tandem oratores in Hispaniam ad speculandos actus Annibalis mittunt. Annibal ea tempestate peractis quæ concupierat, rursus Carthaginem nouam in hyberna secesserat. Vt primum uerò aduenisse legatos Romanorum nunciatum est, ad se admitti iußit, & loquendi quæ uellent, potestatem fecit. Hi primò Annibali denuntiant, ut à Saguntinis abstineat, esse enim socios populi Romani: deinde, ne Iberum transgrediatur, id enim in fœdere cum Asdrubale icto caueri. Quæ cum audisset Annibal, ut iuuenis, & bellico ardore feruens, quiq; facilime omnia per Principes factionis suæ in senatu Carthaginiensi obtinebat, ac iamiam in bellum aduersus Romanos exarserat, legatis quidem respondet ueluti amicus Saguntinorum, increpans populum Romanum, quòd nuper orta inter Saguntinos dissensione, cum ab ijs literas accepissent, ut ad componendas res legatos Saguntum mitterent, per iniuriam quosdam è principibus ciuitatis interfecissent, quos ulcisci se uelle minatus

natus est. Esse enim hunc ueterem Carthaginiensibus morem, ne iniurias suorum inultas patiantur. Ex alia parte nuntijs Carthaginem missis, quid agere opus sit consulit, cum Saguntini socitate Romanorum freti, plerisq; Carthaginiensium oppidis graues iniurias intulerint. Deniq; omnis inconstantiæ atque indignationis plenus, & ardore belli gerendi fluctuans, nullam ueram rationem adducit in medium, inanes tantummodo, ac ratione carentes causas sectatur. Quod his accidit, qui uicti perturbationibus animi, officium deserunt. Nam quanto melius erat id dicere, Optimo quidem iure petere a Romanis Carthaginienses, ut Sardiniam, stipendiumq;, quod iam tot annis in summa eorum necessitate per iniuriam abstulerant, restituerent: id ni facerent, bellum se eis indicturos? At nunc prætermissa uera causa, falsam hanc de Saguntinis fingēs: non solum præter rationem, uerumetiam per summam iniuriam moturus bellum uidetur. Legati Romanorum, etsi necessario suscipiendum esse bellum intelligebant, Carthaginem tamen profecti, eadem illis quoque denuntiarunt. Verum Romani quidam non in Italia se, sed in Hispania dimicaturos, Saguntumq; uelut monumētum ac receptaculum belli habituros sperabant. Quamobrem ad id se parantes, componere primum res Illyricas nitebantur: quippe intelligentes maximum se, ac diuturnissimum bellum, & procul à finibus Italiæ habituros. Accidit per ea tempora, ut Demetrius Illyriorum rex oblitus complurium populi Ro. erga se officiorum, cum eos cerneret hinc Gallorū, illinc Carthaginiensiū terrore perculsos, omnemq; suā spem in regibus Macedoniæ haberet, quòd particeps fuerat eius belli, quod aduersus Cleomenem Antigonus gesserat, oppida Illyrij, quæ ditioni Romanorū subiecta erant

erant, uastaret, urbes expugnaret, terminos in fœdere nominatos transgrederetur, plerasq; insulas è Cycladibus diriperet, & quasi tempestas quædam cuncta prosterneret. Quæ ubi Romani intellexerunt, uidentes florentẽ ea tempestate Macedonum principatũ, componere omni studio res Illyricas in præsentia nitebantur, sperantes id facile factu fore, seq; paucis diebus & Illyricorũ inscitiam castigaturos esse, et ulturos Demetrij ingratitudinem. Verũ res longe aliter quàm sperabant, euenit. Nam dum tẽpus huiusmodi rebus teritur, Annibal omnium spe celerius Saguntum capit. Quò factũ est, ut bellum iam non in Hispania, sed prope urbem Romam, & per omnẽ Italiam exardesceret. Romani tamen hoc cõsilio freti, L. Aemilium in Illyrium cũ exercitu misere, qui res eius prouinciæ cõponeret. Anno primo cẽtesimæ & quadragesimæ Olympiadis Annibal Carthagine Noua cũ omnibus copijs profectus, Saguntũ petit. Ciuitas ea ultra Iberũ sita est in radicibus montis, qui Hispanos à Celtiberis diuidit, circiter mille passus distans à mari. Cuius incolæ & copia terrestrium fructuũ, & multitudinis incremẽto, & uirtute militari cæteris Hispaniæ populis præstant. Huius fines infesto exercitu ingressus Annibal, peruastatis passim agris, ad obsidionem urbis omnes machinas adhibet, cõmodissimum rebus suis fore ratus, si ea per uim potiretur. Primũ enim ablaturũ se Romanis spem gerendi in Hispania belli animaduertebat. Præterea non paruum metũ cæteris iniecturum, ex quo & ciuitates Hispaniæ, quæ iam in eius potestatem deuenerant, fideliores futuræ: & quæ adhuc in libertate uiuebant, euestigio se dedituræ uidebantur. Tertiò, quòd se deinceps tutò ad reliqua progredi posse intelligebat, nullo hostili loco post se relicto. Præter hæc, spe-

rabat

rabat se ingentem pecuniam comparaturum, qua postmodum in rebus agendis uteretur: militum uerò animos confirmaturum, ob summam utilitatem, quam quisq; ex præda urbis caperet. Postremo etiam beneuolentiam ciuium, qui Carthagini morabantur, sibi conciliaturum, ob munera, quæ de manubijs ad eos missurus foret. His rationibus fretus, omni studio obsidioni urbis inhæret: multitudinis animos nunc ira in hostes stimulando, nunc spe præmiorum accendit. Interim seipsum exemplum præbet, cum in conficiendis, admouendisq; ad mœnia machinis, tum in adeundis locis, ubi magis imminens periculum ostendebatur. Omnia deniq; non secus agit, quàm si nihil inter se, atque militem interesset. Per hunc modum octo continuis mensibus animo & corpore fatigatus, tandem Saguntum ui capit. Vbi maxima pecuniarum copia parta, multisq; captiuis in potestatē redactis, illam quidem in necessarios belli usus, uti statuerat, seruauit: hos uerò inter milites pro dignitate cuiusq; partitus est, reliquam autem supellectilē dono Carthaginiēsibus misit. Quibus peractis, haudquaquam opinione sua frustratus est, sed omnia ei ex sententia successerunt. Siquidem & militum animos promptiores in posterum reddidit ad subeunda pericula, & Carthaginienses sibi obsequiosiores fecit, & ipse maiorem rerum gerendarum facultatem ob partam pecuniæ summam adeptus est. Dum hæc agerentur, Demetrius Illyriorum rex cognito consilio atq; aparatu Romanorum, confestim Dimalam urbem præsidio, & cōmeatu diligentißimè muniuit. In reliquis uerò oppidis Illyrij, eiectis diuersæ factionis hominibus, suos tantū manere passus est. Ipse electis ex omni exercitu sex millibus ueteranorum, Pharum petijt. Inter hæc Aemilius consul in Illyrium applicuit

cuit integris omnibus copijs: ubi cum animaduertisset, hostes forti ac constanti animo esse, quòd situ ac munitionibus Dimalæ freti, irritum fore Romanorum aduentum opinabantur, eam primum urbem omni conatu censuit oppugnari debere: ratus, id quod euenit, si ea caperetur, facile reliquas perculsas timore in potestatem Romanorum uenturas. Hortatusq; est diligẽter milites, & admotis urbi machinis, Dimalam fortiter obsidet. Qua intra septem dierum spatium ui capta; adeo animos hostium fregit, ut repente ex omnibus Illyricis ciuitatibus legati aduenerint, sese fidei Romanorum dedẽtes. Quibus in amicitiam receptis, ictisq; cum singulis pro cuiusq; conditione fœderibus, exercitũ uersus Pharum mouet, ubi Illyriorum rex ĩmmorabatur. Hic, quoniam eam urbẽ & natura loci munitißimam esse intelligebat, & electorum ex omni numero militum præsidio firmatam: commeatu præterea & cæteris rebus ad bellum necessarijs abundantem, nc difficilis & perquam diuturna futura esset eius obsidio, uerebatur. Quamobrem diu consilij anceps, tandem hanc uiam ingreditur. Facto per noctem in insulam cursu, magnam partẽ copiarum intra syluam, densißimis obsitam arboribus, collocat. Ipse orto iam die cum uiginti nauibus palàm propinquum urbi portum ingreditur. Illyrij naues hostium conspicati, ac earum numero contempto, denso agmine procurrũt ad portum, ut Romanos à littore arceant. Vbi inito cũ illis certamine, acriter aliquandiu dimicatur, multis continuè ex urbe in subsidium suorũ exeuntibus, tandemq; omnis in eum locum ciuitas confluxerat. Tum Romani, qui in propinqua sylua noctu delituerãt, audito clamore, per loca abdita tempestiue eòdem cõcurrerunt, occupatoq; colle, qui intra urbem & portum natura munitißimus

tißimus erat, reditum hostium in urbem prohibent. Quod animaduertentes Illyrij, inceptum arcendi hostes consilium deserunt, atq; omnes in unum cõgregati se inuicem hortantur, ueluti excomposito cum his qui collem occupauerant, conflicturi. Romani uerò iam appropinquantes Illyrios conspicati, instructis aciebus eos adgrediuntur, atquè alacres capessunt prælium. Iam etiam pars altera à nauibus aderat, hostes'que premebat à tergo. Ita undique concurrentibus Romanis, Illyrijs uerò non solum à fronte, uerumetiam à tergo laborantibus, diu atrociter pugnatur. Tandem uictoria penes Romanos fuit: Illyriorum maxima pars cæsa, pauci se intra urbem receperunt, reliqui in deserta insulæ profugere. Demetrius ad lembos, quos fugæ gratia, si quid tale accideret, tribus in locis parauerat, clàm perlatus, insequenti nocte præter opinionẽ omnium saluus euasit. Profectusq; ad Philippum Macedoniæ regem, reliquum ætatis suæ apud eum egit, uir alioquin audax atque robustus, sed temere, ac parum consideratè in rebus bellicis se gerens. Quapropter exitum quoq; talem habuit, qualis anteacta eius uita fuerat. Nam cum ex sententia Philippi Messeniorum urbem oppugnare cœpisset, nimia audacia profusus, turpißimè ab hostibus interfectus est. Verum, quæ de his particulatim dicenda erunt, cum ad ea tempora uentum fuerit, differemus. Aemilius Pharo repentè potitus, urbem funditus euertit. Hinc reliquis Illyrij ciuitatibus intra paucos dies imperio Romanorum additis, rebusq; omnibus, uti statuerat, in prouincia compositis, ineunte iam Autumno, Romam reuersus est: ubi cum summa gloria receptus triumphauit, iudicatus ab omnibus non solum prudenter, uerumetiam fortißime egisse. Cum interea nuntius de excidio Sagunti

Romam

Romam perueniſſet, haudquaquam de bello inferendo eſt inter patres conſultum, ut quidam ſcripſere, addentes rationes & cauſas, quæ animos eorum in utranque partem impellebãt: quo quid inconſtantius dici poteſt? quomodo enim credibile eſt, ut qui proximo anno bellum Carthaginienſibus denuntiarant, ni Saguntinorum finibus abſtinerent, ijdem nunc capta per uim Sagunto, an ſit cum Carthaginienſibus belligerandum, an contrà bello abſtinendum, inter ſe conſulant? Quid uerò minus credibile? quàm ex una parte ſenatum, perinde ac ſi de ſumma rerum dubitaret, triſtitia atque mœrore incredibili affectum? ex altera uerò pueros omnes, qui duntaxat duodecimum annum transgreßi eſſent, in ſenatum à parentibus perductos, & conſiliorum omnium participes, nihil unquam cuiquam ſecretum aperuiſſe? Hæc profectò neq; uera ſunt, neque ueriſimilia. Sed de huiuſmodi ſcriptis, qualia ſunt Chereæ & Solyli, ſatis. Non tam enim hiſtoriæ, quàm fabulæ anicularum uidentur, & ijs ſimiles, quæ in tonſtrinis memorari ſolent. Romani nuntio capti Sagunti, ſociorum'que indignè peremptorum accepto, extemplo legatos Carthaginem mittunt, duo denuntiaturos: quorum alterum ignominiam pariter ac detrimẽtum allaturum Carthaginienſibus uidebatur: alterum uerò in ſummum diſcrimen imperium eorum adducturum. Petebant enim, ut uel Annibalem in pœnam rupti fœderis ſenatui traderent, uel bellum ſibi à populo Romano indictum ſcirent. Legati poſtquam Carthaginem uenerunt, datusq; eis eſt ſenatus, non ſine Carthaginienſiũ indignatione iuſſa patrum expoſuere: quo peracto, Carthaginienſes elegerunt Annonem, qui de iure ſuorum diſſereret. Is primo fœdus Aſdrubalis ueluti nunquam cum Romanis ictum

ictum præterire: deinde etiam si ictum fuerat, non teneri eo Carthaginienses asserere, quòd absque autoritate senatus & populi iussu ab Asdrubale priuato arbitrio ictũ extitisset. Ad id adducere Romanorum exemplum, quòd fœdus à Luctatio consule in Sicilia ictum, quia id sine autoritate populi Romani factum erat, infringi debere iudicauerint. Deniq; in hoc uno fœdere per totam orationem insistere, id sæpius lectitare, in eo nullam de Ibero factam esse mentionem, asserere, sed tantummodo de socijs utriusq; populi caueri. Hoc uerò ad Saguntinos nihil attinere, quippe qui tempore icti fœderis nondum erant socij Romanorum. Legati eam de iure fœderum disceptationem, ut alienam à dignitate populi Romani, atroci oratione respuerunt, dicentes, eam facile tolerari posse, si res Saguntinorum integra foret. Nunc uerò excisa Sagunto, uiolatisq; iniquißimè fœderibus, uel patratorem sceleris Romanis dedant, quò manifestum omnibus sit, Saguntum publico Carthaginiensium cõsilio minime oppugnatum: uel, si id nolint, consilioq; eorum expugnatam urbem fateantur, se ad bellum parent. Hic sermonum finis fuit. Verùm, nobis quidem necessarium uisum est, haud tacitam hanc partem præterire, ne uel eos, qui in rebus gerendis uersantur, quorumq; interest, hæc exactißimè considerare, in rebus maximè necessarijs lateat ueritas, uel discendi cupidi inscitia atq; errore scribentium decepti labantur, ignoratis fœderibus, quæ ab initio primi belli Punici usq; in nostram ætatem inter Romanos, ac Carthaginienses acta sunt. Primum igitur fœdus inter utrunque populum initum est statim post eiectum urbe regium nomen, L. Iunio Bruto, & M. Valerio Consulibus: sub quibus etiam Ioui Capitolino templum dicatum, duodetriginta annis

ante primam Xersis in Græciam transfretationem, quod quanto diligentius fieri potuit, interpretati sumus. Tanta enim facta est mutatio Romanæ linguæ ab ea tempestate in hodiernum diem, ut etiam qui antiquitatis peritissimi sunt, pleraq; non nisi difficulter intelligant. In fœdere igitur hæc fere continentur, Amicitia esto populo Romano, Carthaginiensiq;. Item, Romanorum Carthaginiensiumq; socijs: Romani, socij'ue Romanorum ultra promontorium Pulchri non nauiganto, nisi uel ui tempestatis, uel hostili impetu coacti. Si quis ob huiusmodi causas eò applicuerit, nihil emito, nihil'ue sumito, nisi quantum ad sacra, uel ad nauigia opus sit. Intra diem quintum inde abito. Iis, qui mercimonij gratia aduenerint, immunitas esto, præter scribam, & præconem. Quotcumq; præsenti bus his in Africa, uel Sardinia uænum ierint, de his publica fides esto. Si quis Romanorum in Siciliam uenerit, ubi Carthaginienses imperent, æqua omnia sunto. Carthaginienses iniuriam non inferunto Ardeatibus, Antiatibus, Aricenis, Circeis, Terracinensibus, alijs'ue Latinis, quotcunq; imperio populi Romani parent. Si qua ciuitas non pareat, aliena esto. Si Carthaginienses ceperint, populo Romano integram reddunto. Præsidium in Latio nullum ædificanto: si perduelles prouinciam ingreßi fuerint, non pernoctanto. Huiusmodi fere primum fœdus fuit. Promontorium uerò Pulchri Carthagini adiacens ad Aquilonem uergit. Vltra hoc Meridiem uersus nauigare Romanos, Carthaginienses non permiserunt, ea causa, ut mihi quidem uidetur, ne in eorum notitiam uenirent loca Syrtibus propinqua, quæ illi propter fertilitatem regionis Emporia appellant. Si quis uero ui tempestatis, uel impetu hostium huiusmodi locis applicuisset, nihil sumere licebat, præ=

bat, præter ea tantummodo, quæ uel ad instaurandas naues, uel ad sacrificia opus forent. Cæteris prorsus abstinebant, atque intra quintum diem inde abire cogebantur. Carthaginem uerò, & ad cætera Africæ loca, quæ cis promontorium erant: item in Sardiniam atq; Siciliam, ubi Carthaginienses imperabant, nauigare mercimonij gratia licebat: dataq; ijs à Carthaginiensibus de seruando iure publica fides erat. Verùm, in hoc quidem fœdere Carthaginienses uidentur de Sardinia atq; Africa, ut de proprijs prouincijs sermonem facere, de Sicilia autem longe secus. Addunt enim, in eam Siciliæ partem, ubi Carthaginienses imperent. Eodem modo Romani de Latio fœdus ineunt: de reliqua uerò Italia, nullam faciunt mentionem, quòd nondum sub imperio foret ipsorum. Post hæc aliud fœdus initum est, in quo additi sunt Tyrij, & Vticenses. Cuius fœderis uerba hæc fuere. Amicitia esto populo Romano, socijsq;, & Carthaginiensibus, Tyrijs atq; Vticensibus, eorumq; socijs. Romani, socij'ue Romanorum ultra promontorium Pulchri, nec prædæ, nec mercaturæ gratia nauiganto. Si quod oppidum in Latio Carthaginienses ceperint, quod populo Romano non sit subiectum, prædam omnem ipsi habento, oppidum Romanis reddunto. Si qui captiui abducti fuerint ex libero populo, quicum fœdus populo Romano sit, in portum populi Romani non adducito. Si quis adductus fuerit, atq; à Romanis deprehendatur, dimittito. Idem Romani in locis, ubi Carthaginienses imperant, faciunto. Si aquam uel commeatum sumpserit Romanus, iniuriam non inferto, quibus amicitia, fœdus'ue cum Carthaginiensibus fuerit. Si fecerit, publica iniuria esto. In Sardinia atq; Africa nulli Romanorum, sociorum'ue negociantor, ne'ue oppidum

 possidento:

poßidento: nihil emunto, præter res ad ſacra, & ad nauigia neceſſarias. Si quas naues eò tempeſtas detulerit, intra quintum diem abeunto. In Sicilia, ubi Carthaginienſes imperent: item Carthagini, Romani omnia faciunto, negociantorq;, quæ facere, negociariq; ciuibus Carthaginienſibus licet. Idem Romæ Carthaginiēſibus ius eſto. In hoc quoq; fœdere Carthaginienſes Sardiniam quidem atq; Africam ſuas prorſus oſtendere uidentur: Siciliæ uerò duntaxat eam partem, quæ ipſorum imperio pareat. A Romanis etiam cautum, ne Carthaginienſes iniurias inferant Ardeatibus, Antiatibus, Circeis, Terracinenſibus, cæteriſq; Latij ciuitatibus. De reliqua uero Italia nulla mentio facta eſt. Poſt hæc tertium fœdus inter Romanos, ac Carthaginienſes ictum eſt, tempore quo Pyrrhus Epirotarum Rex in Italiam traiecit, ante initium primi belli Punici. In eo fœdere eadem, quæ in ſuperioribus, cōprehenduntur: deinde adijciuntur hæc: Si cum Pyrrho fœdus percuſſerint, curato uterq; populus, ut auxilium ferre alterutri liceat ijs, quibus bellum infertur. Si Carthaginienſes, ſocij'ue auxilium Romanorum implorabunt, nauigia præbento ad traijciendum, belligerandumq;. Si Romani, ſocij'ue Romanorum poſtulabunt, mari Carthaginienſes opitulantor. In terram uerò ut deſcendant, nemo compellito. Suis quiſq; ſtipendia ſoluito. In primo fœdere iuſiurandum ita factum accepimus. Primum Carthaginienſes Deos patrios iurati ſunt. Deinde Romani per lapidē ſecundum uetuſtißimum ritum, Martis, Quiriniq; numinibus additis iuſiurandum præſtiterunt. Ritus uerò lapidis fuit huiuſmodi: Fœcialis ſumpto in manibus lapide, poſtquàm de fœdere inter partes conuenerat, hæc uerba dixit: Si rectè, ac ſine dolo malo hoc fœdus, atque hoc

iusiurandum facio, Dij mihi cuncta felicia præstent. Sin aliter aut ago, aut cogito, cæteris omnibus saluis in proprijs patrijs, in proprijs legibus, in proprijs laribus, in proprijs templis, in proprijs sepulchris, solus ego pereã, ut hic lapis è manibus meis decidet. Nec plura locutus, manu lapidem deiecit. Hæc cum ita sint, & in hodiernum diem tabulis æneis inscripta conspiciantur in templo Capitolini Iouis, ubi ab ædilibus diligentißime custodiuntur: quis non magnopere admiretur, Philinum historicum, non quòd hæc ignorauerit (nam multi nostra quoq; ætate Romanorum, Carthaginiensiumq; antiquißimi, quiq; huiusmodi rerum studiosißimi semper fuerunt, hæc ignorant) sed quòd his planè contraria scribere fuerit ausus? contineri enim in fœderibus ait, ut Romani omni Sicilia, Carthaginienses uerò omni Italia abstinerent. Idcirco, Romanos in prima transfretatione in Siciliam fœdus ac iusiurandum transgreßos, cùm nihil tale scriptum extet. Hæc enim in secundo libro aperte Philinus scribit, quæ nos breuiter in primo libro commemorata in hunc locum reseruauimus, ut de his particulatim dissereremus, rati id uel maxime necessarium fore, nequis errorem Philini secutus, à ueritate deflecteret. Quòd si qui transfretationem Romanorum in Siciliam ideo reprehensione dignam censuerint, quòd Mamertini ab ijs in amicitiam recepti, præsidiumq; non longe pòst in summo discrimine laborantibus missum fuerit, cum paulo antè Messanam primò, deinde etiam Regium opulentißimas Siciliæ ciuitates crudelißime diripuissent, fortasse id non immeritò fecerint. Quod uerò præter fœdus ac iusiurandum in Siciliam traiecerint, non nisi ignari hominis esset asserere. Finito in Sicilia bello, aliud fœdus ictũ, cuius hæc fere summa fuit:

Excedere Carthaginienses non solùm omni Sicilia, uerumetiam insulis omnibus, quæ inter Siciliam atq; Italiam forent. Vtriusq; socios apud utrunq; populum tutos esse, neutrum in alterius locis imperare, aut ullum munimentum ædificare, aut mercenarium militem conducere, alterius socios neutrum in amicitiam recipere. Carthaginienses duo millia & ducenta talenta in annos decem pendere, in præsentia mille: captiuos præterea omnes sine pretio Romanis reddere. Rursus cum bellis Africano acriter infestarentur, Romani indicto eis bello, ut nouum fœdus inirent, coëgerunt: in quo continebatur, ut Carthaginienses Sardinia excederent, stipendioq; mille & ducenta talenta adderent. Post hæc omnia, ultimum fœdus in Hispania cum Asdrubale ictū: in quo cauebatur, ne liceret Carthaginiensibus Iberum flumen armatis transire. Hæc sunt igitur fœdera, quæ inter Romanum & Carthaginiensem populum inita sunt ab initio usq; ad secundum bellum Punicum, quod Annibale Carthaginiensium Duce gesserunt. Verùm enimuero quemadmodum in transfretatione Siciliæ non uiolatum à Romanis iusiurandum ostendimus: ita post hæc per summam iniuriam indictum Carthaginiensibus à populo Romano bellum, facilè quisq; perspexerit: tum, cùm fœdus de Sardinia percusserunt. Siquidem nulla ratio eius belli aßignari poteſt. Sed manifeste deprehenditur, Carthaginienses præter omnium fœderum iura, iniquitate temporum coactos, & Sardinia exceßisse, & auxisse stipēdia. Nam quòd Romani dißimulāt, se propterea id facere compulsos, quòd mercatores suos mari infestassent, iam antea dissolutum erat, captiuis omnibus à Carthaginiensibus sine pretio restitutis. Quibus de rebus quando ea, quæ particulatim dicenda erant, superiori*

libro

libro memorauimus; nunc ad secundi belli Punici causas ueniamus, atq; utri populo ascribẽdæ sint, perscrutemur. Carthaginienses igitur reddebant eas, quas suprà retulimus, causas. Romani ob indignationem excisi Sagunti, nullas in præsentia referebant. Hæ uerò sunt, quæ apud eos & sæpenumero, & à multis adduci solent. Primò quidem non fuit fœdus Amilcaris cùm Luctatij fœdere comparandum, ut Carthaginienses dicere ausi: Siquidem & in Luctatij fœdere additum, ita id ratum fore, si populus censuisset; in fœdere Asdrubalis, nec exceptum tale quicquam fuit. Atqui in hoc cautum, ne liceret Carthaginiensibus Iberum transgredi: in illo, ut socij utriusq; populi tuti forent: quibus uerbis nòn ij tantum comprehensi, qui tunc essent. Additum enim in fœdere fuisset: uel, ut neutri liceret nouos socios asciscere: uel, ut nouiter in societatem acciti, fœdere non comprehenderentur. Hoc uerò nemo sanæ mentis affirmàrit: Nam præterquàm quòd ante id tempus obseruatum semper fuerat, ne qui eorum etiam, qui nouiter in societatem recepti erant, iniuria afficerentur: quis credat, duos potentissimos populos priuari se uoluisse libertate, uel recipiendi in amicitiam, quos uellent, uel receptos in fidem defendendi? Enimuerò intentionem eorum in fœdere ineundo, hanc in primis fuisse reor, ut præsentes socij tuti forent, nec recipi in societatem ab alterutro possent: nouorum uero sociorum gratia prouisum, ne mercenarium militem conducere, ne imperare quicquam in alterius prouincia liceret, omnesque apud utrunque populum tuti essent. Hæc cùm ita sint, illud quoque manifestum est, Saguntinos compluribus annis ante Annibalis ætatem fidei Romanorum commendatos fuisse: Cuius rei uel maximum

 argumentum

argumentum, ne à Carthaginiensibus quidem negari potest: quòd Saguntini orta intra ciuitatem seditione, non ad Carthaginienses, quanquàm finitimos, & iam summā in Hispania obtinentes, sed ad populum Romanum se uerterunt, quo autore ciuilis dissensio sedata, atq; restincta est. Si quis igitur excidium Sagunti causam huius belli fuisse dixerit: idem Carthaginienses per iniuriam bellum gessisse cum Romanis, fateatur necesse est: cùm ex fœdere Luctatij, in quo continebatur, ne quis alterius socijs iniuriam inferret: tum ex fœdere cū Asdrubale icto, quo cautum, ne Carthaginienses Iberum flumen armati transirent. Si uerò propter ablatam Sardiniam, auctum'que stipendium exarsisse eos in id bellum existimet, profectò nō immerito id ab illis factum uidebitur, qui expectata opportunitate temporis, ulcisci se uoluerint. Sed non deerūt fortasse, qui hæc parum consyderantes, me superuacuo censeant huiusmodi rationes adeo diligenter inquirere. Ego uerò ita sentio, si quis omnibus necessarijs ita instructus sit, ut nulla re extrinsecus egeat, huic iucundam quidem, non tamen fortaßis necessariā fore præteritarū rerum cognitionem. Si quis autem id, neq; in priuatis, neq; in publicis rebus affirmare ausit, cùm homo sit, ac præsentem felicitatem, ut sunt res humanæ, fluxæ atq; instabiles, labi posse intelligat, non modò iucūdam, uerumetiā necessariā rerum gestarum peritiam dixerim. Etenim quo pacto quispiam uel illata sibi aut patriæ iniuria, socios, atq; adiutores ad eam propulsandā inuenerit? uel nouis rebus studēs, alios in sententiam suam traxerit? uel prospere cedētibus cunctis suorum animos rectè confirmauerit? nisi ut singula quæq; à maioribus nostris gesta sint, cognitum, perspectumq; habuerit? Ita enim in rebus præsentibus paratus

semper

ſemper atq; inſtructus ea loqui, atq; agere poterit, quibus & conſilia cunctorum intelligantur, & ueritas omnibus pateſiat. Præteritæ quippe res optima gerẽdarum rerum documenta ſunt, facileq; nobis oſtendunt, uniuſcuiuſq; rationes, conſilia, machinas, quid nobis gratiam, opem, beneficium parere poßit, quid quenquam aduerſus nos mouere, quid ad miſericordiam, quid ad indignationem, quid ad iuſtitiam atq; æquitatẽ impellere. Quæ omnia, & publicè, & priuatim plurimum in uita mortalium momenti habent. Quapropter ego quidem ita cenſeo, ſcriptores hiſtoriarum, eosq́;, qui in earum lectione uerſantur, nõ tam res geſtas, quàm quid eas ſequatur, atque antecedat, animaduertere oportere. Nã ſi quis ex hiſtoria tollat, quid, quomodo, cuius gratia actum ſit, qui finis fuerit, quod ſuperit, ueluti contentio quædam, non doctrina erit, & in præſentia quidem iucunditatis fortaſſe aliquid, in poſterum uerò nullam prorſus ad uitam humanã utilitatem afferet. At enim dicent aliqui, nec facile haberi huiuſmodi hiſtoria, nec ullo modo perſpici atq; uideri poterit, ob multitudinem, magnitudinemq́; librorũ. Verùm hi quidem ignorant, quanto facilius ſit habere, atq; perdiſcere quadraginta libros rectè in ordinem digeſtos, ubi res Italiæ, Siciliæ, Africæ à transfretatione Pyrrhi in Italiam, uſq; ad captiuitatem Carthaginis, cæterarum uerò orbis partium à fuga Cleomenis uſq; ad bellum Romanorũ cum Achæis iuxta Iſthmum comprehenſæ ſint, quàm tot particularium hiſtoriarum uolumina, uel tenere, uel legere. Nam præterquàm quòd & numero, & magnitudine librorum noſtra ſuperant, difficile eſt quicquam apud eos certi cõprehendere: primò, quòd non idem omnes de iiſdẽ rebus ſcribũt: tum, quòd res ſimul geſtas prætereunt, quæ

si inuicem conferantur, longè clarius discerni ueritas potest: deniq;, quòd id, quod maxime proprium est historiæ, ne attingere quidē possunt: hoc est ea, quæ res gestas præcesserunt, quæq; secuta sunt, & præsertim, quæ ad causas attinent. Nos autem ita bellum Antiochi cōsyderamus, ut à Philippico causam sumpsit: Philippicum, ut à Punico: Punicum, ut à Siculo. Vbi, quæcunq; interea rerum sunt gesta, & ad idem caput referri possunt, diligentißimè rimantur. Quæ omnia apud eum quidem, qui uniuersalem historiam scribat, facile intelligere licet; apud eos uerò, qui de particularibus bellis disserunt, ut puta Persico, aut Philippico, impoßibile: nisi forte aliquis ex uno certamine totius belli summam se putet posse intelligere, quod fieri non potest. Itaq; quantò præstat, didicisse aliquid perfectè; quàm id tantummodo audiuisse: tantò historia nostra particularibus bellorum descriptionibus præstantior existimanda est. Cæterum, ut ad id, unde in hoc diuerticulum exceßi, reuertar: legati Romanorum ubi tergiuersantes Pœnos animaduertere, nullum amplius uerbum fecerunt. Sed qui inter eos natu grandior erat, sinum è toga factum Senatui ostēdens: Hic, inquit, uobis bellū, pacemq; portamus, utrum placet sumite. Sub hanc uocem non minus ferociter, daret utrum uellet, succlamatum est. Cumq; is, excusso in media curia togæ gremio, non sine horrore, quasi planè id in sinu ferret, bellum se effundere dixisset: accipere se, alacri uultu omnes responderunt. Interea Annibal Carthagini Nouæ in hybernis erat, militibusq;, si qui forte suos inuisere uellent, redeundi in patriam potestatem fecerat, quò post tot labores exhaustos, corpora, animosq; ad omnia deintegro patienda renouarent. Præterea fratrem Asdrubalē instruit, quo pacto Hispaniam, si

eum decedere prouincia oporteret, regere, tueriq; ab omni populi Romani conatu debeat. Dehinc Africam quoq; ualido præsidio firmat, aduocato ex Hispania supplemento. Nam Afrum militem in Hispaniam acciuerat, callidè nimirum partitus copias, ut Afri in Hispania, Hispani in Aphrica ueluti mutuis pignoribus obligati meliores essent. In Aphricam mittit equites mixtos ex multis gentibus mille ducentos, pedites ad tredecim millia octingentos quinquaginta: præter hos etiam Baleares funditores octingẽtos septuaginta. Horum maiorem partem distribui per Aphricam iubet, reliquos Carthagini præsidio esse, simul aduocari ex interioribus ciuitatibus delectæ iuuentutis peditũ quatuor millia: eos non tam præsidium, quàm obsides Carthaginẽ duci. In Hispania uerò Asdrubali fratri quinqueremes quinquaginta reliquit, quadriremes duas, triremes quinq;: sed aptas instructasq; remigio duas & triginta quinqueremes, triremes quinq;. Addit deinde equites Libyphœnices, mixtũ Punicũ Afris genus, circiter quadringẽtos quinquaginta: Ilergetes trecẽtos, Numidas, Maurosq; accolas Oceani ad mille octingentos: pedites autem ex Aphrica undecim millia octingentos quinquaginta. ex Liguribus trecẽtos, ex Balearibus quingẽtos: &, ne quod terrestris auxilij genus deesset, Elephãtos unũ & uiginti. Nec admirari quispiã debet, si non minori diligentia hæc à nobis memorantur, quàm si ab Imperatore exercitus census militum fieret: neq; nobis succensere, quòd mendacium instar minuta quædam ac leuia sectemur. quò facilius scriptis nostris adhibeatur fides. Non enim cum apud Lacinium tabulam æneam conspexissemus, in qua huiusmodi descriptio erat: positam in eo loco ab Annibale, quo tẽpore per Italiã grassabatur: adhiben-

adhibendam ei omni ex parte fidem duximus. Ideoq; hanc fuimus in præsentia secuti. Annibal, cùm rebus Aphricæ atq; Hispaniæ prouidisset, reditum eorũ præstolabatur, quos ad sciscitandos Gallorum animos, quà traducendus erat exercitus, miserat. Nam quia & fertilißimã esse eam regionem intelligebat, & multitudine hominũ refertam, qui uirtute atque experientia in rebus bellicis plurimum pollerent, essentq; ob bellum Gallicum, quod superiori libro huius rei gratia memorauimus, populo Romano infensißimi: præmiserat eò, qui illorum animos donis conciliarent, & transitũ alpium specularentur: sperabat enim bellum sibi duntaxat in Italia gerendum, si per angustos Alpium saltus fauẽtibus Gallis incolumem traducere exercitum posset. Reuersis itaq; nuncijs, ubi expectationem ac desyderium Gallorum intelligit, transitumq; Alpium difficilem sanè ac laboriosum, non tamen usquequaq; inaccessum esse, instante iam uere, copias ex hybernis aduocat. Allatum per idem tempus de his, quæ Carthagini gesta erant, ad eum nuncius indignationem eius aduersus Romanos auxerat: spem uerò de fide ac beneuolentia suorum mirifice confirmauerat. Itaque quamprimum copiæ omnes in unum cõuenerunt, Annibal aduocata concione, non iam occultè, sed palàm milites uarijs adhortationibus ad bellum cõtra Romanos incitat: ut ipse paulò antè, ut cæteri Carthaginiensium Duces, ob expugnatum Saguntum postulati ad supplicium fuerint, edocet. Fertilitatem, opesq; prouinciæ, ad quam profecturi sint, præterea amicitiam atq; societatem Gallorum ostentat. Quibus dictis, cùm animos omnium alacres, & nihil magis, quàm discessum expectantes animaduerteret, fidẽ ac uirtutem eorum laudat, dieq; profectionis indicto, concionẽ dimittit.

dimittit. Paratis interea omnibus, quæ ad iter necessaria erant, ut primum statutus dies aduenit, cum nonaginta millibus peditum, equitum duodecim millibus profectus, Iberum traiecit. Nec multis interiectis diebus Ilergetes, Bargusios, Ausetanos, Aquitaniam, cæteraq; usq; ad Pyrenæū montē oppida subegit, ut omniū opinione celerius, ita nō sine multis atq; atrocibus prælijs, ac plurimorū militum cæde. Oræ huic omni præfecit Hannonem, quē Bargusijs etiam dominum constituit, quòd magis huic populo diffideret, ob amicitiā, qua astricti cū Romanis erant. Decem millia peditum Hannoni ad præsidium tuendæ regionis dedit, & equites mille: omnia eorum, qui cum Annibale proficiscebantur, impedimenta eidem reliquit. Totidem ferè ex Hispanis militibus domū remisit: cùm quia grauari eos longinquitate uiæ, insuperabiliq; alpium trāsitu senserat: tum ut cæteris quoq; præberet spem in patriam quandoque reuertendi: nec minus ut hoc uidentes Hispani, quos domi reliquerat, alacriori animo, si quando supplementi usus foret, in Italiam proficiscerētur. Ipse cum reliquis copijs numero quinquaginta millibus peditum, equitum ferè nouem millibus, Pyrenæum trāsgressus, ad proximum Rhodani ostium tendit, non tam multitudine, quàm uirtute militum stipatus: utpote qui trium & uiginti annorum durißima militia inter Hispanas gentes exercitati, uictores semper extiterant. Verùm, ne ob ignorationem locorum hæc pars obscurior foret, referendum breuiter censuimus, unde discedens Annibal, quibus, quantis'que locorum spatijs superatis, quas Italiæ partes ingressus fuerit: neque ipsas locorum appellationes adiecimus: ut quidam historici faciunt, putantes ita prorsus rem omnem perfectè intelligi, si nomina locorum in notitiam

tiam

tiam uenerint. Atqui ego quidem ita censeo, in relatione locorum, quorum cognitionem habemus, plurimum momenti nomina afferre, & ut facilius intelligātur res ipsæ, & pertinacius memoriæ hæreāt. Vbi uerò loca ipsa ignota sunt, similem esse appellationē eorum ijs uocibus, quæ, præterquàm quòd aures percutiunt, nullam prorsus significationem habent. Ita fit, ut, cùm mens nostra nihil omnino ex eo nomine comprehendat, neque id referre ad aliquid sibi cognitum poßit, uana penitus atq; inutilis narratio fiat. Quam ob rem inuestigandus modus est, quo de locis incognitis loquentes, quatenus liceat, auditores in notionem ueri trahamus. Prima igitur & maxima, & omnibus hominibus communis notio est diuisio huius, quo claudimur, mundi: per quam omnes etiam ineruditi, Ortum, Occasum, Meridiem, Septentrionem nouimus. Secūda est, per quam unicuiq; supradictarum partium partes orbis terrarum accomodantes, in cognitionem locorum, quæcunq; uidimus, quodammodo deuenimus. Sed cùm orbis terrarum multæ partes sint, quædam inhabitabiles, aliæ contrario quàm nos situ ab Antichtonibus habitæ, in præsentia de situ duntaxat eius plagæ, quam nos incolimus, dicendum. Hæc cum in tres diuidatur, unam Asiam uocant, Africam aliam, tertiam Europam. Hanc diuisionem mare nostrum, & duo inclyti amnes faciunt, Tanais & Nilus. His Asia ab reliquis partibus diuiditur, ingenti perpetua fronte uersa ad Orientem, tamen Meridiem atq; Septentrionem duobus lateribus aspiciens. Africa uerò ab Asia quidem Nilo, ab Europa mari nostro separatur, uersáq; ad Meridiem nihilominus ad Iberum Occasum usq; ad columnas Herculis protēditur. Itaq; hæ duæ partes, si quis in uniuersum consyderet, Meridiem ab Oriente,

riente, interpositione nostri maris uidentur segregare. Europa autem Septētrionem uersa ab Oriente utriq; opponitur, extenditurq; usq; ad Occasum. Eius præcipua pars Septentrionem spectat intra Tanaim, & Narbonē fluuium, qui non longe distat ab ora Maßiliæ, ac Rhodani ostijs, quæ in Sardoum defluunt mare. Hanc omnem regionem Galli habitant à Narbone, usque ad Pyrenæum montem, extenditurq; à mari nostro ad Oceanum. Reliquam uero Europæ partem à Pyrenæo ad Occasum, hoc est, usq; ad columnas Herculis, ab latere circuit mare nostrum, ab altera Oceanus. Ora, quæ mari nostro abluitur, usq; ad columnas Herculis, Hispania uocatur: pars quæ Oceanum spectat, commune quidem nomen non habet, ut quæ recens in cognitionē nostram uenit, sed longe lateq; à Barbaris colitur. De quibus suo loco particulatim dicemus. Nam quemadmodum ea regio, quæ iuxta Aethiopiā est, ubi Asia atq; Africa iunguntur, usque in nostram ætatem ignota est, nesciturq; utrum perpetua sit, & continens, an claudatur pelago: ita omne id, quod intra Tanaim atq; Narbonem ad Septentrionem uergit, usq; in præsentem diem ignoratur: somniantq;, si qui de ijs uel loquuntur aliquid, uel scribunt. Enimuero hæc referre operæpretium fuit, ne ijs, qui eorum locorum ignari sunt, obscura omnia forent, quæ scripturi sumus: sed per eas cœli ac terræ regiones, quatenus fieri posset, in cognitionem ueri traherentur. Nunc ad rem redeamus. Carthaginienses ea tempestate omnē Aphricæ oram tenebant, quæ mari nostro abluitur, ab aris Philenorum haud multum distantibus à magna Syrte, usque ad columnas Herculis. Continet ea longitudo sexdecim millia stadiorum. Transgreßique paruum fretum, quod inter Africam atq;

Europam

Europam interiacet, omni Hispania potiti erant usq; ad Pyreneum montem, qui eam prouinciam à Gallis diuidit. Distat autem hic locus ab angustijs freti, ubi sunt columnæ Herculis, circiter octo millia stadiorum, inde ad nouã Carthaginem, unde Annibal in Italiam transiturus mouerat, stadiorum tria millia. Hæc ab Ibero duobus millibus, & sexcentis stadijs distat. Iberus uero ab exitu Rhodani tribus millibus & ducentis. Ita enim summa cum diligentia dimẽsa ea loca per Romanos fuere. Exitus uerò Rhodani à radicibus alpium, unde in Italiam transitur, mille & trecentis. Reliquæ alpes mille & ducentorum stadiorum spatio continentur. Quibus transactis, statim obuia fit ea pars Galliæ, quà Padus fluit. Itaq; à Noua Carthagine usq; ad Italiæ fines nouem millium stadiorum iter facere Annibalem oportebat. Quòd si longitudinem uiæ animaduertas, iam ferè dimidiũ itineris confecerat. Si uerò difficultatem locorum aspexeris, maior pars profectionis supererat. Annibal igitur cum omni conatu Pyreneum transgrediebatur, non sine metu Gallorum, ne forte situ locorum freti, transitum eius in Italiam prohiberent. Interim Romam de ijs, quæ Carthagini dicta, actaq; per legatos fuerant, perlatum, & simul Annibalem omnium opinione celerius Iberum cum exercitu transgressum, aduentum in Italiam maturare. Quæ rẽs non paruum metum patribus iniecerunt: eo maximè, quòd cõciturum aduersus se auidas semper armorũ Gallicas gentes augurabantur. Igitur statim electis iam Consulibus prouincias nominãt, P. Cornelio Hispaniam, T. Sempronio Africam cum Sicilia. His sex legiones in eum annum decernũt, sociorum quantum ipsis uideretur: classis, quantum parari posset. Dum Romæ scribuntur milites, classisq; & com-

meatus,

meatus, & cætera ad transfretationem necessaria parantur, omni studio ad perficiendas colonias incumbunt, quas circa Padum in Gallia nuper inchoauerant. Iam ædificata erant oppida: oppidanis ut intra triginta dierum spatium adessent, mandatum: decreta singulis colonijs sex millia hominum: quæ citra Padum ædificata, Placentia: quæ ultra, Cremona appellata. Eam rem grauiter & iniquo animo ferentes Boij, nec ueterum irarũ immemores, ubi Carthaginiensium aduentum compertum habuere, à Romanis defecerunt, dimißis obsidibus, quos superiori bello, sicuti memorauimus, dederant. Arreptisq; repẽte armis, & ad id ipsum solicitatis Insubribus, tantum tumultum in agrum supradictis colonijs fecerunt, ut perterrita omnis multitudo, unà cum Triumuiris Romanorum, qui ad diuidendos agros uenerant, Mutinam confugerit. Quos persecuti Boij, urbem obsidione cinxerunt. Cùm aliquantisper obsidio durasset, simulari cœptum de pace, euocatiq; à Gallorum Principibus ad colloquiũ Legati contra ius gentium, ac uiolata fide comprehendũtur, negantibus Boijs, nisi sui obsides sibi redderẽtur, eos dimissuros. Cùm hæc de legatis nũtiata essent, L. Manlius prætor, qui tum in his locis cum copijs erat, ira accensus, subsidium ferre obsessis maturat. Quod ubi Boij intellexere, in sylua, quæ uiæ propinqua erat, insidias ponunt, uenientemq; inexplorato hostẽ adgreßi, magnam partem Romanorum cædunt: reliqui ægrè in apertos cãpos emersere: ubi refectis aliquandiu militum animis, cum nihilominus instare post terga Boios animaduerterent, præcipiti fuga Cannetum uicum contendere. Qui tumultus postquam est Romam perlatus, patres ueriti, ne diuturna obsidione præsidium Romanorum periclitaretur, Attilium prætorem cum co-

pijs delectu nouo Cõsulis conscriptis, auxilium ferre obsessis iubent: Consuli, ut in eorum locum nouum delectum habeat, mãdant. Hic fuit Gallicarum rerum usq; ad aduẽtum Annibalis status. Consules interea paratis omnibus necessarijs, Roma profecti, P. Cornelius in Hispaniam cũ sexaginta longis nauibus, Sempronius in Africam cũ centum & sexaginta quinqueremibus. Hic tanto impetu res bellicas aggressus, tantum in Lilybæo apparatum undiq; congeßit, ut mox ipsam Carthaginem obsessurus uideretur. Cornelius uerò per oram Hetruriæ, ac Ligurum profectus, quinto die peruenit Maßiliam proximumq; Rhodani ostium (nam pluribus diuisus amnis in mare decurrit) cum classe ingressus est. Hic cum Annibalem superare iam Pyrenæos montes didicisset, satis tamen adhuc eum putabat abesse, cùm propter difficultatem lòci, tum ob multitudinem Gallorum, qui frequentes circum ea loca habitabant. Verùm Annibal incredibili celeritate Gallis omnibus partim pretio, partim metu pacatis, ad Rhodani transitum per maris Sardoi littus cum exercitu properabat. Quod postquam Consul intellexit, etsi inops cõsilij erat, ob celerem Annibalis aduentum, nullum tamẽ optimi Ducis officium prætermisit. Eductos è nauibus milites ab iactatione maritima refecit. Tribunos, quo'nam in loco occurrendum hostibus foret, edocuit: trecenos delectos equites Ducibus Maßiliensibus, & auxiliatoribus Gallis ad exploranda hostium consilia præmisit. Annibal iam Rhodano propinquus, trãsfretare quam celerrimè festinabat. Itaque aduocatos omnes fluminis accolas muneribus sibi conciliat. Ab his lintres magna multitudine, & paratos ad quotidianum illorum usum lembos emit, nouas item lintres cauari ex singulis arboribus iubet, quod etiam

milites

milites ipsi & copia materiæ, & facilitate operis inducti faciunt. Vnde uix duorum dierum spatio tantum nauium, lintriumq; comparatum est, ut abunde ad traijciendũ suffi ceret, singulis laborantibus ne sociorum auxilio indigerent, sed proprijs lignis se suaq; transueherent. Inter hæc ad ulteriorem ripam fluminis maximus Barbarorũ numerus confluxerat, quò Carthaginienses à transitu Rhodani arcerent. Quod ut aduertit Annibal, intelligens se neq; ui traijcere flumen posse, hostibus ex aduerso omnem ripam obtinentibus, nec tuto ibi cõsistere, ne undiq; à Barbaris circunueniretur, prima noctis uigilia Hannonẽ Bomilcaris regis filium cum parte copiarum mittit. His duces itineris nonnullos ex incolis loci tradit. Qui per ripã Rhodani aduerso flumine ad ducenta stadia profecti, supra paruæ insulæ circunfusum amnem constiterunt. Nam quia illic diuidebatur aqua, non immerito minus altus esse alueus existimabatur. Cæsis igitur euestigio arboribus, rates fabricatæ, quæ ad uirorũ, cæterarumq; rerum transfretationem sufficerent. Ita impediente nemine, tuti Rhodanum traiecerunt: nactiq; locum natura munitissimum, corpora nocturno itinere, ac labore operũ confecta, quiete unius diei refecerunt, omnibus ad consilium opportunè exequendum intentis. Iam idipsum Annibal cum cæteris copijs facere maturabat. Sed eum angebat consilium traijciendorum Elephantorum, qui numero septem & triginta erant. Igitur insequenti nocte qui fluuium transierant, cum primùm lucescere aurora cœpit, per ripam fluminis profecti aduersus Barbaros, quos conuenisse ad eum locum diximus, contendunt. Annibal autem paratas habens copias omnes iubet ut ad traijciendum se præparent, lembos equitibus impleant, paratis, instructisq; ad

bellum, ut si ita res ferret, extẽplo egreßi usui forẽt. Lintres uerò expediti occupẽt, peditesq́; ut maiori tranquillitate fluminis tutius traducerentur, undarumq́; impetum firmius sustinerent, superiori parte fluminis ad dextram lembos ponit, quo uehementiorem illum ac præcipitem aquæ fluxum exciperent. Equos à puppibus nantes, loris trahi iubet treis & quatuor simul, duobus uiris ad utrũq; latus puppis sedentibus. Quo factum est, ut maior pars equorum in prima transfretatione traduceretur. Hæc autem conspicati Barbari, ingenti tumultu relictis castris, paßim temereq́; in ripam concurrunt, ueluti nullo negotio transitum hostibus prohibituri. Annibal aliquandiu commoratus, ubi appropinquare suos ex prodito fumo, uti conuenerat, intellexit, dat simul omnibus signũ ad traijciendũ. Quo uiso, repente Carthaginienses ingenti clamore facto traijcere amnem, atq; impetum fluminis omni conatu perrumpere nituntur, certantq́; inter sese, qui primus ad ulteriorem ripam perueniat. Ita cum iam utraque ripa à Carthaginiensibus teneretur, omnesq́; cum ingẽti uociferatione flumen traijcerent: Galli cum uarijs ululatibus more suo Pæana canentes, arcere summo impetu hostem nitebantur. Terribilis aliquandiu tumultus, uisuq́; horrendum certamen fuit. Galli omnes derelictis tentorijs ad flumen confluxerant. Mox Hanno cũ suis aderat. Horum pars in castra impetum faciebat, reliqui à tergo pugnantes premebant. Galli nouitate rei obstupefacti, pars in castra, ut cã ab hostibus tutarentur, recurrũt: alij nihilo segnius pugnæ insistunt. Annibal ubi consiliũ sibi ex sententia succeßisse animaduertit, hortatur suos, ut pristinæ uirtutis memores, hostem forti animo propulsent. Ita omnes facto impetu in medium irrumpunt. Tandem Galli,

& quia nullo ordine prælium inchoauerãt, & improuisa Hannonis legione perterriti, se turpi fuga in uicos suos receperunt. Dux Carthaginiensium uno tempore flumine, atq; hostibus superatis, reliquas copias per otium traijcit. Ita cum omnes breui tempore ad ulteriorem ripam peruenissent, spernens iam Gallicos tumultus, castra locat, atq; ita per quietem in ripa fluminis eam noctem egit. Postridie cùm audisset Consulem Romanorum cum classe ostia Rhodani ingressum, Numidas equites quingentos misit speculatum: ubi, & quantæ copiæ hostium essent, quid'ue pararent. Interim traijciendis Elephantis per magistros dari operam iubet. Ipse aduocata concione, Regulos, qui ex Transpadana Gallia ad se uenerãt, acciri fecit. Hi per interpretem multitudinem allocuti, ad transitum Alpium hortantur: se, cæterosq; Galliarum incolas, auxilio eis futuros pollicentur. Iter fore tutum, & nulla re necessaria egens. Nec difficilem sane alpium transitum esse: loca, ad quæ profecturi sint, omni genere rerum opulentißima: habituros præterea eiusmodi socios, quorum uirtus non parum præteritis temporibus populo Romano formidolosa fuerit. His atq; alijs huiusmodi dictis, Reguli discessere. Post quos Annibal ingressus, primũ quidẽ præteritas res gestas multitudini cõmemorat. In quibus eos per tot discrimina bellorum consiliũ, ac sententiã suam secutos, uictores sæpenumero fuisse refert: nunquam minus prosperè rẽ geßisse. Dehinc hortatur, ut magno fortiq; animo sint, scientes maiorem partem laborum iam emensam esse superato difficilimo amne, & sociorum beneuolentia ac promptitudine parata. Proinde, curam omnem gerendarum rerum sibi relinquant, ipsi tantummodo, quando opus fuerit, dicto Ducis obedientes sint, pristinæ uirtutis rerumq;

à se fortißime gestarũ memores. His dictis, cùm multitudinem alacri uultu animi audaciam præ se ferẽtem uidisset, uniuersos laudauit. Dehinc Deos secundum morem precatus, abijt: indicto militibus, ut corpora curarent, seq; in posterũ ad discessum accingerent. Vix dissoluta concio erat, cùm Numidæ, quos speculatum missos suprà diximus, fusi, profligatiq; ab hostibus redeunt. Etenim cùm nõ longe à proprijs castris equitibus Romanis, qui ex eadẽ causa mißi à Scipione fuerant, occurrissent, tanto ardore utriq; conseruerunt manus, ut ex Romanis, & Gallis ad centum quadraginta equites ceciderint, ex Numidis plusquã ducenti Romani Carthaginienses usq; ad castra persecuti, perspectis diligentißimè omnibus, ad Consulem reuersi sunt, præsentiamq; hostiũ, & certamen cum Numidis habitũ indicarunt. Quibus auditis, P. Cornelius Scipio haud cunctandum ratus impedimenta nauibus imposuit. Ipse coactis copijs per Rhodani ripam profectus, ueluti cum hostibus conflicturus maturat iter. Annibal postridie eius diei, quo habita concio erat, cùm prima luce equitatum omnem uersus littus ueluti in præsidio disponit. Peditũ uerò multitudinem è castris motam paulatim procedere iubet: ipse ut Elephanti ocyus traijciantur, omni solicitudine intendit. Eorum traijciendorum consilium huiusmodi fuit. Compluribus paratis ratibus, duas inuicem copulatas à terra in amnem porrigũt, latas pedes quinquaginta. His alias duas à parte ripæ adijciunt: quas, ut secũda aqua deferrentur, compluribus retinaculis ualidis ad arbores parte ripæ superiori eminentes alligant. Erat earum longitudo ad ducentos pedes. Post hæc alias duas rates, quæ reliquis longe maiores erant, extremis illis leuiter adnectũt, quo haud difficulter solui poßint. Ab his pendebãt funes

aliqui

aliqui, quibus ab actuarijs nauibus, postquam dissolutæ à cæteris ratibus essent, trahi in ulteriorem ripam ualerent. Postremò eas omnes humo tegunt, ut belluæ per eas sine pauore ueluti per solum progrederentur. Hoc apparatu facto, Elephanti, qui Indis ubique, præterquam in undis, parêre consueuerant, per stabilem ratem tanquam per uiã prægredientibus duabus fœminis aguntur. Qui ubi in extremas rates applicatas transgreßi sunt, extemplo rosolutis, quibus leuiter adnexæ erant, uinculis, ab actuarijs nauibus pertrahuntur, nihil sane trepidantes, donec continenti agebantur. Vbi uero soluta à cæteris rate in altũ se uehi cernebant, undiq; formidine capti cedẽtibus ab aqua extremis, aliquantum turbationis edebant. Quietem tamẽ timor ipse faciebat, omni ex parte aquam circunspicientibus feris. Ita primis expositis, alij deinde repetiti, traiectiq; sunt. Quidam timore sæuientes in flumen deciderũt: qui tamen peremptis rectoribus, incolumes euasere. Siquidem & pondere ipso stabiles, & magnitudine prominentium extra aquam narium, quibus emittere, si quid ebiberant, ac respirare poterant, pedetẽtim uadis progreßi, ad ulteriorem ripam recti peruenerunt. Traiectis itaq; Elephantis, Annibal cum his, atque omni equitatu aduersa Rhodani ripa mediterranea Galliæ petit. Rhodanus tribus fontibus surgit supra maris Adriatici intimum sinum. Deinde Lemano lacu acceptus tenet impetum, se'que per medium iter agens egreditur, & inde in Occidentem ablatus, aliquandiu Gallias dirimit: pòst cursu uersus Meridiem adducto defluit in mare Sardoum. Eam partem fluminis, quæ ad Septentrionem uergit, incolunt Galli, quos Druentes uocant. Latus uero, quod Meridiem spectat, terminant alpium saltus, qui ad Septentrionem eriguntur.

Campos autem circa Padum, de quibus suprà memorauimus, à Rhodano diuidunt alpes, quæ à Maßilia incipientes, usq; ad intimum maris Adriatici sinum protenduntur. Has tunc prætergressus Annibal à locis, qui circa Rhodanum sunt, in Italiã uenit. Hoc loco scriptores quidam, dum magnitudine rei perterrefacere legentium animos student, nõ animaduertunt labi se in duo ab historiæ lege alienißima. Siquidẽ & falsa scribere, & planè inter se repugnantia cogũtur: simul enim Annibalem, quem & scientia rei militaris, & animi magnitudine omnino inimitabilem uolunt, omnis prorsus consilij, atq; rationis expertem ostendunt. Simul nullum exitũ mẽdacio reperientes, ad Deos, & Deorum filios confugiunt. Nam cùm iter alpium adeo immensum atq; asperũ faciant, ut non solum equitibus, impedimentis, atq; Elephantis, uerumetiã ipsis leuis armaturæ peditibus inuiũ, inaccessumq́; sit: prætere a etiã tantam in eo solitudinem, ut nisi quis Deus, aut heros, ducem se itineris præbeat, proculdubio omnes copiæ per loca prærupta eant perditũ: apertißimè in utrunque labũtur errorẽ. Primùm enim quis Ducum Annibale imprudentior erit? qui tot copijs taliq; exercitui præfectus, in quo spem omnẽ bene gerendarũ rerũ reposuerat: neq; uias, neq; loca, ut ipsi asserũt, nec quà iret omnino, nec ad quos tenderet, sciebat. Nã quod cæteri post maximos con flictus, etiam in summa desperatione rerum non faciunt, id isti fecisse Annibalem in tanta spe, ita florente exercitu uo lunt: quo quid ineptius dici potest? At quod de solitudine atq; asperitate locorum dicunt, apertius etiam mendaciũ indicat: neque enim referunt, ut Galli Rheni accolæ, non semel, neq; bis ante id tempus in Italiam uenerint, neq; ut olim cum magno exercitu superatis alpibus in subsidium

Cisalpin

Ciſalpinorum contra populum Romanum uires aduoca=rint: neq; ut ipſis etiam in Alpibus multorum hominum gens habitet: ſed hæc omnia ignorantes, deum quendam, inquiunt, apparuiſſe Annibali, iterq; mõſtraſſe. Quò fit, ut Tragœdis potius, quàm hiſtoricis ſimiles uideantur. Nam ut illi frequenter dramata ſua aut dijs aliquibus, aut machinis terminant, quòd falſa, irrationabiliaq; princi=pia ſumpſerunt: ita hi rerum geſtarum ſcriptores ſimile quiddam patiuntur: & , dum falſa ſumunt exordia, tandẽ ad deos aliquos, ſiue heroas cõfugere coguntur. Nam quî fieri poteſt, ut ex falſis initijs ueri fines ſequantur? Aqui Annibal nõ talem ſe, qualem hi tradunt, ſed callidũ ſimul ac prudentẽ ducem præſtitit. Quippe & fertilitatem re=gionis, ad quam feſtinabat, & incolarum aduerſus Ro=manos odium diligentiſſime ſcrutatus eſt, & in aſcenſu Alpium, quod aſperum difficileq; iter erat, duces habuit accolas locorum, quos iam ad bellum contra Romanos in ſententiam ſuam traxerat. Quibus de rebus nos quidem eo audacius ſcribimus, quòd & ab his didicimus, qui ea tempeſtate rebus interfuerunt: & ea loca ipſi uidimus, ob eam ſolummodo cauſam eò profecti, ut Alpes conſpicare=mur. P. Scipio cõſul Romanus triduo pòſt, quàm Cartha giníenſes à ripa Rhodani mouerant, ad caſtra hoſtium a=nimo præliandi profectus, ubi deſerta munimenta uidet, obſtupefactus aliquandiu conſtitit. Quippe ſibi perſuaſe rat hoſtem nunquam per ea loca in Italiam facturũ iter, cum ob aſperitatem uiarum, tum ob incolentium Barba=rorum multitudinẽ. At ubi audaciam Carthaginienſium perſpexit, extemplo ad mare, ac naues reuerſus, conuoca=ri copias iubet, & fratrem quidem in Hiſpaniam, ne ea pars nuda præſidio foret, cum parte copiarũ mittit. Ipſe

rursus in Italiam reuertitur, facilius per eum modum, tutiusq; descendenti ab Alpibus Annibali occursurus. Annibal quartis castris ad Insulam peruenerat, locum & multitudine hominum, et fertacitate regionis prædiuitem. Cui propterea Insulæ nomen inditum, quòd ibi Arar, Rhodanusq; ex Alpibus decurrentes aliquantum agri amplexi, defluunt in unum, faciuntq; insulam & figura, & magnitudine similem ei, quæ in Aegypto Delta appellatur: nisi quòd illic latus unum mare efficit, cum quo duo amnes cõiunguntur: hic uerò difficiles, atq; asperi montes, & plane inaccessi. Eò cum applicuisset Annibal, reperit duos fratres inuicem de regno dissidentes, & utrunq; iam alteri cum exercitu oppositũ: uocatusq; ab eo, qui natu grandior erat, rogãte, ut sibi paternum imperium restitueret: haud minus paruit, peropportunum id rebus suis fore arbitratus. Excluso igitur fratre minore, imperioq; maiori tradito, non solum commeatum, rerumq; omnium copiam ob id meritum tulit, uerumetiam arma omnia renouata, & additæ uestes, quas infames frigoribus Alpes præparare cogebant. Præterea quod maximum fuit, comitante cum exercitu rege per Allobrogum regionem integris omnibus copijs ad Alpes usq; perductus est. Ita cum intra decem dierũ spatium à Rhodano profectus, circiter octingenta stadia confecisset, conscẽdere Alpes cœpit, ubi mox maxima pericula oblata sunt. Nam quandiu campestri itinere progressi Carthaginienses fuerant, duces Allobrogum cum bona pace transire omnes permisere, partim equites ueriti, partim præsidium comitantium Gallorum. Vbi uerò & illi domum reuersi, & hi loca aspera, difficiliaq; conscendere cœperunt, congregata Allobrogum multitudo ingens, opportuna præoccupat loca, per quæ

necessa

necessario transire Annibalem oportebat. Qui si in ualles occultiores insedissent, coorti repente in pugnam, magnam profecto stragem Carthaginiensibus dedissent. Sed nisi procul ab Annibale non tam hostibus, quàm sibijpsis obfuere. Etenim cum aspexisset Annibal opportunissima quæque loca tenere Barbaros, consistere signa iussit, castris'que inter confragosos, ac præruptos saltus locatis, quosdam ex Gallis, quos secum habebat, ad uisenda loca, explorandam hostium intentionem, atq; omnem apparatum præmisit. Per quos cum comperisset, hostes interdiu tantum in his locis consistere, nocte uerò in propinquam urbem ad sua quenq; tecta dilabi, tali consilio usus est. Prima luce apertè cum omnibus copijs subijt tumulos, tanquam ui interdiu per medios hostes erupturus. Cum uerò hostibus appropinquasset, castra eo in loco diligentissimè muniuit. Tum ubi primum facta nocte digressos tumulis montanos sensit, plurimis ignibus accensis maiorem partem exercitus ibi reliquit. Ipse cum expeditis, acerrimo quoque milite raptim angustias euadit, & in ijs tumulis, quos hostes tenuerant, consedit. Quo facto, ubi primum orta luce, id cōspicati sunt Barbari, immobiles parumper constitere. Deinde uidentes iumentorum equitumq; multitudinem in angustijs omne agmen turbare, quicquid eis terroris adiecissent, satis fore ad peniciem arbitrati, per inuias rupes diuersis è locis concurrunt. Tum uerò non tam ab hostibus, quàm ab iniquitate locorum, Carthaginienses oppugnabantur, equis maximè, iumentisq; ingentem stragem hominū, ac rerū facientibus. Nam cum præcipites, & dirutæ utrinq; angustiæ forent, multa iumenta ex immensa altitudine cum sarcinis instar maximæ ruinæ deciderūt. Siquidē icti, aut uulnerati equi, partim terrore,

partim

partim dolore uulnerum consternati, incredibilem turbationem in tanta locorum angustia faciebant. Quæ conspicatus Annibal, cum nullam in fuga spem salutis repositam intelligeret, iumentis, qui sarcinas ferebant, amißis, ex superiore loco cum his, quos secum per noctem tenuerat, ingenti impetu decurrit. Quo facto, etsi magnam partem hostium fuderit, tamen è suis quoq; multos interemit. Siquidem auctus ex utrisq; tumultus, multos paßim præcipites faciebat. Tandem igitur Allobrogibus partim inter certandum interemptis, partim turpißime fugatis, Annibal quod reliquum fuit impedimentorum, atq; equitum, uix, & non sine graui labore traduxit: coactisq; copiarum suarum reliquijs, ad castellum, unde Allobroges exierant, profectus, quod uacuum custode erat, nullo negotio cepit. Id ei magnam, non solum in præsens tempus, sed etiam in futurum rerum necessariarum cõmoditatem præstitit. Nam in præsentia quidem magnam equorum, atq; iumentorum multitudinem, præterea etiam captiuorum tulit. In futurum uerò frumẽto ac pecoribus per triduum exercitũ aluit. Et, quod fuit pluris faciendũ, cæteros Alpium accolas perterruit, ne quid tale moliri in posterum auderent. Eo igitur in loco uno die quietem egit. Deinde cum copijs profectus, reliquis duobus diebus aliquantum uiæ cõfecit. Quarto dehinc die rursus in maximũ periculum prolapsus est. Ventum erat ad frequentem cultoribus alium inter montana populum. Hi ut dolo circumuenirẽt Pœnos, unà conspirauerant. Aduenienti igitur Annibali, obuiã procedũt, florẽtes capiti corollas gestantes. Quod ferè apud Babaros pacis, atq; amicitiæ signum est, quemadmodum apud Græcos caduceus. Annibal haud temere credendum Barbaris arbitratus, uoluntatẽ intentionemq;

eorum

eorum callidè perquirit. Hi placere sibi de captiuitate ciuitatis, & interitu aduersantium Gallorum responderūt, seq́; obedienter posthac imperata facturos, ut qui nec facere, nec pati iniuriam uelint, & ad fidem promissorum obsides se Annibali daturos pollicentur. Quod etsi diu Annibalem consilij dubium fecerit, suspicatus tamen hæc, si æquo animo accipiantur, mitiores fortasse Barbarorum animos facere posse: si uerò repudientur, eosdem apertè hostes sibi futuros: benignè illis respondendo, accipere se eorum amicitiam simulauit. Illi cum iam non solum obsides dedissent, uerum abunde subministrassent commeatum, & deniq; seipsos in Carthaginiensium manibus posuissent, tantum fidei ab Annibale meruerunt, ut ijs ducibus per loca difficilia uti non dubitarit. Cū igitur biduo iter fecissent, uentumq́; esset in angustiorē uallem, & ex parte altera iugo subiectam, Barbaris undiq; ex insidijs prorumpentibus, in tantum periculi Carthaginienses inciderunt, ut ad extremam penè perniciem peruenturi fuerint, nisi Annibal nondum satis fidei Gallorum credens, ac futura planè prospiciens, Elephantos, equitesq́; in primo agmine collocasset: ipse pòst cū robore peditū circunspectans solicitusq́; omnia, à tergo secutus esset. His enim ita in præsidio dispositis, minorē contigit cladem fieri. Et tamen ingens hominum & equorū, iumentorumq́; numerus perijt. Quippe hostibus imminens iugum tenentibus, & nunc saxa eminus in agmen deuoluentibus, nunc cominus frequenti ictu lapidum manibus ipsis percutientibus, in tantum periculum uentum est, ut necesse fuerit Annibalem noctem unam cum medietate copiarū sine equitibus atque impedimentis agere. Postero die iam segnius intercursantibus Gallis, cum equitibus atque impedimentis

mentis

mentis iunctus saltum superat, Barbaris quidem iam aperto bello minime occursantibus, sed latronum more, modo primum, modo nouißimum agmen infestantibus, prout uel tempus, uel locus opportunitatem faciebat. Magnum Carthaginiensibus usum Elephanti præbebant. Nam quacunque incederent, quia insuetis adeundi propius metus erat, eum locum tutum ab hostibus faciebant. Nono die in iugum Alpium peruentum est. Ibi biduo statiua habita, partim ut incolumes milites labore fessos reficeret, partim ut reciperet perditos. Eo tempore plures equi, pluraq; iumenta, quæ delapsa rupibus in præceps ierant, sequendo uestigia agminis, in castra peruenere. Iam nix ea omnia oppleuerat loca, occidēte Vergiliarum sydere, & fessos tædio tot malorum militum animos ueluti in desperationem adduxerat. Annibal id conspicatus, conuocatis militibus, hortari eos decreuit. Ad eā rem unam tantū occasionem habebat, propinquitatem Italiæ, felicitatem'que ostendere. Ea enim ita Alpibus subiacet, ut, si quis utrunq; cōsideret, ueluti arx totius Italiæ esse Alpes uideātur. Hāc igitur è promontorio, unde longe lateq; prospectus erat, ostentat: inde subiectos Alpibus circùm Padanos campos. Post hæc amicitiam incolentium eam regionem Gallorum commemorat. His uerbis recreatis paulisper militum animis, postridie eius diei deducere agmen cœpit. Nihil iam hostibus quidem, nisi per latrocinium tentantibus, sed non paucioribus ob locorum, niuiumq; asperitatem amißis, quàm in ascensu Alpium propter hostium incursiones fuissent. Nam cum natura locus angustus præceps'que foret, tum uerò recenti niue omnia usque adeo obruta, ut nullum prorsus uestigium callis appareret, neque sustinere se à lapsu poterant, & qui parum titubassent

tubassent

tubassent, continuò in præceps ferebantur. Verum hanc quoq; difficultatem æquo animo ferebant uiri tot iam malis ac laboribus assueti. Interea uentum ad rupem alterã, quam neque Elephanti, neq; iumenta pertransire poterant. Quippe angustam natura uiam recens terræ lapsus circiter ducentos passus angustiorem fecerat. Hic rursus turbari affligiq; multitudo cœpit. Dux Carthaginiensiũ principio per loca inuia, nec ante eum diem trita circunducere agmen conatus, quoniã iter id niues insuperabile faciebant, à proposito destitit. Sanè supra ueterem niuem intactam noua præsentis anni nix deciderat. In ea, quòd recens lapsa permollis erat, & nullam ferè adhuc altitudinem habebat, facile ingredientium pedes insistebant. Vbi uerò tot hominum, iumẽtorumq; incessu dilapsa erat, per nudam infrà glaciem, & fluentem eliquescentis niuis labem ingressi ambobus simul pedibus ruebant, quemadmodum in locis cœno lubricis, ac nullum recipientibus uestigium solet accidere. Et quod longe miserius erat, homines cum sistere in lubrico uestigium non possent, proni decidentes, ubi se uel manibus in assurgendo, uel genibus iuuare conarentur, tunc maiore impetu omnibus simul membris defecti per præcipitia uolutabantur. Iumenta uerò interdum quidem prolapsa glaciem secabant. Sed pressa oneris magnitudine, pedibusq; eorũ indurata glacie perstrictis, moueri postea inde non poterant. Tum Annibal iumentis atq; hominibus nequicquã fatigatis, omissa præsenti spe, castra in iugo montis collocat, ægerrime ad idipsum purgato loco. Dehinc multitudinem ad eam rupem qua una esse transitus poterat, mundandam hortatus, uix tandẽ cum maximo labore id peractum. Via igitur equis atq; iumentis uno die sufficienter parata, cõfestim eos tra

ducit

ducit, & in locis iam niuibus uacuis castrametatus ad pascua disponit. Numidas interim parare Elephantis uiam iubet. Hi uix triduo cum omni conatu belluas reduxerũt, & eas quidem propè fame consumptas. Nuda enim sunt iuga montium herbis atq; arboribus, quòd continuis rigeant niuibus, hyberno æstiuoq; tẽpore. Mediæ uerò conualles ab utroq; Alpium latere læta pascua, atq; apricas arbores habent, & humano cultu digniora loca. Annibal congregatis omnibus copijs, prosequi iter cœpit, & triduo pòst superatam quam memorauimus, rupem, in planum peruenit, magna parte exercitus amissa, partim ab hostibus fluminibusq; per totum iter direptis copijs: partim asperitate montiũ in transitu Alpium absumptis, neq; uiris solum, sed equis etiam, iumentisq; compluribus. Hoc tandem modo Italiam, quinto mense postquã Carthagine Noua discesserat, ingressus, Alpibusq; quintodecimo die superatis, circum Padanos campos, & Insubrum gentem audacißimè petit, ex Afris militibus superstites habens pedites circiter decem millia & ducentos: ex Hispanis ad octo millia, equitum ad summã sex millia. Hoc enim ipsemet in columna, in qua multitudo omnis sui exercitus descripta est, apud Lacinium testatur. Per eadem tempora (quemadmodum suprà diximus) P. Cornelius consul, fratre in Hispaniam cum exercitu ad resistendum Asdrubali misso, Pisas ipse cum paucis nauigauerat. Hic igitur facto per Tusciam itinere, & à Manlio, Atilioq; prætoribus accepto milite, quem aduersus Boios tenebant, ad Padum festinat, ut cum hoste nondum refecto, manũ consereret. Verũ nos quidem, quando & narrationẽ nostrã, & utriusq; populi duces, & bellũ ipsum in Italiã traduximus, antequam ad res in ea prouincia gestas ueniamus,

breuiter

breuiter nonnulla haud aliena ab hoc scribendi genere re ferenda existimauimus. Erunt enim fortasse, qui à nobis quærant, quomodo, cum Libycas, Hispanicasq; res pluribus superius uerbis attigerimus, nihil tamen dictum à nobis fuit, neq; de columnis Herculis, & quod inter Africã, Europãq; interiacet paruo freto, neq; de exteriori Oceano, rebusq; ad eum pertinentibus, neq; de Britannicis insulis, neq; de stanni, auriq;, & argenti copia, quorum metallorum Hispaniæ feracißimæ sunt: his enim de rebus multa, uariaq; inter se dißidentes, historici ueteres commemorant. A' nobis autem non ideo hæc omissa sunt, quòd ea ab historiæ lege aliena putaremus: sed eo consilio factum, ne in singulis partibus narratio nostra diuideretur, ne'ue audientes frequenter ab ipsa rerum gestarum serie auocaremus: iudicantes præterea huiusmodi res non diuisim, neq; præter propositum, sed suo loco ac tempore quàm uerißimè fieri poßit, commemorari oportere. Quam ob rem nemo admirari debet, si etiam in sequentibus libris, cum ad eiusmodi loca uentum fuerit, hanc partẽ prætermittemus. Id enim consulto à nobis fit, & ob eas, quas diximus, rationes. Si quis autem id protinus in singulis locis singulisq; partibus audire uelit, nescit se guloso conuiuæ merito comparari posse. Nam quemadmodũ ille, ubi primùm discubitum uenit, appositos singulos quosq; cibos degustans, neq; in præsentia uoluptatis aliquid capere, neq; in futurum utilitatis potest, quando nec saporem ullum perfectè sentit, & omnia simul congesta, stomachum, digestionemq; impediunt: ita qui hoc ipsum in legendis autoribus faciunt, nec præsens aliquam percipiunt uoluptatem, nec utilitatis quippiam retinent in posterum. Quòd uerò hæc potißimum pars historiæ præter cæteras omnes

ueriori correctione egeat: cùm ex pluribus alijs, tum ex eo maxime liquet, quòd omnes ferè antiqui scriptores cognati, situs & proprietates extremarum orbis regionum referre, multis in locis longe aberrarunt à ueritate. Proinde non casu, nec præter intentionem, sed consulto contra eos dicendum: neq; reprehendendi ignorationem eorum gratia, sed potius laudandi, corrigendiq;. Quippe quos non dubitamus, si hac tempestate fuissent, ipsos errorem suum fuisse emendaturos. Siquidem superiori ætate raro quispiam inter Græcos reperiri potuit, qui extremas orbis partes scrutatum proficisci quiuerit, ob periculosum atq; insuperabile iter. Multa enim ac penè innumerabilia mari terraq; pericula erant. Quòd si quis uel necessitate actus, uel sponte extrema orbis petijsset, haud tamen facilè erat locorum situm, resq; in his partibus indagatiōe dignas perquirere, quòd partim efferatis Barbarorum nationibus occupabantur, partim loca deserta & uastæ solitudines erant. Adde, quòd rem longe etiam difficiliorem diuersitas linguarum faciebat. Neq; enim petere quippiam, neq; discere haud se inuicem intelligētibus licebat. Nec minus laboriosum erat res uisas modestè postea referre, singulis quibusq;, ut res nouas augendo mirabiliores facerent, non parum à ueritate recedentibus. Quapropter, si non solùm difficile, sed penè impoßibile fuit, ante hoc tempus ueram huiuscemodi rerum historiam haberi posse, nequaquam succensendum est antiquis rerum gestarum scriptoribus, si quid uel omiserint, uel deliquerint. Quin potius quòd inuestigare aliquid potuerint, laudandi sunt, atq; admirādi. Nostra uerò ætate cùm & Alexandri Macedonis uires in Asia, & in reliquis orbis partibus Romanorum imperium cuncta nobis terra mariq; accessu

facilia

facilia fecerint, liberatis præsertim hominum animis bellorum cura, studioq; atq; ambitione publicarum rerum, ex quo maxima scrutandæ, indagandæq; in huiusmodi rebus ueritatis opportunitas accidit: profectò operæpretiũ foret diligentius ueriusq; ea inuestigare, quæ maiores nostri ignorauerunt. Quod nos quidem omni studio conabimur facere, cùm primum opportunum huic rei locum nacti erimus. Nihil enim nobis iucundius accidere potest, quàm si intellexerimus studiosos huiusmodi rerum nostra opera ueritatis compotes fieri: cùm præsertim non aliam ob causam tot labores atq; pericula in peragranda Africa, & Hispania, præterea etiam Gallis, & hæc omnia circuncunte Oceano, susceperimus, quàm ut ueterum scriptorum ignorantiam emendantes, eas orbis partes hominibus nostris quàm notißimas faceremus. Nunc uerò propositi nostri memores ad prælia, quæ inter Romanos, Carthagi uiensesq; in Italiam sunt, reuertamur. Quantæ igitur copiæ transgresso in Italiã fuerint Annibali, superius ostensum. Post descensum alpium in ipsis montium radicibus castrametatus, principio reficere exercitum cœpit. Erat enim non solũ longo labore ascendẽdi, descendẽdiq;, præterea inauditis locorũ difficultatibus fatigatus, uerũetiã ex inopia cõmeatus, & corporũ illuuie ac tabe squalida diuturna maciẽ contraxerat. Pleriq; ex inopia & labore intolerabili prorsus defecerant. Neq; enim per tot millia passuum, perq; loca adeo aspera ac difficilia uehere tanto exercitui necessariã stipẽ licuerat: & si quid erat uectũ, maiori ex parte cũ iumentis perierat. Quo factũ erat, ut qui paulo antè à Rhodano cũ triginta octo millibus peditum, equitũ uerò circiter octo millibus discesserat, ei nunc uix medietas eiusmodi copiarum superstes foret. Horum

corpora ex longa fatigatione ueluti efferata erant. Quod cùm dux Carthaginiensiũ animaduertisset, peropportune in recreãdis animis, corporibusq; non solùm militum, sed etiam equorũ reficiendis omne studiũ adhibebat. Post hæc cum exercitu profectus, Taurinos proximæ gẽtis (hi tum forte aduersus Insubres bellũ mouerant, neq; satis credere fidei Carthaginiensium uidebantur) primò in amicitiam, societatemq; prouocare tentauit: deinde cum id parũ Taurinos moueret, ualidißimam eorum ciuitatem adgressus, triduo expugnauit. Interfectisq; aduersæ partis hominibus, tantum prope ea loca habitãtibus Barbaris terrorem iniecit, ut mox omnes se sponte Carthaginiensibus dediderint. Cæteri uerò Galli Padi accolæ libẽter se, uti principio statuerant, Annibali iunxissent, ni eos defectionis tempus opperientes, subitus Romani Consulis aduentus oppreßisset. Porrò ea re commoti, quietem agebãt. Nonnulli se exercitui Romanorum comites addiderant. Quæ conspicatus Annibal, haud cunctandum amplius, sed procedendum, audendumq; aliquod præclarum facinus existimauit, quo reliquos ad sequendas Carthaginiensium partes audaciores faceret. Interea hæc animo uersanti nunciatur, P. Scipionem Padum iam cum exercitu transgressum, nõ longè abesse. Id principio ueluti parum credibile cõtempsit, ut qui meminerat, eum à se paucis antè diebus in Gallia prope Rhodani ostia relictum: à Maßilia uerò in Tusciã transitum longum, ac perdifficilem esse intelligebat: similiter à mari Tusco per Italiam usq; ad alpes asperrimum, ac uix exercitui peruiũ iter. Verùm cùm id certius multis tandem rem nunciantibus comperisset, industriam ac celeritatem Consulis maximè admiratus, obstupuit. Nec minori sane admiratione affectus Consul: nam

cùm

cùm Annibalem existimasset, haud ausurum cum alienigenis copijs Alpibus iter facere, aut si id foret ausus, manifestè in itinere periturum: postquam eum non solùm transcendisse alpes incolumem, uerum etiam aliquas Italiæ ciuitates expugnasse comperit, uix satis admirari audaciam hominis potuit. Romani quoq; simile quiddam ea tempestate paßi fuere. Hi ultimo loco de excidio Sagunti audiuerant. Quam ob rem, factis comitijs, duo Consules creati, eorum alter in Aphricam, ad inferendum Carthagini bellum, alter in Hispaniam aduersus Annibalē missus fuerat. Tum uerò repente ad eos perlatum, adesse cum exercitu Annibalem, & iam ciuitates quasdam in Italia obsidere. Quo nuncio adeo obstupefacti, perculsiq; sunt, ut statim Lilybæum ad Sempronium miserint aliquos, qui aduentum hostium in Italiam significarēt, hortarenturq;, ut dimißis prouinciæ rebus, suis ferre suppetias maturaret. Sempronius ea re audita, extemplo dimisit classem, & ut cursum in Italiam teneret, imperauit. Pedestres uerò copias Tribunis militum dedit: præstituta die, qua omnes simul conuenire Arimini deberent. Ea est ciuitas in littore Adriatici sita, ubi Eridani planicies terminat, ad Meridiem spectans. Per hunc modum rebus ex omni parte motis, cùm omnia accidisse præter spem atq; opinionem omnium uiderentur, se quisq; ad futura omni studio præparabat. Iam propè in conspectu erant Annibalis, Scipionisq; exercitus, & Dux uterq; adhortari suos pro conditione temporum nitebatur. Annibal principio circūduci ad spectaculum omnem multitudinē iubet. Tum captiuos omnes montanos in medio uinctos constituit. Hi partim diutino labore uiæ squalidi, & inculti erant: partim Ducis opera macie supra modum confecti. Is enim, ut quod

animo conceperat, perficere melius posset, grauißimas eis cõpedes adhibuerat: tum fame propè ad extremũ afflixerat: postremò detractis tunicis cædi loro miserabiliter fecerat. Positis igitur in medio captiuis, Gallica arma ante pedes eorum proijcit, qualia se induere Gallici Duces in singulari certamine consueuerunt. Addit equos, sagosq; multiplici arte perfectos. Hinc captiuos rogat, qui eorũ singulari certamine contendere inuicẽ uelint? uictori præmium ea, quæ suprà diximus, munera proponit: uicto, ut defunctus uita præsentium malorum liberetur angustijs. Cum omnes ad unum paratos se ad pugnam magna uoce proclamarent, Annibal deijci sortes facit, & quos sors tetigerat, armatos in pugnã iubet descendere. Id audientes captiui, eleuatis quisq; in cœlũ manibus, Deos, ut se in id certamen legerent, precari. Deiectis igitur sortibus, ij, quos fortuna in id certamen legerat, incredibili efferri lætitia, cæteri mœsti, solicitiq; esse. Vbi uerò pugnatũ erat, qui supererant ex captiuis, nõ minus morientis, quàm uictoris fortunã laudabãt: ut qui multis eum maximisq; miserijs, quibus ipsi adhuc uiuentes premebãtur, liberatum esse intelligebant. Idem habitus animorum inter Carthaginienses erat. Facta nanq; comparatione inter uiuẽtium adhuc calamitatẽ, eosq;, qui alacriter dimicando bene occiderant, horum quidem miserabantur: illorũ uerò fortunam præcipuè probabãt. Cùm igitur Dux Carthaginiensium Annibal, eiusmodi spectaculo affectos multitudinis animos intellexisset, confestim concionẽ ingressus: Idcirco se, inquit, captiuorum eiusmodi spectaculũ in præsentia præbuisse, ut alienæ sortis exemplo in æstimanda fortuna sua uterentur: simile nanq; ipsis certamẽ, similia tempora fortunam attulisse, præmia etiam similia proposita. Necesse enim, uel

enim, uel uincere Carthaginienses, uel mori, uel uiuos in potestatem hostium uenire. Si uincerent, non equū, aut sagum præmia habituros, sed omnium mortaliū beatißimos futuros esse, felicitate Romanorum adepta. Si uerò inter certandum fortiter mortē oppeterent, omniū eos malorū expertes. Quòd si uicti cupiditate, fortaßis diuturnioris uitæ fugæ se cōmitterent: uel alio modo uiuendū sibi statuerent, omne genus miseriæ & calamitatis experturos. Neminē esse adeo rationis inopē, qui, si longitudinem emensi itineris, si multitudinē commissorum in uia præliorū reuocet in memoriam, tot præterea uiarum amphractus, tot fluminum insuperabiles meatus contēpletur, speret se aliquo modo incolumem in patriam reuerti posse. Quam ob rem oportere eos omni spe fugæ abscissa, quē animum in alienæ sortis exemplo pauloante habuerant, eundem mox in rebus suis retinere. Nam quemadmodū illic & uictoris & morientis fortunam laudabant, superstitum uerò conditionem putabant miserrimam: ita de se ipsis iudicari, censeāt oportere. Omnes igitur magno fortiq; animo certamen debere ingredi, ueluti præclarißimam uictoriam adepturos: aut, si id infesta Carthaginiensiū rebus Fortuna neget, in acie fortiter morituros. Victis spē ullā salutis repositā haudquaq̄ putandū esse. Si eo animo in prælium descenderint, proculdubio & uictoriā & salutē cōsecuturos. Quippe neminē unquā ea mente, uel spōte, uel impulsum necessitate pugnasse, quin uictoriā ab hostibus reportarit. Id uerò tū maximè facile factu fore, cùm hæc ipsa hostibus cōtraria eueniunt, uti nūc Romanis accidit, quibus nō parua spes est rebus haud ꝓsperè gestis, suo agro, suaq; terra ꝑ tuta ac pacata itinera fugiēdi. His adhortationibus cū militū animi ad certamē accensi essent, & comparatio

pPp 4 Ducis

Ducis grata omnibus fuisset, Annibal laudatos in præsentia milites dimittit, & ut sequenti die cum prima luce omnes adsint, iubet. At P. Scipio Consul, cùm iam traiecto Pado castra ad Ticinum amnem mouisset, quos ad opus faciendum aptos norat, construere pontem iubet: reliquos in concionem aduocatos pro tempore hortatur. Multa principiò locutus est de maiestate populi Romani, ac maiorum suorum rebus gestis, sed quæ in præsens tempus attinebant, ferme hæc fuere: Oportere eos, inquit, etiam si nullam in præsentia cum hostibus uirtutis experientiam fecissent, tamen hoc ipso, quòd cum Carthaginiensibus bellaturi forent, spem uictoriæ certam habere: neq; putare, ausuros illos cum Romanis congredi, à quibus toties priori bello terra mariq; superati fuerat, quibus tanto tempore tributa pependerant, quorum imperium tot annis fuerant experti. Iam uerò quandoquidem præsentium etiam uirorum periculum fecissent, eos ne inspicere quidem ora Romanorum ausuros, quid in posterum sperandum foret, omnes cernere. Sanè Romanos equites, cum nuper in Gallia cis Rhodanum Carthaginiensium equitibus obuiassent, non solum discessisse incolumes, uerumetiam hostes turpi fugæ cõmissos usq; in castra persecutos esse: Annibalem, omnemq; Carthaginiensium exercitum, simul ac Romanorum præsentiam cognouerunt, in modum fugientiũ raptim discessisse, & secus, quàm statuerãt, trementes pauidosq; per Alpes fecisse iter. Atqui adesse nũc Annibalẽ, duabus partibus equitũ peditumq; in transitu Alpium amißis, residuũ adeo labore, fame, frigore, squalore cõtusos ac debilitatos, ut uix sustinere se poßet. Eodẽ modo equos quoq; magna ex parte amissos, si qui superfuerant, labore atq; itinere cõfectos penitus inutiles esse. Proinde

satis fore

*ſatis fore Romanis, ſi ſe tantum hoſtibus oſtendant. Quin etiam audaciores ſua præſentia fieri non immerito debere, qui neq; claſſem, & commiſſas ſibi res Hiſpanicas reliquiſſet, neq; tanta celeritate, tanto maris, terrarumq; circuitu eò ſe cõtuliſſe, niſi & patriæ perneceſſarium id fore, & uictoriam ſibi indubiè partam intellexiſſet. Hac oratione excitatis militum animis, cùm ſe omnes ad præliũ alacri animo paratos oſtenderent, Scipio ſolertiam ac promptitudinem eorũ laudans, dimittit, hortatus, ut corpora curarent, & ſimul ac uocarentur, præſtò cum armis eſſent. Poſtridie eius diei uterq; Dux per ripam fluminis ad partem Alpiũ cum exercitu procedit. Romani amnem ad læuam habebant, ad dexteram Carthaginienſes. Cùm uerò inſequenti die per exploratores proximos eſſe exercitus cognouiſſent, utrumq; agmen conſtitit. Tertio die ambo Imperatores cũ omni equitatu, Scipio etiã cũ iaculatoribus, aduerſum ſe proficiſcuntur, quo ex propinquo copias, quãtæ, & cuius generis eſſent, ſpecularentur. Simul ac uerò appropinquare inuicẽ cœperũt, & ex inceſſu tot hominũ equorumq; ingẽs in altũ puluis euectus, repente prælio ſe expediunt. Scipio iaculatores, & Gallos equites in fronte locat, reliquos in ſubſidijs diſponit. Annibal uerò firmatos equites in mediũ accipit, utrunq; cornu Numidis firmat. Ita cum exercitus uterq; alacri animo prælium inire cœpiſſet, uix ſublato clamore, iaculatores ne uno quidẽ emiſſo telo fugiunt, & inter ſubſidia ad ſecundam perueniũt aciẽ. Inde equitũ certamẽ erat: utrinq; magnis animis agebatur, pugna aliquãdiu anceps extitit. Erant equitibus interempti pedites militis uel equo lapſi * uel inter ea tantũ, ubi ſuos primi circunuẽtos uiderant, ex equis deſiliẽtibus. Inter hæc Numidæ perio * circuitu*

 à tergo

à tergo egrediuntur. Iaculatores, qui principio impetũ equitum effugerant, nunc à Numidis undiq; circũuenti funduntur, prosternũturq; cateruatim. Ii quoq;, qui in prima acie aduersus Carthaginienses dimicabãt, multis ex suis, pluribus è Carthaginiensiũ numero interfectis, tandẽ occursantibus à tergo Numidis referunt gressum, pleriq; eorum paßim fugiunt: alij uulneratum Consulem in medium agminis accipientes, confertis equitibus se reducunt in castra. Hinc confestim Scipio iußis militibus silẽtio insequi, castra ad pontem, quem supra Padũ fecerat, ducit, ut sine tumultu atq; periculo traijceret copias. Nã cùm cerneret campos, qui circa Padum sunt, patentes latosq; esse, Pœnum lõge equitatu meliorẽ, se uerò uulnere, quod acceperat, grauatum, tutius fore existimauit, si exercitum omnem, antequam hostis insequeretur, traduceret. Annibal aliquãdiu pugnare Romanos cum pedestribus copijs duxerat. Vbi uerò eos relictis castris ad ripam Padi, ubi pontem parauerat, fugisse animaduertit, haud segniter insecutus est. Extrema pontis iam resoluta erant, custodes uerò loci adhuc in ripa morabantur. His numero circiter sexcentis extemplo captis, Annibal cum reliquam multitudinem longius proceßisse intelligeret, conuersus rursum in castra redijt, maturè perquirens locum, qui faciendo ponti aptus uideretur, quo uix post biduum cõperto, iungendo ratem flumini pontem facit. Tum traijciendi exercitus curam Asdrubali tradit. Ipse interea dat operã audiendis Gallorum legationibus, quæ uariæ è locis propinquis ad eum confluxerant. Quippe simul ac uulgari fama cœpit, fusos à Carthaginiensibus Romanos, propinqui omnes Galli, sicuti ab initio statuerant, iungere se Annibali maturabant. Quos Pœnus humanè amplexus, traiectis omni

ctis omnibus copijs per ripam fluminis diuerso, quàm antea, itinere procedit, sperans se per hunc modum facilius iungi cum hostibus posse. Scipio Placentiam (ea erat Romanorum colonia) traductis copijs, simul curandis uulneratorũ corporibus intendere, simul quo loco traduci exercitus posset, cogitare. Annibal tertio postquam Padum traiecerat die, sex millia passuum à Placentia castra communiuit, & in cõspectu hostium directa acie, potestatem pugnandi fecit. Auxiliares Galli, qui cum Scipione erãt, potiores Carthaginiensium spes cernentes, statuto inter se tempore defectionis, consilium ineunt, & nocte intempesta, cùm omnes sopore detentos animaduertissent, in suisq; tentorijs armati, ubi præstitutum tempus aduenit, exeunt: obuiosq; sibi Romanos magna ex parte cædunt, reliquos obtruncant: ad extremum cæsorum ceruicibus abscissis Carthaginienses adeunt, numero ad duo millia peditum, equites ferè ducenti. Quos Annibal benignè susceptos, & spe ingentium donorum accensos, in suas quenq; ciuitates dimisit, quo res hactenus gestas indicarent, suosq; ad societatem cum Carthaginiensibus ineundam hortarentur. Videbat enim iam penè omnibus necessario fore defectionẽ, tanto à suis ciuibus facinore in Romanos patrato. Adhæc & Boiorũ legati aduenerant, dedentes Annibali Triumuiros, quos à Romanis ad diuidẽdos agros missos ab his per scelus captos supra memorauimus. Annibal eorũ beneuolentia laudata, dat simul, accipitq; societatis, atq; amicitiæ fidem, Triumuiros restituit, ut per eos, sicuti statuerãt, suos recipere obsides ualerẽt. Scipio, nõ tã proditione supradictorũ Gallorũ, ac militũ suorũ cæde turbatus, quàm quòd ex eo defectionẽ totius Gallicæ gentis iamdiu populo Romano infensæ secuturã

gras esse rebantur. Quam ob rem reuerso in Italiam T. Sempronio, ac per urbem Romam trãseunte, omnes eum palàm ad suscipiendum cum Carthaginiensibus prælium hortati fuere. Sempronius Ariminum profectus, copias omnes, quæ ibi, uti fuerat iussum, ex Sicilia conuenerant, accipit. Inde facto ad Trebiam itinere, cum collega coniungitur. Hic exercitum longo labore itineris fessum, ut qui è Lilybæo quadraginta continuis diebus pedestri itinere Ariminum peruenerat, reficit, necessaria ad prælium capessendum omni studio parat. Ipse anxie Scipioni assistit, discendo quæ hactenus acta essent: quid posteà agendum foret, consulendo. Per idem tempus Annibal Clastidium oppidum, quo magnum frumenti numerum congesserant Romani, per insidias capit, Brundisino præfecto præsidij pecunia corrupto. Vbi militibus, qui præsidio præerant, frumẽtoq́; omni potitus, hoc quidem in præsentem necessitatẽ utitur, illos uerò secum incolumes ducit, ut fama clementiæ uulgata, cæteri se in posterum liberius Carthaginiensibus dederent. Proditorem quoq; summis honoribus afficit. Post hæc cùm comperisset Gallos, qui partũ id quod inter Trebiã, Padumq́; agri est, incolebãt, secum societate iunctos, missis ad Duces Romanorum legatis, ab his quoq; amicitiam petisse: ut in duorum potentum populorum certamine per ambiguum fauorẽ utriusq; gratiã sibi conciliarent: ira simul atq; indignatione percitus, duo millia peditũ, & circiter mille equites Numidas, Gallosq́; inter se mistos grassari per eorum agrum populabundos iubet. Quibus peractis, ingẽtiq́; abacta præda, Galli e uestigio missis ad Consules legatis, orant auxilium. Sẽpronius, qui iamdiu causam cõserendi prælij dari sibi cupiebat, eam tunc occasionẽ nactus, magnã partem

equita-

*equitatus sui, mille peditum iaculatoribus admistis, trans
Trebiam mittit. Hi Gallos incompositos, inopinatosq;
adorti (quippe de diuisione prædæ ortum inter eos certa-
men erat) ingentem terrorem, cædemq; ac fugam usq; ca-
stra hostiũ fecere: unde effusa confestim eorum, qui castris
præerant, multitudine, & instauratis Gallorũ uiribus, da
re terga coacti, reuertebantur in castra. Quod cernens
Sempronius, equitatu omni ac iaculatoribus in subsidium
suorum emissis, & rursus cedere Gallos, & in tutum se re
cipere coëgit. Annibal, etsi continuè erat ad dimicandum
promptus, non tamen quacunq;, etiam leui occasione sum
pta, sine maturiori consilio descendẽdum in prælium ar-
bitrabatur. Quam ob rẽ prudentissimi Ducis officio fun-
ctus, receptui canere iussit, suosq; in præsentia intra ual-
lum continuit. Romani quoq; aliquandiu nequicquam la
cessitis hostibus, in castra rediere, paucis ex suis amissis,
Carthaginiẽsium uero quàm plurimis trucidatis. At Sem-
pronius re prospere gesta, hilaris, atq; elatus animo, de
summa totius rei simul decernere cupiebat, occasione ma
ximè uertendæ in se unũ gloriæ, dũ æger collega erat. Igi
tur consilium suum Scipioni aperit. Illi nondum agendæ
rei tempus uidebatur, uerũm differendũ censebat esse præ
lium, ut nouus Romanus miles interea exercitatior fieret,
ut Galli protractis lõgius rebus, ut est gens leuis, atq; in-
fida, à Carthaginiensibus deficerent: deniq; ut ipse, quem
modò uulnus inutilẽ faciebat, interesse possit. Sẽpronius,
etsi uera loqui Scipionem intelligebat, tamen ambitione
stimulatus, ne uel ille interesset, uel bellum in nouos Con-
sules (erat enim comitiorũ tẽpus) differretur, omnino so-
lus cõmittere præliũ decreuit. Annibal (erat enim eiusdẽ,
cuius Scipio, sententiæ) intentus solicitusq;, occasionem*

prælij

prælij quærebat, dum fides Galloru̅ integra foret, du̅ Tyro hostiu̅ miles, dum melior ex Ducibus uulnere inutilis, dum suus exercitus ad res gere̅das recens: nihil tantopere ueritus, quàm ne pugnā detrectātibus hostibus, tempus terere cogeretur. Nec iniuria, nā ducenti per alienā patriā exercitu̅, & magnas res molie̅ti, unus modus salutis erat, socios in fide retinere. Cùm igitur Sempronij desyderium animaduerteret, auide se ad pugnam parabat. Erat in medio duorum exercituum locus quidam planus, atq; campestris, sed ad strue̅das insidias aptissimus. Habebat enim prealtum riuu̅ utrinq; clausum ripis, & circà uirgulta uepribusq; obsitu̅. Eum cùm primu̅ circunuectus Annibal oculis perlustrauit, tendere hosti insidias statuit. Enimuero Romani syluas ob freque̅tes in ijs regionibus Galloru̅ insidias suspectas habebant, cāpestribus tātùm, atq; apertis locis freti, ignorabāt sanè planicie̅ ad tegendos, tutandosq; insidiatores interdu̅ syluis opportuniorem esse. Siquide̅ & delonge prospicere aduenie̅tes hostes licet, & latebras interim necessarias habet. Nā & inuentus riuus cum breuibus ripis, & calami, & herbæ palustres, & uepres, aliaq; huiusmodi multa nō solùm pedite̅ tegere, uerùetiā equite̅ sæpenumero possunt, si quis fulgentia magis arma parumper supina ponat, & galeas, aut in ijs emine̅tes cristas capiti detractas cōtegat. Annibal igitur prædicto, quibus uidebatur, futuro certamine, cu̅ omneis alacres reperisset, cœnātibus cæteris militibus, uocari ad se facit Magone̅ fratre̅, singulari uirtute atq; audacia iuuene̅, & ab ineunte æuo in rebus bellicis educatu̅. Huic addit equites centum, & totide̅ pedites, ex omni exercitu electos. Quos, simul ac refecti cœna essent ad te̅toriu̅ uocatos pro tempore hortatur, & quid facere eos uelit, ostendit. Iubet

præterea

præterea ut singuli nouenos sibi ex turmis, manipulisq́; similes sui eligant, & ad certũ locũ castrorũ omnes cõueniãt. Hi sedulo mãdata Ducis peregere. Ita Mago cũ mille equitibus, ac totidẽ peditibus, accepto itineris duce, & ab Annibale quid agendum foret edoctus, ad insidiarum locum peruenit. Annibal prima luce Numidas equites laboris apprimè patientes uocari ad se iubet, quibus pro tempore adhortatis, oblatisq́;, si fortiter fecissent, muneribus, consilium aperit. Transgressos Trebiam flumen, obequitare iubet hostium portis, iaculandoq́; lacessere ad pugnam hostem, cupiens eum imparatũ, improuidumq́;, &, quod plurimi faciebat, nondum pransum aggredi. Cæteris deinde Ducibus similiter ad prælium hortatis præceptum, ut prandere omnes suos iuberẽt, armisq́; atq; equis instructos prælij signum expectare. Sempronius simul ac appropinquare hostes aspexit, primùm omnem equitatũ, deinde sex millia iaculatorum, postremò omnes copias in hostem eduxit, ueluti de omni re uno tempore certaturus, ut qui & multitudine copiarum, & pridie initi certaminis felici exitu fretus, uictoriam sperabat Romanorum fore. Erat tum forte brumæ tempus, & niualis ac præfrigidus dies. Adhæc tumultuariè eductis militibus, atq; equis, nullo capto antè cibo, parum caloris inerat. Itaq; milites Romani, qui principio prompti, atq; alacres erant, ubi flumen ingressi, ob auctam nocturno hymbri aquam, pectoribus tenus madidi exiuere, usq; adeo rigore primo, deinde procedente iam die fame, affligi cœperunt, ut uix tenendorum armorũ potentia militibus foret. Carthaginienses interim, ignibus ante tentoria factis uncti, ciboq́; per ocium refecti, instructos, paratosq́; equos habentes, mandatum Ducis expectabãt. Annibal uerò ad omnia intentus,

tentus, et peruigil, ubi trāſgreſſos flumē reſpexit hoſtes, locatis ante ſigna Balearibus, *ac leuis armaturæ militibus, numero ferme octo millibus, copias in aciem educit, prægreſſusq́; à caſtris circiter mille paſſus, pedites qui numero ad uiginti millia inter* Hiſpanos *atque* Aphros, *mixtis* Gallis *erāt, in cornibus circunfudit, equites etiam in utrūq; cornu diſtribuit.* Ii *cum ſocijs, quos propinquæ* Galliæ *ciuitates miſerant, ultra decem millia erant.* Hinc Elephanti *à cornibus in utrāq; partem conſtituti.* Tum Sempronius *ſigno receptui dato, equites reuocat, ne incaute perſequētes à reſiſtētibus ſubito* Numidis *exciperentur.* Eſt *enim hic* Numidarū *mos, ut primo ſtatim cōgreſſu dantes terga paßim fugiant: mox uerò, ubi uiſum fuerit, ſiſtant rurſus, hoſtemq́; incredibili audacia ac robore aggrediātur.* Hinc *pedites ſecūdum* Romanorū *morem diſponit.* Hi *ex* Romanis *quidē circiter ſedecim millia, ex ſocijs uerò* Latini *nominis ad uiginti millia erant.* Quippe *perfectus apud eos numerus copiarum, ubi de ſumma rerū agebatur, conueniebātq́; ſimul duo* Conſules, *ex tot millibus cōſtabat.* Poſt *hæc ad tria millia equitum in utroq; ponit cornu.* His *ita diſpoſitis, in hoſtē graui, ac penè immota acie ferebatur.* Iā *uerò appropinquatis inuicem exercitibus, leuis armaturæ milites inierant prælium.* Quo *facto, extēplo* Romani *multis modis premi cœpere:* Carthaginiēſibus *uerò omnia ſecūda proſperaq́; ſuccedere.* Quippe *peditibus* Romanis *ieiuna, feſſaq́; corpora, & rigentia gelu torpebāt, præterea multitudine iaculorū à* Numidis *cōiecta obruebātur.* Id *equites quoq; cū uniuerſo exercitu patiebātur.* Contrà, Carthaginienſes *integris uiribus, ut qui paulo antè curatis corporibus recētes, nouiq́; erant, incredibili robore pu-*

gnæ insistebant. Itaq; cum primùm facto interuallo grauioris armaturæ milites cõcurrere inuicem cœpere, Carthaginiensium equites ex utroq; cornu ruentes fundunt passim, prosternuntq́; hostem. Nam & numero equitum inferior Romanus erat, & uires militibus ob laborē, inediamq́; defecerāt. Iamq́; uersis in fugā equitibus, pedites animis magis, quàm uiribus pares resistebant. Cum Numidæ, quorũ latebras improuida præterlata acies erat, exorti à tergo ingētem tumultũ ac terrorem fecere. Tamen tot undiq; circũstantibus malis immota aliquandiu acies mansit. Tādem uerò, cũ utrũq; cornu premeretur, à fronte quidem ab Elephantis, in orbem uerò à leuis armaturæ militibus, uerterunt se in fugā, ad propinquũ flumen directo cursu. Quo facto Romani, qui in medio pugnabāt, ut fusa auxilia sua uiderũt, partim ab ijs, qui in latebris fuerant, circunuenti, cæsi, profligatiq́; sunt: alij media Gallorũ acie, ubi Afri quoq; permulti erant, cum ingēti cæde hostiũ perrupere: & cùm neq; suis subsidiũ ferre, neq; in castra reuerti possent, cũ multitudine hostilium equitum, tum fluminis atq; hymbris magnitudine impediti, Placentiam conferto agmine contenderunt, numero ad decem millia hominum, reliqui magna ex parte circa flumē ab Elephātis, equitibusq; oppreßi. Pauci ex peditibus, equitibusq́;, qui paßim fugiendo sparsi per agros erāt, uestigia agminis secuti, Placentiā perrexere. Penè usq; ad flumē Trebiam hostes persecuti, cũ magnitudine hymbirũ progredi ulterius nequirēt, in castra redière, uictoria quidē læti, quòd paucis ex Afris, Hispanisq́;, plurimi ex Gallis perierant: sed usq; adeo hymbre & intolerabili ui frigoris afflicti, ut Elephanti omnes, uno excepto, iumēta magna ex parte, hominũ quoq; atque

quę equorũ ingens numerus perierit. His peractis, Sempronius tegere apud populum Ro. tantam cladẽ cupiẽs, misit Romã, qui nuntiarent, uictoriã sibi è manibus hymbris magnitudinẽ sustulisse. Id statim Romani credidere. Interiectis uerò diebus ubi cõpertum est, teneri à Carthaginiensibus suorũ castra, Gallosq́; omnes ad eos defecisse, Romanis copias, quòd nõ satis tutæ in castris uiderentur, mœnibus contineri, cõmeatumq́; per Padum ex mari quærere, tãtus terror, tantaq́; admiratio inuasit animos, ut iam ad urbẽ Romam uictorẽ Pœnum crederẽt uenturũ. Igitur parare nouas copias, auxilia in Siciliã ac Sardiniam mittere, Tarentũ, & cætera Italiæ oppida munire, quinquaginta quinqueremiũ classem ædificare, omni deniq; studio ad bellũ intenti esse. Per id tẽpus Cn. Seruilius, & C. Flaminius Cõsules creati, nouo delectu habito, excitisq́; sociorũ auxilijs, alter Ariminũ, alter in Tusciam cõuenire suos iubet. In his locis, in Galliã decreuerãt copias traducere. Præter hæc legati ad Hieronẽ, qui præsidiũ peterent, missi. Hiero quingẽtos Cretenses, & mille scutatos ad eos misit. Tum quicquid Romanorum uirium erat, aduersus Annibalẽ parabatur. Nec publicè tantùm, sed priuatim quoq; terror omniũ animos occuparat. Dum hæc in Italia gerũtur, Cn. Cornelius, quẽ à fratre cũ classe in Gallia relictum suprà memorauimus, ab ostio Rhodani profectus, Emporijs appulit, orsusq́; inde usque ad Iberum flumen, maritimam omnem oram partim renouandis societatibus, partim nouis instituẽdis, ditionis populi Romani fecit. Post hæc maritimis rebus compositis, & ubi erat necessarium, relicto præsidio, ad mediterranea loca ducit exercitum. Iam enim aliquot auxiliorum cohortes ex socijs ciuitatibus contraxerat.

Vrbes igitur partim deditione, partim uiribus capit. Quæ intuens Hanno, quē Annibal ad eius regionis præsidium reliquerat, obuiam eundum hostibus ratus, castra in cōspectu hostium posuit, iuxta oppidum, quod Cissam incolæ uocant. Nec Scipioni differendum certamen uisum. Quam ob rem, uictoria potitus, castrisq; hostium captis, ingentem pecuniam cepit. Qui enim cum Annibale in Italia militabant, suas res omnes, ne grauia impedimēta ferentibus essent, apud hos reliquerant. Dehinc omnes intra Iberum habitantes, socios atq; amicos facit. Duces duo, alter Carthaginiensium Hanno, alter Hispanorum Andubal uiui capti. Andubal mediterraneæ regionis eius tyrannus erat, semper tamē cum Carthaginiēsibus sentiens. Hac re comperta Asdrubal, Iberum transgressus exercitum aduersus Romanos mouit. Eunti nuntiatur, milites naualesq; socios insolētia adeptæ uictoriæ secutos, & negligentes per agros sparsim uagari. Quam ob rem, cum octo millibus peditum, & mille equitibus citato gradu eò profectus, magnam partem eorum cecidit: reliquos recipere se ad naues compulit. Nec diutius his locis permanere ausus, trās Iberum rediit. Hic diligenter dispositis, ubi opus erat, præsidiis, Carthagini Nouæ in hybernis mansit. Cn. Cornelius hoc nuntio accepto, raptim facto agmine, classem petit: in eos, qui causa cladis fuerant, iuxta morem patriū animaduertit. Dehinc pedestribus, naualibusq; copiis coactis, Tarraconē in Hyberna proficiscitur. Illic diuisa inter milites præda omnium beneuolentiam sibi conciliat, & ad res futuras prōptiores reddit. Hic erat rerū Hispanarum status. Ineunte uere Flaminius cum exercitu in Tusciā profectus, paucis diebus Arctiū peruenit. Seruilius uerò copiis Ariminum

minum traductis, motū hostilis exercitus opperiebatur. Annibal, cū in Gallia hyemaret, Romanos captiuos uinculis custoditos tenebat, uix præbens necessaria ad uictum. Socios autem primo quidē tractauit humanè: pòst uerò in concionem uocatos pluribus uerbis hortatus est, Venisse se, inquiens, non ut bellum Gallis inferret, sed ut cum Romanis pro libertate corū pugnaret, quam ob rē debere eos, si sapiant, amicitiam ac societatem cum Carthaginiensibus inire. Adesse se, ut in libertatem Italiæ populos uindicet, ut ijs, qui per iniuriam à Romanis domo pulsi essent, patriam, ciuitatesq; restituat. His atque alijs huiusmodi dictis, omnes sine precio dimittit, cupiēs per hunc modum simul Italiæ populos sibi conciliare, simul alienos à populo Romano facere: tum si qui oppidis, aut portibus priuati à Romanis fuerant, contra eos iritare. Verùm enimuero dum in hybernis ageret, insidijs sæpenumero à Gallis petitus, eadem leuitate, qua consenserant, crimen indicantibus, Punico ingenio se defenderat, crines diuersarum ætatum artificiose compositos parari iußit. His aßiduè mutatis, uarijs etiam uestibus utebatur: adeo, ut non solùm his, qui rarò eum uiderant, sed etiā familiaribus ignotus esset. Ita demum omnibus, quem pro Annibale peterent ignaris, tutus erat. Adhæc ægrescentibus Gallis terras suas sedem belli esse, ob idq; uti exercitus in alienum agrum transferretur, cupidos se certaminis ostendentibus, maturius mouendum ex hybernis iudicauit. Iam Ver appetebat, cùm uocatis, qui docti itinerū erant, uias quæ in agrum hostilem tenderent, perquirit. Cùm cæteras & longas, & notas hostibus intellexisset: unam, quæ per paludes in Tusciam duceret, tametsi difficilem, perbreuem tamen cognouit esse, & qua haud opi

nantibus hostibus traduci exercitus posset. Hanc igitur cum omnibus copijs ingressus, Hispanos, & Aphros, & quicquid robusticris exercitus erat, primos ire iussit, admixtis ipsorum impedimentis, ne alicubi cõsistere coactis necessaria ad usus deessent. Nam post id tempus nulla omnino impedimenta ducere statuerat, quòd intelligeret, Carthaginiensibus, si uincerẽtur, omnia superuacua fore: si uerò campos obtinerẽt, nihil prorsus defuturum. Post eos collocauit Gallos, nouissimo loco equites posuit, quibus præfecit Magonem fratrẽ: ob id maximè ut Gallos, si tædio laboris, ut sunt molles & effœminati, referrent gradũ, præsidio equitum cohiberent. Hispani igitur atq; Aphri per integras paludis uoragines præeuntes, mediocri labore loci iniquitatem superabant, homines iandudum huiuscemodi malis assueti. Galli uerò neque sustinere se prolapsi, neq; ex uoraginibus assurgere poterãt. Dolorem laborum inexperientia maiorẽ faciebat, referre gradum insequẽtes equites prohibebant, omnesq; ita anxij et soliciti fatigata ægrè trahebãt corpora. Mœrorem uigiliæ augebãt, per quatriduum iam, & tres noctes tolcratæ. Sed inter cæteros Galli maximè angebantur. Iumenta passim per argillam prostrata magna ex parte deficere, unum duntaxat fessis militibus usum præbẽtes: quòd ijs, sarcinisq; extarent aqua superincumbentes, per exiguã noctis partem necessariũ quieti locũ dabant. Equi plcriq; ob cõtinuatum per argillã iter, ungues amisere. Ipse Annibal Elephãto, qui unus superfuerat, quòd altius ab aqua extaret, uectus, ægrè tamẽ emergebat paludes, præsertim morbo oculorum, quẽ ex intẽperie aëris contraxerat, non parum grauãte. Ex quo tandem, cùm nec tempus, nec locus medendi foret, altero oculo ca

lo captus est. Superatis ad extremum, præter omniũ opinionem paludibus, cum certum per exploratores habuisset, Flaminium circa Aretij mœnia esse, castra propter ipsas paludes posuit, partim, ut fessum tot laboribus exercitum reficeret: partim, ut consilia, & uires hostiũ, & regionis situm, & itinera scrutaretur. Postquam uerò cõpertum habuit, eam regionem in primis Italiæ fertilẽ esse, camposq;, qui Fesulas inter atq; Aretium iacent, frumento, & omni copia rerum opulentos, præterea Consulem ferocem quidem, & popularẽ, sed rerum bellicarum inexpertũ, & rebus suis nimis confidentẽ, cogitauit optimũ fore, si à læua relicto hoste, Fesulas peteret, ac prædabundus per Hetruriæ agros grassaretur, ratus Cõsulem ob insitam ingenio eius conciliandæ apud uulgus gratiæ cupiditatẽ, haud passurum uastitatẽ per prouinciã fieri: et, ut neminẽ bene gestæ rei socium haberet, nequaquam expectaturum collegam, sed ipsum suis uiribus dimicandi animo quacunq; intrepidè secuturum. Quibus ex rebus, optimas sibi ad capessendum prælium oblatũ iri opportunitates præuidebat: prudẽter sanè, et callidè de rebus futuris ratiocinatus. Errat enim, si quis putat aliquod magis proprium optimi ducis officium esse, quàm consilia, & naturam hostis intelligere. Nam quemadmodum in singulari certamine oportet locum, ubi aduersariũ ferias, speculari: & quæ pars corporis nuda, quæ inermis sit, diligenter animaduertere: ita, ubi de summa rerum agitur, inuestigãdum est, nõ ubi nudæ sint corporis partes, sed unde natura, seu mores Ducis hostium detegi queãt. Multi siquidem per ignauiam atq; socordiã, non solum cõmunes actiones, sed etiam quæ ad priuatam uitam spectant, sæpe prætereunt. Alij uino dediti, nisi ebrij

ac temulenti sint, somnum capere non possunt. Nonnulli *res uenereas præter modũ sectantes, non modò ciuitates, atq; respub. euertunt, uerumetiam dedecorè uitam peragunt.* Adhæc *timiditas atq; formido in priuatis quidem hominibus opprobrij, ac turpitudinis plena, at in duce exercitus maximarũ aliquando iacturarum causa est.* Petulantia *uerò, & temeritas, & iracũdia, præterea etiam fastus, atq; iactantia, ut hostibus percõmoda, ita suis exitio sunt.* Facilè *enim huiusmodi homines ad omnes machinas atq; insidias hostium patent. Quam ob rẽ, si quis inuestigatis aduersariorũ uitijs occasionẽ aliquam præstiterit, qua postmodũ ducis hostiũ compos fieri ualeat, è uestigio rerũ potietur. Quẽadmodum enim nauis, sublato gubernatore, facile in potestatẽ hostium uenit: eodẽ modo, si quis in bello rationibus atq; cõsilijs ducẽ è medio sustulerit, statim reliqui quoq; exercitus cõpos fiet.* Hæc *igitur cũ diligenter* Annibal *de Cõsule* Romano *ratiocinatus foret, nequaquam opinione sua frustratus est.* Quãta *enim potuit celeritate, per* Fesulanũ *agrum profectus, relicto post se hoste, cãpos* Hetruriæ *cædibus atque incẽdijs uastare cœpit. Quibus rebus accẽsus* Consul, *simul cõtemni se ab hostibus putãs, simul res sociorũ in cõspectu suo ferri, agiq; sibi dedecus ratus, nullũ quietis locum capere poterat.* Quocirca *multis suadẽtibus, neque insequi* Pœnũ *oportere, neq; manus cũ hostibus conserere: sed equitatũ, peditatũq; omnem integrũ seruare: expectare collegã, ut coniũctis exercitibus, omnia cõmuni cõsilio gererẽtur: nequaquã persuasus est: neq; ad id quippiam respõdit, sed tantũmodo est hortatus, ut mẽtibus cõsiderarent, quid populus* Ro. *diceret, intuẽs* Pœnum *per mediam iam* Italiam *uagari, & obsistente nullo ad ipsa*

Roma

Romana mœnia contendere, ipsis post terga hostium in Tuscia dormitantibus. Post hæc ferè concilio proripuit, coactisq; repẽte copijs, insequi hostẽ cœpit, nullam aut tẽporis aut loci rationem habẽs: sed duntaxat cõserẽdi prælij auidus, tanquã uictoria in manibus eius foret. Vsq; adeo enim spe bene gerẽdæ rei animos multitudinis accenderat, ut plures essent, qui uincula & cõpedes, aliũq; huiusmodi apparatũ, quàm qui apta ad dimicãdum ferrẽt arma. Annibal uersus urbẽ Romam cũ exercitu profectus, quod agri est inter Cortonam urbem, Thrasimenumq; lacũ, omni genere cladis peruastat, Simul ac uerò insequi Flaminiũ cum exercitu intellexit, peropportuna esse insidijs ea loca cõspicatus, parare se ad prælium cœpit. Est eo in loco latior, atq; undiq; circunseptus cãpus, qui ab utroq; latere per longũ altißimis perpetuisq; cingitur montibus. In latum uerò ad interiorẽ partem colles assurgũt, asperi atq; difficiles: partẽ posteriorẽ alluit Thrasimenus lacus, inter quem, & mõtes uia perangusta, per quam in ipsum cãpum patet ingressus. Occupatis igitur anterioribus collibus, in his castra locat, ubi ipse cũ Afris modo atq; Hispanis cõsideret. Baleares, omnemq; leuẽ armaturam post mõtes circunducit. Equites cũ Gallis in ipsis angustijs locat, ut simul ac intrassent Romani, obiecto equitatu clausa omnia lacu ac mõtibus forent. His ita per noctem dispositis, Annibal quietem agit. Flaminius hostẽ summo studio insecutus, cùm pridie prope Solis occasum ad lacum peruenisset, postero die cum prima luce ducere per angustias exercitum cœpit. Erat hic dies, orta ex lacu proximisq; montibus nebula, caliginosus ualde, ac perobscurus. Annibal, ubi maiorem partem copiarum campos ingressam, & iam

propinquātes sibi primos animaduertit, dat simul omnibus inuadendi signū. Quo facto undiq;, ut proximi quiq; erant, decurrerunt. Romani subito ac improuiso malo perterriti, densißima caligine impediente prospectū, hostibusq; ex pluribus locis eodē tempore concurrentibus, neq; acies instruere, neq; expedire arma, & uix quid actum foret, intelligere poterant, alijs à fronte, alijs à tergo, alijs ab utroq; latere prorumpentibus. Quibus rebus factum est, ut multi in ipsa profectionis specie, cū opem sibi inuicem ferre nequirent, instar pecudū trucidati fuerint, antè oppreßi ab hostibus, quàm quid agēdum esset, consultum foret. Flaminius ipse in summa rerum desperatione à Gallis quibusdā circūuentus, occiditur. Desiderata sunt in eo prælio quindecim millia hominum, qui magna ex parte immota acie ad extremum, ut Romani moris est, perstiterūt. Alij fuga ad ipsas fauces, quibus ingresi fuerant, facta, fœde ac turpiter ab hostibus oppreßi, ac in prima uada paludis se præcipitantes, partim acriter insistendo mox interficiūtur: partim se capitibus tenus aquæ immergētes, aliquandiu ita permansere: tandē uerò ingreßis aquam equitibus, cùm uitā suppliciter eleuatis in cœlum manibus, precantes non exaudirentur, uel trucidati sunt ab hostibus, uel ipsi se inuicē hortati manus sibi adhibuere. Sex millia ferme primi agminis per medios hostes eruptione facta, etsi suppetias ferre suis, & circunuenire hostes poterant, ignari tamen omnium, quæ post se agerentur, ac continuè ut alicui obuiarent procedētes, è saltu euasere. Cumq; in tumulo quodā constitißent, ac depulsa iam nebula stragem suorum indicaret, omni spe salutis destituti, quòd omnia esse hostiū conspicarentur, citato cursu in propinquum uicum se recepere.

re. Annibal confecto prælio, Maharbalem persequi eos iubet. Hic cũ Hispanis, ac leuis armaturæ militibus profectus, uicum obsidet. Romani, cùm extremis omnibus premerentur, tandem depositis armis, ac salute pacta, Pœno se dediderunt. Hæc fuit Romanorũ, Carthaginiensiumq; apud Thrasimenum lacũ memorabilis pugna. His peractis Annibal, uocatis, quos Maharbal in deditionem acceperat, cæterisq; captiuis, qui numero suprà quindecim millia erãt, primò nõ potuisse Maharbalem, inquit, se inconsulto salutem paciscentibus polliceri: deinde grauiter in Romanos inuectus, eorũ captiuos omnes inter milites diligenter in uinculis asseruandos distribuit, socijs omnibus sine pretio dimissis, uenisse se inquiens, sicuti in Gallia dixerat, nõ ut populis Latini nominis, sed ut pro eorum libertate Romanis bellum inferret. Post hæc milites corpora curare, & cadauera interfectorum, qui clariores fuerant, mandare sepulturæ iubet. Hæc circiter triginta erant. Nam ex uniuerso exercitu duntaxat mille et quingenti, atq; hi magna ex parte Galli ceciderant. Ipse interea cum fratre, atq; amicis de rebus gerendis consultat, usqueadeo elatis præsenti uictoria animis, ut nihil iã Carthaginiensibus difficile factu fore uideretur. Iam nuntius tantæ cladis peruenerat Romam, patres occultare id diutius, aut minuere apud populum ob magnitudinem facinoris non poterant, sed aduocata in curiam plebe, dicere quicquid esset cogebantur. Cùm primùm igitur Prætor è rostris, Pugna, inquit, magna uicti sumus, tãtus terror, ac tumultus ortus est, ut qui in utroque loco fuerunt, maiorem dixerint hoc tempore Romæ, quàm paulo antè in prælio, fuisse consternationem animorum. neque id quidem dissimile ueri est. Nam qui longo iam tem

tempore non solùm non re, sed ne uerbo quidem insignem aliquam cladem experti fuerant, moderatè ferre tantã iacturam nõ poterãt. Senatus tamẽ, ut par erat, dignitatem seruauit, cõsultando de rebus futuris, quonã duce, aut quibus copijs resistendum Carthaginiensibus foret. Dum hæc, quæ suprà memorauimus, in Tuscia gerebantur, Seruilius Consul, cognito Annibalis in Hetruriam transitu, iũgere se cum copijs collegæ decreuerat: sed quia difficile erat tantam hominum multitudinem simul traducere, Cn. Centroniũ Proprætorem cũ quatuor millibus equitum præmisit, ut si ante aduentum eius aliqua necessitas urgeret, mãdatis collegæ præsto esset. Annibal iam tum uictoria potitus, cognito per exploratores hostium aduentu, Maharbalem cũ expeditis, & parte equitum procedere obuiam iubet. Hi simul ac ad eos peruenere, primo statim congressu maiorem partem occiderunt, reliqui fuga in proximũ collem recepti, postridie uiui in potestatem hostis peruenere. Hac clade triduo post primam Romæ nũtiata, mœstis adhuc cunctorũ animis, usqueadeo iam non populus modò, uerũ etiam Senatus afflictus est, ut tota ciuitas ueluti quædã imago luctus uideretur. Quapropter dimissis annuis Magistratibus, ad creationem Dictatoris cõfugerunt, quòd temporis ac præsentium rerum conditio imperatorẽ, cui amplissima potestas esset, requirere uidebatur. Annibal rebus feliciter gestis, elatus animo, nondum tamen adeundi Romam adesse tempus putabat. Quocirca passim uastata ferro igniq; prouincia, per Vmbriã, et Picenum profectus, decimo die peruenit in propinquam Adriatico mari regionẽ, adeo omni genere prædæ refertus, ut neq; uehendo, neq; ferendo oneri exercitus sufficeret: in itinere uerò ingentẽ homi

hominum multitudinē interfecit. Iusserat enim militibus per præconē, ut obuiū quenq; idoneæ ad res bellicas ætatis nō secus, atq; in expugnatis ciuitatibus fecerāt, obtrūcarent. Tantum enim aduersus Romanos genitum erat odiū, ut nullo genere crudelitatis abstineret. Nactus igitur locū in littore Adriatici maris omnis generis frugū copia abūdantem, ibi per aliquot dies statiua habuit, omni studio intētus, ut militū corpora reficeret, curaretq;, nec minus etiā equorū. Nam & ex frigore, quod in Gallia per hyemem sub diuo contraxerāt, & ex aßiduis laboribus, quos proxime in transeundis paludibus durauerant, diuturno præterea situ ac squalore armorū, in morbum, ac ueluti scabiem quandā, & equi & homines inciderāt. Interea etiā Afros militaribus armis iuxta Romanorum cōsuetudinem instruit, quorū copiam ex tot hostium spolijs maximā adeptus erat. Misit præterea mari Carthaginē, qui res feliciter gestas populo nūtiaret. Nā tum primū post ingressum Italiæ littus attigerat. Hoc nūtio Carthaginienses lætitia affecti, ardētiori studio Italicis, Hispanisq; rebus incubuere. Romani dictatorē crearunt Q. Fabium singulari uirtute ac prudentia uirū, qui ob res egregie gestas Maximi cognomentū adeptus est, & usq; in hunc diem in familia eius durat. Dictator autē eo differt à Consule, quòd Consulem duodecim secures præcedūt, Dictatorē uerò quatuor & uiginti: præterea illos necesse est multa referre ad Senatū: at huius est summum liberumq; imperiū, sub quo mox cæteri Magistratus cessant, exceptis Tribunis. Sed de his aliàs latius. Dictatori quoq; addiderunt M. Minutium Ruffum, magistrum equitū, qui Magistratus imperio Dictatoris subiectus est, tenetq; in exercitu eius locum, siquando abesse illum

lum necessitas reipub. cogit. Annibal breuibus itineribus per littus Adriatici motis castris, opulenta ac fertili prouincia exercitum alebat, ueteribus uinis, quorum permagna est copia, pedes equorum abluens, quò facilius scabie liberarētur. Ex militibus quoq;, si qui uulnerati erāt, curari diligenter iubebat, cæteros instaurari uiribus, parariq; ad res futuras. Hinc per Brutianum atq; Adrianū agrum profectus, Marsos, Marrucinos, & Pelignos deuastat. Præterea Arpos & Luceriam Romanorum coloniam, atq; omnem Apuliæ regionem. Per id tēpus Q. Fabius magistratu inito, peractisq; ritè sacrificijs, cū Magistro equitum, & quatuor ex tēpore cōscriptis legionibus urbe proficiscitur: nec multis interiectis diebus in Apuliam peruenit, ubi accepto à Cn. Seruilio Consule, qui eò ex Arimino uenerat, exercitu, ipsum Romam cum præsidio remisit, iussum, ut parata Ostiæ classe, si quid interim Carthaginienses mari tentarēt, littora Italiæ ab hostibus tutaretur. Ipse cum omnibus copijs profectus, castra haud procul Arpis in cōspectu hostium posuit. Annibal cognito Dictatoris aduētu, nulla mora facta educit in aciem exercitū, copiamq; pugnādi hostibus facit. Sed ubi aliquantum commoratus, neminem prodire in certamen uidet, in castra reuertitur. Enimuero ab initio Fabius statuerat haud tētare fortunā belli, neq; manus cum hostibus cōserere, id tantummodo salutiferū populo Ro. ratus, si oppida ab hostiū uiribus tueretur. Et in hac sententia usq; ad extremum constanter permansit. Ex quo principio quidem imbellis ac formidolosi hominis nomē habere cepit, ut qui ignauia, atque socordia detrectare periculum uideretur. Interiectis uerò tēporibus, coēgit omnes fateri, neminem potuisse uel constantiorem, uel sapien

pien

pientiorem rebus gerẽdis imperatorem præfici: quod nõ longe pòst res ipse ostendêre. Intelligebat profectò prudentissimus Dictator, quantum inter Carthaginiensium ac Romanorum exercitus interesset: cum illi ab ineunte ætate continuè in rebus bellicis alti, educatiq; essent, & Ducẽ haberent, unà cũ ipsis in castris, ac sub diuo nutritum, ac rem militarẽ à teneris annis edoctũ: Præterea tot præliorum in Hispania uictores fuissent, in Italia aduersus Romanos, sociosq; bis hostium potiti essent: et quod maius momentũ habebat in tanta rerum extremitate, nullam, nisi in uictoria repositam spem haberent, Romanis uerò contra hæc omnia acciderent. Igitur abstinendum omnino prælio Numidarũ decreuerat, atq; in proposito perseuerandum. Id erat, ut exercitus populi Romani, & multitudine hominum, & copia cõmeatuum assiduè refertus esset. Quapropter per loca alta continuè agmen ducere, exercitum hostium paruo interuallo quacunque iret, sequi, opportunos semper colles præoccupare, neq; relinquere unquã hostes, neq; copiam pugnandi facere, cõmeatum abunde post se habere, milites ne semel quidẽ permittere ab exercitu diuidi, sed confertos semper, conglobatosq; tenere. Per hũc modũ suis quidẽ tuta omnia, hostibus uerò, siquando populãdi gratia ab exercitu diuiderentur, infesta præbuit, multis sæpenumero captis, pluribus etiam interfectis. Id autẽ eo consilio faciebat, ut simul paulatim imminueret hostiũ uires, simul exiguis uictorijs territũ pristinis cladibus militem assuefaceret minus iam uirtutis, aut fortunæ suæ pœnitere. Cæterum, ut in aciẽ descenderet, nulla ratione adduci poterat. At M. Minutius hanc Fabij cunctationem ægreferens, timiditatis eum atque socordiæ arguebat: homo ferox, atque in

consi

consilijs rapidus, & cui nihil longius, quàm pugnæ tempus uidebatur. Pœni, *deuastatis prædictis locis, superatoq; Apennino, Samniū transeunt, in fœcūdißimam Italiæ oram, & longo iam tēpore bellorum expertem. Vbi tantam cōmeatus, rerūq; necessariarū copiam nacti sunt, ut nec quotidiano usu, nec cōtinua deuastatione absumere prædā possent.* Hinc & Beneuentum, Romanorum *coloniam depopulantur,* T*elesiam urbem capiunt, & mœnibus, & cōmeatu, cæterisq; necessarijs rebus munitißimam.* Romani *cōtinuè hostes unius aut duorum dierum interuallo sequebātur.* Annibal, *cùm animaduerteret* Fa*bium apertè præliandi occasionem fugitare, neq; tamen excedere campis, sed per edita atq; opportuna loca continuè insequi, citato cursu proficisci* Capuam, *& in* Fa*lernum agrū descendere decreuit, ratus alterū è duobus necessariū fore, uel ut* Romani *in prælium descenderent, uel ut mox uniuersis appareret,* Carthaginienses *castra obtinere,* Romanis *se in munimēta recipientibus.* Quo *facto, perterritas prouinciæ ciuitates, cōfestim se* Carthagi*niēsibus dedituras sperabat.* Nam *usq; in eū diem, quanquam duobus maximis prælijs profligatis* Romanis, *nullum omnino oppidum ad* Carthaginiēses *defecerat, multis alioquin existētibus, quibus graue* Romani *imperij iugum uidebatur.* Quibus *ex rebus facilè coniectari licet, quātæ apud socios autoritatis foret* Romanæ *reipub. maiestas.* Nec *sanè imprudens* Annibalis *consilium fuit.* Est *enim* Campanus *ager et copia rerū, & fertilitate regionis, & amœnitate ac pulchritudine loci excellētißimus.* Nā *& in littore maris positus est, & eò ex uniuerso terrarum orbe uenientes in* Italiā *innumeræ gētes confluūt.* Sūt *præterea in eo sitæ nobiliores* Italiæ *ciuitates.* Siqui=

dem

dem oram maritimā incolunt Sueſſani, Cumani, Dicearchitæ, Neapolitani, & ad extremū Nucerini: mediterraneā uerò à Septētrione Calatini & Calleni: ab Oriente et Meridie Dauni, & Nolani. In medijs autem campis ſita eſt omniū olim felicißima ciuitas Capua, cuius campi fabuloſis etiam Poëtarū carminibus inclyti ſunt, quos illi Phlegræos appellāt. Præterea ſitus ipſe natura munitißimus, ac ferè inſuperabilis eſt. Hinc mari, illinc maximis, perpetuisq; mōtibus cinguntur. Tres tantum aditus habēt perāguſtos atq; difficiles, unū à Samnio, reliquos ab Arpis. Igitur in hos cāpos ueluti in theatrū quendā deſcenſuri Carthaginienſes uidebantur, ex quo fugientes hoſtes ſpectarēt, ſoliq; decætero caſtra obtinerēt. His itaq; rationibus motus Annibal, exercitū Samnio per anguſtias Eribiani collis deducit, caſtra ad Vulturnū amnē ponit. Exurebatur amœnißimus Italiæ ager, uillæq; paßim ferro, atq; incēdijs uaſtabātur. Quibus rebus, etſi nō mediocriter turbabatur Fabius, nihilominus in propoſito perſeuerabat. At M. Minutius, omnesq; Tribuni equitū amputādā omnē morā iudicabāt, factoq; impetu, totis uiribus ruēdū in Carthaginiēſes: neq; permittendū, ut ſub oculis Romani exercitus felicißima regio deuaſtaretur. Fabius per paucos dies celerius ſolito motis caſtris feſtinare ad prohibēdā populationibus Cāpaniā uiſus erat: ut uerò Falerno appropinquauit, tantūmodo in iugis mōtis oſtēdit exercitū, ne ſocij reliquiſſe eū caſtra exiſtimarēt: in æquū uerò educere copias noluit, ueritus cum Pœnis præliū cōmittere, cum propter ſupradictas cauſas, tū, quia equitatu longe impar erat Romanus exercitus. Annibal, cùm ſæpius hoſtem nequicquam tentaſſet, tandem deuaſtata paßim regione, abductaq; ingenti

præda, hybernis locũ spectabat. Fabius, cum satis sciret per easdem angustias, quibus intrauerat, rediturũ, ratus ea loca peropportuna esse Romanis (sed quid aduersus Pœnum moliri uellet?) circiter quatuor millia hominum in ipsis angustijs ponit, hortatos, ut magno fortiq; animo, cum res ferret, opportunitate loci uterentur. Ipse cũ reliquis copijs collem iisdem angustijs imminentem occupat, quid quaq; in re agendum esset, consultans, unde primum, uel à quibus in hostem ruendum, haud dubius, se uel profligaturum omnino hostium exercitum, uel saltem quicquid uehebant prædæ, ablaturũ. Verum nõ fefellit Annibalem, suis se artibus à Fabio premi, sed his omnibus antè consyderatis, singulari astutia hostis conatum frustratus est. Collectis undiq; sarmentorum fasciculis, & omni genere materiæ aridæ alligari boũ cornua, quos domitos indomitosq; multos abegerat, iussit. Ad duo millia fere boum parata. Datum Asdrubali negotium, ut statuto tempore pecudum cornibus accensis, armentum per ministros ageret in propinquum saltum, qui medius inter castra atq; angustias, queis futurũ erat iter, eminebat. Inde cum primum illi dari à se signũ animaduerterent, rapidè, factoq; impetu, boues in aduersum montem cõcitarent, donec ad iugũ actum foret armentũ. His paratis, cœnare omnes, & quiescere aliquantum iubet: nocte intempesta, quibus datũ erat negotiũ quàm celerrime exeunt. Boum cornua, uti præceptum erat, accendunt. Quo facto, Annibal maturè educi armentũ, atq; ad iugum mõtis agi nunciat. Expeditos usq; ad certum locum sequi iubet, admonitos, cum primũ facto impetu discurrere per montes pecus cepisset, opportuna loca occuparent, unde transeuntibus suis opem ferre, hostemq; si-

cubi

cubi obuius fieret, infestare possent. Inter hæc ipse omnẽ exercitũ educit, positisq; primò grauioris armaturæ militibus, postea equitibus, deinde præda, postremò Gallis atq; Hispanis, ad angustias tendit. Romani, qui ad eos transitus insidẽdos locati fuerant, ubi in summis mõtibus ignes cõspexere, uenire per ea loca Annibalẽ rati, præsidio excesserunt, iuga montiũ petentes, & primo cum in quosdã boues separatos à cæteris incidissent, micãtes eorũ capitibus flãmas aspiciẽtes, ueluti miraculo attoniti, ac maius aliquid existimãtes, cõstiterũt. Deinde, ubi milites quoq; apparuere, iaculatis aliquãdiu aduersus se inuicẽ telis, cũ tãdẽ boues interuenirẽt, utriq; in iugo mõtis perstitere, auidè lucẽ, ut rẽ omnẽ apertius cognoscerẽt, expectãtes. Fabius cognito tumultu, insidias esse ratus, tũ à certamine, sicuti statuerat, abhorrẽs, suos munimẽto tenuit. Interea Annibal rebus ex sẽtẽtia succedẽtibus, per saltũ traducit agmẽ, prædãq; omnẽ, nemine iam impediẽte, integrã conuehit. Luce prima cõspicatus Romanos in iugo mõtis suis oppositos & numero hominũ, & genere armaturæ ualidiores esse, Hispanorũ cohortẽ suppetias mittit. Hi primo statim cõgressu circiter mille hostium cæsis, suos in castra saluos reduxere. Annibal hoc astu angustijs Falerni agri liberatus, tutioribus in posterũ ad castrametãdũ locis electis, hybernis locũ quærebat. Inter hæc pleriq; Dictatorem timiditatis arguere, quòd hostẽ intra angustias clausum euadere tã facile p misisset. Ille nihilominus cõstãter in proposito pseuerare. Interiectis uerò diebus, Romã sacrorũ causa reuocatus, curã exercitus rerũq; cæterarũ magistro equitũ reliquit, pluribus eum hortatus, ne tã hostes offendere, q̃ suos tutari studeret. At Minutius nequicquam hæc à Dicta-

tore præmonitus, omni studio intẽtus erat in præliũ. Dũ hæc in Italia gerebantur, Asdrubal refectis in Hispania triginta nauibus, quas accepisse à fratre, suprà memorauimus, deceẽq; huic numero adiectis, principio æstatis ex hybernis Carthagine mouit. XL. nauiũ classem Himilconi tradidit. Eo prope terrã nauigante, exercitum ipse in littore ducebat, sperans se uno tẽpore cũ terrestribus naualibusq; copijs ad Iberi ostia futurũ. Cn. Scipio, ubi mouisse ex hybernis Asdrubalẽ audiuit, primò idem cõsilij habuit, deinde propter famã nouorũ auxiliorũ, ac bellici apparatus, mari potius, quàm terra cõcurrẽdũ statuit. Parata itaq; quinq; & triginta nauiũ classe, ex omni exercitu optimũ quenq; militẽ, & ad naualẽ usum aptißimũ delegit. Quibus in naues impositis, ire obuiã hosti pergit: ac postridie Tarrhaconẽ ad propinqua Ibero loca delatus, in stationem decem millia passuum distantẽ ab hostibus peruenit. Inde duæ Maßiliensiũ naues speculatũ misit. Nam ea gens societate astricta erat populo Romano: & cùm sæpe alias, tum maxime tẽpore secundi belli Punici apertè cũ Romanis sentiebat. Renunciantibus speculatorijs classem Punicã stare in ostio fluminis, sublatis anchoris in hostẽ ruit, cupiens ex tempore improuidum atq; imparatũ offendere. Verũ Asdrubali datum è specula signũ, aduentum Romanæ claßis indicauerat. Quã ob rem repente dispositis in littore terrestribus copijs: remigibus uerò conscendere naues iußis, arma capere omnes iubet. Iamq; Romanis nõ appropinquantibus modò, sed dirigentibus in pugnã naues, bellicũ cecinere. Carthagienses impetu in Romanos facto, aliquãdiu proximi uictoriæ sunt uisi. Postea inclinare res cœpit. Nam qui in littore erant, nõ tam audaciã pugnãtibus, quàm spẽ salutis fu

tis fugere uolentibus præbebant. Duabus igitur nauibus captis, quatuor suppreßis, agere in littus classem Pœni cœpere. Tū uerò insequentibus atrocius Romanis, omni conatu aduocato, tandem in littora prorupere, relictisq; nauibus, ad paratā in terra aciem concurrerūt. Romani haud cūctanter insecuti, naues omnes, quæ moueri poterant, ualidis religatas funibus, extraxere. Atq; ita deuictis hostibus, imperio maris potiti, læti decesserunt. Ad quinq; & uiginti naues hostiū ex quadraginta captæ. Romani, auctis ex uictoria animis, acrius iā Hispaniæ rebus incūbebāt. Carthaginiēses, accepta suorū clade, celerius omni fide paratas septuaginta naues misere, haud ignari quātū momēti ad omnē rē imperiū æquoris afferret. Hæ primo in Sardiniā, deinde Pisas in Italiā delatæ, uti cū Annibale, si fieri posset, cōiungerētur. Romani simul ac aduētū Punicæ claßis intellexere, centū & uiginti quinqueremibus mißis, tantū Carthaginiensibus terrorem iniecerūt, ut confestim in Sardiniā, deinde Carthaginem redierint. Cn. Seruilius, qui Romanæ claßi præerat, ueluti fugientes diu persecutus, ubi nullam potiundi spē animaduertit, classem Lilybæo appulit, hinc non longe pòst ad propinquas Aphricæ insulas nauigauit: acceptaq; ab incolis, ne prouinciam deuastaret, pecunia, iter conuertit: & capta inter nauigandū Cossyro insula, oppidoq; præsidio firmato, Lilybæum reuersus est. Hic posita in statione classe, post paucos dies ad terrestres copias contendit. Interea Senatus, cognita Cn. Scipionis apud Iberum nauali uictoria, non modò utile, uerumetiā necessarium iudicauit, bellum in Hispania prosequi, & quàm maximis possent uiribus, Carthaginienses terra mariq; infestare. Quam ob rē paratis extemplo uiginti

longis nauibus, P. Scipionẽ prorogato post cõsulatũ imperio, in Hispaniam mittunt, ut unà cũ Cn. Scipione fratre coniunctis uiribus omnia communi consilio tractarẽtur. Nihil enim magis uerebãtur Romani, quàm ne potiti Hispanarum rerum Carthaginienses imperium maris obtinerẽt, propter quod & nauigare eis in Italiam liceret, & commeatum, pecuniamq́; liberè Annibali subministrare. Profectus itaq; in Hispaniam P. Scipio, Cn. Scipioni fratri coniungitur, ac deinde cõmuni cõsilio gerebant bellum. Quã ob rem, quod ante eum diem nõ fuerant ausi, Iberũ haud cunctãter transgrediuntur. Hic statim fortuna fauere Romanis cœpit. Superatis, qui circa Iberi transitũ habitabant, nemine deinde obuio, Saguntũ uenere. Vbi distantes à Fano Veneris quinq; millibus passuũ castrametati sunt, loco ut ab hostibus tuto, ita ad cõmeatum ex mari habendũ opportuno. Accidit, ut cò[?]dem nõ lõgo pòst classis quoq; appelleretur. Enimuero, quo tẽpore Annibal in Italiam uenit, obsides ex singulis Hispaniæ ciuitatibus nobiliorũ filios acceperat, eosq́; omnes Sagunti iusserat custodiri, quòd & munitissimus erat hic locus, & qui custodiæ relinquebãtur, Carthaginiensibus fidi. Erat tum igitur Sagunti Hispanus quidã nomine Acedux, claritate generis, ac uitæ splẽdore nemini Hispanorum secundus, Carthaginiensibus uerò inter primos fidus. Sed tum, ut sunt pleraq; Barbarorum ingenia, cum fortuna mutauerat fidem. Hic cum Romanorum successum in Hispania animaduerteret, de obsidibus tradendis cogitauit, eam potissimum rem conciliaturam sibi Romanorum beneuolentiam ratus. Circunspectis igitur omnibus quæ desyderij sui compotem possent facere, tandem Bostarem Præfectum Carthaginiensium adit.

Hic ab

Hic ab Asdrubale in Hispaniam missus, ut Romanos à transitu fluminis arceret, cùm id non fuisset ausus, castra extra Saguntum in ipso littore posuerat, homo natura mitis, & præter cõsuetudinem Pœnorum haud satis cal lidus. Eum itaq; nihil prorsus de fide sua erga Carthagi nienses uerentem, in secretum adducit, quo in statu res sint, admonet. Carthaginienses, inquit, metu ad eam di= em continuisse in fide Hispaniarum populos, quòd Ro= mani procul abessent. Nũc uero castra Romanorum Ibe rum transisse, datam unicuiq; moliendarum nouarum re rum opportunitatem. Quam ob rem oportere quos metu nõ liceat, eosdem beneficio, & gratia deuinctos facere. Appropinquasse Sagũti Romanos instructos, paratosq; terrestribus & naualibus copijs, urbem periclitari: cen= sere se, obsides omnes in ciuitates remittendos. Si id fece rit, frustraturũ se primo Romanorũ spẽ, qui nulla re ma gis oppugnare Saguntũ nitebantur, quàm ut obsidibus potirẽtur: deinde fidem ac beneuolentiam Hispanorum Carthaginiensibus cõciliaturũ. Proinde rem cõsyderet, & obsidũ saluti consulat. Si eorũ reducendorum curam sibi tradiderit, non parũ se quoq; gratiam aucturũ: neq; solũ remißis ad parentes filijs obligaturũ illorum ani= mos, uerumetiam uniuersis positurũ ante oculos, quãti fa cienda sit benignitas & clemẽtia Carthaginiensiũ. Post hæc expectare eum iubet munera quàm plurima ab ijs, quos filiorũ cõpotes fecisset. Neminẽ tãti beneficij imme morem futurũ. Hæc atq; alia complura in hũc sensum lo cutus, ubi quod cupiebat, Bostari persuasit, Saguntũ re= uersus est, statuto die, quo adesse cũ ijs deberet, qui nobi= liũ filios reducerent. Sequẽti nocte clàm profectus ad ho stiũ stationes, cõuẽtis quibusdã auxiliaribus Hispanis, ad

Duces perducitur. His effatus pluribus uerbis, quãta Hispanarum rerum accessio futura sit Romanis, si obsidum potiantur, tandem traditurum se eos pollicetur. Romani ob rei magnitudinem erectis animis, dant simul, accipiuntq; fidem, munera præterea amplissima pollicẽtur. Cõstituto deinde loco, ac tempore, quo expectare ad recipiendos obsides deberent, domum reuertitur. Post hæc assumptis, qui ad eam rem apti uidebantur, ad Bostarem uenit: acceptisq; obsidibus nocte, perinde ac hostium custodias fallere uellet, Saguntum proficiscitur: cumq; castra hostium paululum pertransisset, ueluti ignarus eius rei omnes in præparatas insidias perduxit. Romani maximis honoribus Aceduci exhibitis, eo usi sunt ad reducendos in ciuitates, sicuti cum Bostare statuerat, obsides, missis cum eo, qui ad rem aptiores uidebantur. Acedux cum nobiliorum filijs profectus, & per eam restitutionẽ humanitatem ac magnitudinem animi Romanorũ omnibus ante oculos ponens, contrà uerò Carthaginiensium suspiciones atque superbiam detestans, ac suijpsius exemplum præbens, plures Hispaniæ populos ad societatem Romanorum hortatus est. Bostarem puerili consilio amissis obsidibus, sero facti pœnituit. Verùm iam instans anni tempus, utrunque exercitum prodire hyematum coëgit. Hæc in Hispania secunda æstate belli Punici gesta. Annibal, ut eò reuertamur unde discessimus, cùm per exploratores cognouisset, maximã frumẽti copiam esse Luceriæ ac Geryone, præterea Geryonem commodissimum stationi locũ esse, eò traducere exercitum in hyberna decreuit. Facto itaq; per Liburnum montem itinere, ad ea loca contendit. Cùm Geryonem uenisset, urbem quinque & uiginti millibus passuum Nuceria distantem,

tem, primo urbis hortari ad deditionem populum cœpit, multis pollicitationibus adhibitis, data etiã fide. Postea cùm id frustra à se fieri intelligeret, urbem obsedit: qua mox potitus, ciues atq; habitatores omnes interfecit, ædificia uerò ad usum horreorũ magna ex parte integra seruauit, castra ante oppidũ posuit, loco, uallo, fossaq; munito. His peractis, duas exercitus partes frumentatũ mittebat. Cum tertia expedita ipse in statione erat, simul ut castris præsidio foret, simul ne impetũ in frumẽtatores fieri pateretur. Cũ igitur lata, & fertilis ea regio esset, & multitudo hominum penè innumerabilis, prætera tẽpus meßis instaret, ingens quotidie frumenti multitudo in urbem cõuehebatur. M. Minutius, qui exercitui Romanorũ præerat, principio per saltus ac iuga montiũ Carthaginienses sequebatur, sperans se aliquando in locis difficilibus hosti occursurum. Postquam uerò expugnato Geryone, castrisq; ante oppidum positis, frumentationi dare operã cognouit, in planum defertur, imminẽtem uiæ tumulum occupat, ubi castrametatus, callidioribus consilijs agitat, quo modo aut in frumẽtatores aut in stationes hostium relictas impetus fieret. Annibal, cùm Romanis propius iam adesset, tertiã partem militum frumentatũ, duabus in castris retẽtis, dimisit. Deinde castra ipsa propius hostem mouit, duo ferè à Geryone paßuũ millia, ut intentũ se ostenderet ad frumentatores, si qua uis fieret, tutandos. Interea eminẽtior inter utrũq; exercitũ tumulus apparuit, peropportunus Carthaginiẽsibus, si caperetur, & ipsis Romanorũ imminens castris. Hunc igitur mißis per noctẽ Numidis occupat. Quos orto iam die cum tenentes locum Minutius uidisset, eductis leuis armaturæ militibus, tumulum adgreditur. Acriter ali-

quandiu certatum est. Tandem uictores Romani collem obtinuerunt. In eum mox exercitus omnis transfertur. Annibal aliquot diebus, quòd aduersa semper erant hostium castra, apud se militem continuit. Interiecto uerò tẽpore, adegit eum necessitas, alios cum iumentis in pascua, alios frumentatum per agros transmittere: ut sicuti initio cõstituerat, neq; absumeret iam partam prædam, & frumenti multitudinem ad usum hybernorũ colligeret: solicitus uehementer, ne quid per hyemẽ exercitui deesset, ac præsertim equis, iumentisq;: quòd maximã semper in equitatu repositam spem habuerat. Minutius uagos, palantesq; per agrum hostes cõspicatus, medio diei tẽpore copias educit, profectusq; aduersus hostiũ castra, grauiorem armaturam in aciem disponit, equites cũ expeditis in frumentatores dimittit, iussos, ne quem caperent uiuum, sed omnes paßim interficerent. Annibal repentino malo circunuentus, neq; pugnare acie ob paucitatem suorũ, neq; sparsis per agros militibus opem ferre poterat. Romani equites, expeditiq; late cædem ac fugã palatorum hostium fecere. Qui uerò cum Minutio erãt, tantum ea re audaciæ conceperunt, ut & prorumpere in castra hostium, & ferè Carthaginienses obsidere auderent. Annibal consilij atq; auxilij inops, intra uallum se continebat, ægre iam castra ipsa custodiens, cũ Asdrubal collectis militibus, qui se in priora castra pro Geryonis mœnibus fuga receperant, numero ad quatuor millia hominum, Annibali suppetias tulit. Tũc Annibal erectis parũper animis, egressus castris, uix tandem præsenti periculo exercitũ liberauit. Minutius maxima cæde ante hostium stationem, non minori etiã in agris facta, in præsentia abijt, ingẽti spe de rebus futuris animo concepta

cõcepta. Postridie uerò deserta hostiũ castra occupauit. Nam Annibal ueritus, ne Romani occupatis per noctẽ castris, quæ uacua pro Geryonis mœnibus erant, totius prædæ potirentur, citato itinere eò cũ omni exercitu redierat. Post id tempus Carthaginienses in pascuis ac frumẽtationibus moderatiores fuere. Contrà, Romani ad omnẽ euentũ audaciores facti. Interea uictoria Romæ (ut fit) lõge maiore, quàm fuisset, nũciata, magna omniũ animos lætitia cepit: primò, quòd post tot clades hoc uelut initiũ melioris fortunæ arbitrabãtur esse. tum quòd segniciẽ, ac timiditatẽ, quæ hactenus in Romano exercitu apparuerat, non militũ, sed Dictatoris culpa euenisse ex eo ratiocinabãtur. Quamobrẽ, omnes Fabiũ spernere, eũ. ut socordẽ, formidolosumq; reprehẽdere. Contrà Minutiũ usq; adeo extollere in cœlum laudibus, ut, quod ante eum diẽ factum fuisse nulla memoria habebat, Dictatoris imperio, eius imperio æquauerint, sperãtes cũ quam celerrime finẽ bellis Italiæ impositurũ. Iam duo Dictatores uno tempore, uno exercitu erant, res ante eum diem inaudita. Minutius secundis rebus, ac fauore uulgi plusquam credibile est, animo elatus, iam ueluti deuictis prostratisq; hostibus gloriabatur. Fabius nihil prorsus ob acceptã contumeliã diminuto animo, et eodẽ tenore cõsiliorũ obstinatus ad exercitũ rediijt. Hic, cũ animaduerteret collegã anxie occasionẽ certandi quærere, ueritus ne quid temere cõmitteret, dedit ei optionẽ, ut uel partitis tẽporibus, diebus alternis, aut maiore etiã interuallo summũ ius atq; imperiũ unius esset, uel legiones, sicuti Consulibus mos erat, inter se diuiderẽt, suoq; uterq; arbitratu proprio exercitu uteretur. Minutio diuisio legionum magis placuit. Igitur partitis copijs, castra quoque separata

parata sunt mille & quingentorum passuum interuallo. Annibal, cum nō modò per fugitiuos, sed ex ipsis quoq; rebus, & simultatem Ducum, & Minutij temeritatem intellexisset, optimum id intentioni suæ fore ratus, causam certaminis cum Minutio quærebat, sperans se facile impetum atq; audaciam eius posse comprimere. Tumulus erat inter Minutij ac Pœnorum castra, quem qui occupasset, haud dubiè iniquiorem hosti locū facturus uidebatur. Eum cùm capere Pœnus properaret, certus Minutium, sicuti alibi fecerat, sibi ad obsistendum occursurū, tali cōsilio usus est. Ager omnis medius prima specie, quòd nudus arbustis uepribusq; esset, inutilis insidijs uidebatur. Erāt tamē in amphractibus plures, & cauæ rupes, queis facile celari milites poterant. In has latebras, ut quenq; locum maxime aptum intelligebat, ducentos simul, & trecētos, & quingētos equites noctu misit, pedites uerò ad quinq; millia. Qui ne forte mane à discurrētibus per pascua hostibus cōspicerētur, cùm primū lucescere dies cœpit, expeditos ad capiendū, quē diximus, tumulū misit. Quod ubi primū Minutius uidit, contēpta hominū paucitate, ad pellendos inde hostes exercitū eduxit. Principio leuis armaturæ milites dimittit, iussos, ut manus cū hoste consererēt: deinde mittit equites. Postremò ipse cū grauiore armatura sequitur, haud mutato ordine, quem superioribus certaminibus tenuerat. Iam sol terrā radijs illustrauerat, omnibusq; animo atq; oculis tumulo intentis, insidiæ latebant. Annibal laborantibus suis cōtinuè mittebat auxilia, hinc ipse cum omni equitatu secutus est. Totis itaque utrinque uiribus certabatur. Tandē oppreßi multitudine equitū expediti Romani milites, refugere ad grauiorē armaturā cœperant. Tū uerò

exorti

exorti repente insidiatores, & circunquaq; cũ clamore, & tumultu ruentes, nõ iam expeditos solùm sed uniuersum Romanum *exercitum in summũ discrimen adduxerunt. Quod cum cerneret* Fabius, *ueritus, ne omnino* Ro*mana acies profligaretur, motis repente castris, collegæ suppetias tulit. Cuius aduẽtu recreati* Romanorũ *animi, quanquam solutis ordinibus, uage dißipati erant, confestim ad signa refugerunt, multis expeditorũ cæsis, pluribus etiam legionarijs strenuis, ac fortißimis uiris desideratis. Annibal redintegratas recenti subsidio hostiũ uires, & iam aduersus se signa infrentes cõspicatus, receptui cecinit. Tunc demũ* Romani *omnes, qui bello interfuerũt, temeritate* Minutij *prostratũ, deletumq́;* Romanum *imperiũ,* Fabij *uirtute ac prudentia seruatũ palàm profitebãtur.* Romæ *quoq; ut est perlata rei gestæ fama, manifestè omnes intellexere, quantũ inter temeritatẽ atque inscitiam militũ, & prudentißimi* Ducis *consilium ac rationẽ interesset.* Romani *posthac unis castris contẽti fuere, omnesq́; unius* Fabij *imperio paruerunt.* Carthaginienses *loco, qui inter tumulũ & castra medius erat, fossa circũdato, tumuliq́; ipsius uertice uallo præsidioq́; munito, parare hybernis locũ cogitabant. Cum interea comitiorũ dies aduenisset, Consulibus* L. Aemilio, & C. Terentio *creatis* Dictatores *magistratum deposuerunt. Prioris anni Consules* Cn. Seruilius, & M. Atilius Regu*lus, qui in* Flaminij *locum suffectus fuerat, Proconsules ab* Aemilio *facti accepta copiarũ, quæ in castris erant, potestate, res bellicas administrabant. Consules nouo delectu habito, exercitũ instaurant. Proconsules per literas admonent, ne acie pugnare cum* Carthaginiensibus *audeant, breuibus tantummodo, aßiduisq; certaminibus*

exerceant

exerceāt militem, tironemq́; ad res futuras uiribus atq; audacia instruant, quòd præteritarū cladiū causam magna ex parte inscitiam, atq; socordiam militū fuisse existimarent. L. Posthumius prætor creatus cum exercitu in Galliam mittitur, ut Gallis, qui cum Annibale militabāt, uices redderet. Classis, quæ Lilybæi per hyemē steterat, instruitur nouo remige. Ducibus, qui in Hispania erant, necessaria mittūtur. Dū hæc Romæ agitantur, Cn. Seruilius, & collega eius Atilius, acceptis Consulū mandatis, nihil præter particularia certamina cōmittunt. Itaq; scribere de his in præsentia supersedimus. Nihil enim splendidum, aut memoratu dignū, iussu consulum, & anni tēpestate uetiti gessere, prudenter alioquin, callideq́; quotidianis rebus administratis. Per hunc modum uterq; exercitus aduersis semper castris, hyberna transegit. Incūte Vere, cum primum pabulum suppeditare agri cœperunt, Annibal ex hybernis mouit. Relictoq́; Geryone, cū statuisset usq; adeo premere Romanos, ut necessariò in præliū descēdere cogerētur, Neapolitanā arcē occupat, frumento, & omni commeatus genere munitissimam. Nam in eam Romani ex Cannusio, alijsq́; circunstantibus locis frumenti multitudinē reposuerant, qua deinde ad quotidianos castrorum usus utebātur. Quo facto, ingens solicitudo Romanos cepit, nō tam ob amissam com meatus copiā, quàm quòd iam tota ea regio hostibus pateret. Mittuntur Romam nuncij, qui id senatui significent, quid agendum sit consulant. Statuisse se, si hostes appropinquarint, ablata spe fugæ, prouinciaq́; passim deuastata, & nutantibus sociorum mentibus, in prælium descendere. Senatus, ne quid adhuc noui moliantur, renunciat, sed aduentum Consulum expectent. Post hæc

parar

parari ad discessum Cōsules iubet. Omnes Aemiliū Paulum respicere, in eo spem omnem sitam habere, cùm ob uitæ probitatem, tum quòd anteactis temporibus aduersus Illyrios strenuè ac fortiter se gessisset. Decretum præterea, ut octo legionibus rem gererent, quod ante eum diē inusitatum erat: legiones singulæ hominū quinq; millia haberent. Romani enim, sicuti suprà memorauimus, quatuor legionibus exercitū complent. Singulæ quæq; legiones quaternis millibus peditū constant, equitibus ducentenis: aut siquando ingens aliqua necessitas urget, quinis millibus peditum, trecentenis equitibus. His ex socijs totidem pedites adduntur, equites fere triplicati. Copiæ omnes æque inter Consules diuiduntur. In prælium frequēter unus duntaxat Consulum descendit cum duabus legionibus, & auxilijs sociorum. Rarò simul omnes congrediuntur. At ea tempestate tanta omnes formido, tātus terror Carthaginiensium ceperat, ut nō quatuor, sed octo simul legionibus Romanis dimicandum iudicarint. Quapropter hortatis Cōsulum animis, & magnitudine rerū in quamcunq; partē fortuna inclinaret, ante oculos posita, maturare iter in castra iubēt: precati, ut magno, fortiq; animo, & sicuti maiestatē populi Romani decebat, res bellicas administrarent. Cōsules cū in castra peruenissent, permixto nouo ac ueteri exercitu, copias coniungunt. Senatus uoluntatem pluribus exponunt: multitudinis animos pro conditione temporis hortantur, Aemilio Paulo orationem habēte, cuius hæc fere sententia fuit: Ne recētibus cladibus perterriti animis deficerent. Quippe superioribus bellis nō unam, aut alterā, sed plures causas fuisse rerū infeliciter gestarū. Nūc autē si uiri sint, nihil obstare, q̄n pulcherrima uictoria potiātur.

Nunquam

Nunquam ante eum diem utrunq; Consulem cum omnibus simul legionibus dimicasse, neq; ueteranis exercitatisq; militibus, sed ignaris inexpertisq; rei militaris tyronibus usos fuisse: & , quod maximi momenti est, usqueadeo consiliorũ hostilium, locorum situs, et naturæ regionis ignaros extitisse, ut sæpe uixdum fere conspectis hostibus oppositi, maximũ discrimen subierint. Nam qui apud Trebiã fluuium in Gallia profligati fuerãt, postridie quàm ex Sicilia uenissent, temere, nullis consilijs hostiũ exploratis, in aciem descẽdisse. Qui iuxta Thrasimenum ceciderant, antè oppressos ab hostibus fuisse, quàm eos cernere ob densam caliginẽ potuissent. Nunc cõtrà, inquit, omnia nobis adsunt, ò milites. Nã & duo Consules uobis adsumus, animis atq; copijs iuncti, & præteriti anni Consules nobiscũ retinemus. Vos uerò nõ modo quotidiana certamina, et militares ordines, et hostiles copias uidistis, sed hæc omnia experti cõtinuè exercendo, pugnandoq; secundũ iam annũ agitis. Quocirca cum omnia contraria nobis adsint, quàm superioribus prælijs acciderunt, uerisimile est, exitũ quoq; pugnæ nobis contrariũ futurũ. Neq; credibile est, immo prorsus impoßibile, qui toties particularibus certaminibus cũ hostibus æquali numero militũ congreßi uictores disceßistis, nunc aduocata omni multitudine, cum duplicatum exercitum habeatis, ab hostibus superari. Omnibus igitur uobis ad uictoriã paratis, ò milites, dũtaxat cõsilio ac prõptitudine nostra opus est. Qui de rebus pluribus uos hortarer, nisi id alienum huic loco intelligerẽ. Quippe huiusmodi adhortationes ab ijs expectari debent, qui aut mercede cõducti, aut ex socijs acciti exercitui præsunt, quibus nihil grauius, quàm ipsius prælij tempus euenire potest.

Apud

Apud eos uerò, quales nos sumus, quorum non solum uita, sed & patria, & uxores, & liberi periclitantur, commemoratio fortasse, adhortatio uerò nequaquam necessaria est. Quis est enim, qui non malit uel pugnando uincere? uel si id fieri non poßit, prælio occumbere? quàm miserrimam trahendo uitam, tantam cõtumeliam ac calamitatem expectare? Eia igitur fortißimi milites, uosmet uobis ipsis ante oculos ponite, quid inter uincere, uinciq; intersit, & quæ ex utroque sequantur, uobiscum cogitate. Ita uos ad prælium parate, ut non exercitum populi Romani, sed patriam, atque adeo caput ipsum orbis terrarum periclitari intelligatis. Quid enim superest populo Romano, uictis ac profligatis uobis? Omnes suas uires, omnem potentiam in uos contulit, spem omnem salutis in uobis repositam habet. Qua nolite per Deos immortales eum fraudare, reddite patriæ quas decet gratias, manifestum omnibus facite, anteactas clades non idcirco accidisse, quòd Romanis præstarent Carthaginienses, sed quòd tũc Romanus miles tyro, & rerum bellicarum ignarus esset. Hæc, atq; alia huiuscemodi locutus L. Aemilius, concionẽ dimisit: postridie uersus stationem hostium eduxerunt exercitum. Ac tertio die circiter sex millia paßuum ab illis distantes castrametati sunt. Aemilius cum circum ea loca animaduerteret planos, ac latos esse campos, quòd superiores equitatu hostes erant, haud conferendum in his prælium existimabat, sed eò præuertendum hostem, ubi peditatus utilior foret. Contrà Varro, inexpertus rerũ bellicarum haud differendũ putabat certamen, ne hostes è manibus elaberentur. Itaq; duo Consules dißimiles discordesq; erant. Quo nihil accidere in exercitu perniciosius potest. Ea die (nam alternis imperitabant) Varronis imperium

erat. Hic motis castris appropinquare hostibus maturat, indignante ac reclamãte Aemilio. Annibal cum expeditis equitibusq; obuiã profectus, tumultuario prælio ac præcursu magis militũ, quàm ex præparato eos adgreditur. Romani primum impetũ acerrime sustinuere. Nox prælium diremit. Carthaginienses, cùm non prospere dimicatio successisset, in castra redierunt. Postridie eius diei L. Aemilius cum & abstinere pugna decreuisset, & tutò traducere exercitum nequiret, trifariam castra diuisit. Duas partes citra Aufidum amnem communijt, qui solus diuidit Apennium, oriensq; in parte, quæ mare Tyrrhenum respicit, in Adriaticum defluit sinum. Tertiam partẽ trãs Aufidum posuit. distantem à reliquis castris circiter mille & ducentos passus, à statione uerò hostium ferè tantundem. Annibal spem uactus loci ad equestrem pugnã aptissimi, & facturos copiam pugnandi Consules ratus, dirigere aciem cepit. Veritus autẽ ne superiori casu timidior facta multitudo esset, hortari milites statuit. Aduocata igitur concione, aspicere omnes circunstantia loca iußit, rogauitq;, quid maius optare à Dijs immortalibus potuißẽt, quàm oblatum sibi in ijs locis cum hostibus certamen, ubi equitatu, qua parte uirium inuicti essent, uti liberè ualerent? Quod cum uniuersi alacres approbarent, Proinde, inquit, primò Dijs immortalibus gratias agite. Illi enim præparantes nobis uictoriam, hostes in eiusmodi locũ adduxerunt: secundò nobis, qui nostra industria pugnare hostem compulimus. Neq; enim fugere amplius, neq; detrectare certamen Romanus potest. Et pugna, & uictoria in manibus uestris sita est. Hortari uos in præsentia, ut strenui ac fortes sitis, superuacuũ mihi uidetur. Id enim tum factu necessariũ erat, cùm Romanorum uirium expertes eratis,

quo

quo tempore nos sæpenumero id uerbis, exemplisq́; præstitimus. Nunc uerò cũ tribus continuis prælijs tales à Romanis uictorias reportaueritis, quæ tandem oratio magis incendere animos ueſtros poterit, quàm ipſæ res geſtæ? Superioribus prælijs regione potiti eſtis, & copia rerum omnium ſicuti uobis polliciti fueramus. Neq; enim frudati à nobis hactenus promiſſis eſtis. Præſens uerò certamen pro ciuitatibus eſt, eorumq́; fortunis. Hac uictoria potiti, ſtatim totius Italiæ domini eritis: tandemq́; tot laboribus, ac periculis unica pugna liberati, adipiſcemini Romanorum felicitatem, omnium Duces atq; Imperatores eritis. Quas ob res non uerbis, ſed factis opus eſt. Dijs uiolentibus non longe pòſt ſeruata à me promiſſa omnes experiemini. His, atq; alijs huiuſmodi dictis militum animos hortatus, ac laudata omniũ promptitudine, caſtra ad id latus fluminis poſuit, ubi maiora hoſtium caſtra erant. Sequenti die curare corpora omnes iubet, & ad priuilegiũ in proximum diem parari. Igitur tertio die luce prima flumen tranſgreſſus, copias acie locat. L. Aemilius, quòd animaduertebat in ijs locis haud æquas eſſe ſuorum uires, & Annibalem ob penuriam rerum neceſſariò moturum caſtra intelligebat, ſuos intra ſtationem continuit. Annibal parua protracta mora, cùm fruſtra laceſſere ſe hoſtem intelligeret, in caſtra cæteras recepit copias, Numidas ad inuadendos ex minoribus caſtris Romanos aquatores dimittit. Quibus impedita aquatione, uſque ad uallum cum tumultu ac clamore proſecutis, indignatus Varro, ab tumultuario auxilio Romana caſtra turbari, lõge magis ad prælium capeſſendum inflammatus eſt. Nec minus omnis turba militaris auida certaminis erat. Adeo omnibus in rebus moleſta ſemper expectatio eſt. Cùm interea Romæ

nunciatum esset exercitus, quanquam non æquis locis, tamen aduersus se inuicem oppositos esse, & singulis quibusque diebus unà congredi, ingens mœror ac solicitudo animos omnium cepit. Affectus enim grauibus ac recentibus cladibus populus Romanus *nimium in futura uerebatur.* V*nusquisq; intra se, quæ futura ciuium* Romano*rum fortuna esset, deleto profligatoq; exercitu, cogitabat.* Q*uæ libri Sibyllini minabantur, in ore omnium erant.* P*rodigijs, signis, ostentis, templa cuncta, priuatæ etiam ædes scatebant.* Q*uam ob rem precibus, sacrificijs* Deo*rum, cærimonijs uniuersa urbs erat intenta.* O*bseruantißimi nanq; eiusmodi temporibus sunt* Romani *publicarum, ac priuatarum religionum, nec quicquã, quod ad ius fasq; pertineat, prætermittunt.* V*arro, cui postero die sors imperij obuenerat, cum prima luce inconsulto collega ex utrisq; castris copias educit.* I*pse cum ijs, quæ in maioribus castris erant, flumen transgressus, eas quoq;, quas in castris minoribus habuerat, suis adiungit.* A*tq; ita instructa acie,* Romanos *equites in dextro cornu (id erat flumini propius) locat.* P*ost hos continuato agmine pedites ponit.* S*ociorum equites ad læuum cornu, ante omnes leuiorem armaturam in acie collocat.* E*rant autem adnumeratis socijs octuaginta millia peditum, equitum circiter sex millia.* A*nnibal eodem tempore transgressus fluuium,* B*aleares, leuemq; armaturã præmittit.* H*inc duplici transitu reliquis copijs traiectis, hosti opponitur.* G*allos,* H*ispanosq; equites prope ripam læuo in cornu aduersus* Roma*norum equitatum disponit.* P*ost hos pedites inter grauiorem* A*frorũ armaturã medios collocat: deinde* G*allos atq;* H*ispanos: postremò reliquã* A*frorum multitudinem.* A*d dextrum uerò cornu* N*umidas equites constituit.* A*fri ita planè*

plane armati erant, ut Romanorum aciem crederes, armis ad Trebiam, & Trasimenum captis. Gallis Hispanisq; scuta eiusdem formæ erant, dispares ac dißimiles gladij. Nam Hispani quidem breuitate agiles, & cū mucronibus nō minus punctim, quàm cæsim feriebāt. Gallici uerò prælongi, ac sine mucronibus erant. Harum gentiū aspectus specie ipsa, ac nouitate rei terribilis uidebatur. Galli supra umbilicum nudi pugnabant. Hispani linteis purpura prætextis & candidißimis tunicis præliabātur. Equitum ad decem millia, peditū supra quadraginta millia cū auxiliaribus Gallus constiterāt. Dextrum Romanorum cornu L. Aemilius, sinistrum Terentius Varro regebat. Medijs prioris anni Consules M. Atilius, & Cn. Seruilius præerant. Carthaginiensium uerò Duces erāt, in læuo cornu Asdrubal, dextro Hanno, in medio Annibal. Hic secū Magonem fratrem habebat, Romanis in meridiem, Carthaginiensibus in Septentrionem uersis, neutris Sol prospectum offendebat. Clamore orto, & leuibus primū armis incepta pugna, par aliquandiu periculū fuit. Postea facto à Gallis atq; Hispanis equitibus ex sinistro cornu in Romanos impetu, non solum fortiter, uerumetiam crudeliter dimicabatur. Neq; enim equestris more pugnæ cōuertere se, atq; iterum in hostem procurrere licebat, sed aduersis frontibus pugnare omnes cogebātur, nullo circa ad agendum spatio relicto, hinc amne, illinc peditibus claudentibus. Acrius tamen, quàm diutius pugnatum. Victi Romani magna ex parte in acie cæsi, reliqui in flumen proiecti, obrutiq; sunt. Sub equestris finem certaminis pugna inter pedites orta. Galli atque Hispani primo acriter uiribus, atq; animis hosti restiterūt. Postea dēsitate Romanæ aciei oppreßi, dissolutis cuneis, referebant pedem. Romani tum

cupidius insecuti, facilè mediam aciem, quòd tenuis inualidaq; de industria erat instructa, perruperunt. Ita audacius insistentes, nullo resistente ad subsidia Afrorum peruenere. Hi utrinq; deductis alis constiterant. Galli interim dispositis rursus in sinum militibus, et quasi lunari specie facta, nitendo agmen refecerunt. Quo factum est ut Romani calliditate Annibalis à fronte simul, atq; à tergo clauderentur: hinc Aphris, illinc Hispanis, Gallisq; prementibus. L. Aemilius, quanquàm primo statim prælio grauiter ictus fuerat, adhuc tamen integris uiribus confertus equis in mediam aciem discurrit, partim premendo hostes, partim suos hortando. Idem Annibal facit. Interim Numidæ cum omni equitatu à sinistro in dextrum Romanorũ cornu irruentes, insigne aliquid neq; fecerunt, neq; paßi sunt: tantis animis, & adeo æquatis uiribus utraq; acies propugnabat. Romanos tamen diuisos, atq; undiq; circundatos milites ad præliũ reddiderunt. Inter hæc Asdrubal emißis, qui prope ripam erant, equitibus, à læuo cornu subsidium Afris ferebat: quod conspicati Romanorum equites, repente terga uerterunt. Id uidens Asdrubal, callidi ac prudentißimi Ducis exercuit officium: Numidas, quos & numero plures, & rei militaris expertos, & semel uersis in fugam terribiles esse sciebat, ad persequendos paßim fugientes misit. Ipse pedestribus copijs citato cursu in subsidium Afrorum perrexit, adgressusq; à tergo Romanos, simul suorũ confirmauit uires, simul ingẽtem hostibus stragẽ dedit. L. Aemilius pluribus uulneribus confossus in prælio cecidit: uir omni officio usq; ad extremum diem in patriam functus. Romani longa, atq; acerrima pugna in eodem uestigio permanentes, tandem omnes trucidãtur. Inter quos M. Atilius, & Cn. Seruilius, prioris anni Con-

sules

ſules interfecti, uiri præſtãtes, & Romano nomine digni. Eodem tempore Numidæ quoq; fugiẽtem equitatũ nacti, maiorem partem interficiunt, reliquos equis deijciũt. Pauci Cannuſiũ incolumes peruenere, inter quos Varro Conſul, cui deteſtanda anima, ac exitioſum patriæ imperium fuit. Hunc tandem Cannenſis pugna habuit finem, ſtrenuis uiris uictoribus ſimul ac uictis nobilitata. Cuius rei argumentum eſt, quòd ex ſex millibus equitum Romanorũ duntaxat ſeptuaginta cum Varrone Venuſiam euaſerũt. E ſocijs circiter trecẽti palantes, uagiq; in proximas ciuitates profugere. Ex pedeſtribus autẽ copijs circiter decem millia in poteſtatem hoſtiũ uiui peruenere, uix tria millia fugerunt. Reliqui numero ad ſeptuaginta millia in prælio cecidere. Nec ſanè incruenta Carthaginienſium uictoria fuit. Ex his Galli circiter quatuor millia deſyderati, Afri atq; Hiſpani ferè mille & quingenti, equites ducẽti. Qui uiui capti ſunt ex Romanis, extra periculũ fuere. Varro decẽ millia in caſtris dimiſerat, hoc conſilio, ut, ſi Annibal omnes ſuos in prælium educeret, facto impetu, caſtra hoſtium diriperent, omnibusq; in pugna occupatis impedimenta, atq; omnem apparatum Carthaginienſium depopularentur. Si uerò præſidium neceſſariũ in caſtris dimitteret, tunc longe minores eſſent Carthaginienſium uires, Romanis numero militũ multo præſtantibus. Capti autẽ hoc modo fuere. Annibal quantũ ſatis erat præſidij, in caſtris reliquerat. Romani, ubi primùm exarſiſſe præliũ intellexere, eò, ubi ſtatuerant, ueniũt, caſtra obſident. Haud ſegniter Carthaginienſes reſiſtunt. Verùm iã acriter prementibus Romanis, cedere cogebantur. Sed interim Annibal omni ex parte uictoria potitus, in oppugnãtes caſtra, impetũ facit, Romanos fugat, ad uallũ uſq; perſequitur,

duo millia eorũ interficit, reliquos uiuos capit. Eodem mo*do* Numid*æ equites Romanos, qui ſparſi fuga per agros fuerant, ad* Annibalẽ *perduxerunt.* I*ta tandem finito prælio, neuter expectatione ſua fraudatus eſt.* Siquidem C*arthaginienſes ſtatim omni prouincia ſunt potiti,* T*arentinis,* C*ampanis,* N*eapolitanis in deditionẽ acceptis.* C*æteris uerò omnibus populis iam ad* Annibalẽ *reſpicientibus.* N*ec deerat ſpes ipſa urbe* Roma *mox potiundi.* Romani *uerò in ſummã rerũ deſperationem adducti, non modò de ſuo, ſed de totius patriæ interitu dubitabant, iamiam fero ciſsimum hoſtem ad ipſa* Romana *mœnia expectantes.* C*ùm ciuitas in hoc tumultu eſſet, ut omnia ad* Romano*rum calamitatem quadrarent, nuncius ex* Gallia *peruenit,* L. *Poſthumiũ* P*rætorẽ, qui exercitui præerat, in inſidias lapſum, fuſum, profligatumq́; fuiſſe.* Senatus *tamẽ tot undiq; circunuentus malis, dignitatem ſuam ſeruare, hortari populum, munire præſidijs urbem, de rebus præſentibus magno ac forti animo conſultare.* Q*uod non longe pòſt res ipſæ manifeſtum fecerunt.* N*am qui modò uicti à* C*arthaginienſibus fuerant, & rerum bellicarũ gloria ceſsiſſe illis uidebantur, non multo interiecto tempore uirtute ac conſtantia* Reipublic*æ, & conſilio ſapientiáq; Senatus, in id euaſere, ut uictis, proſtratisq́;* C*arthaginiẽſibus, non modò* I*taliæ, ſed totius orbis imperio potirentur.* Q*uã ob rẽ huic libro ſimul cũ rebus* H*iſpanis atq;* I*talis, quæ centeſima & quadrageſima* Olympiade *geſta fuerunt, extremã imponemus manũ.* C*ũ uerò ad res ſub eadẽ* Olympia*de in* Græcia *geſtas uentũ erit, latius de* Romanorũ Re*pub. diſſeremus.* I*d enim nõ modò ad cognitionẽ hiſtoriæ neceſſarium, uerumetiam ad emendandas, inſtituendasq́;* R*eſpublicas utile ſtudioſis futurum arbitramur.*

Polybij

POLYBII HISTORIARVM LIBER QVARTVS.

ABVNDE (*ut nobis quidem uidetur*) *secũdi belli Punici causas secũdo libro ostendimus. Tum Annibalis in Italiã aduentũ, uariaq́; Romanorum ac Carthaginiensiũ certamina usq; ad Cannensem pugnam sumus executi. Nũc res eadem tempestate in Græcia gestas, aggrediemur, repetitis primò breuiter ijs, quæ in secundo præparationis nostræ libro à nobis relata fuere, præsertim de Repub. Achæorum, quòd eam non parum momenti rebus nostri temporis attulisse arbitramur. Igitur à Tisamene orsi uno ex Orestis filijs: ab hoc usq; ad Gigi tempora uixisse Achæos sub eius familiæ regibus diximus: postea cum his expulsis gubernationem ciuitas ad populum transtulisset, non multis interiectis annis, ducum Lacedæmoniorum opera dißidere inter se cœpisse. Post hæc narrauimus, ut rursus inter se ijdem Achæi conuenerint, qui primi eius rei autores fuerint, quomodo Peloponnesi omnes in Achæorũ cognomen deuenerint. Commemoratæ præterea à nobis sunt particulares eorũ res gestæ, usq; ad Cleomenis Lacedæmoniorũ Regis conflictum. Hic præparationem nostram cum Antigoni, Seleuci, & Ptolemæi morte conclusimus. Omnes siquidẽ (ut à nobis dictum est) sub eadem Olympiade diem suum obierunt. Nunc superest, ut reliqua scripturi, hinc maximè primordium faciamus. Optima enim hæc in primis nobis materia uidetur: primò, quòd ea, quæ sunt ab Arato scripta, in hæc tempora desinunt, ut quasi continuata Græcarũ rerum narratio*

uideatur: deinde, quòd posteriora tempora ita inuicẽ connexa sunt, ut partim nostra, partim parentum nostrorum ætate fuerint. Ex quo fit, ut partem ipsi uiderimus, partẽ ab ijs, qui uiderunt, audiuerimus. Enimuero altius res gestas repetere, & auditum (ut ita dicam) ex auditu referre, consilium non fuit, quòd nullam ex ijs prouenturam legẽtibus utilitatem intelligeremus. Quapropter ab ijs exordiamur temporibus, quibus fortuna quoq; per uniuersum terrarum orbem renouasse omnia uidetur. Philippus igitur Demetrij filius, adhuc puer, iam Macedoniæ imperium susceperat. Achæus omni prouinciæ, quæ citra Taurum est, imperans, non modò nomen, sed uires quoq; regias habebat. Antiochus, cui Magno cognomen fuit, Seleuco fratri non multo antè tempore defuncto, in regno Syriæ, quamuis adolescens, successerat. Ariarates quoque Cappadociæ regnum inuaserat. Eodem tempore Ptolemæus Philopater, Aegypti erat imperium adeptus. Nec longe pòst Lycurgus rex à Lacedæmonijs appellatus fuerat. Carthaginienses Annibalem ad res, quas suprà memorauimus, gerendas Ducem elegerant. Cùm in hunc modum omnium renouatum esset imperium, nouum quoque rerum initium futurũ uidebatur, quod & natura frequenter accidit, & eo potißimum tempore euenit. Nanq; Romani, & Carthaginienses id, quod suprà memorauimus, bellũ, Antiochus, & Ptolemæus Syriacũ gesserũt. Achæi uerò, & Philippus aduersus Aetolos & Lacedæmonios contendere. Cuius belli huiusmodi causæ feruntur. Aetoli iam diu pacẽ, & necessarias rerum suarũ impensas ægreferebant, homines semper rapinis, & piratica uiuere assueti. Auaritiam eorum augebat naturalis ambitio, cui seruientes, crudelem semper, ac ferinam uitam degunt, nulla

omnino

omnino amicitiæ, aut societatis iura habentes, sed omnia hostilia putantes. Hi tamen quamdiu Antigonus uixit, Lacedæmoniorū uires ueriti, quietem egerunt. Mortuo uerò Antigono, cùm Philippus in regno succeßisset, ætate pueri contempta, belli occasionem cum Peloponnesijs quærere cœperunt: tum quòd infestando ex ueteri consuetudine mari, & aßiduis rapinis assueti erant, tum quòd se multo potentiores Achæis in bello existimabant. Cùm in ea cogitatione essent, non longe pòst fortuna quoq; conatui eorum fauente, huiusmodi occasionem nacti sunt. Dorimachus Trichonæus, Nicostrati filius erat. Hic adhuc ferè adolescens Aetolicæ insolentiæ ac temeritatis plenus, Phigaleam publicè missus fuerat. Ea est urbs in Peloponneso è conspectu Messeniorum montium sita, & tunc fortè in societatem cum Aetolis iuncta erat: ostendebant hunc idcirco à se missum, ut urbi, regioniq; præesset: uerùm eo factum erat cōsilio, ut res Peloponnesiacas diligēter exploraret. Hic igitur discurrentibus per ea loca piratis, & ad se Phigaleam ob res necessarias uenientibus, cùm ex fœdere præbere commeatum non posset, durante adhuc pace, quæ sub Antigono firmata fuerat, tādem piratis persuasit, ut Messeniorum, qui amici & socij Aetolorum erant, pecora diriperent. Illi primo è finibus eorum abigere armenta cœperunt, postea procedente paulatim peruicacia, sparsas quoque per agrum diripere, omnia populari, atque uastare. Messenij id grauiter ferentes, legatos ad Dorimachum questum de piratarum iniurijs mittunt. Ille principio id contemnere, partim suorum utilitati consulens, partim suæ, qui prædæ omnis particeps erat. Postea uerò frequentantibus sepius legatis ob continuationem iniuriarum, se inquit propediē Messenē uenturum, ut expostulanti-

postulantibus de Aetolorum iniurijs responderet. Cùm igitur eò uenisset, multis, quibus illatæ iniuriæ fuerant, se adeuntibus, alios per derisum reijcere, insultare alijs, nonnullos iurgijs, conuitijsq; terrere. Dum hæc Messenæ agerentur, piratæ in suburbanum, quod Chironis nominant, noctu uenere, & admotis scalis loco potiti uastant, populanturq; omnia. Homines partim propugnantes trucidant, reliquos nexos cum armentis abducunt. Messenij rursus ea re maxime ob Dorimachi præsentiam grauius indignati, ac tum demum derideri se putantes, eum accersiri ante Magistratus iubent. Scyron tum forte urbi præerat, uir omni genere laudis apud Messenios clarus. Hic haud dimittendum urbe Dorimachum consulit, nisi prius prædam omnem à piratis obactam Messenijs restituat: domorum, agriq; uastationem instauret: pro ijs, qui interfecti fuerant, nocentes tradat. Id consilium cùm omnes approbassent, profusus itaq; in iram Dorimachus, Stultos inquit eos esse, si talia facientes, Dorimacho se, & nō Aetolis inferre iniuriam credant: se quidem per summum scelus uexari, at illos non longe pòst dignas pœnas daturos. Erat tum Messenæ extremæ sortis homo, Babyrthas nomine, adeo Dorimacho uultu, corpore, lineamentis, uoce denique similis, ut si quis ei capitis ornatum, chlamydemq; illius addidisset, haud facile fuisset, uter eorū foret, discernere. Idq; haud Dorimachum latebat. Cùm igitur superbe nimiū atq; insolenter in Messenios inueheretur, iratus Scyron, Putas'ne, inquit, nobis te, seu temeritatem tuā curæ esse Babyrthæ? Quæ cùm dixisset, Dorimachus ipsi cedēdū ratus, prædam omnē Messenijs restituit. Hinc Aetoliam profectus, adeo grauiter, ac molestè Scyronis uerba tulit, ut non alia expectata occasione, ob id dūtaxat bellum

bellum Messenijs excitarit. Per id tempus Dux Aetolorũ erat Ariston. Hic tum forte ob imbecillitatem corporis, quam ex longa ualetudine contraxerat, haud satis rebus gerendis aptus, cùm Scopæ, & Dorimacho affinitate iunctus esset, huic summã imperij tradidit. Dorimachus publicè in bellũ aduersus Messenios prouocare Aetolos nõ audebat, quòd nullã eius rei satis dignã causam posset afferre. Quippe indignatione tantũmodo illatæ sibi contumeliæ mouebatur. Quam ob rem dimissa hac cogitatione, priuatim Scopam adgreditur. Suadet, ut sibi contra Messenios adesse uelit. Se in præsentia à Macedonibus ostendit tutos esse, ob pueritiam regis, cùm uix decimumseptimum ætatis annum Philippus ageret. Præterea Lacedæmonios à Messenijs alienos esse. In amicitia præstare se cum Græcis. Propter quod neminem sibi transitum Messenem impediturum. Post hæc quanta secutura sit utilitas, ante oculos ponit. Quippe regionem omnem securam degere, solamq; omnium tempore Cleomenici belli integrã permansisse. Aetolos uerò id tandem gratißimum habituros, seq; beneuolentia, & honore prosecuturos. Achæos autem, si profectionem suam impedierint, sponte occasionem bello daturos. Si permiserint, liberè se Messenem usque transituros. Atqui Messenios belli causam tamdiu præstitisse, cùm societatem inire cum Achæis, & Macedonibus polliciti fuissent. Hæc, & alia in hanc sententiam plura locutus, tantum Scopæ, amicisq; eius ardorem iniecit, ut neq; Aetolorum concione aduocata, neq; expectato Magistratuum iussu, nec iure aliquo seruato, ipsi per se Messenijs, Epirotis, Achæis, Acarnanibus, Macedonibus bellum intulerint. Statim igitur Piratas emisere. Hi mox regiæ naui ex Macedonia obuij facti, onustã Aetoliam

liam perduxerunt, nautas, uectoresq́;, & nauem denique ipsam uendidere. Hinc per maritimã Epiri oram discurrere, obuium quenque prædari, Cephaleniorum nauibus ad iniuriam uti, oppida per insidias capere. Quippe in Acarnania Oreum ceperunt. Postea quibusdam occulte in Peloponnesum mißis, in media Megalopolitanorum regione, castello, quod Clarium uocant, potiti fuere. Quo postea receptaculo usi, latißimè piraticam exercebant. Ea tempestate Timoxenes Achæorũ dux Taurionẽ oppidum, quod tempore Peloponnesiaci belli Antigonus occupauerat, intra paucos dies expugnauit. Siquidem Antigonus Rex Corinthum uoluntate Achæorum tenebat, sicuti suprà, cum de Cleomenico bello tractaremus, ostendimus. Orchomenum uerò ui captum non reddiderat Achæis, sed ditioni suæ subegerat, cupiens (ut mihi quidẽ uidetur) nõ solum aditũ in Peloponnesum habere, uerumetiã mediterraneã orã, dispositis Orchomeni præsidijs, custodire. Dorimachus & Scopas obseruato tẽpore, quo pauci dies Magistratui Timoxeni supererant, & Aratus sequentis anni dux nondũ inire Magistratum debebat, congregatis iuxta Rhium montem Aetolis, ac paratis Cephaleniorũ nauibus in Peloponnesum transfretarunt, factoq́; per Patrensium & Pharensium, & Tritensium oram itinere, aduersus Messenios grassabantur. Edictum erat, ne qua intereundum Achæis iniuria inferretur. Sed quis multitudini statuat modum? Vastant, diripiuntq́; omnia. tandem Phigaleã perueniũt. Hinc facto in Messenios impetu, nulla ratione ueteris amicitiæ habita, neglectoq́; diuino & humano iure populabundi per agrum discurrunt, omnia ferro, igniq́; uastãtes, Messenijs, quòd impares uiribus eßẽt, sese intra mœnia continentibus. Achæi instantie iam concilij tempore

tempore, Egium conuenere. Hic cōgregatis omnibus, cùm hinc Patrensium & Pharensium legati de iniurijs Aetolorum quererentur, illinc Messenij præsidium miserabiliter peterēt: Achæi partim indignatione illatæ socijs iniuriæ, partim commiseratione Messeniorum permoti, tum grauiter ferentes, quòd se inscijs Aetoli exercitum per Achaiam traduxissent, ferre Messenijs præsidium statuerunt. Timoxenes Achæorum dux (nondum enim Magistratu excesserat) quòd Peloponnesios post Cleomenicum bellū pacatis tranquillisq; rebus dedisse se ocio, & neglecta militari disciplina, desides factos esse intelligebat, moliri quicquam nulla spe, nisi multitudinis fretus, uerebatur. Contrà uerò Aratus suorum iniurias grauiter & iniquo animo ferens, inflammatus præterea audacia Aetolorum, nec antiquæ simultatis immemor, quàm primùm armare Achæos, & cum Aetolis congredi festinabat. Quam ob rem ante diem quintum, quàm inire Magistratum debebat, accepto à Timoxene publico signo, literas ciuitatibus scripsit, quibus cogi in arma iuuentutem, & Megalopolim conuenire iussit. De cuius ingenio antequam reliqua exequar, pauca mihi dicenda existimaui. Aratus igitur in rebus ciuilibus uir usquequaque perfectus fuit: nam & facunde eloqui, & prudenter excogitare, & diligenter exequi omnia poterat, in tolerandis ciuilibus discordijs initis, in amicitijs societatibusq; iungendis nemini secundus. Iam uerò fallere hostē, moliri insidias, machinas intendere, postremò hæc omnia perducere ad finē, idoneus erat: uir cū singulari audacia fretus, tum tolerandis laboribus atq; periculis à pueritia assuetus. Cuius rei cùm multa sunt testimonia, tū ea in primis, quòd Sicyonē, & Mātineā Achæis tradidit, Pellenē fugatis Aetolis cepit, Corinthi arce,

thi arce, quam Acrocorinthũ uocant, potitus est. Hic ipse, si quando acie dimicare cogebatur, in consilijs segnis, in subeũdis periculis timidus erat. Quam ob rem triumphus de se omnem Peloponnesum expleuit. Vsque adeo natura hominũ non solùm corpora, uerumetiã animos sui dißimiles finxit, ut sæpenumero unus idẽq; homo nõ modò in rebus diuersis, hic quidẽ fortiter, illic segniter se gerat: sed in similimis quoq; rebus, modò inauditam celeritatẽ, aliàs incredibilẽ ignauiam ostendat: & aliquando quidem fortißimus, nõnunquam uerò timidißimus uideatur. Quippe multos in uenationibus cernimus aduersus sæuißimas feras audacißimos esse: quos si ad arma, hostesq; transtuleris, ignaui, socordesq; apparebunt. In rebus uerò bellicis, plerique singulari certamine acerrimi sunt. qui in acie nullius pretij forent. Thessalicos equites conferto prælio insuperabiles esse constat. Eosdem si per partes attentaueris, lacerare, carpereq; facilimum erit. De Aetolis contrarium euenit. At Cretenses terrestribus, ac naualibus, prælijs ad insidias, furta, rapinas, nocturnos insultus, & omnia doli genera promptißimi sunt. In prælio uerò dispositis cohortibus segnes, timidi, ac prorsus inutiles. His Achæi atque Macedones planè contrarij. Hæc idcirco breuiter memorauimus, ne quis forte miretur, ac propter ea historiæ detrahat fidem, si quando eosdem uiros in rebus similibus dißimiles fuisse ostendimus. Nunc eò unde discessimus, reuertamur. Congregatis Megalopoli omnibus, quibus apta ad res bellicas ætas erat, Messenij rursus ad Achæos uenere, rogantes, ne se contemnerent, ita palàm ab Aetolis iniuria affectos, uelle se, si cum bona uoluntate eorum fiat, inter socios eorum adscribi. Nihil in posterum, quod ad communem societatem pertineat, recusatu-

recusaturos. Achæorum principes, quatenus ad societatẽ attinet, nihil à se fieri posse respondent. Neq; enim sibi licere inconsulto Philippo, ac socijs, quenquam in societatem admittere, durante adhuc fœdere, quod tempore Cleomenici belli Duce Antigono inter Achæos, Epirotas, Phocenses, Macedonas, Bœotios, Arcadas, Thessalosq; initũ fuerat. Verùm libenter illis præsidio futuros, si ipsi liberos suos obsides Lacedæmonijs tradant, spondeantq;, nunquam se cum Aetolis, nisi consentientibus Achæis fœdus, aut pacem facturos. Lacedæmonij quoque per id tempus cum exercitu iuxta Megalopolim conuenerant, non tam sub specie sociorum, quàm ut euentum rei expectarent. Aratus rebus cum Messenijs ita compositis, Legatos ad Aetolos mittit, qui eos iubeant ex agro Messeniorum copias reducere, neque deinceps illos infestare, neq; Achæorum agrum attingere. Si secus fecerint, se eos pro hostibus habiturum. Scopas, & Dorimachus, auditis Legatorum mandatis, & Achæorum apparatu cognito, parendum in præsentia Arato statuerunt. Quam ob rem missis statim Cyllenem, & ad Aristonem Aetolorum Ducem literis nauigia exposcunt. Ipsi biduo pòst præmissa præda discessere, itinere uersus Elienses facto. Quippe ea gẽs semper in fide Aetolorũ permanserat. Aratus temere illos, uti statuerant, discessuros ratus, copijs uerò omnibus dimissis, in suã cuique domum abeundi potestatem fecit. Ipse duntaxat cum tribus millibus peditum, & trecentis equitibus, hoc est ijs, qui sub Taurione erant, Patras contendit, quò se abeuntibus Aetolis opponeret. Dorimachus ea re cognita, ueritus, ne sibi profectio impediretur, prædam quidem addito sufficienti præsidio, ad naues mittit, iussis, quos ad eam uehendam destinauerat, ut sibi ad Rhium, unde

soluere statuerat, occurrerent. Ipse prædam parumper comitatus, non longe pòst conuerso itinere Olympiam uenit. Hic, cùm per exploratores cognouisset, Taurionem cum ijs, quas suprà diximus, copijs iuxta Clitorium esse, ueritus, ne propterea ex Rhio sine certamine, aut periculo soluere posset, optimum factu existimauit, si omni amputata mora cũ Arato decerneret, quòd Aratus & paucis admodum copijs stipatus, & futuræ rei ignarus erat. Cogitabat enim se, si hostes fudisset, antequam rursus Achæi congregarentur, uastata undiq; prouincia tutũ, quà decreuerat, discessum facere posse. Si uerò Achæi per formidinem pugna abstinerent, liberè se, quà uellet, sine ullo discrimine transitum habiturũ. His rationibus permotus, castra non longe à Megalopoli iuxta Methydrium posuit. Achæi cognito Aetolorum aduentu, adeo imprudenter præsentibus rebus usi sunt, ut nihil ad cumulum stultitiæ reliquerint. Primò enim Clitorio profecti iuxta Caphias castrametati sunt. Postea, Aetolis à Methydrio per Orchomenum transeuntibus, in Caphiensium agrum copias deduxere, præterfluenti amne ueluti quodam munimento clausi. Aetoli, tum propter loci iniquitatem (siquidem ante id flumen multæ & profundissimæ fossæ erant) tum, ne forte inter hæc Achæorum copiæ cogerentur, relicto pugnandi proposito, Olygyrtum uersus eo, quo constiterant, ordine procedunt, callide omnia obseruantes, ne quo inter eundum periculo afflictarentur. Aratus, cùm Aetolorum pedestres copiæ fere ad iugum montis peruenissent, nec longè pòst equitatus omnis per campos insequeretur: equites, ac leuioris armaturæ milites Duce Acarnane in hostes emittit, iussos, ut cum equitibus congrederentur, & fortunam belli tentarent. Quod sanè

imprud

imprudenter factum est. Nam si capessendum prælium fuit, non cum posterioribus congredi oportebat, cum iam à montibus non longe abessent, sed cum primis, antequam ad summa conscenderent. Sic enim futurum fuerat omne in campis certamen. Quæ res & Aetolis ob genus armaturæ atque adeo omnem ordinem pugnandi, sine dubio cladem, & Achæis uictoriam peperisset. Sed Aratus oblatam sibi & loci & temporis opportunitatem in hostes per imprudentiam transtulit. Siquidem Aetoli, simul ac uenientes Achæos perspexere, omni, qua possunt, celeritate ad montem contendunt, festinantes se cum peditibus suis coniungere. Aratus nec satis quid actum foret conspicatus, nec consilium hostium intelligens, cùm primum currentes uersus montem equites animaduertit, fugere eos ratus, ferentarios ab utroque cornu dimittit. Hos expeditis atque equitibus ferre suppetias iubet. Ipse cum reliquis copijs longo cornu facto eòdem anxius festinat. Equites Aetolorum, ubi ad radices montium uentum est, remißius aliquanto procedere, pedites'que ingenti clamore reuocare cœperunt. Quibus repente in subsidium suorum confluentibus, ubi se numero haud inferiores hostibus intellexerunt, in equitatum Achæorum conuersi, cùm & multitudine hominum, & loci opportunitate præstarent, impetum in eos faciunt. Maximis utrinque uiribus certatur, uictoria aliquandiu anceps fuit. Tandem uerò Achæorum equites repulsi. Quibus fugientibus, cùm ferentarij, qui in eorum subsidium mißi fuerant, obuiassent, partim nouitate rei perterriti, partim impetu fugientium suorum reiecti, ipsi quoque idem facere sunt coacti. Quibus ex rebus accidit, ut qui in acie uicti sunt, uix quingenti: qui uerò

fugæ se commisere, supra duo millia hominum fuerint. Aetoli quid agendum foret ab ipsa re edocti, cum clamore atque lætitia Achæos insequuntur. Illi eodem in loco, atque eo, quo dimiserant ordine, consistere suos rati, ad Aratũ confugiunt, quare fuga eorum & honesta principiò, & salutaris uidebatur. Vbi uerò illos etiam loco motos longo, ac perturbato ordine uenire conspexerunt, alij per diuersa itinera fugientes salutem quæsiuere, alij cursu in suos facto, ipsi se inuicem, non expectatis hostibus, profligarunt. Itaque tandem omnes in fugam uersi, in propinquas se urbes receperunt: siquidem Orchomenus, & Caphiæ non longe aberant. Quod nisi accidisset, omnes eo die aut capti, aut trucidati ab hostibus fuissent. Hæc igitur clades Achæorum prope Caphias fuit. Megalopolitani, cùm eis nuntiatum esset, Aetolos iuxta Methydrium castrametatos esse, omnes una uoce congregati postridie eius diei, quo gestum id bellum fuerat, in subsidiũ Achæorum contendere. Et cum quibus uiuentibus pugnaturos se aduersus hostes sperabant, eosdem sepelire ab hostibus interfectos sunt coacti. Parata igitur ingenti ac profunda fossa, ac mortuorũ corporibus congregatis, iusta eis more patrio persoluerunt. Aetoli præter spem uictoria potiti, libere iam per mediã Peloponnesum iter facere. Quo tempore tentata Pellenesium fide, & agro Sicyoniorum deuastato, tandem per Isthmi angustias abierunt. Causæ igitur socialis belli hæ, quas suprà diximus, fuere. Initium uerò ex decreto ortum, quod postea inter socios factum fuit: & Corinthi, quò omnes ob eam causam conuenerant, Philippo quoque Macedonum duce approbante, confirmatum. Achæi paucis interiectis diebus, in concilio congregati publicè, & priuatim Aratum detestabantur

tur

tur, ut qui tantæ cladis, ac iacturæ autor fuisset. Quapropter augentibus factum diuersæ in Repub. factionis hominibus, longe magis multitudo omnis incendebatur. In hoc enim primò uidebatur ab eo grauiter peccatum, quòd magistratu ante tempus suscepto, sublatisq; alterius partibus, res erat adgressus, quas antea quoque sæpenumero infeliciter gesserat. Deinde etiam grauius, quòd commorantibus adhuc in medio Peloponneso Aetolorum ducibus, Achæorum exercitum dimiserat. Tertiò, quòd ita paucis stipatus copijs prælium susceperat, præsertim nulla urgente necessitate, cum tutò se in proximas ciuitates recipere potuisset, quousq; denuo Achæi congregarentur: & tunc, si id omnino commodum foret, prælium inire. Postremò quòd ita imprudenter rebus bellicis usus erat, ut omissa per ignauiam camporum opportunitate, ubi sui sine dubio præualuissent, hostes in montibus per leuioris armaturæ milites esset adgressus, quo nihil accidere Aetolis utilius, aut opportunius potuerat. Verum tamen simul atque Aratus redijt, & cōcilium ingressus commemorare cœpit res ante eum diem à se pro salute Reipub. gestas, ac proximæ cladis rationes attulit, seq; non fuisse eius causam, ut falsò inimici calumniarentur, exposuit: postremò etiam ueniam petijt, & si quid à se erratum esset, debere Achæos ostendit, non tam acriter & seuerè, quàm piè atq; humaniter euentum rei considerare: tanta repente mutatio animorum facta est, ut plebs quæ modò ita infensa Arato uidebatur, mox omne odium in diuersæ factionis homines transtulerit, ac iam decætero quibuscunq; in rebus Arati consilium, atq; sententiam secuta sit. Hæc igitur centesima & trigesimanona Olympiade gesta sunt. Quæ uerò sequuntur, centesima & quadragesima. Decretum igitur

erat ab Achæis, ut legati ad Epirotas, Bœotios, Phocēses, Acarnanes, & Philippum Macedoniæ regem mitterentur, qui ostenderent, quomodo bis iam Aetoli contra leges fœderis Achaiam ingreßi forent, peterentq; ab eis ex fœdere præsidium: præterea ut Messenios in societatem asciscerent, ut dux Achæorum peditum quinq; millia & quingentos equites pararet, & Messenijs, si iterum ab Aetolis infestarentur, subsidium ferret. Præterea cum Lacedæmonijs, Messenijsq; componeret, quibus copijs pedestribus atq; equestribus ad communes usus deberēt esse instructi. Quæ postquam decreta sunt, Achæi memoratam cladem magno ac forti animo ferentes, neque Messeniorum rem, neq; propositum suū destituere. Legati mandata diligenter prosequi, dux iuuentutem, uti iussum fuerat, cogere, cum Lacedæmonijs, Messenijsq; componere, ut peditum utriq; duo millia & quingētos, ducentos & quinquaginta equites pararent, quò multitudo omnis ad bellum instructa ad duo millia peditū forent, equites mille. Aetoli, cum iam concilij tempus aduenisset, congregata multitudine, pacem agere cum Lacedæmonijs, ac Messenijs, cæterisq; propinquis populis statuerunt: partim angustia rerum coacti: partim, ut socios atq; amicos Achæorum debilitarēt. Cum Achæis uerò ita rem componere decreuerunt, si à Messeniorum societate desisterēt. Sin uerò in proposito permanerent, bello aggrediendos iudicauere. Quo quid dici irrationabilius potest? nam cùm Achæi cum Messenijs societate iuncti essent, si quidem in ea persisterent, bellum Achæis indicebant: si uerò Messeniorum hostes fierent, pacem eis pollicebantur. Quamobrem aduersantibus sibi inuicem rebus, locū habere petitiones eorum nequiuere. Epirotæ, & Philippus rex auditis,

quæ

quæ relata per Legatos fuerant, Messenios in societatem acceperunt. De iniurijs uerò Aetolorum, etsi nonnihil sunt indignati, nullam tamen suscipere admirationem uisi, quòd illi huiusmodi rebus assueti, nihil noui moliri uidebantur. Itaque non inuiti cum eis in pace perseuerabant. Ita interdum inueteratæ ac cognitæ iniuriæ potius, quàm nouæ & insolitæ ueniam consequuntur. Aetoli igitur his modis usi, deuastata frequentibus incursionibus Græcia, & illatis sæpenumero prius, quàm indictis bellis, ne respondere quidem de iniurijs quærentibus dignabantur, sæpe etiam petentes à se gestarum, siue gerendarum rerum rationem aspernabantur, atque irridebant. Lacedæmonij, etsi nuper opera Achæorum ab Antigono in libertatem fuerant restituti, Philippoq́; & Macedonibus promiserant, nihil se aduersum eos molituros: missis tamen clàm ad Aetolos legatis, secretam cum ijs amicitiam ac societatem firmauerunt. Congregato interea Achæorum exercitu, Lacedæmonijsq́; ac Messenijs, uti statutum fuerat, ad subsidium paratis, Scerdilaidas, & Demetrius cum nonaginta lembis ex Illyrio nauigantes, præter fœdus cum Romanis percussum, Lissum transgressi sunt. Qui primo tentata Pylo, cum aliquandiu oppugnauissent, tandem non sine dedecore sunt repulsi. Posthæc Demetrius cum quinquaginta lembis cursu in Cyclades facto, insulas populatur, nonnullas per proditionem capit. Scerdilaidas uerò cum reliquis quinguaginta lembis Naupactum contendit, fretus amicitia Amynthæ Athamanorum regis, cui affinitate coniunctus erat. Hic Agelao medio tentatum cum Aetolis fœdus, ut æquè diuisa præda, unà cum eis in Achaiam proficisceretur. Quod

postquam inter Scerdilaidam, & Agelaum, Dorimachũ, ac Scopam conuenit, congregatis undique Aetolis unà cum Illyrijs in Achaiam irruerunt. Ariston Aetolorum dux, perinde ac si earum rerũ ignarus esset domi in quiete permanebat, pacem sibi non bellum cum Achæis asserens esse, imprudenter sanè, ac planè pueriliter: quid enim stultius, quàm res claras, atq; euidentes putare uerbis diutius posse celari? Post hæc Dorimachus cum suis incredibili celeritate Cynetham uenit. Cynethenses, ut qui longo iam tempore Arcades fuerant, maximis continuè odijs, ac seditionibus uexabantur: uariæ apud eos cædes, exilia, rapinæ, dilapidationes fiebant. Accidit tandem ut qui Achæorum partes sequebantur, principatum in urbe obtinerent: quare & custodes murum, & Ducem ciuitatis ex Achaia habebant. Quæ cùm ita essent, non multis annis ante Aetolorum aduentum, cùm exules ad eos, qui in urbe erant, transmisissent, de receptione in gratiam, atq; concordia precati essent, præsides ciuitatis eorum uerbis persuasi, Legatos ad Achæos misere eam concordiam cum consilio atq; sententia eorum perficere uolentes. Quibus id mox consentientibus Achæis, quòd utriusq; fidem ac beneuolentiam constantem erga se futuram arbitrabantur, cùm & hi, qui intra urbem erant, omneis spes suas in Achæis haberent, & illi beneficio Achæorum se conseruatos existimaturi forent, Cynethenses, & præsidium, & Ducem Achæorum ex urbe emisere. Exules uerò numero circiter trecentos intra urbem asciuerunt, recepta ab ijs fide, & quibus religiosius astringi mortales possunt, adhibitis sacramentis. Verùm illi, nulla causa, siue occasione moliendi res nouas expectata, simul atque intra urbem admißi, consilium

prodendæ

prodendæ ciuitatis, ulciſcendiq́; conſeruatores ſuos inie-runt, ut mihi uideantur inter uictimarum cædes, cum fidem ac iuſiurandum inuicem præſtabant, tunc maxime de impietate in Deos, & crudelitate in conſeruatores capitis ſui cogitaſſe: uix enim intra mœnia recepti, Aetolos, quibus urbē proderent, aduocauere. Res hunc in modum perfecta fuit. Nonnulli ex ijs, qui ab exilio fuerant reuerſi, Polemarchi ſunt creati. Qui magiſtratus claudendarum portarum urbis curam habebat, & claues noctu detinebat, & interdiu ad cuſtodiam portarum commorabatur. Aetoli paratis ſcalis, cæteris'que rebus neceſſarijs, tempus perficiendæ rei præſtolabantur. Polemarchi interfectis diuerſæ factionis collegis, portam ciuitatis recluſere. Quo facto, repente Aetoli alij per portam ingredi, alij admotis ſcalis mœnia conſcendere. Tum turbata nouitate rei uniuerſa ciuitas, paßim ruere omnia terrore, tumultu'que compleri, cum neque portæ ſuccurrere poſſent, hoſtibus certatim è muris proſilientibus, neque mœnibus ſubuenire, eiſdem per portam cateruatim ingredientibus. Quam ob rem Aetoli eueſtigio urbe potiti, ex omnibus rebus à ſe per iniuriam perpetratis, hoc unum iuſtißimè fecerunt, quòd interfectis ſtatim urbis proditoribus, omnes eorum fortunas diripuere. Idem tamen poſtea in cæteros quoque patratum: ſiquidem ſubſtantia omnis ablata: homines, ut, ſi quid celatum eſſet, confiterentur, grauißimis affecti tormentis, multi etiam interfecti. Per hunc modum, capta urbe, paucos poſt dies relicto in ea ſufficienti præſidio, cum exercitu uerſus Luſas diſceſſerunt. Vbi cum templo Dianæ appropinquaſſent, quod eſt inter Clitorium & Cynetham, ac uelu-ti aſylum à Græcis habetur, populari greges atq; armen-

ta Deæ, ac omnes diuitias Fani expilare uoluerunt. Sed Lusiatæ ad reprimẽdam gentis impietatẽ, partem earum rerum sponte illis obtulere. Qua accepta Aetoli subito profecti, nõ longe à Clitorio castrametati sunt. Per idem tempus Aratus dux Achæorum legatos ad Philippum miserat, qui auxilia accersirent, delectos undiq; aduocarat, à Lacedæmonijs atq; Messenijs eos, qui ex fœdere debebantur, petierat. Aetoli primò hortari Clitorienses cœperunt, ut dimißis Achæis secum inirent societatem. Quos deinde abnuenteis uarijs certaminibus infestabant, & admotis scalis transcendere urbis mœnia nitebantur. Verũ ciuibus magno ac forti animo propugnãtibus, spe capiendæ ciuitatis ad extremum destituti, obsidionẽ dissoluere, ac rursus Cynetham reuersi, direptis Deæ gregibus atq; armentis, tradere urbem Eliensibus uoluere. Quibus donum respuentibus, ipsi per se custodire decreuerũt, Euripede duce in ea constituto. Post hæc fama aduenientis è Macedonia præsidij, & apparatu Achæorum perterriti, urbem incenderũt, & uersus Rhium denuò profecti, illac facere transitum statuere. Taurion, intellecto Aetolorum progressu, & Cynethæ excidio cognito, cum nuntiatum esset, Demetrium Pharium à Cycladibus Cenchreas aduenisse, hortatus est eum ad ferendam Achæis opem, & Aetolorum transitum transportatis per Isthmum lembis impediendum. Demetrius utili quidem, sed minime honesta ab insulis profectione facta, quòd Rhodij aduersus eum cum classe nauigarant, libenter Taurioni paruit, præsertim sumptus ad transportationem lemborum necessarios suppeditanti. Quam ob rem transuectis per Isthmum lembis, cum Aetolos biduo antè transisse intellexisset, maritima quædam eorum loca populatus, rursus Corinthum

nauiga

nauigauit. Lacedæmonij, rebus, ſicuti ſuprà diximus, cum Aetolis clàm compoſitis, auxilia, uti ex fœdere conuenerat, mittere differebant, paucis quibuſdam equitibus, peditibus'que diſsimulandi gratia miſsis. Aratus ut ciuium potius, quàm ducum officium exercerent, ſuos admonebat, tandiu'que in quiete permanſit, acceptæ cladis memor, quoad Scopas & Dorimachus deuaſtata paſſim prouincia, rebus'que omnibus ex ſententia peractis, domum ſunt regreſsi. Quanquam haud difficile fuiſſet per aſpera interdum, atque anguſta proficiſcentes loca, opprimere. Cynethenſes, etſi ingentem paſsi ſunt rerum omnium iacturam, & ferè ultimis affecti ſupplicijs, tamen meritò luiſſe pœnas ab omnibus, quibus res cognita erat, iudicati. Quoniam uerò Arcadum gens quandam apud omnes uirtutis famam habet, non ſolum propter facilitatem morum, & benignitatem naturæ, ſummamq; erga omnes hoſpitalitatem: uerumetiam ob pietatem atq; obſeruantiam in deos, operæprecium exiſtimauimus aliquid de feritate Cynethenſium breuiter referre, & quo pacto, cum confeſsione omnium Arcades forent, tantum à reliquis Græcis ea tempeſtate ſcelere ac crudelitate differrent, exponere. Mihi profectò uidetur ideo hoc eis accidiſſe, quia id, quod à maioribus ſuis ſapientiſsime fuerat inuentum, & primi, & ſoli omnium Arcadum reliquerunt. Muſicam enim (de uera nunc Muſica loquor) uniuerſis hominibus utilem eſſe conſtat, Arcadibus uerò etiam neceſſariam. Neque uerum eſt, quod Ephorus in procœmio hiſtoriarum ſcribit, Muſicam ad fallendos, ac deludendos homines inuentam eſſe. Neque exiſtimandum ueteres Cretenſes ac Lacedæmonios ſuperuacuo Tibiam ac Rhythmos pro Tuba in bello introduxiſſe: neque

neque antiquißimos Arcadas tanto in honore Musicam in eorum rebus publicis habuisse, ut in ea non solum pueros, uerumetiam adolescentes & iuuenes usque ad trigesimum annum exerceri uellent, homines alioquin uitæ difficilis, atque austeræ. Haud enim est obscurum, apud solos fere Arcadas pueros ab ineunte ætate in cantibus hymnorum, pæanum assuefieri. Quibus singuli iuxta patriæ morem Genia, & Heroas, & deos laudare consuerunt. Post hæc Philoxeni, & Timothei disciplinis instructi, cum cantibus & choreis annuos ludos Libero patri faciunt: pueri quidem, quos pueriles uocant: iuuenes, quos uiriles. Omnis denique eorum uita in huiusmodi cantionibus uersatur, non tam quòd audiendis modulis delectentur, quàm ut se inuicem cantando exerceant. Ad hæc, siquis aliquid in cæteris artibus ignoret, nulla apud eos ignominia habetur. Musicam uerò neque ignorare quisquam eorum potest, quia necessario discitur: neque fateri nescire, quia hoc apud eos turpißimum putatur. Postremò spectacula ac ludos in theatris cũ cantibus & choreis singulis quibusque annis adolescentes ciuibus præbent. Quæ res mihi quidem uidentur ab eorum maioribus sapientißimè fuisse institutæ, non deliciarum, aut lasciuiæ gratia: sed cum animaduerterent aßiduos eius gentis labores in colendis agris, & duritiam atque asperitatem uitæ, præterea etiam morum austeritatem, quæ ex frigiditate ac tristitia aëris prouenit, cui nos similes gigni necessario oportet (non enim obscurum est, plagas cœli esse, quæ gentes moribus, & forma, & colore, & plerisque disciplinis inter se dißimiles faciunt) uolentes mitem atque tractabilem reddere naturam, quæ per se ferocior ac durior uidebatur, primo ea omnia, quæ

suprà

ſuprà memorauimus, introduxerunt: deinde conuentus communes, & ſacrificia plurima, in quibus uiri ac mulieres congregarentur, poſtremò uirginũ ac puerorum choros. Quæ omnia ad eum finẽ fecere, ut id, quod in animis hominũ natura durius erat, cõſuetudine placaretur, ac mitius fieret. Verum Cynethenſes, cum intericcto tempore hæc ſpernere cœpiſſent, quæ eis præter cæteros neceſſaria erant, utpote in frigidiori Arcadiæ parte cõmorantibus, ad cupiditatem ambitionemq́; conuerſi, in tantam breui tempore feritatem deuenere, ut in nulla Græciæ ciuitate maiora ſcelera, aut frequentiores crudelitates committerentur. Eſt autem apertiſſimũ teſtimonium peruerſitatis eorũ, quòd cæteri omnes Arcadiæ populi mores, uitamq́; eorum deteſtabantur. Nam quo tempore Cynethenſes poſt ingentem illam ſeditionem Legatos Spartam miſere, in quancunq; ciuitatem Arcadiæ eũdo ſunt ingreßi, ex ea mox per ignominiam fuerunt expulſi, & reditus ad eam interdictus. Mãtinienſes etiam poſt eorum diſceſſum expiationibus, ac ſacrificijs ciuitatem et circunſtantia quæcunq; loca purgauere. Hæc autem propterea à nobis commemorata ſunt, ut ciuitates Arcadiæ admoneremus, ne à communi patriæ inſtituto diſcederent: tum ne quis laſciuiæ gratia uſque adeo indulſiſſe muſicæ eam gentem arbitraretur: & propterea conſuetudinẽ eorum irrideret: poſtremò & Cynethenſium cauſa, ut ſiquando dij peremiſerint, ad diſciplinam conuerſi, mores induant meliores, & Muſicam amplectantur: qua relicta in eam rabiem ac feritatem deuenere. Nunc quoniam ſatis ſuperq́; de Cynethenſium moribus, atque interitu diximus, rurſus ad id unde diſceßimus, reuertamur. Aetoli igitur peragrata, ut ſuprà diximus, Peloponneſo, atque omni

regione

regione ferro igniq; uastata, domum fuerant regreßi. Philippus autem Macedoniæ rex cum exercitu in subsidium Achæorum Corinthum uenerat. Verum, cum se peracta re uenisse intellexisset, mißis ad socios tabellarijs, unumquenque hortatus est, ut ad se Corinthum mitterent, qui de communibus rebus consulerent, quæ uiderentur. Ipse Tegeam uersus mouit exercitum, quòd Lacedæmonios intellexerat maximis inter se seditionibus uexari. Lacedæmonij enim, cum longo tempore sub regibus esse consueuissent, tunc recuperata duce Antigono libertate, neminẽ, cui omnes parerent, habentes, dum æquam in republica partem obtinere singuli cupiunt, in uarias dissensiones deuenere. Duo è præsidibus urbis consilium suum ita occultabant, ut à nemine poßet intelligi. Reliqui tres apertè cum Aetolis sentiebant, existimãtes Philippum nihil adhuc per ætatem in Peloponneso posse innouare. Postquã autem præter spem atque expectationem suam nuntiatum est de fuga Aetolorum è Peloponneso, & Philippi regis è Macedonia aduentu, tres urbis præsides, cum non satis fiderent alteri è duobus, cui Adimanto nomen erat, quòd consiliorum omnium conscius, haud æquo animo facta eorum ferre uidebatur: ueriti ne aduenienti Philippo omnia proderentur, consilium suum quibusdam iuuenibus aperuerunt: deinde per præconem conuocari armatam multitudinem in Iunonis templum iussere, tanquam Macedonibus aduersus Spatanos uenientibus. Quibus è uestigio ob nouitatem rei congregatis, Adimantus id grauiter ferens, in publicum proceßit. Atqui antea, inquit, hæc præconia, & has armatorum hominum congregationes fieri oportebat, cum Aetolos hostes Lacedæmoniorum audiebamus montibus nostris appropinquare: non

nunc

nunc, cum Macedonas benefactores & conseruatores nostros cum rege suo uenire intelligimus. Quæ adhuc illo uociferante, irruens cum impetu iuuentus diuersis uulneribus eum cōfodit, & unà Sthenclaum, Alcamenē, Thyestem, Bionidem, aliosq; complures: Polyphontes autem cum suis, iamdiu præuisis futuris, ad Philippum fugit. Quæ cum ita essent, præsides Lacedæmoniorum legatos ad regem miserunt, qui culpam patrati facinoris in peremptos reijcerent. Præterea regem hortarētur, ne ultrà progredi uellet, antequam res in urbe componerentur. Lacedæmonios fidem atq; amicitiam cum Macedonibus inuiolatam seruare ostenderēt. Legati cum Pilippo obuiassent, iuxta Parthenium montem mandata peregere. Quæ cum audisset Philippus, eos hortatus est, ut quàm celerrime domum reuerterētur, nuntiarentq; præsidibus, se mox Tegeam exercitū reducturū, debere ipsos ad se quamprimū uiros primarios Corinthū mittere, qui de præsentibus rebus consultarēt. Per hunc modū reuersis oratoribus, & responso Philippi nuntiato, præsides decem è præcipuis ciuitatis ad regem miserunt. Qui Tegeam profecti, cum concilium regis ingreßi forent, in Adimātum, ac sequaces eius grauißimis sunt uerbis inuecti, tanquā eius seditionis causa extitisset. Deinde nihil prætermisere, quod ad conciliandam sibi regis beneuolentiā pertinere arbitrarentur: omnia se facturos polliciti, quibus manifestum fieret, se in societate atq; amicitia cum rege permanere. His atq; alijs huiuscemodi expositis, Lacedæmonij ex concilio abierūt. Macedonū uariæ de his rebus sententiæ fuere. Alij enim cognitis, quæ Spartani clàm cum Aetolis moliebātur, & Adimantum ob amicitiam Macedonum interfectum existimantes, consulere regi cœperunt, ut de Lacedæmonijs exemplum

exemplum cæteris præberet, quemadmodum Alexander non magno antè tempore de Thebanis fecerat. Alij seniores eam ultionem grauiorem esse dicebant, quàm facta eorum mererentur, admonēdos esse duntaxat eiusmodi rerū autores, & ab administratione Reip. remouendos: gubernationem ciuitatis amicis suis tradendam. Post omnes Rex sententiam dixit, si tamen regis fuisse eam sententiam putandum est. Neq; enim uerisimile uidetur puerum qui uix decimum septimum ætatis annum excessisset, de talibus, tantisq; rebus potuisse iudicare. Sed scriptorem historiæ decet firmatas in concilijs sentētias principibus tribuere, quorū nutu omnia gubernantur. Qui uerò historiam, aut legunt, aut audiunt, existimare debent, eiusmodi sentētias eorum esse, qui sunt cum prudentiores, tum proximiores principibus: ut si quis hanc Arato tribuerit, cuius tum maxima erat apud regem autoritas. Philippus igitur, siquid aduersus se priuatim socij molirētur, sua inquit interesse, illos duntaxat uerbis, aut literis admonere. Si quid uerò publicè in socios cōmitterēt, publica pœna, atq; animaduersione esse plectendos. A' Lacedæmonijs nihil contra communem societatem patratum esse, imò sponte sese illos obtulisse, omnia pro Macedonibus facturos. Proinde nihil esse aduersus ipsos grauius consulendum: cum iniquum sit, quibus hostibus pater pepercisset, eosdem se leuißima ex causa ulcisci. Confirmata regis sentētia mox Petreus Philippi amicus eligitur, qui Lacedæmonem cum legatis proficiscatur. Is in mandatis habet, hortari ad amicitiam Spartanos, & iusiurandum de societate fideq; seruanda dare simul atque accipere. Post hæc Philippus motis castris rursus Corinthum redijt, optima spe præstantißimæ indolis socijs relicta, quòd tam benigniter

se erga

se erga Lacedæmonios habuisset. Cōpertis Corinthi sociorum legatis, qui eò, uti iussum fuerat, omnes conuenerant, de communibus Græciæ rebus consulere cœperūt. Hic omnibus uno ore Aetolorū facta execrantibus, Bœotijs, quòd pacis tempore Mineruæ templum depopulati essent: Phocensibus, quòd positis iuxta Ambrysum, & Daulium castris, de capiendis ciuitatibus consultassent: Epirotis, quòd omnem regionem ferro igniq; uastassent: Acarnanibus, quòd opulentißimū oppidum per insidias admotis noctu scalis, occupare uoluissent: postremò Achæis, quòd Carium cepissent, Patrensium, ac Pharensium fines populabundi percurrissent, Cynetham armis atq; incendio deleuissent, Dianæ templum expilassent, Clitorienses obsedissent, deniq; Pilum mari, Megalopolim terra infestassent: ad extremum omnes una uoce mouendum esse Aetolis bellum iudicauere. Facto igitur concilio, sanxerunt, ut ij omnes in societatem admitterentur, quorum urbes, aut prouincias post mortē Demetrij, qui pater Philippi fuerat, Aetoli occupassent. Præterea, si qui conditione temporum coacti societatem cum Aetolis inuiti fecissent, & ut ijs omnibus libertas pristina restitueretur, & ut patrijs legibus ac moribus uiuerent, permitteretur. Postremò, ut Amphictyonibus templum, quod ablatum ab Aetolis fuerat, redderetur. Cùm igitur hæc ita decreta essent, cētesimæ & quadragesimæ Olympiadis anno primo, subito sociale bellum exarsit, ex Aetolorum iniurijs, quas suprà memorauimus, iustißimè ortum. Qui in concilio fuerant, subitò Legatos ad socios mittunt, qui nuntiarent, ut, sicuti decretum erat, ex sua quisq; regione, bellum Aetolis moueret. Philippus quoq; literas ad Aetolos dedit, ut, si quid obiectis respondere

uellent, ad se uenirent. Quòd si absq; consensu sociorum propria autoritate moti, uastando ac populando omnia, nemini se putant facere iniuriam: aut si quibus iniuriā faciant, illos existiment diutius posse bello abstinere, profectò omnium esse stultissimos. Aetoli acceptis literis, principio haud uenturum esse regem sperantes, certum diem constituerunt, quo ad Rhium Philippo obuiarēt. Pòst uerò cognitis, quæ acta in concilio fuerant, tabellarios ad Regem misere, qui nuntiarent, se antequam Aetolorum concilium fieret, nihil de rebus publicis posse decernere. Achæi congregato Aegij, ut mos erat, cōcilio, simul decretum confirmarunt, simul Aetolis indixerunt bellum, & paruis illos infestare incursionibus cœpere. Interea Philippus, Aegiū cùm uenisset, & multa humaniter, atq; amicè locutus esset, Achæi eius dicta summa beneuolētia sunt complexi: & ueterem, qua cum maioribus eius deuincti fuerant, amicitiam cum Philippo renouarunt. Per idem tempus Aetoli, cùm comitiorū dies aduenisset, Ducem elegerūt Scopam, qui omnium superiorum motuum princeps, atq; autor fuerat. Philippus accepta ab Achæis pecunia, in Macedoniam cum copijs rediit, ut delectum militū haberet, pararetq;, quæ ad bellū opus essent. Maximam autem nō solùm socijs, uerumetiā uniuersæ Græciæ clementiæ ac magnanimitatis spem reliquit, ob Decretum ex sententia omnium firmatum. Hæc eo tempore gesta sunt, quo Annibal Dux Carthaginiensium omnibus, quæ ultra Iberum erant, in Hispania potitus, Saguntum obsidebat. Quòd si principia rerum Annibalis in eorum tempora incidunt, quæ sunt in Græcia gesta, manifestum est, nos non sine causa superiori libro res ab Annibale gestas tractasse, cùm ordinem sequamur temporum.

porum. Cùm autem res Italicæ, & Græciæ, & Asiaticæ propria quidem principia haberent, exitus autem cõmunes: necesse fuit narrationem quoque earum tandiu propriam uniuscuiusq; esse, quoad in ea tempora uentum foret, quibus res prædictæ unà implicatæ, quasi ad unum finem dirigi cœperunt. Sic enim & singularũ expositio fit manifestior, & coaceruatio omnium dilucidior. Sunt autem res omnes inter se mixtæ, & ad unum cõuersæ finem, anno tertio, centesimæ & quadragesimæ Olympiadis. Quam ob rem ea, quæ deinde secuta sunt, communiter exponemus. Quæ uero ante id tẽpus fuere priuatim, suo quæq; loco superiori libro demonstrauimus, quò nõ solùm tempora se inuicem sequerentur, sed etiam rerum omniũ quasi una societas fieret. Philippus igitur in Macedonia, dum in hybernis esset, nouum militum delectum habuit, quæ ad bellum necessaria erant, parauit. Oppida à Barbarorum impetu, qui circa Spartam habitabant, cõmuniuit. Posthæc ad Scerdilaidam profectus, agere de societate cœpit, pollicitusq; ei opem ad res Illyricas componendas, & simul Aetolos calumniatus, facilè quod cupiebat, Scerdilaidæ persuasit. Est enim ita comparatum, ut etiam malorum societas, nisi æquitas, atq; iustitia fuerit seruata, facilimè infringatur. Quemadmodum ea tempestate Aetolis accidit. Nam cùm ita cum Scerdilaida cõposuissent, ut æquè inter utrosque præda omnis diuideretur, si unà in Achaiam irrueret, persuasus eorum uerbis Scerdilaidas, simul Cynetham profectus est. Qua capta atq; direpta, Aetoli ingentem auri, pecudumq; multitudinem abduxere, & diuisa inter se præda, Scerdilaidam omnino excluserunt. Quam ob rem ira, atque indignatio inuasit animum. Cuius memoriam cum

renouasset Philippus, subitò cum eo societatem firmauit, his legibus, ut uiginti talenta annua acciperet, cum triginta lembis nauigaret, Aetolos mari infestaret. Philippus igitur hæc, atque alia huiusmodi moliebatur. Legati, qui ad socios missi fuerant, primò Acarnaniam appulere. Vbi expositis mandatis, Acarnanes subito & decretum ingenuè confirmarunt, & Aetolis mouerunt bellum. Quanquam dari eis uenia poterat, id præter cæteros differentibus: cùm ob propinquitatem regionis iustā causam timoris habere uideretur, experti præsertim non multo antè tempore, quantū sibi obessent inimicitiæ Aetolorum. Sed mihi uidetur boni uiri atq; præstantes nihil pluris facere debere, quàm ut necubi officiū prætermittatur. Quod Acarnanes præter cæteros Græcos ubiq; semper seruauere, quamuis ab exiguis profecti initijs. Quo fit, ut nemo debeat esse segnior ad res suas cum hoc populo communicandas. Habet enim naturaliter, nescio quid, in animis erectum, atq; sublime, & libertatis appetēs. Contrà Epirotæ auditis quæ exposita per Legatos fuerant, decretum quidem approbauere, bellum autem non prius moturos Aetolis responderūt, quàm id Philippum regem fecisse intelligerent. Deinde Aetoliam miserunt Legatos, qui nuntiarent, se pacem cum Aetolis seruare, timidè sanè, atq; incōstanter rebus usi. Siquidem & ad Ptolemæum Regem missi legati, qui precarentur, ne uel pecuniam, uel commeatum, uel aliud genus subsidij aduersus Philippum & socios Aetolis subministraret. At Messenij, quorum causa id bellum exarserat, legatis, cum ad eos uenissent, responderunt, nō antè se bellum Aetolis moturos, quàm Phigaleam urbem in montibus sitam, quam tum Aetoli per iniuriam tenebant, opera so

ra sociorum recuperassent. Quam sententiam inuita mul titudine Oenés & Nicippus urbis præsides tulerũt, paucis quibusdam ex optimatibus eã approbantibus. In quo mihi uidentur ignorasse, quid se maxime deceret, & suæ reipub. conduceret. Equidem ita existimo, fugiendũ quidem esse bellum, nõ tamen ita fugiendum, ut omnia, ne in id incidamus, sustinere, perpeti'que uelimus. Quid enim, uel æquabilitatem in republica, uel fiduciam, uel libertatis iucundißimum nomen laudaremus, si nihil omnino esset paci anteponendum? Sed neq; Thebanos laudamus, quòd tempore Medici belli, ut à communi Græciæ periculo essent immunes, ea per formidinem elegere, de quibus postea periclitati sunt: neq; Pindaro assentimur, qui in Poëmatibus suis ciues hortatur, ut cæteris omnibus postpositis, pacem duntaxat, & tranquillitatem amplectantur. Pax enim si iusta & honesta sit, res est certè omnium rerum pulcherrima, atq; optima. Nihil tamen est aut faciẽdum iniustè, aut patiendũ turpiter, ut pace frui ualeamus. Atqui præsides Messeniorum atq; optimates, habito mox ad priuata cõmoda respectu, affectatius semper quàm decebat, animos ad pacẽ inclinabãt. Quam ob rem multas sæpe occasiones atq; opportunitates tempo rum nacti, aliquando uerò in pericula incidentes, eodem modo cõtinuè labebantur, semperq; idem propositũ seruandæ pacis habentes, in maxima sæpe discrimina patriam adducebant. Cuius rei causam hãc arbitror fuisse, quòd cùm duabus præcipuis Græciæ ciuitatibus uicini essent, Arcadibus ac Lacedæmonijs, quorũ his semper inimici fuerant, illis fœdere amicitiaq; coniuncti, nec Lacedæmoniorũ tamẽ se hostes apertè ostẽdebant, nec Arcadum amicos. Ex quo fiebat, ut cũ prædictæ ciuitates, uel

inuicem, uel aduersus alios bella gererent, Messenij pace fruerentur. Lacedæmonijs uerò pace cum cæteris facta, in Messenios impetũ facientibus, cùm neq; ipsi per se resistere illorum potentiæ ualerent, neq; Arcadum auxilio, quorum amicitiã conseruare nesciuerãt, se tueri: uel seruire turpiter Lacedæmonijs cogebantur: uel, ut seruitutem euitarent, cum cõiugibus, filijsq; patriam relinquere. Quod eis nõ multo ante hæc tẽpora sæpenumero accidit. Vtinamq; Deorum uoluntate sit, ut hic status rerũ, quo in præsentia fruimur diutißimè permaneat. Si qua tamen unquã præsentium rerũ mutatio acciderit, unã uideo tuẽdæ patriæ spem Messenijs ac Megalopolitanis fore, si iuxta Epaminõdæ sententiã omnibus in rebus, atq; adeo omni tempore inuicẽ consenserint, cõsiliaq;, & res suas omnes unanimiter tractarint. Quod uerũ esse, etiam uetustißima eorũ monumenta indicant. Messenij enim tẽpore Aristomenis columnam, ut Calisthenes memorat, in templo Iouis Lycij posuere, in qua hoc Epigramma erat inscriptum:

Inuenit tandem tempus impio Regi pœnam:
Inuenere Messenij proditorem, duce Ioue.
Difficile est latere Deos periurum hominem.
Salue Rex Iuppiter, & Arcadiam serua.

Nam quia proprijs sedibus expulsi erant, ueluti de secunda patria precari Deos uolentes, hoc epigramma inscripserunt: quod mihi quidem merito uidentur fecisse. Siquidem Arcades non solùm hos exules, & bello Aristomenico patrio solo eiectos intra urbem receperunt, & donatos ciuitate, concilio, opibusq; iuuerunt: uerumetiam eorum filias nubere adolescentibus suis permisere. Præterea inuestigata Aristocratis regis proditione, non modò eum grauißimis affectum cruciatibus interfecere, sed

ex omni eius genere impij sanguinis pœnas sumpserunt. Verùm omißis ueteribus, ea, quæ recetiora sunt, & post eam duarum urbium coniunctionẽ acciderunt, satis magnam his quæ diximus, fidẽ præstare possunt. Nam quo *tempore post magnam illam uictoriam, qua* Græci *iuxta* Mantiniam *ob mortem* Epaminondæ *potiti sunt,* Lacedæmonij Messenijs *à fœdere exclusis, erigere spem ad res eorum occupandas cœpere, usq; adeo* Megalopolitani, *atq; omnes sociæ ciuitates in fauorẽ* Messeniorum *animos intenderũt, ut eos statim in societatẽ acceperint:* Lacedæmonios *uerò solos ex omnibus* Græcis *à cõmuni fœdere excluserint. Quæ cùm ita sint, quis est, qui non rectè à nobis dictũ existimet, quod paulò antè memorauimus?* Hæc *ideo pluribus uerbis de* Arcadibus, *ac* Messenijs *sumus prosecuti, ut hi memores cladium, quas ciuitatibus suis* Lacedæmonij *sæpe intulerũt, in fide amicitiaq; permaneant: nunquamq; uel timore alicuius rei, uel desiderio pacis, ubi de salute agitur, se inuicem deserant.* Nunc *eò unde discesßimus, reuertamur.* Lacedæmonij *nunquã à moribus suis recedẽtes, legatos sociorum, nullo eis dato responsò dimiserunt: tantũ apud eos inscitiæ, ac temeritatis inualuerat.* Quò *fit, ut ego id esse uerum existimem, quod dici solet,* Temeritatẽ *sæpenumero homines ad insaniã, & ad nihilum adducere solere.* Post *hæc tamẽ, cùm noui magistratus essent creati, hi qui principio seditionẽ in repub. excitarãt, & memoratarũ cædiũ causa fuerant, mißis ad* Aetolos *nuntijs, ut legatos ad se mitterent, petierũt.* Quod *cum facilime impetrassent, paucisq; interiectis diebus* Machatas Aetolorũ *legatus* Lacedæmona *uenisset, subitò ciuitatis præsides petunt, aduocandam esse cõcionem dicentes, ad legatum* Aetolorum *audiendum,*

& Regem iuxta institutum patriæ creandum: neq; diutius patiendum, præter leges ciuitatis Heraclidarum imperium dissolui. Præsides, etsi hunc statum rerum ægre ferebant: tamen quia resistere illorum uiribus non poterant, & iuuentutem formidabant: responderunt, de regibus quidem se postea consulturos, ad audiendum uerò Machatam concionem statim aduocaturos. Congregata igitur multitudine, ingredi Machatas iussus, pluribus hortari cœpit ad societatem cum Aetolis ineundam, acerbe nimium & iniustè criminatus Macedonas, multaq; in Aetolorum laudem falsò, & supra modum locutus. Quibus expositis, cùm cõcionem iniuisset, diu res inter populum uersa, sẽtẽtiæ uariæ, atq; ancipites fuere. Quidam enim Aetolorum partes sequi, & cum ijs ineundam esse societatem, affirmare. Alij his cõtradicere, & adseruandam cum Macedonibus amicitiam hortari. Tandem uerò seniorum quidã cùm surrexissent, reuocatis in memoriam Antigoni, & Macedonum beneficijs, & clade, quã Charixeni, & Timæi tempore acceperant, commemorata, quando Aetoli Spartanum agrum ingressi omnia ferro igniq; uastarant, & ui ac dolo reductis exulibus ciuitati insidiati fuerant, plurimorum sententiam mutauere, & ad extremum multitudini persuasum, seruãdam esse cum Philippo, ac Macedonibus amicitiam. Quibus hũc in modum peractis, Machatas re, propter quam uenerat, infecta, Aetoliam redijt. Principes eius, quam suprà memorauimus, seditionis, factũ id ægrè ferẽtes, rẽ denuò moliri cœperunt omnium crudelissimã. Congregari post aliquot dies armati iuuenes debebãt, ad sacrificiũ annuum ex more patriæ peragendũ. Id in templo Palladis fiebat. Præerãt autẽ huic sacrificio ciuitatis præsides, qui in eo templo

templo per eos dies cõmorabantur. Quamobrem nonnullos ex his, qui armati interesse ludis debebãt præmijs corruperunt. Hi cõstituto inter se tẽpore, dum præsides sacrificijs intẽtos uident, repẽte eos aggreßi, instar pecudũ trucidãt, & quamuis in tẽplo erant, quod ueluti asylum Lacedæmonij uenerabantur, & in quo nocentes omnes etiam capitis dãnati salui esse consueuerant: eò tamẽ sæuitiæ audacia hominũ proceßit, ut ante aras, & in ipsis deæ mensis magistratus omnes interfecerint. Post hæc de senioribus, qui cum Hyrida senserant, simili modo supplicium sumpsere. Et ijs, qui Aetolis aduersabantur, urbe eiectis, nouos magistratus ex suis crearunt. Præterea societatem cum Aetolis fecere. Ita uno tempore & hostilem aduersus Achæos animum, & aduersus Macedonas ingratum ostenderunt. Maximam autem spem habebant in Cleomenis beneuolẽtia, cuius aduentũ incredibili desiderio præstolabãtur. Tantũ mansuetudo, atq; benignitas principum potest, ut nõ solùm cũ sunt præsentes, uerumetiam maximo interuallo disiuncti, quosdam quasi fomites amoris & beneuolentiæ erga se in pectoribus hominũ relinquant. Lacedæmonij enim triennio ferè post eiectum Cleomenẽ in administratione reip. uersati, nunquã de creãdis Lacedæmone regibus quicquã cogitauere: ubi uerò de obitu Cleomenis nuntiatũ est, repẽte ad creationem regũ animos intẽderũt. Primi autẽ in hac re fuere hi, qui principes seditionis extiterãt, nuperq; cum Aetolis societatẽ inierãt. Quamobrẽ unum quidẽ regem legitime, et secundũ instituta ciuitatis elegerunt, nomine Agesipolim, adhuc ætate puerũ, filium autẽ Agesipolidis filij Cleombroti: huic tutorẽ dedere Cleomenẽ, Cleõbroti filiũ, Agesipolidis germanũ. Ex altera uerò fami-

lia,cũ ex filia Hippomedõtis duo filij Archidamo essent, qui Eudemidæ filius fuerat,Hippomedonte quoque ipso adhuc uiuẽte,Agesilai filio,& Eudemidæ nepote, præterea alijs cõpluribus ex eadẽ familia extantibus,contempto corũ genere,ijsq; omnibus posthabitis, Lycurgũ elegerũt regem:ex cuius gẽte nemo unquam ad spem regni aspirauerat.Hic enim donato singulis magistratibus talento,ex familia Herculis appellatus, et rex Spartæ creatus est.Adeo semper mala omnia uẽdibilia fuere. Verùm haud multo pòst tẽpore,nõ filij, aut nepotes eorum, sed ipsimet huius criminis autores stultitiæ ac temeritatis suæ pœnas luerũt.Machatas, quæ Lacedæmone acta fuerant,edoctus,rursus Spartã redijt,magistratusq́;, & reges hortatus est ad bellũ Achæis mouendũ:per eũ modũ, inquiẽs,facile restingui posse Lacedæmoniorũ ambitionẽ,qui diuersæ factionis forẽt,& Aetolorũ societati aduersarẽtur.Quibus uerbis cũ persuasi magistratus, ac reges eßẽt:Machatas Aetoliã redijt,facilè quod cupierat, ob Lacedæmoniorũ inscitiã cõsecutus.Lycurgus,coactis mercenarijs copijs,urbana quoq; multitudine aduocata, Argiuorũ fines ingressus est,adortusq; improuisos, et nihil tale à Lacedæmonijs expectãtes,repẽte Polichnam, Parsiam,Leucã,Cyphantẽ, & alia quędã eorũ oppida cepit,agrũ omnẽ Argiuum ferro,igniq́; uastauit.Quo facto,Lacedæmonij bellũ Achæis indixere. Machatas interea ad propinquas ciuitates profectus,idẽ quod Lacedæmonijs fecerat,persuasit.Per hunc modũ Aetoli, cum sibi omnia prosperè, atq; ex sentẽtia accidissent, bellum magno ac forti animo sunt ingreßi.Achæis uerò contraria omnia euenere. Siquidem Philippus Rex, in quo omneis spes suas habebãt, adhuc in cogẽdis copijs uersabatur.

batur. Epirotæ nondū bellum Aetolis mouerāt. Messenij quietē agebant. Aetoli tractis in sententiā suam Eliensibus ac Lacedæmonijs, undiq; Achæos premebant. Per id tēpus Aratus forte imperiū deposuerat, duxq; ab Achæis creatus erat Aratus eius filius. Aetolorū uerò exercitui præerat Scopas, qui tamen parū in magistratu erat permāsurus. Quippe Aetoli ea tempestate post autumnale æquinoctiū comitia faciebant. Achæi uerò circa ortum Vergiliarū. Peracta igitur æstate, cùm Aratus Iunior imperiū accepisset, uniuersæ res quasi unū principiū sumpsere. Annibal enim per hæc tēpora se ad obsidionē Sagunti accingere: Romani L. Aemiliū in Illyrium cum copijs aduersus Demetrium Phariū mittere, de quibus superiori libro memorauimus: Antiochus, Theodoto Ptolemaidē, ac Tyrum, per proditionem tradēte, res Syriacas aggredi: Ptolemæus aduersus Antiochū exercitum parare: Lycurgus, ut Cleomenē imitaretur, Athenæum Megalopolitanorum oppidum obsidere: Achæi equitum ac peditum multitudinē cogere: Philippus è Macedonia cum copijs proficisci, legionarios milites habēs circiter decē millia, scutatos ad quinq; millia, præterea equites octingentos. Hic tum erat omnium apparatus ad res bellicas. Eodem tēpore Rhodij aduersus Byzātios bellum mouere, ob tales quasdā causas. Byzantij urbem incolūt, cum natura loci munitißimā, tum ad fertilitatem omnium rerū, quibus humana felicitas perficitur, opportunißimā. Ita enim in ostio ipsius Ponti sita est, ut neq; ingredi negotiator quisquam, neq; egredi sine Byzantiorū consensu ualeat. Cū uerò Pōtus multa ferat ad uitā hominū cōmodißima, eorum omniū domini sunt Byzātij. Nā & ad necessarios usus coria, ac multitudinē ceruorū, quæ circa

Pon

Pontum sunt loca, eis abūdantissimè suppeditant: & ad delicatiorē uitam mel, ceram, salsamēta, aliaq; huiusmodi. Ipsi uerò negotiatoribus præbēt oleum, & omne uini genus: frumentum interdum dant, interdū accipiunt. His omnibus rebus necesse est Græcos uel omnino priuari, uel in fide atq; amicitia cū Byzātijs permanere. Siquidem Byzātijs malignari uolētibus, Gallisq́;, aut alijs circūstantibus barbaris adhærere, ob angustias loci, & multitudinē barbarorum, excludi omnino Græcos à nauigatione Ponti oporteret. Maximas igitur Byzantij ex situ loci habent cōmoditates: educendo, quæ apud eos abundant: quæ uerò desunt, sine labore ac periculo inducēdo. Maximas etiā, ut diximus, præbent cæteris Græciæ ciuitatibus opportunitates. Quamobrē, ut communes omniū benefactores merito à Græcis coluntur: & digni existimantur, non solùm quibus habeatur gratia, uerumetiam auxilia aduersus barbarorum impetum præstētur. Quoniam uerò pleriq; sunt naturam eius loci, ac proprietatē ignorantes, nostrumq́; desiderium semper fuit, ut huiusmodi res in multorū notitiam deuenirent: & si fieri posset, perspicerētur oculis: sin minus, quoad liceret, intellectu cōprehenderentur: dicendum existimauimus, quæ sit causa, quæ tantam huic urbi felicitatē pariat. Igitur qui appellatur Pontus, circiter XXII. millia stadia in circuitu patet, duo habēs ostia sibi inuicem opposita, alterū ex Propontide defluens, alterum ex Mæotide palude. Mæotis quidem ipsa octo millium stadiorum circuitum continet. In utriusq; alueum cùm multi, ac magni amnes ex Asia defluant, pluresq́;, & maiores ex Europa: euenit, ut repleta Mæotis per ostium suum in Pontum effundatur, Pontus ipse in Propontidem. Mæotidis ostium Ci

mericus

mericus Bosphorus uocatur. Latitudinem quidem xxx. stadiorum, longitudinem LX. habens. Ponti uerò ostium Bosphorus Thracius appellatur. Huius longitudo ad CXX. stadia extenditur. Latitudo non est eadem ubiq;: nam à Propontide quidem, quod inter Calchedonem, ac Byzantium spatij est, XIIII. continet stadia: à Ponto uerò, quod Fanū appellatur, ubi primùm Iason, cùm ex Colcho rediret, XII. Dijs fertur sacrificasse, in Asia positum, X. stadijs distat ab Europa. Quod uerò Mæotis, ac Pontus continuè effluant, duplices traduntur causæ, una quidem per se ipsam nota, quòd scilicet permeantium in alueos fluminum multitudine, cùm continuè humor augeatur, nec aliunde exitum habeat, necesse est in tantum crescere, ut tãdem efferri per ostia opus sit. Altera, quòd multitudine harenarum, quas continuè defluẽtes amnes in Pontum, atq; Mæotidem uehunt, usqueadeo aluei replentur, ut superferri humorem, et per ostia exire sit necesse. Atq; hæ quidem ueræ causæ fluxus sunt, nõ ex mercatorum relatione fidem merentes: sed ex ratione naturali, qua uerior reperiri haud facilè potest. Verùm, quòniam ad hunc locum uenimus, nihil omittẽdum, quod ad naturæ inuestigationem pertineat, ut pleriq; scriptores faciunt, sed quatenus fieri potest, demonstratiua narratione utendum, ne quid dubium discendi cupidis relinquatur. Hæc enim in primis est nostris temporibus conueniens, quibus cùm nihil relictum sit innauigabile, atq; inaccessum, indecens est de rebus ambiguis à poëtis, & fabularum scriptoribus testimonia quærere: quod superiores historiographi fecerunt. Dicemus igitur Pontum harenis, quas amnes aßiduè deuehunt, continuè adimpleri, uenturumq́; aliquando tempus, quo eius alueus terræ pror

ræ prorſus æquetur. Idem etiã de Mæotide affirmamus, dummodo hic ordo locorum, quem in præſentia cernimus, permaneat: nec ceſſent cauſæ defluentium harenarum. nam cùm tempus infinitum ſit, aluei uerò, de quibus loquimur, certis claudantur terminis, manifeſtũ eſt, quantulumcunq; materiæ deferatur, etiam ſi perexiguũ eſſet, dum tamẽ id fiat aßiduè, longo temporum ſpatio futurũ, ut omnino repleantur. Quando autem deuectæ materiæ non parua quædam quantitas eſt, ſed infinita penè multitudo, perſpicuum eſt, hoc quod dicimus nõ longe pòſt futurum, quod etiam ex parte iam factum apparet. Quippe Mæotis iam ferè repleta eſt: nam profundißima pars eius quinq; uel ad ſummũ ſeptem ulnis extenditur. Vnde fit, ut maioribus lignis nauigari nõ poßit, niſi nautis ui malum trahentibus. Cumq́; à principio mare fuerit, ſapore quàm ſimilimum Ponto, in quo ueteres omnes conſentiunt: nunc palus eſt quàm dulcißima, utpote ſalo multitudine harenarum, & aquis decurrentium fluminum ſuperato: quod olim de Ponto quoq; eueniet, & nunc fit: ſed nõ facilè perſpici poteſt, propter aluei profunditatẽ. Si quis tamen diligentius inſpexerit, perſpicuè id fieri animaduertet. Danubio enim multis oſtijs ex Europa in Pontum defluente, tumuli quidam fiunt ex colluuie deuectæ materiæ, quos nautæ pectora appellãt, unius diei itinere à littore diſtantes, in quos ſæpenumero delati per noctem nautæ periculum faciunt. Cur autem nõ propter littus, ſed longius intra mare huiuſmodi tumuli fiãt, hæc traditur cauſa. Quatenus enim impetus decurrẽtium fluminum præualet, & ſuperatis fluctibus ingreditur mare, eatenus harenam & omne genus materiæ ferri in altum neceſſe eſt. Vbi uerò profunditate maris impetus ipſi flumi-

fluminum dissoluuntur,tunc naturali ratione omnis materia deorsum fertur,fundum'que,quo consistat,inuenit. Ex quo fit,ut maiorum,ac rapidiorum fluminum aggeres magis protendantur in mare:maiorq́; profunditas iuxta terram appareat;minorum uerò,ac mitius fluentium tumuli non longe distent ab ostijs. De multitudine autem defluentis materiæ,lignisq́;, & lapidibus, & harena,quæ in Pontum uehuntur,nulla admiratio est:cùm sæpenumero intra breuißimum tempus torrentes uideamus maxima abrumpentes loca, & omne genus materiæ,& terræ,& lapidum ferentes:qua ex re tanta interdum locorum commutatio fit,ut non longè pòst ea uidẽtes,uix agnoscamus. Quamobrem non est mirandum, si tot,ac tanti amnes continuo in Pontum fluxu aliquid ex ijs faciant,quæ suprà memorauimus, tandemq́; impleant Pontum.Hoc enim nõ solùm uerisimile, uerumetiam necessarium uidetur, si quis eius rei rationem diligẽter inquirat.Verum futuri argumentũ est, quòd quãto Mæotis Pontico mari dulcior est,tanto Pontus ipse à mari nostro differt.Ex quo palàm fit,cùm Pontus tanto plus temporis,quàm Mæotis peregerit, quanto eius alueus illius alueo maior est: futurum, ut instar Mæotidis & dulcis sit, & palustris: quin eò celerius, quò plures, maiores'que in Pontum amnes defluunt. Hæc à nobis dicta sunt eorum gratia, qui repleri Pontum non posse arbitrantur: nec futuram paludem existimant, ubi nunc pelagus est: præterea nauigantium etiam gratia, multa ac diuersa mendacia referentium, ne illis paßim, more puerorum, habere fidem cogamur, ob inexperientiam locorum: sed cognitionem quandam ueri habentes, discernere poßimus quid uerè, quid falsò narretur.

retur. Sed iam ad opportunitatem situs Byzãtiorum reuertamur. Cùm eius freti, quod Pontum, Propontidemq; coniungit, longitudo, ut suprà memorauimus, ad cẽtum & uiginti stadia extendatur, Fanumq; eam partem terminet, quæ est à Ponto: eam uerò, quæ à Propontide est, Byzantium: inter utrunq; locum templum est, quod Hermeum Europæ uocant, in promontorio supra ostiũ Ponti situm, quod ab Asia distat circiter quinque stadia. Est autem in angustißima parte freti, ubi Darium memorãt Pontem struxisse, quo tempore aduersus Scythas profectus est. A' Ponto usq; in hunc locũ unda æqualiter fluit, utpote locis, qui freto imminent, ab utroque latere æquè inter se distantibus. Vbi autem ad Hermeũ Europæ uentum est, quo in loco angustißimum esse fretum memorauimus, ruens ex Ponto in oppositam partem cum impetu aqua uiolenter reflectitur, agiturq; in opposita Asiæ loca: inde rursus uersus Europæ promontorium cursum tenet: huc denuò acta fertur in eum locum, quem incolæ Bouem uocãt. Est autẽ in Asia, ubi primùm constitisse Idea in fabulis memoratur. Ad extremum tamen à Boue quoque repulsa Byzantiũ fluit, ubi circa urbem diffusa partim dissoluitur, diuiditq; eum locum, quod Cornu appellatur, partim rursus retrogreditur. Neque tamen agi hic impetus potest in oppositam regionem, ubi est Calchedon. Nam cùm toties huc, atq; illuc flectatur, sinusq; non mediocris latitudo sit, iam propè hoc loco deficiẽs haud amplius ad rectum angulum in oppositũ pergit, sed potius ad obtusum. Ex quo fit, ut relicta Calchedone per sinum fluat. Atque hoc quidem est, quod Byzantijs maximas præbet cõmoditates, Calchedonensibus uerò è contrario. Licet enim quatenus ad oculos spectat, utriusque

urbis

urbis situs peræquè commodus uideatur esse: tamen naui garc uolentibus, ad hanc quidem difficilis transfretatio est: ad illam uerò undarum uiolentia etiam nolentes feruntur. Cuius rei argumentum est, quòd à Calchedone proficisci Byzantium uolentes nequeunt rectâ cursum tenere, ob interfluentis impetum aquæ: sed & ad Bouem contendunt, & ad eam urbem, quam Chrysopolim uocant, ex quā deinde per uim Byzantium feruntur. Par etiam commoditas ad alterutrum locum nauigandi Bizantijs adest, siue Austro ab Hellesponto ferantur, seu ex Ponto in Hellespontum nauigent. Ex Byzãtio enim rectus, ac frequens cursus est ad Propontidis angustias per Abidum, & Sestum, indeq; Byzantiũ similiter. Calchedonensibus autem omnia èconrrario accidũt, ob eas, quas memorauimus, rationes, & distantiam regionis Cysicensorum. Quippe ab Hellesponto Calchedonem nauigantibus, per propinqua Europæ loca cursum tenere, ac deinde locis, quæ circa Byzantium sunt, appropinquãtes Calchedonem declinare ob felicitatem currentiũ undarum difficile est. Rursus uerò ex eodem loco in Thraciam proficisci, omnino impoßibile, tum propter impetum interfluentium undarum, tum uentis utrinq; sibi inuicem repugnantibus. Ingredientibus enim Pontum Auster fauet, egredientibus Aquilo: atq; his duntaxat uentis ad utrunque cursum uti necesse est. Quæ igitur à mari tales tantasq; Byzantio commoditates præbent, hæc sunt, quæ suprà memorauimus. Quas uerò à parte mediterranea ea urbs incommoditates patiatur, sequentia indicabunt. Thracia ita circuit Byzantiorum agrum, ut omnẽ eorum regionem à mari ad mare amplectatur. Ex quo fit, ut Byzãtij graui ac perpetuò bello à

Thracibus infestentur. Nam si semel, atq; iterum immanem gentem ac Barbaram uincant, non tamen propterea restinguere bellum possunt. Tanta est & priuatorũ hominum, & dominantium apud eos multitudo. Vno si quidem eorum superato, tres alij potentiores insurgunt, & populabundi per eorum prouinciam grassantur. Ac ne inito quidem fœdere, aut rebus pace compositis, aliquid agunt. Mox enim quadruplicatos inueniunt hostes. Itaq; difficili, atq; aspero bello assidue conficiuntur. Quid enim magis infidum quàm uicinus hostis? aut quid Barbarico bello periculosius? Præterea ad tot mala, quibus undique à mediterranea parte premuntur, id accedit, quod Tantali pœna cruciantur, ut Poëta inquit. Nã cùm regionem habeant omnium fertilissimam, postquam agros diligentissime coluerunt, paratiq; sunt fructus pulchritudine, copiaq; mirandi, tum uenientes in prouinciam barbari, populantur, deuastantq; omnia. Byzãtij, amissis laboribus atq; impensis, tantam stragem rerum suarum uidentes, grauiter & iniquo animo ferunt. Nihilominus bellum cum Thracibus ob consuetudinem tolerantes, in antiquo fœdere cum Græcis permanebãt. Appropinquantibus uerò ad eas partes Gallis, in maximum discrimen deuenere. Galli enim, qui sub Brenno Duce militauerant, ingenti periculo apud Delphos liberati, cùm in Hellespontũ, uenissent, nequaquam in Asiam transiuerunt, sed opportunitate locorũ pellecti, circa Byzantiũ constitere. Vbi deuictis Thracibus, & Tyle Rege constituto, Byzantijs intulerunt bellũ. Hi principio muneribus lenire illorum animos cœpere, datis modò tribus, modò quinq;, interdũ decem millibus aureorũ, ne eorum prouinciam deuastarent: ad extremum octuaginta

talenta

talenta singulis annis pendere coacti, usq; ad Clyari tempora: quibus Gallorũ imperium defecit, omnisq; ea gens uicißim à Thracibus superata, funditus extincta est. Ea igitur tẽpestate magnitudine tributorũ exhausti primò Legatos in Græciam misere, qui in præsens tempus subsidium peterent. Græcis uerò magna ex parte id contemnẽtibus, Byzãtij decreuere, ut ab omnibus, qui in Põtũ nauigarent, uectigalia exigerentur. Quod cùm graue ob nouitatem facti omnibus uideretur, uniuersi eius rei culpam, quòd id paterentur, in Rhodios refundebant, utpote maris principatũ eo tempore obtinentes. Quæ res initium, & quasi seminarium fuit eius belli, de quo in præsentia scripturi sumus. Rhodij enim cum proprijs, tum uicinorũ damnis cõmoti, primò aduocatis socijs, Legatos Byzantiũ misere, qui dimißionem uectigalium peteret. Hi eò, uti iussum fuerat, profecti, cùm id persuadere multitudini nequiuissent, Hecatondoro, & Olympiodoro contradicentibus, qui tum in Republica Byzantiorum principatum obtinebant, re infecta discesserunt. Nec longe pòst eòdem reuersi Byzantijs indixerunt bellum, ob causas quas suprà memorauimus. Mox igitur Rhodij Legatos ad Prusiam mittere, qui eum ad bellum Byzantijs mouendum hortarentur. Sciebant enim Regem certis ex causis Byzantijs infensum. Byzantij similiter Attalum & Achæum crebris legationibus precari, ut sibi aduersus Rhodios auxilio essent. Attalus ad eam rem promptus quidem erat, sed summis rerum angustijs premebatur; quippe, quem Achæus intra paterni imperij limites redegerat. Achæus autem omnium, quæ sunt cis Taurum dominus, & se palàm Regem appellans, auxiliaturum se Byzantijs

xXx 2 polli

pollicebatur. Quæ res his quidē spem maximā, Rhodijs uerò & Prusiæ non paruum terrorē addidit. Erat enim Achæus Antiochi propinquus, qui regnum in Syria obtinuerat, fueratq́; cum principatum consecutus ex talibus quibusdam causis. Mortuo Seleuco patre Antiochi, cùm regnum ad Seleucum eius filium, qui cæteris fratribus maior natu erat, peruenisset: Achæus cum hoc propter generis propinquitatem Taurum transcendit, biennio fere ante hæc, de quibus scribimus, tempora. Seleucus enim simul ac regnum ingressus fuit, cùm audisset Attalum loca omnia, quæ sunt citra Taurum montem, occupasse: rebus suis consulendum ratus, maximis uiribus Taurū trāscēdit. ubi paucis interiectis diebus, ab Apaturio Gallo, & Nicanore dolo circūuentus, atq; extinctus est. Achæus propinqui mortē ulciscēdam ratus, extemplo Apaturium atq; Nicanorem interfecit. Tum copijs, reliquisq́; omnibus rebus prudenter ac magno animo usus est. Nam cùm & opportunitas tēporis, & unanimis militū consensus eum ad suscipiendū diadema hortaretur, id facere noluit: sed tanquam regnum Antiocho iuniori fratri seruaret, diligenter omnia administrans, omnem, quæ citra Taurum est, regionem subigere decreuit. Rebus autē feliciter succedētibus, cùm ad extremum Attalo nihil præter Pergamum reliquisset, insperatis uictorijs elatus, repente consilium mutauit, seq; Regem salutari iußit. Ex quo factū est, ut eius nomen longe magis, quàm cæterorū regum, seu principū, qui citra Taurum sunt, terrori omnibus, ac formidini esset. Quibus rebus moti Byzantij, haud inuiti bellū aduersus Rhodios, ac Prusiam susceperūt. Prusias accusare primo Byzantios, quòd cū decreuissent imagines eius erigere, rem po

stea

stea segniter obliuioni tradidissent. Deinde longè magis indignari, quòd iidem omni studio bellum, quod inter Achæum, Attalumq; exarserat, dirimere contendissent: cũ neminẽ lateret, pacem illorũ rebus suis diuersis rationibus periculosam esse. Postremò illis obijcere, quòd, cum ad Attalum in ludis, equos in honorem Mineruæ fecerat, legatos misissent, ad se in gratulationibus Deorum neminẽ transmiserãt. Quibus omnibus rationibus aucta indignatione, libenter cum Rhodijs aduersus Byzãtios sentiebat. Itaq; cũ Legatis cõposuit, ut illi mari Byzantios adgrederẽtur, se idem terra non minoribus uiribus facturũ pollicitus. Belli igitur, quod Rhodij aduersus Byzantios gesserunt, hoc principium, atq; hæ causæ fuere. Byzantij principiò incredibili audacia inierũt bellũ, sperantes Achæũ, uti erat pollicitus, sibi auxilio futurum. Quare aduocato ex Macedonia Thibete, cũ Prusiæ opposuerunt: quò huic ad defendenda sua occupato, aliena infestandi facultatem auferrent. At Prusias eo, quo diximus, impetu, in Byzantios profectus, è uestigio Fanũ cepit, locũ natura munitissimum, & supra ipsum Ponti ostium situm, quod Byzantij nõ multò antè tempore, ingenti pecunia mercati fuerãt, opportunitate loci pellecti, ne quam alicui commoditatem relinquerẽt in Pontũ, uel ex Ponto nauigandi, nisi id cum Byzantiorũ uoluntate faceret. Præterea eam omnẽ partem Asiæ, quam Byzãtij multis antè annis tenuerant, ferro, igniq; uastauit. Rhodij ædificatis sex nauibus, quatuorq; à socijs acceptis, & Xenophanto duce cõstituto, cũ decẽ nauiũ classe in Hellespontum nauigarunt. Vbi nouem ex his iuxta Sestũ cõstitutis, quò uniuersis aditũ in Pontum prohiberẽt, cum reliqua dux secũdante uento Byzantiũ aduola

 uit.

uit, tentandi gratia illorũ animos, an exardescente iam bello consilij pœniteret. Quos cùm eodem animo reperiſſet, ad ſuos reuerſus, cũ omni ſimul claſſe Rhodũ rediјt. Inter hæc Byzãtij legationibus agebãt, alios ad Achæũ mittẽtes, rogatũ, ut ſuccurrere rebus ſuis maturaret: alios in Macedoniã, qui Thibetẽ adducerent. Videbatur enim Bithyniæ regnum nõ minus ad Thibetẽ, quàm ad Pruſiam ſpectare, quòd Thibetes Pruſiæ patruus foret. Rhodij obſtinatione Byzantiorũ cognita, callide ac prudẽter ſe geſſerũt. Cùm enim Byzantios intellexiſſent omnẽ ſpem ſuam in Achæo ſitam habere, patremq́; Achæi ſcirent à Ptolemæo in Alexandria in uinculis teneri, Achæũ autem ſaluti patris, cæteris omnibus poſthabitis, intentum eſſe, de mittendis ad Ptolemæũ legatis, & Andromacho petendo agere cœperũt, quo Achæũ ſibi hoc tanto beneficio facerent obnoxium. Ptolemæus auditis, quæ relata per legatos fuere, haud facile inclinari ad liberationẽ Andromachi uidebatur, ſperãs ſe illo uti in tempore poſſe, quòd nondum compoſitæ res cũ Antiocho erant, & Achæus iam ſine cõtrouerſia regnũ adeptus, lõge lateq́; uires ſuas extẽderat. Erat enim Andromachus Achæi pater, & frater Laodices uxoris Seleuci. Veruntamẽ ut Rhodijs gratificaretur, Andromachũ eis tradidit, quo eũ, ſi uideretur, filio reſtituerẽt. Rhodij per hunc modũ uoti cõpotes facti, & ſimul alijs rationibus cõciliato ſibi Achæo, præcipuã ſpem Byzãtijs abſtulerũt. Accidit præterea aliud quoq;, quod nõ parũ Byzãtios afflixit. Thibetes enim, quẽ ex Macedonia aduocatũ ſuprà memorauimus, repẽte morbo correptus, diem ſuũ obijt. Quæ cũ accidiſſent, Byzantij omnino animis ceciderе. Pruſias cõtrà, aucta ſpe rei bene gerẽdæ, ſimul ipſe bellum ex

lum ex Asia mouit, simul conductis in Thracia mercenarijs militibus, usq; adeo Byzantios oppreßit, ut ne exire quidē portas urbis, quæ in Europā aspiciunt, auderent. Byzantij omni spe nudati, bellumq; undiq; asperrimum patientes, exitū aliquē rerum honestū quærebant. Quāobrem appropinquāte ad urbem Cauaro Gallorū rege, & dirimere id bellū omni studio conante, Prusias simul & Byzantij rem omnē in manibus eius posuerūt. Quod cùm intellexissent Rhodij, propositum suum producere ad finem cupientes, legatum ad Byzātios Aridicem mittere, & cum eo Polemoclen cum tribus triremibus, uolentes id quod in prouerbio est, Hastā simul & caduceū Byzātijs mittere. Cùm igitur legati Byzātiū uenissent, percussum est fœdus cū Rhodijs quidē simpliciter, ut Byzātij à nemine in Pontū nauigāte uectigalia exigerent: quo facto, Rhodij, socijq; eorū pacē cū Byzātijs agerēt: cū Prusia uerò his uerbis, Esse Prusiæ atq; Byzātijs pacē atq; amicitiā perpetuā. Neq; Byzātios aduersus Prusiā aliquo modo exercitū ducere: neq; Prusiam aduersus Byzātios. Restituere Prusiam Byzātijs omnes prouincias, oppida, populos, mancipia, absq; mercede aliqua. Præterea naues, sagittas, ac reliquā prædā, quam principio eius belli Byzātijs abstulerat: item, ligna, tegulas, laquearia, quæ ex phano abduxerat. Siquidē Prusias aduētū Thibetis formidās, oppida omnia à medio sustulerat, in quibus se recipere hostes potuissent. Postremò obligari Prusiā, cæterosq; Bithyniæ milites, quicquid ex Misia abstulissent, quæ sub ditione Byzantiorum erat, incolis restituere. Belli igitur Prusiæ ac Rhodiorū aduersus Byzantios hoc principiū, atq; hæc finis fuit. Sed idē tēpus Gnosij mißis ad Rhodios legatis, triremes cū quibus Po-

lemocles nauigarat, & treis cataphractas naues petiere aduersus eos, qui nuper à se defecerant. Quo facto, cum classis in Cretā appulisset, Eleuternei eam rem suspectā habentes, quòd paucis antè diebus Polemocles, ut Gnosijs gratificaretur, Timarchū eorū ciuē occiderat, primo de iniurijs questi, mox Rhodijs intulerūt bellū. Non multo ante hæc tempora Litij quoq; uarijs cœperant affligi difficultatibus. Deniq; omnis Creta in motu erat. Gnosij, Gortinijq; inito inter se fœdere, & omnia cōmuni consilio agentes, omnē insulam subiugarunt, urbe Litiorum excepta. Hanc, quoniā sola iugum abnuerat, omnibus uiribus oppugnare nitebātur, æquare eam tandem solo cogitantes, ut hoc exēplo cæteris ciuitatibus metus nouarū rerum incuteretur. Principio igitur Cretēses omnes bellū aduersus Litios gerebant. Mox orta inter eos ex leui caussa contentione, quod huic genti frequentissime accidit, dissidere inuicem cœperunt. Et Pollyrenei, Ceretæ, Lampei, præterea Horij, atq; Arcades, relicta Gnosiorū amicitia, cum Litijs sentiebāt. Gortiniorum uariæ erant sententiæ, antiquiores enim Gnosiorū, iuniores uerò Litiorū partes sequebantur. Gnosij, mutatis repente sociorum uolūtatibus, cū res præter opinionē accidisset, mille homines societatis iure ex Aetolia accersiuere. Quo facto, seniores Gortiniorum extēplo occupata arce, Gnosios simul atq; Aetolos introduxerūt, iuuenibusq; partim in exiliū missis, partim crudelissime interfectis, urbē Gnosijs dedidere. Eodē tēpore cū forte Litij in hostilem agrum uniuersi irrupissent, nullo domi præsidio relicto, Gnosij re per exploratores cognita, urbē custode uacuā occuparūt, purosq; & mulieres Gnoson misere. Dehinc incēsa per irā ac funditus euersa urbe, domū remearunt.

Litij

Lytij ab expeditione ad urbē reuersi, ubi omnia incēsa, ac diruta cōspexere, adeo animis consternati sunt, ut ne ingredi quidē urbē quisquam ausus fuerit, sed omnes eā cateruatim circūeuntes, gemitu ac lamētis & patriā, & fortunā suā sunt prosecuti. Post hæc cōuerso itinere se ad Lampeorū urbē receperūt, à quibus humaniter, & summo studio suscepti fuere. Ac iā pro ciuibus profugi, atq; hospites intra unius diei spatiū facti, bellū cum socijs aduersus Gnosios gerebāt. Lytios Lacedæmoniorum colonia, & omniū Cretæ urbiū antiquißima ita repēte, & miserabiliter extincta est. Pollyrenei & Lāpei, cæteriq; omnes eorū socij uidētes Gnosios quidē Aetolorū socios eße: Aetolos uerò Philippi, & Achæorū hostes, legatos ad Regē, atq; Achæos mittūt, qui de incūda societate, & auxilijs mittēdis agerēt. Achæi, & Philippus in communē illos societatē accepere. Deinde suppetias eis miserūt Illyrios circiter quadringentos, quorū dux erat Plator, Phocenses uerò circiter centū. Qui cùm uenissent, maximū momentū Polyreneis Achæorū socijs attulere. Siquidem intra breue tempus auctis illorum uiribus Eleuternæos, Cydoniatas, Aptereos, aliosq; cōplures à Gnosiorū societate deficere, sibiq; adhærere cōpulerūt. Quibus peractis Pollyrenei, socijq; quingentos Cretenses Philippo, & Achæis miserunt. Gnosij nō multo antè tēpore circiter mille Aetolis miserant. Ita utriq; alterius gratia bellum inuicem gerebant. Gortiniorum exules Pheastiorū portum per insidias ceperant, ex quo eos qui erant in urbe, crebris incursionibus infestabant. Hic igitur erat Cretensium rerū status. Sub idem tempus Mithridates Rex bellum Sinopensibus intulit. In quo cum Sinopenses subsidium per legatos à Rhodijs petijssent, Rhodij treis ui-

ros ad eam rem elegere. His ad C X L. mil. drachmarum tradita, ut Sinopẽsibus de rebus ad bellũ necessarijs prouiderent. Igitur quibus datũ hoc onus fuit, utres uini pararũt circiter X. milia, crinium laboratorũ C C C. talenta, neruorum laboratorum C. talenta, armaturas integras mille, aureorum signatorum I I I. millia, naues onerarias I I I I. ballistas præterea, ac tormenta omniũ generũ magno numero. Legati his acceptis Sinopẽ remearũt. Ingẽs inuaserat Sinopẽses timor, ne Mithridates terra mariq; urbis oppugnationẽ aggrederetur. Sinope sita est in parte dextera Ponti, ubi Phasis fluuius ingreditur mare. Est autẽ in quadam Cheronneso protendente in pelagus, cuius collũ Asiam contingẽs, & lõgitudinis fere duorũ stadiorũ, prædicta urbs claudit: reliqua pars Cheronnesi in pelagus protẽditur, estq; plana, & ad ambulandũ in urbem commodißima: à mari uerò uenientibus difficilis, ac ferè inaccessa, aditus habens quàm paucißimos. Quam ob rem ueriti Sinopenses, ne Mithridates tormentis, machinisq; non solũ ab ea parte, quæ Asiam contingit, uerumetiam ab alijs lateribus, dimißis in terrã copijs, urbẽ oppugnaret, omnẽ eam partem, quæ mari clauditur, uallo diligentißime munierunt, constitutis militibus, qui hostes, si uenirent, sagittis à terra arcerent. Quippe circuitus loci mediocris est, nec magno præsidio indigẽs. Hæc cũ Sinope gerebantur, Philippus Rex è Macedonia cum copijs profectus (hinc enim superius digreßionem fecera mus) in Thessaliã, atq; Epirũ exercitum ductabat, maturãs per eas regiones trãsitũ in Aetoliã facere. Alexãder autẽ & Dorimachus eodẽ tẽpore de capienda per proditionẽ Aegira cogitantes, cõgregatis Ocanthiæ mille & ducẽtis Aetolis (quippe ea urbs Aetolorum est huic, de qua

qua loquimur, opposita) nauibusq; ad trãsfretandũ paratis, opportunitatẽ perficiendæ rei præstolabãtur. Perfuga quidã ex Aetolia iãdiu apud Aegiratas morã traxerat. Hic cum sæpenumero animaduertisset custodes eius portæ, qua iter est Aegiũ, per ebrietatem negligentius se habentes, eam rem Dorimacho retulit, & ad urbem nocτu capiendã hortatus est. hominẽ alioquin huiusmodi rebus assuetũ. Est autẽ Aegira urbs Peloponẽsi iuxta Corinthiacũ sinũ inter Aegiũ & Sicyonẽ sita in quodã colle aspero atq; difficili, ad Parnasum uergens, distansq; à mari circiter septẽ stadia. Cũ igitur trãsfretationis tẽpus aduenisset, Dorimachus deportato exercitu, & omnibus strenue prouisis, antequam dilucesceret, ad amnẽ peruenit, propter eum collem, in quo urbs sita est, defluentem. Hinc ipse & Alexander atq; Archidamus Pantaleonis filius maxima multitudine Aetolorũ comitati ad urbem ferũtur, ea uia, quæ ab Aegio ducit. Perfuga cum uiginti aptioribus militibus aliquãto cæteros ob experientiam loci præcesserat, ac per saltus penè inuios peruenerat ad mœnia, ubi per cloacam urbẽ ingressus, custodes adhuc somno sepultos offendit. Quibus interfectis, uectibusq; securi abscißis, nemine sentiente portam Aetolis reclusit. Quod conspicientes Aetoli magno impetu in urbem feruntur, temere nimium, atq; inconsyderate se gerentes. Quæ res Aegiratis quidem uictoriam, ipsis uerò cladem simul atque ignominiam peperit. Etenim Aetoli actum de Aegiratis existimantes, cùm primum ipsi intra mœnia consisterent, hunc in modum se gessere. Congregati aliquãdiu in foro cõstiterunt, mox dilucescente die, ad priuatas utilitates omnes cõuersi, palatiq; per urbẽ alij alias domos adgredi, fortunas ciuiũ diripere, urbẽ

totam

gniciem patriã incredibili animi magnitudine recupera runt. Sub idem tẽpus Euripides, qui Dux ab Aetolis missus Eliensibus fuerat, peragratis Dymensiũ & Pharensium, & Tritensiũ agris, ingentem abigẽs prædam, iter in Eliensem terrã tenebat. Quod cùm Miccus Dymensis audisset, qui forte ea tẽpestate in locũ Ducis Achæorũ suffectus fuerat, auxiliãtibus Dymensibus, ac Pharensibus, et Tritẽsibus, abeuntes hostes insecutus, dũ inconsultius ruit, in hostiũ insidias lapsus profligatus est, multosq; ex suis amisit. Siquidẽ quadraginta pedites desyderati, capti uerò ducenti. Euripides re fœliciter gesta animo elatus, paucos post dies rursus eductis copijs, castellum quoddam Dymensiũ opportunissimum cepit, quod incolæ Murũ appellant, feruntq; ab Hercule olim, cùm aduersus Elienses bellum gereret, ædificatum fuisse, quo ueluti munimento ac receptaculo belli uteretur. Dymenses, Pharenses, & Tritenses suprà dicta clade affecti, & futura propter captũ ab Euripide castellum formidantes, primo literas ad Ducem Achæorũ dedère, quibus eũ de rebus gestis certiorem facerent, peterentq; aduersus Aetolos subsidium. Posthæc nonnullos ex principibus ciuitatum suarum legatos ad eundẽ miserunt. Aratus ne que mercenarium militem contrahere poterat, ob nõ solutũ ab Achæis tempore Cleomenici belli millitibus suis stipendium, & rebus omnibus timidè, atq; imprudenter utebatur. Quam ob rem & Lycurgus Athenium Megalopolitarum oppidum cepit, & Euripides præter id, quod suprà memorauimus, alijs quoq; circumstantibus oppidis potitus est. Dymenses, Pharenses, & Tritenses spe, quam in Duce Achæorum habuerant, frustrati, inter se decreuere, nequa deinceps pecunia in bellicos usus

Achæis

Achæis solueretur, sed ipsi per se mercenarios contrahe rent, pedites circiter trecẽtos, equites quinquaginta, qui bus se, patriamq; tuerentur. Quo facto priuatis quidem rebus satis uisi sunt consulere, nullam autem rerum pu= blicarũ rationem habuisse. Pessimum enim cæteris exem plum dederunt, quantulacunq; ex causa res nouas moliẽ di. Cuius rei culpam merito quis in Ducem transtulerit, per segniciem atq; ignauiam expectationem suorũ frau dantem. Est enim ita comparatũ, ut omnes, qui in pericu lo sunt, quandiu spem subsidij in amicis ac socijs habent, tamdiu cũ ijs amicitiã putent seruãdam. Vbi uero spes o mnis sublata est, tunc ipsi per se proprijs rebus consulere cogãtur. Quam ob rem danda quidẽ uenia est Dymensi= bus, Pharensibus, & Tritẽsibus, quòd in summo ciuitatũ suarũ discrimine mercenarios cõducerent, Duce Achæo rũ segniter se habente. Quòd uerò erogare in cõmunes usus pecuniã noluerint, haudquaquam ignoscendũ. Vt enim decebat, nõ prætermittere proprias necessitates: ita erat turpissimum, ea relinquere, quæ ad salutẽ cõmunis Reipub. pertinerẽt. Hic igitur erat Pelopõnesiacarũ re= rũ status. Rex Philippus, peragrata iã Thessalia, in Epi= ro aderat. Hinc accepta multitudine Epirotarũ unà cum Macedonibus, quos secũ duxerat, & trecẽtis funditori= bus, quos ex Achaia habuerat, item trecẽtis Cretẽsibus, qui missi à Messenijs fuerant, in Ambraciotarũ regionẽ peruenit. Vbi si statim facto impetu in mediterranea Ae toliæ loca grassatus fuisset, hic finis totius belli erat futu rus. Verũ persuasus ab Epirotis, ut primo Ambracũ ex= pugnaret, occasionẽ Aetolis præbuit ad resistẽdũ, & qc= quid necessariũ foret ad res suas tuẽdas, prouidẽdũ, atq; parãdũ. Epirotæ enim priuatũ cõmodũ publicæ sociorũ utilitati

utilitati præferẽtes, affectãtesq; summo studio Ambracũ suæ ditionis facere, Philippũ hortati sunt ad eum locum obsidendũ, & antequam ulterius progrederẽtur, capiendũ. Percõmodũ enim futurum rebus suis arbitrabãtur, si Ambracia Aetolos priuarent. Venturã autem eam urbem quàm facilime in potestatem suam, si prius hoc loco potirẽtur. Est enim Ambracus locus & naturali situ, & duplici muro munitissimus, ita undiq; paludibus clausus, ut unũ duntaxat à terra aditũ habeat, eumq; arctissimũ, ac manu factũ: præterea ipsi urbi, ac prouinciæ Ambraciotarũ quasi supra caput imminet. Philippus igitur ab Epirotis persuasus, positis circa Ambracũ castris, necessaria ad obsidionẽ parabat. Eodẽ tẽpore Scopas, cõgregata Aetolorum multitudine, per Thessaliam profectus in Macedoniam irruit, omnẽq; regionẽ iuxta Pieriã montẽ ferro igniq; depopulatus, cũ omnis generis præda uersus Dium abijt. Vnde cùm ij, qui locũ incolebant, aufugissent, domos omnes, gymnasiũq; funditus diruit: nec his contentus, porticus etiam ingenti sumptu circa templum instructas, incendit. Præterea omnia, quæcũq; uel ad ornatum, uel ad usum ibi erant posita, uastauit. Postremo regũ imagines omnes uertit. Hic igitur statim initio belli, & quasi primo impetu nõ solũ homines, uerumetiam Deos aggressus discessit: reuersusq; in Aetoliam, nõ ut impius, ac nepharius in Deos immortales, sed ut bonus uir, & bene de Repub. meritus, atq; honoratus est, magna spe futurarum rerũ Aetolis addita. Ex hoc enim rebãtur, ut nemo quidẽ in posterũ appropinquare regioni suæ hostiliter auderet: ipsi uerò populabũdi nõ solũ in Pelopõnesum grassari, ut cõsueuerãt, uerũetiã in Thessaliã & Macedoniã libere possẽt. Philippus auditis,

quæ

quæ in Macedonia gesta erant, statimq; ignorantiæ, atque auiditatis Epirotarum pœnas luens, Ambracum obsidebat, ubi omni genere machinarũ ac tormentorũ usus intra x L. dierũ spatiũ eo loco potitus est: dimissoq; ibi, fide prius ab ijs accepta, Aetolorũ præsidio, desyderio Epirotarũ satisfecit, Ambraco eis quasi per manus tradito. Posthæc motis castris iter per propinquam uallẽ direxit, festinãs Ambrachæũ sinũ quam celerrime, trãsfretare, qui arctißimus est iuxta Acarnanũ templũ, quod Antiũ appellatur. Fluit autẽ is sinus ex mari Siculo inter Epirũ et Acarnaniam faucibus quàm arctißimus, uix enim ad sexcẽtos passus in latitudinẽ patet. Vbi uerò in mediterraneam partem diffunditur, latitudinẽ habet fere centum stadiorum, longitudinem incipiendo à mari Siculo c c c. stadiorũ, diuiditq; Epirũ ab Acarnania, à Septentrione Epirũ habens, Acarnaniam à Meridie. Traiecto igitur cum copijs sinu, Acarnaniam ingressus, ad urbem Aetoliæ peruenit, quam Poëtiam uocant, ductis secum ex Acarnania duobus millibus peditum, equitibusq; ducentis. Hic dispositis circa urbem castris, post multa acriaq; certamina, perẽdie quàm eo uenerat, urbẽ pactionibus cepit, relicto in eo post fidẽ ab ijs acceptã Aetolorum præsidio. Sequẽti nocte quingenti Aetoli rem adhuc in integro esse existimãtes, in suorũ subsidiũ ueniebant. Rex aduentu eorum cognito, dispositisq; in itinere insidijs, magnam partẽ illorum occidit, reliquos cepit: pauci fuga salutẽ quæsiuere. Post hæc distributo inter milites triginta dierum frumento (maximã enim ea urbs frumenti copiã habebat) in Stratensem profectus est agrũ, castraq; iuxta Achæloum amnẽ posuit, procul ab urbe circiter decẽ stadia. Hinc per omnem prouinciã grassa

grassatus, nemine exire obuiā audente, omnia ferro igniq; uastauit. Sub idem tempus Achæi bello præter cæteros afflicti, nec longè iam abesse Regem audientes, missis ad eum Legatis auxilium poscunt. Legati Philippo ad Straton oppidum occurrūt, expositisq;, uti mandatum fuerat, necessitatibus suis, subsidium precātur: & Regi, ut transfretato Rhio iter in terram Eliensem teneat, multis suadent rationibus. Quibus auditis Philippus Legatos quidem in præsentia dimisit, consulturū se de rebus huiusmodi pollicitus. Ipse uerò motis castris uersus Metropolim profectus est. Quod sentientes Aetoli, relicta urbe omnes in aciem confugerunt. Philippus incensa Metropoli, iter prosecutus Conopen tendit. Vbi cùm congregati Aetoli equites in transitu fluuij ei occurrere statuissent, loco ad xx. stadia ab urbe remoto, et aut omnino prohibere eum transitu, aut, si transiret, cum eo confligere: Philippus, intellecto eorū consilio, mandat scutatis, ut primi omnium flumen ingrediantur, collectiq; in unum immota acie exitum tentent. Qui cùm dicto paruissent, Aetoli primis ordinibus, quia conferti erāt, frustra tentatis, item postea secundis, & tertijs, tandem desperatis rebus, in urbem reuersi sunt, ac iam decætero Aetolorum exercitus intra oppida commorabatur. Philippus uero libere per omnē prouinciam discurrens populabatur, uastabatq; omnia, compluribus ditioni suæ subactis oppidis & situ, & mœnibus munitissimis, castellisq; omnibus, quæ in ea regione plurima erant, funditus demolitis. Posthæc remissius ac placidius faciebat iter, facta suis potestate in priuatas utilitates, quà uellent, diuertēdi. Affluentē deinde copia omnium rerum exercitū uersus Eniadas mouit, positisq; iuxta Pæanium castris, id primū decreuit expugnare, nec longe pòst

multis commißis certaminibus expugnauit, urbem haud quidem magnam, quippe quæ minus mille paßibus in circuitu patet, sed omni apparatu murorum, turrium, domorumq; haud cæteris inferiorem. Huius mœnia euertit funditus, domos deuastauit, ligna, tegulasq; ratibus transuehi per flumen ad Eniadas iußit. Aetoli primo ad defendendam Ceniadarum arcem accingere se cœperunt, muro ac fossa, præterea rebus ad propugnandum necessarijs eam munientes. Postquam uero appropinquare Philippum intellexerunt, timore perculsi, fugam omnes arripuere. Philippus, nemine iam resistente, hoc quoq; oppido potitus, exercitum in Calidoniam duxit ad oppidum quoddam munitißimum, cui Claos nomē est, & mœnibus, & omni apparatus genere tutißimum. Macedones hoc quoq; oppido per uim potiti, paßim deuastando Calidoniā discurrunt: deinde rursus ad Eniadas reuertūtur. Philippus, considerata loci opportunitate, cùm ad alias res gerendas, tum uel maxime ad transeundum in Peloponnesum, instaurare urbem mœnibus decreuit. Primò igitur arcem separatim muniuit: deinde portu naualibusq; muro circundatis, hæc quoq; cum arce coniunxit, usus ad id opus peragendum materia, quam ex Pæanio uectam suprà memorauimus. Cum in his uersaretur Philippus, literæ è Macedonia afferuntur, significantes, Dardanios, quia de transitu eius in Peloponnesum dubitarent, summo studio delectum habere, parareq; ad bellū necessaria, ut mox in Macedoniam transirēt. Quæ cùm rex intellexisset, extemplo succurrendum Macedoniæ ratus, legatos Achæorum remisit, dato eis responso, quòd cùm primum Macedonicas res collocare in tuto potuisset, nihil sibi magis curæ foret, quàm cum omnibus uiribus in Achæorum subsidium uenire.

uenire. Posthæc motis castris, summa celeritate per ea, per quæ uenerat, loca reuertebatur. Transfretanti Ambracium sinum ex Acarnania in Epirum in una lembo Demetrius Pharius occurrit, quem Illyrio expulsum à Romanis suprà memorauimus. Hunc rex benignè, atq; humaniter amplexum, iußit in Corinthum nauigare: deinde per Thessaliam in Macedoniam poficisci. Demetrius igitur in Epirum profectus, mox, uti iussum fuerat, se in Macedoniam contulit ad urbem Pellam. Dardani, cùm per Thraces quosdam perfugas aduentum Regis intellexissent, timore perculsi, subito exercitum dissoluere, quanquam non longè iam aberant à Macedonia. Philippus cognita Dardanorum pœnitentia, potestatem suis omnibus fecit colligendi nouas fruges, & in suam cuiq; regionem abeundi, ipse in Thessaliam profectus, reliquam partem æstatis Larissæ egit. Sub idem tempus Aemilius Paulus ex Illyrijs reuersus Romam, triumphauit. Annibal Sagunto per uim potitus, in hyberna copias dimiserat. Romani nuncio de Sagunti excidio accepto, legatos ad petendum Annibalem Carthaginiensem mittebant, simulq; necessaria ad bellum parabant, P. Cornelio, & T. Sempronio creatis Consulibus. Quibus de rebus, quæ particulatim dicenda erant, superioribus libris exposuimus. Nunc autem summatim memoriæ gratiæ repetimus: ut, quod polliciti fuimus, omnia, & simul ante oculos legentibus ponantur. Primus igitur eius olympiadis annus perfectus est. Aetoli, cum tempus comitiorum adesset, Dorimachum ducem belli elegerunt. Hic subito magistratũ ingressus, collecto armatorum numero in superiorem partem Epiri impetum fecit, omnemq; eam regionem fœdè nimium, atq; hostiliter depopulatus est, ut non tam utilitatis suæ, quàm

excidij Epirotarum gratia id facere uideretur. Tum ad templum Dodonæi Iouis profectus porticus incendit, ornatum omnem templi deuastauit, ipsam deniq; ædem euertit, adeo nullum uel pacis, uel belli modum seruare Aetoli sciunt: sed in utroq; communem hominum morẽ, & quasi naturalem legẽ transgrediuntur. Hæc tot, aliáq; cùm Dorimachus patrasset, domum reuersus est. Durante autem adhuc hyeme, omnibusq; & aduentum Philippi ob tempestatem anni desperantibus, rex acceptis tribus millibus clypeatorum, & scutatorum duobus millibus, Cretẽsibus item trecentis, præterea quadringentis fere equitibus, Larissa profectus est, & facto per Thessaliam itinere, in Eubœam penetrauit. Inde per Bœotiam & Magaridã tempore Aequinoctij hyemalis Corinthum uenit, ita clã facto itinere, ut nemo Peloponnesiorum id senserit. Clausis deinde Corinthi portis, & custodijs itineri adhibitis, sequẽti die Aratum seniorem ex Sicyone ad se uocauit. Tum literis ad Ducem Achæorum, & ciuitates missis, certiores eos fecit, quando, & quo loco conuenire armati deberent. His rebus hunc in modum constitutis, iter cœptũ prosecutus, castra iuxta Dioscorium Philiasiæ oppidum posuit. Per idem tempus Euripides cum duabus legionibus Eliensium, & piratis, ac mercenarijs militibus, ut omnes ad duo millia & ducenti essent, præterea cum equitibus fere centum Psophide discedens, per Phœnicem & Stymphaliam terrã iter faciebat, ignarus progressus Philippi, & uastari ac depopulari Sicyoniorum agrum cupiens. Accidit, ut qua nocte Philippus iuxta Dioscorium castra metatus est, Euripides cum prima luce eum locum prætergressus Sicyoniorum agrum intrauerit. Cretenses quidam ex ijs, qui cum Philippo erãt, cum fortè relictis ordinibus

pabulatum

pabulatum proficiscerentur, in eum incidêre. Ex quibus cùm præsentiam Macedonum cognouisset, nihil cuiquam locutus, eadem, qua uenerat, uia domũ copias reduxit: intendens, speransq; se facile, postquam Stymphaliam terram prætergressus fuisset, in locis iniquis fundere Macedonas posse. Philippus hac re minime intellecta, cũ prima luce, uti statuerat, exercitũ mouit, iter sub ipso Stympha lo uersus Caphyras facturus. Eò enim conuenire in armis Achæos per literas iusserat. Cùm primi milites Macedonum ad summitatem eius collis peruenissent, quem incolæ Apeaurum uocant, distatq; à Stymphaliorũ urbe circiter decem stadia, forte fortuna accidit, ut Eliensiũ quoq; primi ad eandem summitatẽ peruenirent. Qua re cognita Euripides, iniquitate loci ac temporis perterritus, fugã cum paucis arripuit, & per saltus penè inuios Psophidem peruenit. Reliqua multitudo Eliẽsium simul deserta à duce, simul nouitate rei perculsa, aliquãdiu quid agendũ foret, dubitauit. Post hæc ex genere armaturæ (Galeati enim Macedones procedebant) Megalopolitanos eos esse rati, conserta acie, & seruatis ordinibus aliquantũ processere, salute haudquaquam desperata. Vbi uerò propinquiores facti sunt Macedones, ueritatem rei iam planè intelligentes, omnes se abiectis armis in fugam uerterũt. Ex his fere mille & ducẽti uiui in potestatem hostium peruenere. Reliqui aut à Macedonibus instar pecudum trucidati, aut per præcipitia lapsi, mortem obiere. Pauciores centum fuga seruauit. Philippus, præda & captiuis Corinthum missis, iter prosequitur. Peloponnesijs id factum mirabile uisum, fama eodem tempore & aduentum regis, & uictoriam nunciante. Cùm per Arcadiam iter rex faceret, multis in itinere niuium, ac locorum difficultatibus fatigatus,

tertio die intempesta nocte Caphyas peruenit. Hic curatis triduo corporibus, & Arato iuniore cum copijs, quas habebat, secum accepto, ita ut esset exercitus omnis ad decem millia hominum, Psophidem per Cletorium uenit, cõgregata ex ciuitatibus, per quas transiuit, telorum ac scalarum multitudine. Est autem Psophis antiquissimum Arcadum oppidum in medio Peloponnesi situm, eam partem Achaiæ contingens, quæ ad occidentem uergit, & Eliensium regioni peropportunè imminens, per quos tum forte regebatur. Ad hanc Philippus tertio, postquam Caphyis discesserat, die profectus, castra in oppositis urbi collibus collocauit, ex quibus urbem & circunstantia omnia loca tutò cernere poterat. Hinc igitur cum munimenta urbis animaduerteret, aliquandiu anceps consilij fuit. Ab occidente enim iuxta mœnia urbis felicissimus torrens defluit: qui cùm magna hyemis parte intransfretabilis sit, aditum ad arcem ex eo latere prohibet. Ab Oriẽte uerò Erymanthum habet, magnum ac præcipitem fluuiũ, de quo multa à Poëtis atq; Historicis narrantur. Torrens ipse, de quo suprà diximus, in Erymanthum defluens, tertium quoq; à Meridie latus tutissimum reddit. Quarto autem quod ad Septẽtrionem uergit, collis superstat asper, atq; difficilis, & quasi opportunissimæ arcis locum tenens. Ita urbs à tribus lateribus aqua, à quarto tuta redditur colle: præterea ex omni parte mœnibus clauditur, magnitudine atque opere excellentibus. Postremò erat in ea Eliensiũ præsidium, & Euripides fuga seruatus proxime se eò recepe rat. His omnibus consyderatis Philippus, partim ab expugnatione urbis retrahebatur, ob difficultatem rei: partim ob loci opportunitatem, ad eam obsidendam inflammabatur. Nam quantum tunc ea urbs detrimenti Achæis atque

Arcadibus

Arcadibus afferebat, cùm munimentum quoddã, & quasi receptaculum belli tutißimum Eliensibus foret: tantũ econ trario, si caperetur, allaturam Eliensibus detrimẽti, & munimentum ac receptaculum belli Arcadibus futuram arbitrabatur. Quamobrem in hanc tandem sentẽtiam inclinatus, Macedonibus nunciauit, ut cum prima luce refectis cibo corporibus, omnes instructi ac parati forent. Posthæc Erymanthi pontem transgressus, nemine ob nouitatem ac magnitudinem rei iter eius impediẽte, sub ipsa urbis mœnia intrepidus uenit. Euripidem, cæterosq́;, qui in ciuitate erant, factum id ancipites consilij fecit. Nam neq; ui expugnari à se posse urbem adeo munitam existimare Macedones putabant: neq; diutius ea anni tempestate obsidionẽ tolerari. Quamobrem, ne per proditionẽ uocati essent ab aliquo intra urbẽ habitantiũ, uerebantur. Vbi uerò nihil eiusmodi in ciuitate tentari uident, magna pars ad defendenda mœnia concurrit. Mercenarij Eliensium per portam castris supereminentem eruptione factã, in hostes feruntur. Philippus tribus in locis, qui scalas mœnibus admouerent, constitutis, & sufficienti Macedonum numero singulis partibus addito, dari per præconem signum iubet. Quo facto, incredibili ardore omnes pugnã capessunt. Obseßi principio acerrime propugnantes resistebant, multis ex scalis, cum transcendere mœnia conarentur, deiectis. Vbi uerò & tela, & omnis necessariarum rerum apparatus propugnantibus defuit, utpote qui ex improuiso ad mœnia cucurrerant, nec perterriti Macedones retrahebant gressum, sed in deiecti locũ proximus quisq; scalas ascendebat: conuersi tandem in fugam obseßi, omnes se in arcem recepere. Ex ijs, qui cum rege erant, Macedones quidem mœnia transgrediuntur:

Cirtenses uerò cum his, qui ex superiore urbis parte eruptionem fecerant, congreßi, ad extremum eos adegerunt, ut abiectis turpiter armis capessèrent fugã. Quos ingenti impetu insecuti, multis eorum in itinere interfectis, unà in urbem irruêre. Ex quo accidit, ut eodem fere tempore undiq; capta urbs fuerit. Vniuersi ciues cum filijs & uxoribus in arcem confugêre. Idem ab Euripide factum, reliquisq; qui id periculum euaserant. Macedones urbem ingreßi, publica, priuataq; omnia diripuere, dehinc quietem agentes, in ciuitate morabantur. Qui arcem tenebãt, cùm & commeatu, & omnibus necessarijs carerẽt, prospicientes futurum, de deditione agere cœperunt. Misso igitur ad Regem caduceatore, & accepta uenia mittendæ legationis, principes ciuitatis, & cum his Euripidem ad Philippum mittunt. Hi cum rege composuere, ut dedita arce liceret ciuibus simul, atq; aduenis liberè abire. Quo facto rursus in arcem redierunt, iußi à Rege, ne prius inde discederent, quàm ipse ex urbe copias eduxisset, ne forte in milites suos incidentes, præda fierent. Rex ob tempestatem anni necessariò in ea urbe aliquot diebus moram traxit. In quibus uocatis in concionẽ Achæis, qui in exercitu erant, multa locutus est de situ atque opportunitate eius urbis ad præsens bellum gerendum, & fidem ac beneuolentiam suam in eam gentem pluribus uerbis commemorauit. Postremo tradere se inquit eam urbem Achæis, quo palàm intelligerent, hoc sibi propositũ esse, omnibus in rebus gratificari Achæis, nihilq; in rebus illorum studij ac promptitudinis omittere. Quæ cùm dixisset, agentibus gratiam Achæis, & beneuolentiam Regis amplexantibus, Philippus concionem dissoluit. Nec multo pòst iußis conuenire militibus, Laßionem uersus exercitum mouit.

mouit. Psophidij relicta arce, in ciuitatē uenere, omnesq; in suas quisq; domos reuersi sunt. Euripides cum suis primo Corinthum, deinde Aetoliam abijt. Duces Achæorum præsentes Proslaum Sicyonium cum sufficienti præsidio in arce posuere, urbi Pythiam Pellenensem præfecerunt. Hunc finem res Psophidiorum sunt sortitæ. Eliensium præsidium, quod Laßioni erat, perspecta Macedonum præsentia, & his, quæ Psophidi gesta erant, per nuncios cognitis, magnitudine rerum deterriti urbem deseruerunt. Quo factum est, ut Philippus simul & uiderit eā, & ceperit. Hanc quoque Achæis in eadem beneuolentia permanens dono dedit. Similiter Straton ab Eliensibus captum Telphusijs tradidit. His gestis post eius diei diem quintum Olympiam uenit. Hic peractis Deo rite sacrificijs, ac epulo publico ducibus facto, recreatis'que triduo militibus, postridie educit copias, & in Eliensem agrum profectus, prædandi copiam militibus fecit. Ipse iuxta Artemisum castrametatus, non longe pòst abducta inde præda rursus Dioscorium redijt. Vbi crebris per prouinciā incursionibus factis, ingens hominū multitudo capta: plurimi in propinquas uillas, ac locos natura munitos se recepere. Est enim Eliensium regio & multitudine corporum, & copia omnium rerum inter cæteras Peloponnesi regiones refertißima: quippe magna pars habitantium ita agriculturæ dediti sunt, ut secundam & tertiam ætatem ruri agentes, multis alioquin diuitijs præditi, nunquam ciuitatem ingrediantur. Quod ideo accidit, quia optimates ciuitates cultores agrorum curare habēt, magnaq; diligentia, ac studio obseruant, ne quid uel ad usum uitæ necessarium non habeant, uel per iniuriam ab aliquo patiantur. Videntur autem mihi hoc ueteres instituisse,

tuisse, tum ut allicerent homines ad hanc regionem habi=tandam:tum potius,quòd olim sacram uitam uiuebāt,cum Græcorum omnium propter certamen Olympicum con=cessione,sacram & tutissimā regionem habebant, omniū malorum, & omnis bellici tumultus expertes. Postquam uerò orta inter Arcades de Lasione,& Pisa contentione, coacti sunt bellum pro patriæ defensione suscipere,ac pri stinam uitæ rationem mutare, nullam amplius curam ha=buerunt, consequendi ueterem illam, & quasi hæredita=riam à Græcis libertatem: sed in eodem statu permansere, haud rectam futurarum rerum prouidentiam facientes. Nam si quod omnes à Dijs immortalibus precamur, quodq; ut assequamur omnia sustinemus, & quod omniū confessione indubitatum est apud homines bonum, Pacem uidelicet,atq; cōcordiam:si hoc,inquam,seruato officio, atq; iustitia,consequi à Græcis aliqui in perpetuum pos=sint,& uel contemnant id,ac pro nihilo habeant,uel ali=quid pluris æstimēt, non'ne stultissimi sint,& omni ratio ne carentes? Sed per Iouem, dicet aliquis,si qui hanc ui=uendi rationem custodiant,inutiles erunt ad resistendum, si quando bello, aut alio iniuriarum genere infestabūtur. At hoc certò perrarum est: quod si aliquando acciderit, communi Græciæ auxilio defendi poterunt:aut, si priua=tim ab aliquo offendentur, haud difficile erit per se ipsos mercenarios cogere ex pecunijs,quas longa pace ac tran quillitate rerum comparauerint. Nunc autem id timētes, quod rarissimū est,& præter omniū opinionē accidit,cō tinuis bellis,ac turbationibus seq;, & regionē suam confi ciunt. Hæc quidem libenter de Eliensibus memorauimus, quoniam nulla unquam tempora maiorem eis, quàm hæc nostra, opportunitatem præstitere consequendi eam, de

qua locuti sumus, ab omnibus libertatem. Hanc igitur regionem, uti supra diximus, ex ueteri consuetudine paßim, ac securè populi habitabant. Quam ob rem innumerabilis multitudo hominum à Macedonibus capta, multis alioquin in tutiora se recipientibus. Quippe ingens hominũ & belluarum, ac plurimarũ deniq; rerum multitudo congregata erat in propinqua uilla, quæ uulgo Thalamus dicitur, quòd regio, quæ eam amplectitur, arctißima est, ac perdifficilis aditu, & uilla ipsa aspera, ac ferè inaccessa. Philippus cùm nunciatum esset, magnam multitudinem eò conuenisse, nihil intentatum relinquere uolens, cum mercenarijs militibus loca præoccupat, in aditũ eius peropportuna: ipse relictis castris, impedimentis, ac magna parte copiarum cum scutatis & leuioris armaturæ militibus, per loci angustias procedit, ac nemine iter impediente, ad uillam peruenit. Cuius rei magnitudine, qui eò confugerãt, deterriti, & simul imparati ad bellicos usus atq; insueti, præterea multos per ætatem inutiles ad bellum secum habentes, confestim se dediderunt. In quibus erant mercenarij milites ex uarijs generibus ferè ducẽti, quibus præerat Amphidamus dux Eliensium. Philippus omni genere prædæ, & quinq; millibus hominũ potitus, præterea quadrupedum infinita penè multitudine, in præsentia quidem in castra redijt. Postea uerò cùm onustus præda miles inutilis ad res gerendas uideretur, motis castris rursus Olympiã remeauit. Apelles unus erat ex tutoribus, ab Antigono uero relictus, & tunc autoritate ac gratia plurimũ apud Regẽ pollebat. Hic cùm agitare animo cœpisset, quo pacto Achæorum gentem in eum statum posset adducere, in quo Thessali erant, nefandũ orsus est facinus, Thessali quippe secũdũ leges suas uiuere, multũq; differre à Macedonibus

cedonibus uidebantur. Tantùm autem aberat, ut ab his quicquam differrent, ut omnia instar Macedonũ pateren tur, atq; ea omnia facerent, quæ regibus uiderentur. Quã ob rem ad hoc intentus Apelles, eorum qui in castris e= rant, tentare animos cœpit. Primò igitur Macedonibus mandauit, ut semper Achæos, si qui forte loca præoccu= passent, ex stationibus expellerent: item prædam ab his au ferrent. Post hæc quamlibet leui ex causa uerberari eos per ministros iubebat. Si qui uerò aut de huiusmodi iniu= rijs quererentur, aut auxilium uapulantibus ferrent, ipse eos in uincula ducebat: sperans, tandem per hunc modum efficere, ne quid graue Achæis ex cõsuetudine uideretur, quod regi libitum esset. Cæterùm cùm congregati quidam Achaici iuuenes ad Aratum uenissent, & consilium Apel lis patefecissent, Aratus ei rei initio succurrendum ratus, ad Philippum uenit, ductisq; secum iuuenibus rem ordine regi exposuit. Quibus auditis Philippus, iuuenes quidem bono animo esse iußit, utpote quibus nihil tale in poste= rum contingeret: Apelli in mandatis dedit, ne quid am= plius sine Ducis sententia de Achæis statueret. Philippus quidem certè & eloquentia, ac suauitate orationis in mi= litum cõcionibus, & in rebus bellicis calliditate atq; auda cia, non solùm militum, sed omnium Peloponnesiorum iu= dicio præstabat. Nec facile fuisset Regem reperire pluri= bus naturæ dotibus ornatum. Solertia quidem, & memo= ria, & gratia erat in hoc homine insignis: præterea aspe ctus imperio dignus, regia potentia, maximum robur, & inaudita in rebus bellicis animi magnitudo. Quibus tot, tantisq; uirtutibus cum imperij fundamenta iecisset, quæ tandem causa naturam eius peruerterit, & ex iusto ac pio Rege impium ac sceleratum tyrannũ fecerit haud facile

esset

esset disserere. Quam ob rem hoc in aliud tempus reseruandum. Nunc ad propositum reuertamur. Philippus, motis ex Olympia castris, primò Phariam uenit, deinde Eream: ubi uendita præda, de qua suprà memorauimus, pontem supra Alphium struxit, uolens illac iter in Triphaliam facere. Per idem tempus Dorimachus Aetolorum Dux, petentibus subsidium Eliensibus, cùm ager eorum deuastaretur, circiter sexcentos Aetolos, & Ducem Phylidam misit. Hic in Eliensem regionem profectus, acceptis Eliensium mercenarijs, numero ferè quingentis, præterea urbanis mille, item unà Tarentinis, in sociorum subsidium in Triphaliam uenit: quæ à Triphalo Arcade nomen habens, in Peloponneso sita est, inter Eliensium ac Messeniorum regiones. Vertitur autem in Libycum pelagus, Achaiam contingens ad Occidentem hyemalē, continetq; has urbes, Samicon, Lepreon, Hygiannan, Typaneas, Pyrgon, Epion, Bolacas, Tylangion, Phryxan. Quas cùm paucis antè tēporibus Elienses tenerent, Alphirensiū quoq; urbem acceperant, quæ antea Arcadiæ erat: Alliado Megalopolitano, quo tempore tyrānidem exercebat, hanc illis per permutationem tradente. Simul ac autem Triphaliam ingressus est Philidas, Elienses quidem Lepreon, mercenarios Alphiram misit. Ipse Aetolos secum habens, Typaneis morabatur. Philippus, relictis impedimentis, & flumine Alphio per pontē traiecto, quod iuxta Ereæ urbis fluit mœnia, Alphirā uenit: quæ in colle quodam sita omni parte prærupto plusquam x. stadiorū iter in ascensu continet. Habet autem in summitate collis arcē, & æneam Mineruæ statuam, longe à cæteris specie ac magnitudine differentem. Quæ à quo, aut cuius sumptibus, quoúe tempore erecta fuerit, etiam apud eius loci in

colas

colas dubitatur. Hoc *inter omnes constat, opus esse inter omnia opera* Hocatodori *&* *Sostrati excellentißimum.* Cùm *igitur clarus, ac serenus aduenisset dies*, Philippus *dispositis in aurora pluribus in locis, qui scalas ferebant, & ante eos mercenariorum ordinibus, ac inde* Macedonum *collatis, cùm primum ortus est* Sol, *omnibus mãdat, ut facto impetu collem ascendere, ac oppugnare urbem maturent.* Quibus *mandata peragentibus, accidit, ut* Alphirenses *ad eum semper locũ omnes cõcurrerent, in quo magis eniti* Macedonas *uidebãt.* Sub *idem tempus* Philippus *delectos ex omni numero milites secum habens, clàm per prærupta quædã loca ad arcis mœnia deuenerat.* Hic *oppugnantibus ex omni parte urbem militibus, & scalas undiq; mœnibus admouentibus,* Philippus *quoq; receptaculum quod circa arcem erat, adgredi cœpit, eóq; statim, quia uacuũ militibus erat, potitus est.* Quod *ubi* Alphirẽses *ex mœnibus perspexere, recenti periculo deterriti, timentesq́;, ut occupata à* Macedonibus *arce, nulla sibi amplius spes salutis relinqueretur, confestim omnes desertis mœnibus ad arcẽ confugere, quo facto* Macedones *subito & mœnia, & urbem occuparunt: post hæc qui arcẽ tenebant, mißis ad* Philippũ *legatis, salutẽ pacti, arcem quoq; dedidere.* His *rebus peractis, perterriti* Triphaliæ *populi de sua ac patriæ salute consultabant.* Philidas Typaneis *profectus, direptis quibusdã domibus,* Lopirũ *fugit.* Talis *tunc merces* Aetolorũ *socijs persoluebatur, ut non solùm in summo rerum discrimine destituerentur, uerumetiã ea paterẽtur à socijs, quæ uix perpeti ab hostibus debuissent.* Typaneatæ *urbẽ è uestigio* Philippo *dediderunt.* Idem Hippanam *habitantes fecere.* Inter *hæc* Phialenses *auditis quæ gesta in* Triphalia *fuerant,* Aetolorum *societatẽ detestan-*

deteſtantes, locum iuxta Polemarchũ armati cepere. Piratæ Aetolorum, qui tum forte Meſſeniorum gratia in ea urbe morabantur, principio reſiſtere Phialenſibus conati ſunt. Poſtea cùm animaduerterent, uniuerſam ciuitatem unanimiter cõuenire, à propoſito deſtiterunt, & collectis ſarcinis ſuis, ex urbe ſunt profecti. Phialẽſes miſsis ad Philippum legatis, ſeq; & urbem in poteſtatem Regis poſuere. Quibus peractis, Lepreatæ occupato urbis peropportuno loco, de eijciendo ex urbe Elienſium, & Aetolorum, & Lacedæmoniorum præſidio conſilium inierunt. Philiadas principio nihil ob eã rẽ motus, in ciuitate permanebat. Cùm uerò in terra Rex Taurionem cum parte copiarum in Philidam miſiſſet, ipſe autem cum reliquo exercitu Lepreon ueniens, iam non longe abeſſet, Philidas, cæteriq;, qui cum eo erant, nuncio eius rei accepto, animis cecidere. Lepreatæ è contrario audaciores facti, rem dignam memoria peregerunt. Quippe mille Elienſibus in urbe exiſtentibus, Aetolis item mille quingentis, mercenarijs Lacedæmonijs CC. præterea his arcem obtinentibus, tanta tamen animi magnitudine fuere, ut minime deſerendam in tam aſpera rerum conditione patriæ ſalutem exiſtimauerint. Cum igitur Philidas animaduerteret Lepreatas forti animo inceptum proſequẽtes, & iam appropinquantes urbi Macedonas intueretur, nulla amplius ſalutis ſpe relicta, cum Elienſibus & Lacedæmonijs arripuit fugam. Lacedæmonij quidem facto per Meſſenen itinere, domum redierunt. Aetoli uerò cùm Duce Philida, Samicum uerſus profecti. Lepreatæ ciuitate in poteſtatem accepta, legatos ad Regẽ de conditionibus tradendæ urbis miſerunt. Quibus auditis, Rex exercitus ſui partem Lepreon miſit: ipſe cũ ſcutatis, & leuioris armaturæ

militibus

militibus aliquandiu Philidam persecutus, impedimentis omnibus potitus est. Philidas se intra castellum recepit. Hoc in loco Rex castrametatus, aduocatis Lepreo cæteris copijs, obsidendæ urbis consilium simulat. Qua re perterriti Aetoli, atq; Elienses, ut qui nullũ ad obsidionẽ remediũ, præter manus habebãt, agere cum Rege de salute cœperunt. A' quo accepta fide inde profecti Elim abiere. Rex Samico è uestigio potitus est. Post hæc alijs quoq; ad eum suppliciter uenientibus, Phrixan accepit, Tylangion, Epion, Bolacas, Pyrgon, Epicalion. Quibus rebus peractis, Lepreon remeauit, uniuersa Triphalia intra sex dierum spatium ditioni suæ subiecta. Hic Leprontas pro tempore hortatus, ac sufficienti præsidio in arce collocato, Heream exercitum duxit, Ladico Acarnane Duce in Triphalia relicto. Cùm autem ad eam urbem peruenisset, prædã omnem inter milites distribuit: posteà accepto inde cõmeatu iter media hyeme Megalopolim tenuit. Quo tempore Philippus in Triphalia uersabatur, Chilon Lacedæmonius regnum ciuitatis ad se spectare existimans, & insolentiam Magistratuum in eligendo Lycurgo grauiter ferens, nouarum rerum concilium agitare animo cœpit: ratus autem facilimè se multitudinis beneuolentiam adepturum, si Cleomenem secutus, diuisionis agrorũ denuò faciendæ spem inijceret, se ad id peragendum accinxit. Communicato cum quibusdam amicis consilio participes eius rei ducentos accepit. Verum cùm animaduerteret, maximum sibi ad exequendam intentionem suam impedimentum afferre Lycurgum, & Magistratus, per quos Rex fuerat creatus, huic primũ rei prouidendũ existimauit. Magistratus igitur, cùm forte omnes cœnarent ex improuiso adgressus, crudelißimè interfecit, fortuna illis

illis dignam rebus à se patratis pœnā subministrante. Etenim à quo, & cuius rei gratia hoc sunt passi, meritò quis illos dicet perpessos esse. Chilon hoc facinore patrato, confestim se ad Lycurgi domum contulit, & quanquam ille domi erat, fieri tamen eius compos non potuit. Nam per domesticos quosdam, & uicinos clàm abductus occultis, ac penè inuijs locis Pellenem migrauit. Chilon tanta rei opportunitate frustratus, rem grauiter & acerbe ferens, quod consequens erat, facere coactus est. Profectus enim in forum inimicis omnibus manus iniecit. Amicos, ac familiares hortatus est, reliquos in spem nouarum rerum inducere conatus. Nemine autem id factum probante, sed potius iritatis in se ciuium animis, timens quod futurū erat, clàm ex urbe abijt, solusq; in Achaiam exul, ac patrio solo eiectus peruenit. Lacedæmonij, cognito Philippi Regis aduentu, omnia, quæ dispersa per prouinciam erāt, in oppida reduxerunt. Oppida ipsa præsidijs, ac reliquis necessarijs rebus muniuere, Athenæo Megalopolitanorū, quia peropportunus locus hostibus uidebatur, funditus diruto. Philippus Megalopoli cū exercitu profectus, Argos per Tegetanum agrum contendit, & in ea urbe residuū hyemis commoratus est, cum reliquæ uitæ genere, tum maxime rebus in hac expeditione supra ætatis fidem gestis maximum apud omnes nomen consecutus. Apelles nequaquam iussu Regis à proposito retractus, agere paulatim sub iugum Achæos nitebatur. Ad quam rem perficiendam cum obstare Aratum, ac cæteros, qui cum eo erant, animaduerteret, Regem'que his, & præsertim seniori plurimum tribuere, quòd plurimum apud Achæos autoritatis haberet, uirtute'que & prudentia præstaret, hos primùm adgredi iniurijs cœpit: scrutatus, quinam diuersæ

Arato factionis in Achaia forent, singulos quosq; uocari ad se iußit. Hos benignè atque humaniter amplexus, suadendo atq; hortando ad amicitiam suam prouocabat. Deinde singulos Regi commendans, ostendebat eum, si Arati partes foueret, secundũ scriptũ societatis fœdus Achæis usurum: si uerò consilio suo usus, illos in amicitiam reciperet, de omnibus Peloponnesijs suo arbitrio dispositurum. Adhæc, cùm comitiorum tempus appropinquaret, de eligendo ex hac factione duce cogitabat. Quam ob rem hortari Regem cœpit, ut ad commune Achæorum concilium Egium proficisceretur, ueluti inde in Eliensem agrũ iter facturus. Quibus uerbis persuasus Rex, constituto tempore Egij affuit, & partim per se ipsum hortando, partim per suos deterrendo, uix tandem uoti compos euasit. Itaque Dux electus est Eperatus. Timoxenus uerò, quem Aratus nominauerat, repulsam habuit. Posthæc Philippus motis Egio castris, factoq; per Patras & Dymen itinere, contulit se ad castellum, quod Murum incolæ uocant, in Dymensium agro situm, & non multo antè tempore, ut suprà memorauimus, ab Euripide captum. Quod cùm cupidè reddere Dymensibus festinat, instructo, paratoq; exercitu adgressus usque adeo præsidium Eliensium terruit, ut confestim seq; , & castellum dediderint, haud magnum quidem situ, sed & natura loci, & mœnibus munitißimum: quippe minorem quàm quatuor stadiorum circuitum continet, mœnia uerò in altum plus triginta ulnis eriguntur. Hoc mox Dymensibus restituto Philippus, per prouinciam prædabundus discurrit. Qua paßim ferro igni'que deuastata, omni genere prædæ onustus, Dymen remeauit. Apelles assecutum se propositi partem existimans, quòd Dux ex sententia sua fuerat

electus

electus, rursus se ad Aratum uertit, cupiens Regis animum ab illo prorsus alienum facere. Orsus autem est calumniam ex causis, quas dicemus. Amphidamus Eliensium Dux in uilla, quam Thalamum uocant, sicuti suprà memorauimus, captus, simul atq; in Olympiam cum reliquis captiuis missus peruenit, tentare per quosdam Regis colloquium cœpit. Ad quem cum delatus fuisset, posse se, inquit, Elienses in amicitiam, ac societatē eius asciscere. Quibus uerbis persuasus Rex, sine mercede Amphidamum dimisit, iussum nuntiare Eliensibus, si inire secum societatem uellent, omnes se captiuos gratis dimissurum, prouinciam ab omni periculo tutam seruaturum: permissurum præterea, ut in libertate uiuerent, nullum præsidium apud eos positurum, nullum tributum exacturum, potestatem conducendi mercenarios, cùm res suæ ferrent, illis permissurum. Ea cùm audiuissent Elienses, quanquam magna atque utilia offerebantur, conditionem tamen renuerunt. Ex quo Apelles, sumpta occasione calumniæ, ad Philippum profectus, Aratum inquit, cæterosq; eiusdem factionis Achæos ueram amicitiam cum Macedonibus nequaquam seruare, nec in uera societate cum eo permanere. Siquidem hos fuisse causam, ne Elienses oblatam sibi societatis conditionem acciperent. Nam quo tempore Amphidamum ex urbe Olympia olim miserat, priuatim hominem allocutos suasisse, nequaquam expedire Peloponnesijs, ut Philippus Eliensium dominus fieret. Ob eā causam Elienses, spretis conditionibus pacis, amicitiam cum Aetolis seruare, bellumq; Macedonum pati. His auditis Philippus, accersiri Aratum cum Achæis iubet, & in eorum conspectu Apellem eadem omnia referre. Qui cùm ad præsentiam Regis uenissent, Apelles ea omnia audacter,

atq; intrepide locutus est: ac postremò Rege adhuc tacente, talia quædam subiunxit. Quandoquidem uos ita ingratos Rex ò Arate, ac fraudulentos reperit, statuit conuocatis Achæis, & ratione facti exposita, in Macedoniam reuerti. Ad hæc Aratus senior, debere, inquit, Regem nemini quicquam temere credere: sed cùm aduersus socios, atque amicos aliquid narratur, rem omnẽ prius discutere, quàm calumniæ fidem adhibeat. Hoc enim regium esse, & in omni genere rerum utile. Quam ob rem impræsentiarum in hac calumnia Apellis uocandos esse, qui rẽ audiuerunt, ipsum Apellem unà introducendum, nihil deniq; omittendum, quod ad inuestigandam ueritatẽ pertineat, antequã conuocatis Achæis rem illis detegat. Quæ dicta cum Regi placuissent, & se respondisset diligenter rem uestigaturum, in præsentia quidem abierunt. Paucis uerò interiectis diebus, cum Apelles nullam rerum à se dictarum probationem fecisset, fortuna optimum innocentiæ testimonium Arato subministrauit. Etenim Elienses, quo tempore Philippus prouinciam deuastabat, Amphidamum suspectum habentes, capere eum decreuerant, ligatumq; Aetoliam mittere. Quod sentiens Amphidamus, fuga clàm facta, primò Olympiam uenit, deinde factus certior, Philippum Dyme ad dispensandam prædam commorari, summa celeritate ad eũ profectus est, Aratus, cùm primùm nunciatum est, eiectum patrio solo Amphidamum adesse: lætitia affectus, ut qui à se sciebat nihil aduersus Macedonas commissum, Regem adit, & ut Amphidamum uocet, precatur. Hunc enim optime reddere rationẽ posse de ijs, quæ sibi ascribebantur: utpote, cui hæc fuissent dicta. Præterea hunc uera facile elocuturum, cum Philippi gratia exul, atq; extorris patria sit, omnẽq; in eo spem repositam habeat

beat. Quibus uerbis motus rex, cùm Amphidamum ad se uocasset, inuenit Aratũ falsò ab Apelle calumniatũ fuisse: quapropter hunc post eum diem in maiori semper existimatione, & gratia habuit, Apellis uerò factum tulit molestissimè: sed propter summam uiri autoritatem hoc, ut alia pleraq;, pati æquo animo cogebatur. Apelles nequaquã ob hanc causam mutato consilio, Taurionẽ, qui Peloponnesiacis rebus præfectus fuerat, Magistratum sub laudis specie id consecutus * hunc enim dicebat aptißimũ esse, qui cum Rege in castris uersaretur, uolens ipse alium illius loco Peloponnesijs præficere. Nouus quippe modus calumniæ inuentus est, non uituperando, sed laudando, famæ ac commodis hominum insidiari. Quod uitiũ in aulis principum ortum usq; adeo inoleuit, ut ea loca tanquã proprias quasdam sedes sibi uideatur elegisse. Similiter Alexandrum, cui cura regij corporis mandata fuerat, remouere ab eius officio nitebatur, uolens custodiam corporis regij ipse habere, ac omnem deniq; ordinem à Philippo relictum peruertere. Siquidem Antigonus optime, dum uixit, de filio & de regno meritus, optime & moriens futuris rebus prouidit. Etenim reliquit testamentum, in quo Macedonibus iußit, quid quisq; facere, cuius rei habere curam deberet: studens omnes causas ambitionis ac discordiæ, quæ in eius aula oriri potuissent, è medio tollere. Ex his igitur, qui secum militabant, Apellem filij tutorem constituit, Leontium scutatis militibus præposuit, Megaleam scribis præfecit, Taurioni Peloponnesiorũ, Alexandro regij corporis curã reliquit. Leontiũ quidẽ, & Megaleam prorsus iam sub se Apelles habebat: Alexandrum uero, & Taurionem mouere locis suis constituerat, quò per se, & suos amicos administrarentur. Quod profectò facilimè

perfecisset, nisi ab Arato fuisset impeditus. Nunc autē imprudētiæ, & cupiditatis suæ pœnas luit. Nā quod in alios patrare totis uiribus nitebatur, id ipse ab illis breui pòst tempore passus est. Quæ res quomodo acciderit, dicere in præsentia supersedebimus, finem huic libro imponentes. In sequentibus uerò singula suis locis conabimur referre. Philippus gestis, quas suprà memorauimus, rebus, Argos uenit, ubi ipse cum amicis, quod superfuit hyemis, commoratus est: copias uerò in Macedoniam remisit.

POLYBII HISTORIARVM LIBER QVINTVS.

ANNVS *imperij Arati, circa ortū Pleiadis perfectus est. Ita enim tempora Achæi dimetiuntur. Quam ob rem hic quidem dimisit, Epiratus uerò suscepit imperium. Dux Aetolorum erat Dorimachus. Eodē tempore, ineunte iam æstate, Annibal exardescente iā inter Romanos & Carthaginiēses bello, copias è noua Carthagine deduxerat, & traiecto Ibero, festinabat in Italiam transire. Romani Titum Sempronium cum exercitu in Africam, P. Corneliū in Hispaniam mittebant. Antiochus & Ptolemæus Syriacum bellum inceperant. Philippus rex, cū summa egestate cōmeatus, & pecuniarum eius exercitus premeretur, uocari Achæos ad conciliū per Magistratus iussit. Postquam multitudo omnis secundum patriæ ritum Egium conuenerat, uidens Rex Aratum ob iniuriam, quam in comitijs passus ab Apelle fuerat, grauiter esse afflictum: Epiratum uerò hominem natura ignauum, ac desidiosum, contemni ab omnibus, ac ludibrio haberi*

haberi, intellecta ex hoc imprudentia Apellis & Leontij, inclinare rursus ad Aratum animum cœpit. Persuasis igitur Magistratibus ut Sicyonem conciliũ transferrent, seniorem ac iuniorem Aratum humaniter allocutus, ac culpam omnem factorum in Apellem refundens, hortatus est eos, ut in ea, qua primo erant, uoluntate permanerent. Quibus assentientibus, confestim ingressus concilium, cum prædictorum fauore quæcunq; ad res præsentes necessaria uidebantur, peregit. Siquidem decretum est ab Achæis, ut mox quinquaginta talenta, hoc est trium mensium militibus stipendium, Regi persoluerentur: modij frumenti ad decem millia. Posthac uerò quamdiu in Peloponneso Philippus cum exercitu moraretur, x. & VII. talenta. Quibus peractis, Achæi in suas quisq; ciuitates reuersi. Regi autem, postquam copiæ ex hybernis redierũt, optimum factu uisum, si maritimo itinere hostes adgrederetur. Videbat enim hoc modo se quidem ex improuiso undecunq; irrumpere in hostilem terram posse: hostes uerò minime sibi inuicem posse opitulari, simul magno spatio inter se distantes, simul nouitate naualis belli, & repentino hostium aduentu perterritos. Cum Aetolis enim & Lacedæmonijs, & Eliensibus bellum eodem tempore gerebat. Cùm igitur in hanc sententiam inclinasset animum, naues Achæorum, & suas in Lechæo Corinthiorũ portu congregabat: iubens, ut interea temporis remigio milites exercerẽtur. Enimuero Achæi & in terrestribus prælijs, cũ instructa acie dimicãt, præstantissimi sunt: & in bellis naualibus ad repẽtina certamina paratissimi: praeterea uallis, ac fossis faciendis nemini secundi, nullũ in his rebus laborem formidantes, ac deniq; tales, quales Hesiodus Aeacidas introducit, bello potius, quàm cõuiuio gaudẽtes. Rex

itaq; cũ Macedonibus Corinthi morabatur, in apparatu rei naualis occupatus. Apelles cũ neq; mutare Regis animum posset, impatiensq; superioris foret, coniurationem cum Leontio, & Megalia facit, ut hi duo præsentes, cùm tẽporis opportunitatẽ nacti forent, cõsilia, & progressus regios impedirent: ipse Chalcidem profectus, undiq; regio exercitui cõmeatum intercluderet. Quibus ordinatis, extemplo Chalcidẽ proficiscitur: ubi adeo constanter iuramẽtum seruauit, ut tandem coëgerit Regẽ propter inopiã rerũ necessariarum uasa argentea, et reliquã supellectilem pignori deponere. Congregata autem classe, & Macedonibus remigio instructis, Philippus, frumento stipendioq; militibus dato, Corintho soluit, ac tertio pòst die Patras appulit, habens Macedonum sex millia, mercenarios mil. & CC. Sub idem tempus Dorimachus Aetolorum Dux Agelaum & Scopam Eliensibus misit cum nouis Cretensibus quingentis. Elienses ueriti, ne ad obsidionem Syllenes Philippus ueniret, conducendis mercenarijs militibus, & nouo urbanorum delectui habendo operam dabant. Cyllenem ipsam summo studio muniebant. Quibus cognitis, Philippus mercenarios Achæorum, & Cretenses, quos secum habebat, præterea Gallorũ equitum aliquos, & delectorum ex Achaia circiter duo millia peditum Dyme reliquit, ut eum locum tutum à conatu Eliensium seruaret. Ipse, cum paulo antè Messenijs & Epirotis scripsisset, item Acarnanibus, & Scerdilaidæ, ut singuli cum nauibus suis sibi in Cephalenia occurrerent, Patris profectus in Cephaleniam ad castellum Pronnos nauigauit. Hic cum & castellum ipsum obsidionis impatiens, & regionis angustias animaduertisset, cum classe progressus, Palcam appulit: uidens'que eam regionem refertam

fertam frumento, & ad nutriendum exercitum opportunißimam, demißis in terram copijs, circa urbis mœnia castrametatus est. Naues in terram subduxit, uallo'que, & fossa circundedit. Macedones frumentatum diuisit. Ipse circa urbem profectus, de erigendis machinis, parandis'que rebus ad expugnationem loci necessarijs cogitabat: uolens simul & præstolari aduentum sociorum, & urbem hanc ditionis suæ facere: tum ut præcipua commoditas, quam è mari habebant, Aetolis eriperetur (siquidem Cephaleniorum nauigijs noctis tempore in Peloponnesum nauigabant, & Epirotarum, & Acarnanensium littus depopulabantur) tum ut hanc urbem ueluti quoddam receptaculum aduersus hostilem terram socijs pararet. Cephalenia enim in littore Corinthiaci sinus posita, Siculum aspicit pelagus, imminet'que ijs partibus Peloponnesi, quæ ad Septentrionem, & Occidentem uergunt, & præsertim Eliensium prouinciæ: Epiri uerò, & Aetoliæ, & Acarnaniæ, ijs partibus, quæ ad Meridiem, & Orientem spectant. Ob quam rem cum hic locus & ad congregationem sociorum esset commodißimus, & ad offendendas hostium ciuitates, ac sociorum tuendas peroppotunè positus, omni studio subijcere ditioni suæ insulam decreuit. Cum autem animaduertisset, omneis alias partes ciuitatis partim mari, partim præcipitijs esse circundatas, breuem uerò quendam locum, qui Zacynthum aspicit, planum esse, hic erigere machinas decreuit, omnia'que ad obsidionem necessaria parare. Philippus itaque in huiusmodi rebus uersabatur. Interea quindecim lembi à Scerdilaida uenerunt. Plures enim missurum se in præsentia nauigauit, ob recētes quasdam seditiones nuper in Illyrio ortas. Venit & ab Epirotis, & Acar-

nanibus, & Messenijs, uti statutum fuerat, supplementum sociorum. Rex, paratis rebus ad obsidionem necessarijs, & telis ac ballistis opportunis locis dispositis, milites pro tempore hortatus, machinas urbi admouet: per quas factis cuniculis, è uestigio non parua pars muri fracta, & adhibitis trabibus sustentata est. Tanta est Macedonum in huiusmodi rebus experientia. Philippus ad mœnia propius accedens, hortari ad pacem obsessos cœpit. Quibus conditionem respuentibus, repente iniecto igni omnem eam partem muri funditus euertit. Quo facto, primos immittit scutatos, qui sub Leontio erant, iussos, ut per eum locum facto impetu, in urbem irruant. Leontius memor coniurationis, & opportunitatem peragendæ rei obseruans, tres iuuenes de suis, qui cæteros in ingressu urbis præcedebant, admonuit, ut urbis captiuitatem impedirent, partim priuatos duces corrumpentes, partim ipsi ueluti ex formidine ignauiter se habentes. Ita tandem ex urbe turpiter eiecti sunt, multis uulneribus acceptis, quanquam facilime consequi uictoriam potuissent. Rex, & formidinem ducum, & sauciorum multitudinem conspicatus, obsidionem dissoluit. Post hæc, uocatis ad se amicis, quid in posterum agendum foret, consulebat. Interea Lycurgus Messenem cum exercitu uenit: Dorimachus medietatem Aetolorum habens, in Thessaliam copias deduxit. Quibus de rebus legati ad regem ab Acarnanibus, & à Messenijs uenere: ab Acarnanibus quidem precantes, ut in Aetolorum terram exercitum duceret, quo & Dorimachum accepto itinere reuocaret, & omnem hostilem agrum depopularetur, atq; uastaret. À Messenijs uerò præsidium petentes, & simul docentes, flante tunc Borea, unius diei iter è Cephalenia Messenem

esse

esse. Quamobrem Gorgon Messenijs repentinam, atq; ob id summe utilem fore profectionem dicebat. Leontius nequaquã immemor cõiurationis factæ, Gorgoni assentiebatur, manifestè uidens per hunc modum futurũ, ut toto Veris tempore nil à Philippo fieret. Siquidẽ transitus Messenem quàm facilimus erat, digreßio uerò ab ea urbe, adhuc durantibus uentis, omnino impoßibilis. Ex quo manifestum fiebat, Philippũ, si eò cum exercitu trãsfretaret, reliquam Veris partem otiosum futurum, Aetolos uerò intera Thessaliam, atq; Epirum peragrantes, omnia ferro igniq; uastaturos. Hic ergo hæc, & alia huiusmodi cõsulebant. Aratus uerò sẽtẽtiæ erat planè diuersæ. Quippe in Aetoliam nauigandum esse existimabat, & illis primum rebus incumbẽdum. Nam cum Aetoli in expeditionem cum Dorimacho essent profecti, optimum esse tempus rebatur ad populandam, deuastandamq; prouinciam. Rex partim nihil iam Leontio credens, ob rem male in superiori obsidione gestam, partim Arati prudẽtiam expertus, huius sequi consilium decreuit. Quamobrem Epirato Achæorum duci scripsit, ut subitarijs legionibus paratis, Messenijs suppetias ferret. Ipse è Cephalenia profectus, perendie noctu Leucadem cum classe appulit: inde iter tenuit per Ambracium sinum, qui, ut suprà diximus, è Siculo mari defluens, in mediterraneam Aetoliæ partem extenditur. Cum autem ad paludes appulisset, paulolum ibi ante lucem commoratus, refici cibo milites, & depositis sarcinis expeditos in posterum esse iußit. Ipse conuocatis ducibus uiarũ, de locis ac ciuitatibus, quæcunq; necessaria erant, scrutatus est. Sub idem tempus Aristophantus cum multitudine Acarnanũ uenit. Quippe Acarnanes multa, ac difficilia superioribus temporibus ab Aetolis perpeßi,

ulcisci

ulcisci iniurias suas cupiebant. Quamobrem libenter susceptis hoc tempore Macedonibus, armati conuenere, nõ solum quibus lex iubebat, uerumetiam seniorum pleriq;. Nec minori studio ad hoc ipsum moliendum erant Epirotæ, ob simules causas, sed propter magnitudinem prouinciæ, & repentinum Philippi aduentum mouere se in tempore nequiuerant. Aetolorum mediam partem, ut suprà diximus, Dorimachus habebat, reliquos in prouincia dimiserat, ut si quid noui accideret, præsto essent. Rex relicto ad custodiam impedimentorum sufficienti præsidio, à palude post meridiem profectus, progressusq; ad sexaginta stadia, castra ponit. Vt cum aliquantulum constitisset, refectis cœna militum corporibus, iter prosequitur: continuatoq; per noctem labore ante diluculum, ad flumen Acheloum uenit, inter Conopen & Straton, studens repentino atque improuiso itinere Thermum aduenire. Leontius & Megaleas duabus rationibus præuidebant regem uoti compotem futurum, Aetolos uerò peiores partes habituros: una, quòd repentinus foret, & omni spe celerior Macedonum aduentus: altera, quòd Aetoli minime unquam existimantes, Philippum per loca adeo aspera ac difficilia iter facturum, improuidi, atque imparati manebant. Quamobrem hæc animo agitantes, & memores coniurationis factæ, Philippum hortabantur, ut positis iuxta Acheloum castris, exercitum à nocturno labore reficeret: futurum hoc modo putantes, ut interea Aetoli spatium aduocandi auxilia haberent. At Aratus id tempus opportunissimum esse, ad exequendum consilium regis existimans: Leontium uerò, & Megaleam fraudulenter progressus regios impedire, Philppum obtestatur, ne tantam temporis opportunitatem amittat. A' quo persuasus rex

rex, & iam Leontiũ ac Megaleam stomachari incipiens, iter prosequitur: & Acheloo flumine traiecto, Thermum uersus exercitum ducit, ferro igni'que inter eundum prouinciam deuastans. A' sinistra quidem urbes relinquit, Straton, Agrinium, Thestiam: à dextra uerò Conopen, Lysimachiam, Trichonium, Phyteum. Cum ad urbem uenisset, nomine Methapan, quæ est inter Trichonium, & paludem, distatq; à Thermo circiter sexaginta stadia, uersis repente in fugam Aetolis, locum occupat, et CCCCC. militum præsidium intus ponit, ut hac urbe ueluti quodam receptaculo in adeundis, atque egrediendis angustijs uti posset. Est enim omnis circa paludem locus montuosus atque difficilis, & densißimis syluis undiq; circundatus, quamobrem & uiam habet asperam, ac penè inuiam. Posthæc mercenarios in fronte collocat, postea Illyrios, deinde scutatos ac legionarios milites secum accipiens, per angustias procedit, sequentibus à tergo Cretensibus, & à dextera Thracibus, præsidij gratia collocatis. Nam à sinistra tutos palus faciebat ferè per spatium triginta stadiorum. Superatis breui tempore angustijs, adhuc magna nocte Thermum, urbem omnium opulentißimam, uenit: ubi castris positis, copiam suis fecit grassandi in habitatores, ac per omnem agrum discurrendi, & domos in ipso Thermo diripiendi, refertas non solum frumento, & omni genere commeatus, uerumetiam preciosißima Aetolorum supellectile. Nam quia singulis quibusque annis Aetoli nundinas, & festa, & comitia in hoc loco celebrabant, unusquisque ad huiusmodi apparatum preciosiores res suas deferebat: tum etiam quia eum locum præter cæteros tutißimum arbitrabantur, quippe, quem nemo unquam ingredi fuisset ausus; & natura talis erat,

ut quasi

ut quasi quædam arx totius Aetoliæ uideretur. Quamobrem ex longa pace ac quiete plenæ erant bonorum omnium, non solum propinquæ templo domus, uerumetiam cirunstantes omnes loci. Per eam igitur noctem omni genere prædæ referti ibi quietè egerunt. Sequenti preciosißima quæque bona eligentes asportauere, reliqua igni imposuerunt. Simili modo ex armis, quæ è porticibus pendebant, optima quæque sustulerunt, nonnulla permutauere, reliqua incendio consumpserunt. Erant autem ultrà quindecim millia. Et hucusque quidem omnia secundum leges belli iustè, integreq; sunt gesta. Quæ uerò sequuntur, quomodo dici oporteat, nescio. Memores enim eorum, quæ Aetoli in templo Iouis Dodonæi gesserant, porticus omnes demoliti sunt: ornamenta, quæ maximo studio atque impensa adhibita fuerant, deiecerunt: neque solum superiorem partem incendio concremarunt, uerumetiam mœnia ipsa funditus eruêre. Euerterunt statuas numero ultrà duo millia, quamplurimas etiam fregerunt, ab his duntaxat abstinentes, quæ uel figuras, uel inscriptiones deorum habebant. Quæ quibusdam rectè, merito'que Philippus, & cæteri facere uidebantur. Ego autem contrà existimo. Quòd an rectè sentiam, facile est unicuiq; considerare, non procul ab alterius generis, sed ab eiusdem familiæ regibus repetitis exemplis. Antigonus, cum bello Cleomenem Lacedæmoniorum regem fugasset, Spartæ dominium consecutus, tantum abfuit, ut quicquam sæuius in populum committeret, ut non moderatus solum, uerumetiam mitis aduersus hostes fuerit: restitutaq; Lacedæmonijs patriæ libertate, ac multis beneficijs & publicè, & priuatim impensis, domum redierit. Ex quo non solum in præsens tempus beneficijs, uerum

etiam

etiam post mortem Saluator appellatus est: nec apud Lacedæmonios tantum, sed apud omnes nationes immortalem laudem, ac gloriam consecutus. At qui Philippus, qui primus Macedoniæ regnum auxit, nomen'que familiæ suæ longe lateq; propagauit, cum prælio Athenienses in Cheronia uicisset, non tantum armis, quantum dexteritate morum, & quadam naturæ benignitate consecutus est. Armis enim eos tantummodo superauit, qui sibi in prælio obstiterunt: mansuetudine uerò, atq; clementia omnes Athenienses, atq; adeo ciuitatem ipsam sui iuris fecit: non ira, aut indignatione aliqua prosecutus uictos, sed tandiu cum hoste dimicans, quoad oblata ei occasio foret ostendendæ benignitatis, ac uirtutis suæ. Enimuero Atheniensibus, quos passus fuerat infestißimos, & captiuos gratis remisit, & bello consumptorum corpora sepulturæ tradidit, reliquiasq; funerum, ut ad sepulchra maiorum deferrent, ultrò hortatus est. Post Alexandrum filium cum amico Antipatro, qui pacem cum ijs, amicitiamq; iungeret, Athenas misit. Ex quo consecutus est, ut elati Atheniensium animi, magnanimitate eius uicti, sibi in posterũ obsequentißimi fuerint, semper'que ad omnia regis iussa promptißimi. * Quid Alexan. *Huius ira adeo in* The. *incruduerat, ut habitatores omnes in seruitutem adegerit, urbem funditus euerterit, principes ciuitatis alios in seruitutem, alios in exilium redegerit, bona omnium occuparit: non tamen usqueadeo indignatio eius proceßit, ut quicquam in templa deorum immortalium committeretur, quin omnem curam, studium'que adhibuit, ne qui uel inuiti aliquo modo Fana uiolarent. Idem cum in Asiam transisset, ut Persas male de Græcis meritos ulcisceretur, de hominibis quidem dignas, rebus ab ijs patratis,*

pœnas

pœnas sumpsit: à templis uerò deorum prorsus abstinuit: quanquam Persæ circa hanc partem maxime in Græcia deliquerant. Hæc tunc considerare Philippus debebat, ne tam principatus, quàm uitæ ac morum prædictorum regum æmulus, atq; hæres existimaretur. Hic uerò ut Alexandri ac Philippi affinis uideretur, summum per omnẽ uitam studium, industriam'que adhibebat: ut uerò æmulus atque imitator haberetur, ne minimam quidem habebat curam. Quam ob rem diuerso uitæ genere à supradictis regibus recedens, diuersam de se apud omnes gentes opinionem relinquebat, sicuti hoc tempore fecit. Nam cum parem iniuriam referre Aetolis conaretur, ueluti malum malo curaturus, nihil se delinquere existimabat: obijciensq; Scopæ, & Dorimacho impietatem, qua usi in templo Dodonæi Iouis fuerant, in eodem uersari se crimine non uidebat, longe profectò à ueritate aberrans. Etenim sæuire quidem in hostes, & eorum castella, hortus, ciuitates, uillas, naues, fructus deuastare, alia'que his similia facere, per quæ hostium uires debilitentur, confirmentur, atque augeantur, suæ unicuique leges, ac iura belli permittunt: ea uerò destruere, quæ nec proprijs rebus emolumenti aliquid afferunt, nec hostibus detrimenti, ut sunt templa, porticus, statuæ, alia'que huiusmodi, rabiosi hominis est, ac plane furentis: neque enim ad internitionem usq; pugnare cum hostibus bonum uirum decet: sed quoad eorum, qui deliquerunt, malefacta purgata sint, atque correcta. Quippe tyranni opus est malefaciendo suis cum terrore inuitis imperare, in mutuo semper odio cum subditis uersantis: regis uerò contrà, benefaciendo uniuersis cum liberalitate atq; clemẽtia sponte subiectos gubernare, in mutua semper beneuolẽtia ac charitate cum ciuibus

uiuentis

uiuentis. Magis autem errorem Philippi quis agnoſcet, ſi ante oculos poſuerit, quod de ipſo iudicium ueriſimile erant habituri Aetoli, ſi cōtraria feciſſet, et neq; porticus, neq; ſtatuas deieciſſet, neq; ornamēta è templo ſuſtuliſſet. Equidem optimum ac ſynceriſsimum puto, ut qui conſcij eſſent, quæ in templo Iouis Dodonæi geſsiſſent, & apertè intuerētur Philippum facere quidem, quæ uellet, potuiſſe, & ſi crudeliſsimè feciſſet, meritò id uideri feciſſe, tamen ob humanitatem ac magnitudinem animi noluiſſe illorum impietatem imitari, manifeſtum eſt eos errorē ſuum damnaturos fuiſſe: Philippum uerò laude, atq; admiratione proſecuturos, quòd regiè ac magnanimiter & pietate erga Deos, & ira aduerſus ſe uſus fuiſſet. Enimuero benignitate atq; clementia hoſtem uincere, quàm armis, præſtat. Hîc enim neceſsitate, ut pareant homines, inducuntur: illic uoluntate: & hîc quidem cum graui ſæpe iactura errata corriguntur: illic ſine aliquo detrimento emendantur delinquentes. Præterea, quod maius eſt, hîc magnam laudis partem commilitones ſibi uendicant: illic omnis uictoria tribuitur Duci. Ex quo fit, ut non deſint fortaſsis, qui magnam partem rerum à Philippo geſtarum nō illi propter ætatem tribuant, ſed ijs, qui unà militabant. E quorum numero erat Aratus, & Demetrius Pharius: de quibus non difficile eſſet affirmare, etiam ſi qui tunc non interfuiſſent, hoc, de quo loquimur, impietatis conſilium alterius illorum fuiſſe. Nam præter totius uitæ inſtitutum, in qua Aratus nihil unquam temere, aut petulanter feciſſe cognoſcitur, Demetrius uerò ferè omnia è contrario: multa quoq; ſunt particularia hoc ipſum indicantia, de quibus ſuo loco dicemus. Philippus (hinc enim paulo antè digreſsi ſumus) omni genere prædæ onuſtus Thermo

proficiscitur, & per eam, per quam uenerat, uiam iter facit, præmissis impedimentis, & grauioris armaturæ militibus: Acarnanibus uerò, & mercenarijs in extremo ordine collocatis, festinans angustias loci celeriter pertransire. Siquidẽ uerebatur, ne Aetoli opportunitate locorum freti, suos à tergo adgrederentur, quod mox factum est. Etenim Aetoli ferè ad tria millia in unum congregati, quandiu Philippus in altiori parte fuit, minime illi appropinquarunt: sed in quibusdam locis occultis Alexandro Duce permansere. Simul ac uerò extremi moueri cœperunt, repente impetu facto, ultimos adgrediuntur. Orto tumultu, Aetoli magnam in opportunitate locorum spem habentes audacius illos persequebantur. Philippus, cùm callide futura præuidisset, sub quodam colle Illyrios, & plerosq; scutatorum occultè reliquerat. Ii insequentes Aetolos conspicati, tanto impetu in eos irruperunt, ut ex illis repente centum & triginta desyderati fuerint, totidem fere capti, reliqui fœda ac turpi fuga salutem quæsierint. Acarnanes, & mercenarij, re feliciter gesta, mox Paphium incenderũt: deinde angustias summa celeritate prætergreßi, ad Macedones peruenere. Philippus iuxta Methapan castrametatus, aduentum suorum expectabat. Sequenti die destructa Methapa, castra mouit, peruenitq; ad urbem, quam Atras uocant. Postridie iter prosecutus, omnem regionem deuastauit, positisq; iuxta Conopem castris, omnem sequentem diem ibi permansit. Adueniente deinde luce, iter uersus Stratum tenuit: traiectoq; Acheloo castra per iactum sagittæ procul ab urbe posuit, crebris certaminibus alliciẽs oppidanos. Audierat enim Strati esse Aetolorum peditum ad tria millia, equites ferè quadringentos, Cretẽses circiter quingentos. Nemine autem

exire

exire urbem audente, motis rursus castris, primò ueluti ad paludem, & naues iter facturus conuertit. Cùm deinde extremi milites prætergredi urbem cœpissent, pauci ex Aetolorum equitibus irruptione facta, eos adgrediũtur: mox concurrrente ex urbe Cretensiũ multitudine, & plerisq; Aetolorum in equitum subsidium uenientibus, cum periculum Acarnanibus immineret, in hostes conuersi, prælium collatis uiribus capessunt. Diu uaria uictoria fuit, ad extremum Illyrijs à Philippo in subsidium mercenariorum missis, Aetoli uicti passim fugere. Magnam partem eorũ regij milites usq; ad portas urbis, & ad mœnia sunt persecuti, centum ex his inter sequendum interfectis. Reliqui deinceps haud exire urbem ausi. Regiæ copiæ tutò ad naues peruenere. Philippus positis castris, gratias Dijs egit, quòd res prosperè, atq; ex sententia successissent. Parato deinde epulo, duces omnes uocari in conuiuiũ iussit. Megaleas, & Leontius regiam felicitatem grauiter, & iniquo animo ferebant, ut qui Apelli iurauerãt, se omnes regios progressus impedituros. Tantùm autem aberat, ut id efficere possent, ut continuè omnia Philippo magis secundarent. Venerunt igitur ad cœnam adeo tristes, & soliciti, ut facilè regi, & cæteris qui aderant, animum suum ostenderent. Soluto uerò conuiuio, cùm crebis poculis uterq; incaluisset, Aratum quærentes, ad tentoria reuertebantur: quem cùm forte in itinere offendissent, primò maximis conuitijs cum afficere, deinde lapidibus adgredi cœperunt. Multis autem in utriusq; partis subsidium concurrentibus, ingens seditio in castris orta. Philippus, audito tubæ sono, misit qui rem inquirerent, tumultum'que inter milites sedarent. Aratus his rem omnem, uti gesta erat, exponens: & eorum, qui

intererant, testimonium afferens, mox ad tentorium reuersus est. Leontius clàm se è tumultu subtraxit. Megaleam & Crinonem uocatos ad se Philippus, grauiter atq; acerbè allocutus est. Qui cùm superbè regi respondissent, dicentes, se non prius ab incepto destituros, quàm dignam mercedem Arato persoluissent. Indignatus Rex, subitò uiginti talẽtis mulctatos custodiri in uinculis iussit. Postri die uocatum ad se Aratum, ut bono animo esset, rogauit, opportune se rebus omnibus prouisurum pollicitus. Leontinus, ubi nunciatum est, Megaleã in uinculis esse, armata manu ad Regis tentorium uenit, ratus adhuc penè adolescentem Regem timore perculsum, è uestigio sentẽtiam mutaturum: ubi ante Regis conspectum fuit, rogat, quisnam Megaleæ manus inijcere præsumpsisset? et quis eum in uinculis posuisset? Rege id à se factum magnanimiter respondente, perterritus Leontius, & quasi gemẽs abijt. Rex inde cum classe profectus, extemplo Leucadem uenit. Vbi constitutis, qui prædam inter milites diuiderent, ipse cõuocatis amicis, de Megalea sententiã rogauit. Vbi Arato Leontij iniurias repetente, cladem, quam tempore Antigoni intulerat, item cõiurationem, quam cum Apelle fecerat, & impedimentum, quod Paleæ præstiterat, commemorante, & ad hæc omnia testes adducente, cùm Megaleas, & Crinon nihil, quod respõderi posset, haberent, omnium iudicio condemnati sunt. Et Crinon quidem in uinculis permansit. Megaleas uerò fideiussione Leontij dimissus est. Apellis igitur, & sociorum cõditio hæc erat, longe secus, quàm sperauerant, succedẽtibus rebus. Nam qui iniecturos se regi formidinem putabant, & per eum modum facilè, quicquid uellent consecuturos, omnia planè contraria sunt experti. Dum hæc gerebantur, Lycurgus

gus nulla re memorabili facta, ex agro Messeniorum recessit. Posthæc rursus Lacedæmone cum exercitu profectus, Eleam urbem cepit. Cuius ciues cum in arcem omnes confugissent, hanc obsidione cinxit, ubi aliquandiu commoratus, cùm tandem nihil se proficere intelligeret, rursus Spartam reuersus est. Elienses, cùm per Dymensium agrũ grassarentur, in insidijs dispositi equites, qui subsidij gratia uenerant, facilè in fugam uerterunt, & Gallorum quidem non paucos interfecere, ex urbanis uero captiuos ceperunt Polymedem Egiensem, & Agesipolem, ac Diodem Dymenses. Dorimachus, principiò in expeditionem cum Aetolis tantummodo exiuerat, ratus se, ut suprà memorauimus, tutò deuastare Thessaliam posse, ac Philippum propterea Paleæ obsidionem soluturum. Vbi uerò Chrysogonum & Patreum comperit in Thessalia ad capessendum prælium paratos esse, nequaquam est ausus descendere in campos, sed per summitates montium exercitum ductabat. Postquam autẽ allatus est nuncius de Macedonum profectione in Aetoliam, motis repente è Thessalia castris, in suorum subsidiũ uenit. Vbi cùm discessisse iam ex Aetolia Regem comperisset, consilij inops, & cœptis omnibus frustratus, in mœrore, solicitudineq; permansit. Rex Leucade cum classe profectus, uastando ac diripiendo maritima eius regionis loca, Corinthum descendit: nauibus in Lechæo relictis, copias eduxit. Tum literas ad socias Peloponnesi ciuitates dedit, significans quo die omnes armati conuenire Tegeæ deberent. Quibus ordinatis, nihil Corinthi commoratus, cum copijs abijt, factoq; per Argium agrum itinere, postridie quàm discesserat, Tegeam uenit, ubi acceptis, qui eò conuenerant Achæis, iter prosecutus, clàm per mõtes procedebat,

studens Spartanum agrum prius ingredi, quàm quicquam Lacedæmonij sentirent. Cùm per deserta quatridui iter fecisset, in oppositos urbi colles peruenit. Indeq; Menelaium ad dexteram habens, ad ipsas Amyclas contendebat. Lacedæmonij ex urbe transitum copiarum conspicati, magnitudinem rei admirantes, ac subito terrore correpti, ancipites consilij erant. Adhuc enim stupefacti manebant ob ea, quæ paulo antè à Philippo in Thermo, & per totam Aetoliam gesta nunciabantur: & nescio quis rumor apud eos increuerat, Lycurgum in Aetolorum subsidium mitti. De aduentu uerò eius in Spartanum agrum adeo celeri ac repentino, nemo adhuc quicquam cogitarat, præsertim ætate eius adhuc nescio quid contemptibile habente. Quapropter rebus ita præter opinionem succedentibus, meritò omnes dubitabant. Etenim Philippus audacius ac callidius, quàm ætas eius ferebat, in rebus bellicis se gerens, uniuersis hostibus terrorem incutiebat. Quippe è media, uti suprà diximus, Aetolia profectus, una nocte Ambracium sinum traiecit, ac Leucadem uenit. Hìc biduo commoratus, ac tertio inde die sub auroram profectus, post biduum deuastata Aetoliæ maritima parte, Corinthum appulit. Posthæc continuato itinere, die nono peruenit ad colles Spartæ imminentes, iuxta Menalium, ut uix id cernentes crederent. Lacedæmonij igitur magnitudine, ac nouitate rerum perterriti, consilij atque auxilij inopes erant. Philippus primo die castra iuxta Amyclas posuit. Hic locus est in agro Spartano, omni arborum ac frugum genere refertissimus, distatq; à Lacedæmone ad uiginti stadia, ubi est Apollinis templum, inter cætera eius prouinciæ templa opere diuitijsq; præcipuum, situm in ea urbis parte, quæ aspicit

mare.

mere. Postridie omnem prouinciam depopulatus, ad Pyrrhi castrum tendit, ubi biduo commoratus, sequenti die peragratis propinquis locis, ac ferro igni'que deuastatis, iuxta Carnium castrametatus est. Vnde mox profectus iuit Aßinem: quem locum cùm frustra aliquot certaminibus tentasset, obsidionem dißoluit, ac reliquum iam recta uia progressus, prouinciam omnem usque ad Tenarum deuastauit. Hic rursus conuerso itinere, gressum uersus nauale Lacedæmoniorum tenuit, quod Gythum appellatur, habet'que portum tutißimum, & ab urbe distat circiter triginta stadia. Hoc ad dexteram relicto, iuxta Eleam castrametatus est. Quæ est, si quis separatim consyderet, maxima atque optima pars Spartani agri. Hinc dimißis prædatoribus, regionem omnem ferro igni'que uastauit. Messenij acceptis à Philippo literis, studio quidem haud inferiores cæteris socijs fuere. Quin confestim delectu urbanorum habito, aptißimos quosque ad regem miserunt, pedites circiter duo millia, equites ducentos: uerùm loginquitas itineris fecit, ut Tegeam, postquam Rex inde discesserat, peruenerint. Quam ob rem principio quid agerent ancipites, ueriti'que, ne de industria tardiores fuisse uiderentur, ob suspitiones ab initio de se habitas, irrumpere tandem in Spartanum agrum decreuere, ut mox cum regijs copijs sese coniungerent. Cùm ad Clympes castellum appropinquaßent, quod est iuxta Argiuorum, ac Lacedæmoniorum montes situm, stultè, ac negligenter castra in eo loco posuere. Nam nec fossa, nec uallo circundederunt, neque locum ad id aptum elegere, sed incolarum beneuolentia freti, temere se iuxta mœnia collocarunt. Lycurgus, nunciato Messeniorum aduentu, mercenarios secum, & partem Lacedæmoniorum

accipiens, aduersus hostem procedit. Cumq; ad eum locum diluculo peruenisset, instructa acie in Messenios fertur. Messenij simul atque apparentes hostes conspexere, relictis omnibus, præcipiti fuga se in castellum receperunt. Lycurgus equis atq; impedimentis magna ex parte potitus est, militem uiuum neminem cepit, duntaxat octo equites interfecit. Messenij hac clade affecti, per Argium agrum domum sunt reuersi. Lycurgus autem rebus feliciter gestis elatus, cum Spartam rediisset, delectui habendo, parandis'que rebus, quæ ad bellum opus essent, operam dabat: omni studio enitens, ne Philippus per Spartanum agrum prælij atque periculi expers reuerti posset. Rex motis Elia castris, populabundus per prouinciam grassari, ac quarto deinde die ad Amyclas omnem exercitum reducere. Lycurgus, facta cum Ducibus atque amicis deliberatione de capessendo cum Macedonibus prælio, urbem egressus, omnes qui circa Menelaium locum erant, secum accipit, ut essent circiter duo millia hominum. His uerò qui in urbe erant, mandat, ut tempus diligenter obseruent: & , quamprimùm erectum à se signum conspexerint, summa celeritate per diuersa loca ex urbe copias educant, iter'que uersus Eurotam teneant, qui fluuius parum ab urbe distat. Lacedæmon, etsi in planitie sita esse uideatur, habet tamen particulatim inæquales quosdam, ac montuosos locos: nec procul uersus Orientem defluit flumen, quod Eurotas appellatur, & maiori parte anni, propter profunditatem intransfretabile est. Colles, in quibus est Menelaium, trans flumen sunt, ad eam urbis partem, quæ uergit ad Orientem hybernum. Sunt autem asperi atque difficiles, & præter modum alti, imminentq; ei spatio,

quod

quod est à flumine ad urbem, per quod flumẽ ipsum iuxta collium radices defluit. Per hunc locum necessariò transire Rex cogebatur, à sinistra habens urbem, & Lacedæmonios paratos, atq; instructos, à dextera flumẽ, & eos, qui in collibus cum Lycurgo erant. Quæ cùm ita essent, Lacedæmonij tale quiddam machinati sunt: Rupto aggere in superiore parte fluminis, adeo hymbribus id spatiũ, quod est inter urbem & colles, impleuere, ut nec equites transire, nec pedites possent. Sic enim necessario futurum uidebant, ut Rex exercitum iuxta radices collium ducere cogeretur: quod non sine periculo facere poterat: cùm necessarium esset exercitum nequaquam confertis ordinibus in longum extendi, paulatimq; procedere. Quæ cùm animaduerteret Philippus, uocatis in consilium amicis, necessarium iudicauit, Lycurgum primò ex his locis, in quibus erat, expellere. Quam ob rem exceptis secum mercenarijs & scutatis, præterea & Illyrijs, grassari uersus colles cœpit, flumen traiecturus. Lycurgus, intellecto Regis consilio, milites, quos secum habebat, paratos esse iußit, & ad prælium pro tempore hortatus est: urbanus uerò signum, uti conuenerat, ostendit. Quo facto, repente milites ex urbe egrediuntur, equites in dextro cornu ponentes. Philippus cùm Lycurgo appropinquasset, primò mercenarios in eum emittit. Quare factum est, ut principio melior esset Lacedæmoniorum conditio, ut qui & opportunitate loci, & genere armaturæ longe præstabant. Postquam uerò scutatos, atque Illyrios in mercenariorum subsidium dimisit, tanta rerum mutatio facta est, ut mercenarij uictoriam habere in manibus uiderentur. Lacedæmonij uerò impetu grauis armaturæ deterriti, confestim se, quasi desperata salute, fugæ committerent. Cecidere in eo prælio milites

 lio milites

lio milites circiter centum, paulo plures sunt capti, reliqui se in urbem recepere. Lycurgus itinere per saltus penè inuios facto, sequenti nocte cum paucis in urbem peruenit. Philippus, Illyriorum præsidio firmatis collibus, ipse cum expeditis atque scutatis ad exercitum reuersus est. Sub idem tempus Aratus copias ex Amyclis ducens, haud procul ab urbe aberat. Rex igitur transfretato flumio, cum ijs se coniungit. In equitum subsidium grauis armaturæ milites sub ipsis collibus ponit. Lacedæmonij equites, cùm facto in Macedonas impetu, pugnam conseruissent, scutatis fortißime dimicantibus, & rege ipso strenuè se habente, tandem usque ad portas urbis turpiter sunt repulsi. Post hæc Rex cum omnibus copijs tutò Europam traiecit. Mox nocte superueniente coactus est castra in exitu angustiarum ponere, in loco alioquin tuto, & Spartano agro imminenti. Vbi breui tempore commoratus, paulo pòst Tegeam uersus exercitum mouit. Cum'que ad loca uentum esset, quibus Antigonus & Cleomenes memorabile illud prælium fecerunt, ibi castrametatus est. Postridie locis diligenter inspectis, & factis Deo in utroque colle sacrificijs, quorum alterum Olympum, Euam alterum uocant, iter prosecutus est. Cùm deinde Tegeam appulisset, aliquantum ibi ad diuisionem prædæ commoratus, mox cum copijs Corinthum remeauit. Venerunt eò ad regem legati Rhodiorum, & Chiensium, pro pace inter eum atque Aetolos componenda. Quos rex benignè atque humaniter allocutus, paratum se ad id, inquit, iam diu fuisse, & in præsentia esse, si id Aetolis libuerit. Proinde ad Aetolos proficiscantur, de pacis conditionibus cum illis acturi. Ipse Lechæum profectus, se ad nauigandum parabat, necessarias

rias quasdam res in Phocide gesturus. Sub idem tempus Leontius, & Magaleas, & Ptolemæus adhuc terrere se posse Philippum existimantes, & per eum modum mederi erroribus suis, uocatis ad se scutatis, & quos Macedones Agenia uocant, commemorare eis cœperunt, quomodo semper in summis periculis uersantes, nullum unquam præmium consequantur, nec prædæ partem ex ueteri & apud omnes approbata consuetudine accipiant. Per quæ hortati sunt iuuentutem, ut impetu facto, domos præcipuorum Regis amicorum depopularentur, quin & regiam ipsam adgreßi, deijcerent portas, & tecta undique deuastarent. Quæ cùm illi fecissent, ingens seditio in ciuitate orta. Philippus audito tumultu, ex portu in urbem properat, uocatisq; in concionem Macedonibus, partim ut bono animo sint hortatur, partim de anteactis rebus increpat. Increudescēte deinde ira, & alijs existimantibus expellendos esse de ciuitate, qui eius seditionis causa fuerant: alijs mulcēda esse multitudinis pectora, nec sæuum quicquam in aliquem iudicandum putantibus: Rex dißimulando in præsentia consilio, ueluti ab illis persuasus, post multas adhortationes ad portum reuersus est, apertè quidem principes eius facinoris intelligens, sed rem in aliud tempus differendam ratus. Leontius & socij, desperatis rebus, quòd nullum sibi è tot consilijs prosperè succederet, ad Apellem confugêre, eumq; ex Chalcide aduocarunt, nihil se absq; eo facere posse significantes, quòd Rex à se omnibus dissentiret. Apelles liberius forte, quàm officium eius decebat, in Chalcide se habuerat. Siquidem Regem adhuc adolescētem esse, & sibi subiectum, ac nullius rei dominum ostendebat, dominium, atq; administrationem omnium rerum duntaxat sibi attribuebat. Quam ob rem

ob rem Macedoniæ atq; Thessaliæ principes omnia iam ad hunc unum referebant, & omnes Græciæ ciuitates in suffragijs, honoribus, ac muneribus breui tempore obliti Regis erant, solus Apelles omnia administrabat. Quæ cùm iam diu Rex intellexisset grauiter & iniquo animo ferebat, præsertim Arato eum ad hoc continuè stimulante. Adeo tamen prudenter factum dißimulabat, ut mentem eius nemo prorsus intelligeret. Apelles regiæ intentionis ignarus, putansq; quàm primum ante Regis cõspectum ueniret, omnia se ex sententia consecuturum, ex Chalcide Corinthum uenit. Cùm urbi appropinquasset Leontius, & Ptolemæus, & Megaleas, qui scutatis, & cæteris grauioris armaturæ militibus præerant, magno studio eum accepere, hortati iuuentutem, ut redeunti obuiam procederent. Magna igitur stipantium Ducum, & militum pompa comitatus recto itinere in regiam uenit. Cùm autem ingredi statim, uti consueuerat, uellet, ianitor quidam expectare eum iußit, occupatum esse in præsentia Regem dicens. Apelles nouitatem rei admiratus, hæsitabundus aliquãdiu constitit: mox mœstus, atq; inops consilij, inde profectus est. Reliqui omnes repente ab eo discesserunt, ut tandem solus cum proprijs pueris domum sit reuersus. Quàm parua temporis interualla homines in excelso fastigio collocant? & eosdem rursus ad extremã miseriam ac calamitatem redigunt? atque eos maximè, qui in aulis Principum uitam agunt? Hi enim similes sunt suffragijs, quæ in publicis consilijs dari solent. Nam ut illic pro eorum, qui consulunt, uoluntate, quæ modo ænea fuerunt, mox aurea dantur: ita qui regias Principum sequuntur, pro regis uoluntate nunc beati, mox miseri fiũt. Megaleas, cùm frustra se Apellis opẽ quæsisse intelligeret

timore

*timore plenus, ad fugam se parabat. Apelles post eum diẽ ad conciones, & alios huiusmodi honores uocabatur, in consilia uerò, & quotidianas rerum deliberationes admittebatur nunquam. Paucis pòst diebus Rex in Phocidem ducto secum Apelle reuersus est, ubi uoti compos repente factus, iterum ex Elatia reuertebatur. Inter hæc Megaleas Athenas fugit, relicto Leontio, uiginti talentorum fideiussore. Inde, Ducibus, qui Athenis erant, recipere eum nolentibus, Thebas reuersus est. * Rex circà cum classe profectus, in Sicyoniorum portum nauigauit. Ex quo mox in urbem ueniens, principes hortatus est, ut bono animo essent, ipse apud Aratum diuertit: continueq; posthac moram cum eo traxit: Apellem nauigare Corinthum iußit. Cùm interea de fuga Megaleæ nunciatum esset, scutatos, quibus Leontius præerat, in Triphaliam cum Taurione misit, tanquam re aliqua graui, ut id faceret, urgente: mox cùm disceßissent, duci Leontium in uincula iußit. Quod cùm scutati per nuncios cognouissent, misère ad Regem Legatos precatum, ut si ob aliam causam captus Leontius fuisset, non prius iudicium de eo ferret, quàm ipsi uenissent. Aliter existimaturos se contemni à Rege, ac pro nihilo haberi. Si uerò propter fideiußionem, qua pro Megalea se astrinxerat, ex publico stipẽdio sese Regi satis facturos. Rex importunitate militum stimulatus celerius, quàm statuerat, Leontiũ interficit. Inter hæc Rhodiorum & Chiensium legati ex Aetolia redierunt, triginta dierum inducias pacti, & paratos esse illos dicentes ad pacem cum Rege componendam: cõstituto prætcrea die, quo Rex occurrere eis iuxta Rhium deberet, polliciti'q; Aetolos omnia libenter facturos, ut pax sequeretur. Rex acceptis inducijs, literas ad socios dedit, hortatus, ut Pa-*

tras legatos mitterent, qui secum agerent de conditionibus pacis. Ipse ex Lechæo profectus, perendie Patras appulit. Sub idem tempus allatæ ad eum sunt ex Phocide literæ, quas Magaleas Aetolis scripserat: in quibus hortabatur eos, ut bono animo essent, acriterq; in bello persisterent: Regem enim propter inopiam cõmeatus, ac rerum necessariarum, non posse diutius bellum tolerare. Multa præterea in Regem maledicta, & contumeliæ in iisdem literis continebantur. His lectis Rex, cùm sibi persuasisset, omnem istarum rerum causam atq; initium esse Apellem, capi eum statim iussit, ac Corinthum duci, unà cum filio, & exoleto, quem in delitijs habebat. Ad Megaleam uerò Thebas Alexandrum misit, iussum, ut eum ad se duceret, quo fideiussor eius liberaretur. Cùm Alexander mandata Regis exequi uellet, non expectauit id Megaleas, sed statim sibi ipsi manus intulit. Iisdem fere diebus Apelles, & filius, & exoletus extincti sunt: dignam tandem factis eorum pœnam impio sanguine luentes. Aetoli, etsi pacem cupiebant, diuturno bello uexati, rebusq; omnibus longe aliter quàm sperarant, euenientibus (siquidem cum puero atq; infante pugnaturos se existimantes ob ætatem atq; inexperientiam Regis: uirum & consilio, & opere præstantissimum experti fuerant) cognito tamẽ scutatorum tumultu, & Leontij atq; Apellis casu audito, sperantes magnum aliquem rerum motum in Regis aula futurum, Rhium, uti statuerant, præstituta die nõ uenere. Philippus hac occasione prosequendi belli libenter accepta, legatos sociorum, qui eò conuenerant, non ad pacem, quam ob rem fuerant uocati, sed ad bellum hortatus est. Deinde cum classe discedens, Corinthum adpulit, & Macedones quidem omnes per Thessaliam hyemandi gratia

demum

domum remisit. Ipse è Corintho profectus, per Euripum in Demetriadem nauigauit. Illic Ptolemæum, qui solus ex coniuratione Apellis, & Leontij supererat, cum Macedonum consilio interfecit. Per idem tempus Annibal, superatis Alpibus Italiam ingressus, castra iuxta Padum amnem non longe à Romanorum castris posuerat. Antiochus, multis locis Syriæ subiugatis, in hyberna copias reduxerat. Lycurgus Lacedæmoniorum Rex timore Magistratuum in Aetoliam fugerat. Magistratus enim, cùm falsus quidam rumor increbruisset, Lycurgum nouis rebus studere, congregata iuuentute, ad domum eius noctu uenerunt. Quod cum ille præsensisset, cum proprijs familiaribus fugam arripuit. Hyeme inualescente, cum Philippus rex in Macedoniam reuersus esset, Eperatus uero Achæorum Dux, simul & à iuuentute urbana, & à mercenarijs militibus contemneretur, nec iußis quispiam obtemperabat, nec aliquid ad patriæ defensionem parabatur. Quod cùm animaduerteret Pyrrheas, dux Eliensibus ab Aetolis missus, habens secum Aetolos circiter mille & trecentos, præterea mercenarios Eliensium, & cum his urbanos pedites mille, equites ducentos, ut essent omnes ad tria millia hominum, non solùm Dymensium, ac Pharensium, uerumetiam Patrensium agrum deuastabat. Positisq; ad extremum castris iuxta Panachaicum montem, qui Patris imminet, omnes circunstantes regiones depopulabatur. Ciuitates afflictæ, & omnis auxilij inopes tributa pendere cogebantur. Cùm in hoc statu res Achaicæ forent, iam'que comitiorum tempus adeßet, Eperatus principatum deposuit. Achæi, ineunte iam Vere, Ducem elegerunt Aratum seniorem. Hæc igitur ea tempestate in Europa gerebantur. Nos uerò postquam distinctionem

temporum

temporum, & rerum gestarum ordinem secuti, conuenientem huic rei locum nacti sumus, ad res in Asia sub eadem Olympiade gestas transeamus: & primo quidem, sicuti in initio operis sumus polliciti, Syriacũ bellũ referamus, quod Antiochus & Ptolemæus inuicem gessere. Cùm primum Ptolemæus, cui ex facinoris crimine cognomentum Philopater fuit, extincto patre, ac sequacibus illius interfectis, Aegypti imperium suscepit, ratus nullum amplius domi timorem esse, ob prædictum facinus, forisq; omnia sibi fortunam tutißima præparasse, Antigono & Seleuco, uita functis, receptis inq; regna Antiocho, & Philippo, qui uix adhuc pubertatis annos excesserant, uelut rebus omnibus sibi felicißime succedẽtibus, luxuriæ se tradidit, Regisq; morem omnis secuta est regia, quam ob rem nulla eius inter suos autoritas erat. Externi Reges contemnebant eum, ac pro nihilo habebant, de quibus ueteres non minorem semper solicitudinem habuerant, quàm de ijs, qui in Aegypto dominabantur. Enimuero Syriæ Regibus, & à mari, & à terra inferioris Syriæ, & Cypri principes imminebant: ijs uero qui in Asia, atq; insulis dominabantur, adiacebant ij, qui nobiliores ciuitates, & loca, & portus tenebant, per uniuersum littus à Pamphylia usq; ad Hellespontum, & Lysimachiæ loca. Thraciæ uerò, & Macedoniæ rebus incumbebant, qui Aeno & Maroniæ, ac remotioribus etiam ciuitatibus præerãt. Et per hunc modum extensis manibus, procul à regno suo externos principes adgreßi, nunquam de Aegypti imperio soliciti erant. Propter quod non immerito præcipuam semper curam de externis rebus habebant. Hic uerò, de quo loquimur, Rex negligentius in his rebus ob turpes amores, & maximas ac frequentißimas ebrietates uersatus,

uersatus, multos breui tempore uitæ simul, ac regno suo insidiantes inuenit. Quorum primus fuit Cleomenes Lacedæmonius. Hic enim, quamdiu is uixit, cui cognomẽtum Benefactor fuit, nihil noui tẽtauit, ut qui sibi persuaserat, uiuente illo non defuturam sibi in recuperando paterno regno libertatem. Mortuo uerò illo, cùm interiecto tempore, Græci duntaxat Cleomenem uocarent, Antigono quidem defuncto, Achæis autem bellum gerentibus, & Lacedæmonijs secundum Cleomenis ab initio sententiam aduersus Achæos, atq; Macedones cum Aetolis sentiẽtibus, hoc maximè tempore de discessu suo ex Alexandria solicitus esse cogebatur. Quam ob rem primo regem hortari, ut se cum decenti commeatu, & copijs emitteret, deinde obaudiente Rege, rogare eum, atq; precari, ut se duntaxat cum domesticis dimitteret, tempus enim maximas in præsentia præ se ferre opportunitates ad paternum regnum recuperandum. Rex igitur, nec præsentia cogitans, nec futura propter supradictas causas præuidens, temere sanè atq; imprudenter Cleomenem semper cõtempsit. Sosibius autem cum suis (hic enim potißimum ea tempestate negotia regni administrabat) talia quædam inter cõsultandum de eo cogitabant. Dimittendum quidem cũ classe, & commeatu Cleomenem non censebant, ueriti externa, ne scilicet defuncto paulò antè Antigono facilis ad moliẽdas res nouas uia foret. Timebant præterea, ne cùm mortuo Antigono, nemo amplius Cleomeni obstaret, ciuitatibus Græciæ extemplo potiretur, ac mox sibi formidinem incuteret, præsentes res sibi ante oculos ponens, & uitam, ac mores regios expertus: uidens præterea diuisas, longéq; inter se distantes regni partes, & multas moliendarum nouarum rerum opportunitates habentes. Erant enim

interèrant, testimonium afferens, mox ad tentorium reuersus est. Leontius clàm se è tumultu subtraxit. Megaleam & Crinonem uocatos ad se Philippus, grauiter atq; acerbè allocutus est. Qui cùm superbè regi respondissent, dicentes, se non prius ab incepto destituros, quàm dignam mercedem Arato persoluissent. Indignatus Rex, subitò uiginti talẽtis mulctatos custodiri in uinculis iussit. Postridie uocatum ad se Aratum, ut bono animo esset, rogauit, opportune se rebus omnibus prouisurum pollicitus. Leontinus, ubi nunciatum est, Megaleã in uinculis esse, armata manu ad Regis tentorium uenit, ratus adhuc penè adolescentem Regem timore perculsum, è uestigio sentẽtiam mutaturum: ubi ante Regis conspectum fuit, rogat, quisnam Megaleæ manus inijcere præsumpsisset? et quis eum in uinculis posuisset? Rege id à se factum magnanimiter respondente, perterritus Leontius, & quasi gemẽs abijt. Rex inde cum classe profectus, extemplo Leucadem uenit. Vbi constitutis, qui prædam inter milites diuiderent, ipse cõuocatis amicis, de Megalea sententiã rogauit. Vbi Arato Leontij iniurias repetente, cladem, quam tempore Antigoni intulerat, item cõiurationem, quam cum Apelle fecerat, & impedimentum, quod Paleæ præstiterat, commemorante, & ad hæc omnia testes adducente, cùm Megaleas, & Crinon nihil, quod respõderi posset, haberent, omnium iudicio condemnati sunt. Et Crinon quidem in uinculis permansit. Megaleas uerò fideiussione Leontij dimissus est. Apellis igitur, & sociorum cõditio hæc erat, longe secus, quàm sperauerant, succedẽtibus rebus. Nam qui iniecturos se regi formidinem putabant, & per eum modum facilè, quicquid uellent consecuturos, omnia planè contraria sunt experti. Dum hæc gerebantur, Lycurgus

gus nulla re memorabili facta, ex agro Messeniorum recessit. Posthæc rursus Lacedæmone cum exercitu profectus, Eleam urbem cepit. Cuius ciues cum in arcem omnes confugissent, hanc obsidione cinxit, ubi aliquandiu commoratus, cùm tandem nihil se proficere intelligeret, rursus Spartam reuersus est. Elienses, cùm per Dymensium agrũ grassarentur, in insidijs dispositi equites, qui subsidij gratia uenerant, facilè in fugam uerterunt, & Gallorum quidem non paucos interfecere, ex urbanis uero captiuos ceperunt Polymedem Egiensem, & Agesipolem, ac Diodem Dymenses. Dorimachus, principiò in expeditionem cum Aetolis tantummodo exiuerat, ratus se, ut suprà memorauimus, tutò deuastare Thessaliam posse, ac Philippum propterea Paleæ obsidionem soluturum. Vbi uerò Chrysogonum & Patreum comperit in Thessalia ad capessendum prælium paratos esse, nequaquam est ausus descendere in campos, sed per summitates montium exercitum ductabat. Postquam autẽ allatus est nuncius de Macedonum profectione in Aetoliam, motis repente è Thessalia castris, in suorum subsidiũ uenit. Vbi cùm discessisse iam ex Aetolia Regem comperisset, consilij inops, & cœptis omnibus frustratus, in mœrore, solicitudineq; permansit. Rex Leucade cum classe profectus, uastando ac diripiendo maritima eius regionis loca, Corinthum descendit: nauibus in Lechæo relictis, copias eduxit. Tum literas ad socias Peloponnesi ciuitates dedit, significans quo die omnes armati conuenire Tegeæ deberent. Quibus ordinatis, nihil Corinthi commoratus, cum copijs abijt, factoq; per Argium agrum itinere, postridie quàm discesserat, Tegeam uenit, ubi acceptis, qui eò conuenerant Achæis, iter prosecutus, clàm per mõtes procedebat,

studens Spartanum agrum prius ingredi, quàm quicquam Lacedæmonij sentirent. Cùm per deserta quatridui iter fecisset, in oppositos urbi colles peruenit. Indeq; Menelaium ad dexteram habens, ad ipsas Amyclas contendebat. Lacedæmonij ex urbe transitum copiarum conspicati, magnitudinem rei admirantes, ac subito terrore correpti, ancipites consilij erant. Adhuc enim stupefacti manebant ob ea, quæ paulo antè à Philippo in Thermo, & per totam Aetoliam gesta nunciabantur: & nescio quis rumor apud eos increuerat, Lycurgum in Aetolorum subsidium mitti. De aduentu uerò eius in Spartanum agrum adeo celeri ac repentino, nemo adhuc quicquam cogitarat, præsertim ætate eius adhuc nescio quid contemptibile habente. Quapropter rebus ita præter opinionem succedentibus, meritò omnes dubitabant. Etenim Philippus audacius ac callidius, quàm ætas eius ferebat, in rebus bellicis se gerens, uniuersis hostibus terrorem incutiebat. Quippe è media, uti suprà diximus, Aetolia profectus, una nocte Ambracium sinum traiecit, ac Leucadem uenit. Hîc biduo commoratus, ac tertio inde die sub auroram profectus, post biduum deuastata Aetoliæ maritima parte, Corinthum appulit. Posthæc continuato itinere, die nono peruenit ad colles Spartæ imminentes, iuxta Menalium, ut uix id cernentes crederent. Lacedæmonij igitur magnitudine, ac nouitate rerum perterriti, consilij atque auxilij inopes erant. Philippus primo die castra iuxta Amyclas posuit. Hic locus est in agro Spartano, omni arborum ac frugum genere refertissimus, distatq; à Lacedæmone ad uiginti stadia, ubi est Apollinis templum, inter cætera eius prouinciæ templa opere diuitijsq; præcipuum, situm in ea urbis parte, quæ aspicit

mare.

mere. Postridie omnem prouinciam depopulatus, ad Pyrrhi castrum tendit, ubi biduo commoratus, sequenti die peragratis propinquis locis, ac ferro igni'que deuastatis, iuxta Carnium castrametatus est. Vnde mox profectus iuit Asinem: quem locum cùm frustra aliquot certaminibus tentasset, obsidionem dissoluit, ac reliquum iam recta uia progressus, prouinciam omnem usque ad Tenarum deuastauit. Hic rursus conuerso itinere, gressum uersus naudle Lacedæmoniorum tenuit, quod Gythum appellatur, habet'que portum tutissimum, & ab urbe distat circiter triginta stadia. Hoc ad dexteram relicto, iuxta Eleam castrametatus est. Quæ est, si quis separatim consyderet, maxima atque optima pars Spartani agri. Hinc dimissis prædatoribus, regionem omnem ferro igni'que uastauit. Messenij acceptis à Philippo literis, studio quidem haud inferiores cæteris socijs fuere. Quin confestim delectu urbanorum habito, aptissimos quosque ad regem miserunt, pedites circiter duo millia, equites ducentos: uerùm loginquitas itineris fecit, ut Tegeam, postquam Rex inde discesserat, peruenerint. Quam ob rem principio quid agerent ancipites, ueriti'que, ne de industria tardiores fuisse uiderentur, ob suspitiones ab initio de se habitas, irrumpere tandem in Spartanum agrum decreuere, ut mox cum regijs copijs sese coniungerent. Cùm ad Clympes castellum appropinquassent, quod est iuxta Argiuorum, ac Lacedæmoniorum montes situm, stultè, ac negligenter castra in eo loco posuere. Nam nec fossa, nec uallo circundederunt, neque locum ad id aptum elegere, sed incolarum beneuolentia freti, temere se iuxta mœnia collocarunt. Lycurgus, nunciato Messeniorum aduentu, mercenarios secum, & partem Lacedæmoniorum

accipiens, aduersus hostem procedit. Cumq; ad eum locum diluculo peruenisset, instructa acie in Messenios fertur. Messenij simul atque apparentes hostes conspexere, relictis omnibus, præcipiti fuga se in castellum receperunt. Lycurgus equis atq; impedimentis magna ex parte potitus est, militem uiuum neminem cepit, duntaxat octo equites interfecit. Messenij hac clade affecti, per Argium agrum domum sunt reuersi. Lycurgus autem rebus feliciter gestis elatus, cum Spartam rediisset, delectui habendo, parandis'que rebus, quæ ad bellum opus essent, operam dabat: omni studio enitens, ne Philippus per Spartanum agrum prælij atque periculi expers reuerti posset. Rex motis Elia castris, populabundus per prouinciam grassari, ac quarto deinde die ad Amyclas omnem exercitum reducere. Lycurgus, facta cum Ducibus atque amicis deliberatione de capessendo cum Macedonibus prælio, urbem egressus, omnes qui circa Menelaium locum erant, secum accipit, ut essent circiter duo millia hominum. His uerò qui in urbe erant, mandat, ut tempus diligenter obseruent: & , quamprimùm erectum à se signum conspexerint, summa celeritate per diuersa loca ex urbe copias educant, iter'que uersus Eurotam teneant, qui fluuius parum ab urbe distat. Lacedæmon, etsi in planitie sita esse uideatur, habet tamen particulatim inæquales quosdam, ac montuosos locos: nec procul uersus Orientem defluit flumen, quod Eurotas appellatur, & maiori parte anni, propter profunditatem intransfretabile est. Colles, in quibus est Menelaium, trans flumen sunt, ad eam urbis partem, quæ uergit ad Orientem hybernum. Sunt autem asperi atque difficiles, & præter modum alti, imminentq; ei spatio,

quod

quod est à flumine ad urbem, per quod flumẽ ipsum iuxta collium radices defluit. Per hunc locum necessariò transire Rex cogebatur, à sinistra habens urbem, & Lacedæmonios paratos, atq; instructos, à dextera flumẽ, & eos, qui in collibus cum Lycurgo erant. Quæ cùm ita essent, Lacedæmonij tale quiddam machinati sunt: Rupto aggere in superiore parte fluminis, adeo hymbribus id spatiũ, quod est inter urbem & colles, impleuere, ut nec equites transire, nec pedites possent. Sic enim necessario futurum uidebant, ut Rex exercitum iuxta radices collium ducere cogeretur: quod non sine periculo facere poterat: cùm necessarium esset exercitum nequaquam confertis ordinibus in longum extendi, paulatimq; procedere. Quæ cùm animaduerteret Philippus, uocatis in consilium amicis, necessarium iudicauit, Lycurgum primò ex his locis, in quibus erat, expellere. Quam ob rem exceptis secum mercenarijs & scutatis, præterea & Illyrijs, grassari uersus colles cœpit, flumen traiecturus. Lycurgus, intellecto Regis consilio, milites, quos secum habebat, paratos esse iußit, & ad prælium pro tempore hortatus est: urbanis uerò signum, uti conuenerat, ostendit. Quo facto, repente milites ex urbe egrediuntur, equites in dextro cornu ponentes. Philippus cùm Lycurgo appropinquasset, primò mercenarios in eum emittit. Quare factum est, ut principio melior esset Lacedæmoniorum conditio, ut qui & opportunitate loci, & genere armaturæ longe præstabant. Postquam uerò scutatos, atque Illyrios in mercenariorum subsidium dimisit, tanta rerum mutatio facta est, ut mercenarij uictoriam habere in manibus uiderentur. Lacedæmonij uerò impetu grauis armaturæ deterriti, confestim se, quasi desperata salute, fugæ committerent. Cecidere in eo prælio milites

rias quaſdam res in Phocide geſturus. Sub idem tempus Leontius, & Magaleas, & Ptolemæus adhuc terrere ſe poſſe Philippum exiſtimantes, & per eum modum mederi erroribus ſuis, uocatis ad ſe ſcutatis, & quos Macedones Agenia uocant, commemorare eis cœperunt, quomodo ſemper in ſummis periculis uerſantes, nullum unquam præmium conſequantur, nec prædæ partem ex ueteri & apud omnes approbata conſuetudine accipiant. Per quæ hortati ſunt iuuentutem, ut impetu facto, domos præcipuorum Regis amicorum depopularentur, quin & regiam ipſam adgreßi, deijcerent portas, & tecta undique deuaſtarent. Quæ cùm illi fecißent, ingens ſeditio in ciuitate orta. Philippus audito tumultu, ex portu in urbem properat, uocatisq; in concionem Macedonibus, partim ut bono animo ſint hortatur, partim de anteactis rebus increpat. Incrudeſcēte deinde ira, & alijs exiſtimantibus expellendos eſſe de ciuitate, qui eius ſeditionis cauſa fuerant: alijs mulcēda eſſe multitudinis pectora, nec ſæuum quicquam in aliquem iudicandum putantibus: Rex dißimulando in præſentia conſilio, ueluti ab illis perſuaſus, poſt multas adhortationes ad portum reuerſus eſt, apertè quidem principes eius facinoris intelligens, ſed rem in aliud tempus differendam ratus. Leontius & ſocij, deſperatis rebus, quòd nullum ſibi è tot conſilijs proſperè ſuccederet, ad Apellem confugêre, eumq; ex Chalcide aduocarunt, nihil ſe abſq; eo facere poſſe ſignificantes, quòd Rex à ſe omnibus diſſentiret. Apelles liberius forte, quàm officium eius decebat, in Chalcide ſe habuerat. Siquidem Regem adhuc adoleſcētem eſſe, & ſibi ſubiectum, ac nullius rei dominum oſtendebat, dominium, atq; adminiſtrationem omnium rerum duntaxat ſibi attribuebat. Quam

ob rem

ob rem Macedoniæ atq; Thessaliæ principes omnia iam ad hunc unum referebant, & omnes Græciæ ciuitates in suffragijs, honoribus, ac muneribus breui tempore obliti Regis erant, solus Apelles omnia administrabat. Quæ cùm iam diu Rex intellexisset grauiter & iniquo animo ferebat, præsertim Arato eum ad hoc continuè stimulante. Adeo tamen prudenter factum dissimulabat, ut mentem eius nemo prorsus intelligeret. Apelles regiæ intentionis ignarus, putansq; quàm primum ante Regis cõspectum ueniret, omnia se ex sententia consecuturum, ex Chalcide Corinthum uenit. Cùm urbi appropinquasset Leontius, & Ptolemæus, & Megaleas, qui scutatis, & cæteris grauioris armaturæ militibus præerant, magno studio eum accepere, hortati iuuentutem, ut redeunti obuiam procederent. Magna igitur stipantium Ducum, & militum pompa comitatus recto itinere in regiam uenit. Cùm autem ingredi statim, uti consueuerat, uellet, ianitor quidam expectare eum iussit, occupatum esse in præsentia Regem dicens. Apelles nouitatem rei admiratus, hæsitabundus aliquãdiu constitit: mox mœstus, atq; inops consilij, inde profectus est. Reliqui omnes repente ab eo discesserunt, ut tandem solus cum proprijs pueris domum sit reuersus. Quàm parua temporis interualla homines in excelso fastigio collocant? & eosdem rursus ad extremã miseriam ac calamitatem redigunt? atque eos maximè, qui in aulis Principum uitam agunt? Hi enim similes sunt suffragijs, quæ in publicis consilijs dari solent. Nam ut illic pro eorum, qui consulunt, uoluntate, quæ modo ænea fuerunt, mox aurea dantur: ita qui regias Principum sequuntur, pro regis uoluntate nunc beati, mox miseri fiũt. Megaleas, cùm frustra se Apellis opẽ quæsisse intelligeret

timore

*timore plenus, ad fugam se parabat. Apelles post eum diē ad conciones, & alios huiusmodi honores uocabatur, in consilia uerò, & quotidianas rerum deliberationes admittebatur nunquam. Paucis pòst diebus Rex in Phocidem ducto secum Apelle reuersus est, ubi uoti compos repente factus, iterum ex Elatia reuertebatur. Inter hæc Megaleas Athenas fugit, relicto Leontio, uiginti talentorum fideiussore. Inde, Ducibus, qui Athenis erant, recipere eum nolentibus, Thebas reuersus est. * Rex circà cum classe profectus, in Sicyoniorum portum nauigauit. Ex quo mox in urbem ueniens, principes hortatus est, ut bono animo essent, ipse apud Aratum diuertit: continueq; posthac moram cum eo traxit: Apellem nauigare Corinthum iußit. Cùm interea de fuga Megaleæ nunciatum esset, scutatos, quibus Leontius præerat, in Triphaliam cum Taurione misit, tanquam re aliqua graui, ut id faceret, urgente: mox cùm discessissent, duci Leontium in uincula iußit. Quod cùm scutati per nuncios cognouissent, misère ad Regem Legatos precatum, ut si ob aliam causam captus Leontius fuisset, non prius iudicium de eo ferret, quàm ipsi uenissent. Aliter existimaturos se contemni à Rege, ac pro nihilo haberi. Si uerò propter fideiußionem, qua pro Megalea se astrinxerat, ex publico stipēdio sese Regi satis facturos. Rex importunitate militum stimulatus celerius, quàm statuerat, Leontiū interfecit. Inter hæc Rhodiorum & Chiensium legati ex Aetolia redierunt, triginta dierum inducias pacti, & paratos esse illos dicentes ad pacem cum Rege componendam: cōstituto prætereà die, quo Rex occurrere eis iuxta Rhium deberet, polliciti q; Aetolos omnia libenter facturos, ut pax sequeretur. Rex acceptis inducijs, literas ad socios dedit, hortatus, ut Pa-*

tras legatos mitterent, qui secum agerent de conditionibus pacis. Ipse ex Lechæo profectus, perendie Patras appulit. Sub idem tempus allatæ ad eum sunt ex Phocide literæ, quas Magaleas Aetolis scripserat: in quibus hortabatur eos, ut bono animo essent, acriterq; in bello persisterent: Regem enim propter inopiam cõmeatus, ac rerum necessariarum, non posse diutius bellum tolerare. Multa præterea in Regem maledicta, & contumeliæ in ijsdem literis continebantur. His lectis Rex, cùm sibi persuasisset, omnem istarum rerum causam atq; initium esse Apellem, capi eum statim iußit, ac Corinthum duci, unà cum filio, & exoleto, quem in delitijs habebat. Ad Megaleam uerò Thebas Alexandrum misit, iussum, ut eum ad se duceret, quo fideiussor eius liberaretur. Cùm Alexander mandata Regis exequi uellet, non expectauit id Megaleas, sed statim sibi ipsi manus intulit. Iisdem fere diebus Apelles, & filius, & exoletus extincti sunt: dignam tandem factis eorum pœnam impio sanguine luentes. Aetoli, etsi pacem cupiebant, diuturno bello uexati, rebusq; omnibus longe aliter quàm sperarant, euenientibus (siquidem cum puero atq; infante pugnaturos se existimantes ob ætatem atq; inexperientiam Regis: uirum & consilio, & opere præstantißimum experti fuerant) cognito tamẽ scutatorum tumultu, & Leontij atq; Apellis casu audito, sperantes magnum aliquem rerum motum in Regis aula futurum, Rhium, uti statuerant, præstituta die nõ uenere. Philippus hac occasione prosequendi belli libenter accepta, legatos sociorum, qui eò conuenerant, non ad pacem, quam ob rem fuerant uocati, sed ad bellum hortatus est. Deinde cum classe discedens, Corinthum adpulit, & Macedones quidem omnes per Thessaliam hyemandi gratia

demum

domum remisit. Ipse è Corintho profectus, per Euripum in Demetriadem nauigauit. Illic Ptolemæum, qui solus ex coniuratione Apellis, & Leontij supererat, cum Macedonum consilio interfecit. Per idem tempus Annibal, superatis Alpibus Italiam ingressus, castra iuxta Padum amnem non longe à Romanorum castris posuerat. Antiochus, multis locis Syriæ subiugatis, in hyberna copias reduxerat. Lycurgus Lacedæmoniorum Rex timore Magistratuum in Aetoliam fugerat. Magistratus enim, cùm falsus quidam rumor increbruisset, Lycurgum nouis rebus studere, congregata iuuentute, ad domum eius noctu uenerunt. Quod cum ille præsensisset, cum proprijs familiaribus fugam arripuit. Hyeme inualescente, cum Philippus rex in Macedoniam reuersus esset, Eperatus uero Achæorum Dux, simul & à iuuentute urbana, & à mercenarijs militibus contemneretur, nec iussis quispiam obtemperabat, nec aliquid ad patriæ defensionem parabatur. Quod cùm animaduerteret Pyrrheas, dux Eliensibus ab Aetolis missus, habens secum Aetolos circiter mille & trecentos, præterea mercenarios Eliensium, & cum his urbanos pedites mille, equites ducentos, ut essent omnes ad tria millia hominum, non solùm Dymensium, ac Pharensium, uerumetiam Patrensium agrum deuastabat. Positisq; ad extremum castris iuxta Panachaicum montem, qui Patris imminet, omnes circunstantes regiones depopulabatur. Ciuitates afflictæ, & omnis auxilij inopes tributa pendere cogebantur. Cùm in hoc statu res Achaicæ forent, iam'que comitiorum tempus adesset, Eperatus principatum deposuit. Achæi, ineunte iam Vere, Ducem elegerunt Aratum seniorem. Hæc igitur ea tempestate in Europa gerebantur. Nos uerò postquam distinctionem

temporum

temporum, & rerum gestarum ordinem secuti, conuenientem huic rei locum nacti sumus, ad res in Asia sub eadem Olympiade *gestas transeamus: & primo quidem, sicuti in initio operis sumus polliciti, Syriacū bellū referamus, quod Antiochus & Ptolemæus inuicem gessere. Cùm primum Ptolemæus, cui ex facinoris crimine cognomentum Philopater fuit, extincto patre, ac sequacibus illius interfectis, Aegypti imperium suscepit, ratus nullum amplius domi timorem esse, ob prædictum facinus, forisq; omnia sibi fortunam tutißima præparasse, Antigono & Seleuco, uita functis, receptis inq; regna Antiocho, & Philippo, qui uix adhuc pubertatis annos excesserant, uelut rebus omnibus sibi felicißime succedētibus, luxuriæ se tradidit, Regisq; morem omnis secuta est regia, quam ob rem nulla eius inter suos autoritas erat. Externi Reges contemnebant eum, ac pro nihilo habebant, de quibus ueteres non minorem semper solicitudinem habuerant, quàm de ijs, qui in Aegypto dominabantur. Enimuero Syriæ Regibus, & à mari, & à terra inferioris Syriæ, & Cypri principes imminebant: ijs uero qui in Asia, atq; insulis dominabantur, adiacebant ij, qui nobiliores ciuitates, & loca, & portus tenebant, per uniuersum littus à Pamphylia usq; ad Hellespontum, & Lysimachiæ loca. Thraciæ uerò, & Macedoniæ rebus incumbebant, qui Aeno & Maroniæ, ac remotioribus etiam ciuitatibus præerāt. Et per hunc modum extensis manibus, procul à regno suo externos principes adgreßi, nunquam de Aegypti imperio soliciti erant. Propter quod non immerito præcipuam semper curam de externis rebus habebant. Hic uerò, de quo loquimur, Rex negligentius in his rebus ob turpes amores, & maximas ac frequentißimas ebrietates uersatus,*

uersatus, multos breui tempore uitæ simul, ac regno suo insidiantes inuenit. Quorum primus fuit Cleomenes Lacedæmonius. Hic enim, quamdiu is uixit, cui cognomētum Benefactor fuit, nihil noui tētauit, ut qui sibi persuaserat, uiuente illo non defuturam sibi in recuperando paterno regno libertatem. Mortuo uerò illo, cùm interiecto tempore, Græci duntaxat Cleomenem uocarent, Antigono quidem defuncto, Achæis autem bellum gerentibus, & Lacedæmonijs secundum Cleomenis ab initio sententiam aduersus Achæos, atq; Macedones cum Aetolis sentiētibus, hoc maximè tempore de discessu suo ex Alexandria solicitus esse cogebatur. Quam ob rem primo regem hortari, ut se cum decenti commeatu, & copijs emitteret, deinde obaudiente Rege, rogare eum, atq; precari, ut se duntaxat cum domesticis dimitteret, tempus enim maximas in præsentia præ se ferre opportunitates ad paternum regnum recuperandum. Rex igitur, nec præsentia cogitans, nec futura propter supradictas causas præuidens, temere sanè atq; imprudenter Cleomenem semper cōtempsit. Sosibius autem cum suis (hic enim potißimum ea tempestate negotia regni administrabat) talia quædam inter cōsultandum de eo cogitabant. Dimittendum quidem cū classe, & commeatu Cleomenem non censebant, ueriti externa, ne scilicet defuncto paulò antè Antigono facilis ad moliēdas res nouas uia foret. Timebant præterea, ne cùm mortuo Antigono, nemo amplius Cleomeni obstaret, ciuitatibus Græciæ extemplo potiretur, ac mox sibi formidinem incuteret, præsentes res sibi ante oculos ponens, & uitam, ac mores regios expertus: uidens præterea diuisas, longeq́; inter se distantes regni partes, & multas moliendarum nouarum rerum opportunitates habentes. Erant enim

*circa Samum non paucæ naues, & militum iuxta Ephesum ingens multitudo: quam ob rem cum classe, & commeatu mittendum Cleomenem ob supradictas causas non putabant. Solum uerò, aut cum paucis, non sine contumelia talem uirum dimittendum, haud tutum rebus suis arbitrabantur, ut qui sibi repente manifestus hostis esset futurus. Reliquum erat, ut inuitus retineretur. Hoc itidem omnes damnabant, periculosum existimantes, intra eosdem caules Leonem, atque oues continere. Huius præcipue sententiæ erat Sosibius, ob talem quandam causam. Quo tempore de * Magna atq; Beronice capiendis agitabatur, timentes, ne cœptis frustrarentur, maxime ob audaciam Beronices, coacti sunt uniuersos, qui regiam sequebantur, in unum conuocare, omnibusq; ingentem spem proponere, si res ex sententia succederet. Tunc Sosibius, intelligens Cleomenem in recuperando paterno regno fauore Regis indigere, eundemq; prudentem, atq; astutum summis in rebus expertus, spe maximarum rerum proposita, totius consilij sui participem fecit. Cleomenes, quia subtristem illum, & aduenas ac mercenarios milites timentem uidebat, bono animo esse iußit. Mercenarios enim nō solùm impedimenti nihil allaturos, sed potius ad perficiendam rem, plurimum auxilij præstituros pollicebatur. Quod cùm ille magis admiraretur: Non'ne uides, inquit, quòd circiter tria millia sunt Peloponnesiorum militum? Cretenses fere mille? quos omnes uno nutu, quocunq; libuerit, nos soli trahemus? his propitijs, quos times amplius? an à Syria, inquit, & Caria commilitones? Quæ cùm Sosibius libenter audisset, longe audacius id factum adgressus est. Posthæc uerò, cùm sæpius ignauiam atque segniciem Regis animaduerteret, continuè dictum illud*

memoria

memoria repetebat, & audaciam Cleomenis, summamq; mercenariorum erga illum beneuolentiam ante oculos tenebat. Quam ob rem & hoc tempore id maxime consyderans, de capiendo, tenendoq; in uinculis Cleomene Regem cæteros'que amicos hortatus est. In qua re peragenda hoc adminiculo usus fuit. Erat Nicagoras quidã Messenius Archidami Lacedæmoniorum Regis paternus hospes. Inter hos superiori tempore parua quædam amicitia fuerat. Quo uerò tempore Archidamus Sparta eiectus timore Cleomenis Messenem fugit, non solùm domi, & cum amicis primo congressu Nicagoras eum suscepit, sed posteà durante exilio ita cum eo uersatus est, ut summa quædam amicitia, ac familiaritas sit inter eos orta. Quapropter & post hæc, cùm Cleomenes fidem reconciliationis cum Archidamo perseueraret, Nicagoras de conditionibus pacis agere cœpit. Firmato itaque fœdere, & fide à Cleomene per Nicagoram accepta, Archidamus Spartam remigrabat: cui factus in itinere obuius Cleomenes, Archidamum quidem interfecit, Nicagoram autem, cæteros'que, qui eum comitabantur, dimisit. Nicagoras extrinsecus quidem habere se Cleomeni gratias simulabat, quòd saluti suæ pepercisset: intrinsecus autem grauiter, & iniquo animo id factum ferebat, quòd ipse causam huic rei præbuisse uideretur. Hic igitur Nicagoras breui antè tempore equos uehens in Alexandriam nauigauerat: ubi cùm è naui egrederetur, inuenit Cleomenem, & Pantrem, & unà Hippitam iuxta portum deambulantes. Quem conspicatus Cleomenes, amicè ac familiariter salutauit. Percunctatus deinde, quid eò uenisset? uexisse se equos respondit. Cui Cleomenes, mallem, inquit, Cinædos, Sambucas'que uexisses: his

enim magis in præsentia Rex delectatur. Tunc subridens Nicagoras tacuit. Paucis verò interiectis diebus, cùm forte equorum gratia in sermonem cum Sosibio incidisset, retulit id, quod Cleomenes petulanter de Rege fuerat locutus: quod cùm libenter audire Sosibium intellexisset, omnẽ deinde causam simultatis, quæ sibi cum Cleomene fuerat, commemorauit. Sosibius, postquam eum cognouit Cleomeni præter modum infensum, partim ei in præsentia gratificatus, partim spe futuri proposita, tandem Nicagoræ persuasit, ut conscriptam ad se de Cleomene epistolam indenauigans relinqueret, quam post discessum eius puer ad se afferret, tanquam à Nicagora missam. Qua re à Nicagora diligenter peracta, literisq; per puerum Sosibio allatis, postridie quàm Nicagoras ex Alexandria discesserat, Sosibius puerum atq; epistolam secum habens, ad Regem properat, asserente puero, Nicagoram sibi eas literas tradidisse, quas ad Sosibium perferret. Continebatur in literis, Cleomenem, nisi statim cum classe & commeatu dimitteretur, statum Regis in periculo positurum. Qua occasione sumpta Sosibius, Regi atque amicis persuasit, haud cõtemnendam esse hanc rem, sed Cleomenẽ capiendum, in uinculisq; seruandum. Quo facto, amplissima domus ei tradita est, in qua custodiens diuersabatur: hoc à cæteris captiuis differens, quòd in ampliori carcere degebat uitam. Quæ animaduertens Cleomenes, & perexiguam de futuro spem habens, omnia experiri decreuit, nihil tamen, ut in summa desperatione perficere se posse existimans, sed potius honestissimam mortem cupiens mori, nihilq; perpeti, quod magnitudine animi sui indignum uideretur. Obseruata igitur Regis ad urbẽ Canobum profectione, famam inter custodes sparsit, se à Rege propediẽ

liberatum

liberatum iri. Quare suis quidem epulum parauit, custodibus autem uictimas, & coronas, & cũ his simul uinum misit. Quibus id affatim assumentibus, cùm tandem omnes ebrietas cepisset, acceptis secum amicis, seruisq;, qui ei ministrabant, medio die nihil sentientibus custodibus, cũ strictis ensibus domũ exiuit. Procedentes itaq;, cùm in platea Ptolemæum, qui tum relictus in urbe fuerat, offendissent, omnibus, qui unà erant, magnitudine rei perterritis, Ptolemæum quidem quadriga deiectum interfecere, multitudinem uerò ad libertatem hortati sunt. Verùm nemine ob magnitudinẽ facinoris se mouente, referentes gressum, impetum in arcem fecere, tanquã deiecta porta proditione eorum, qui eam custodiebant, hoc loco confestim potituri. Sed hac quoq; spe ad extremum frustrati: quòd hi, qui arci præerant, præuidẽtes periculum, portam diligenter muniuerant, adhibitis sibi manibus, honestissimã mortem, & Spartanis animis dignam oppetiuere. Cleomenes igitur hunc exitum habuit, uir & eloquio apud multitudinem potens, & in gerendis rebus strenuus: cui nihil unquam regium, præter regnũ deesse uisum fuit. Post hunc non longè postea Theodotus, qui inferioris Syriæ rebus præerat, natione Aetolus, partim Regẽ ob incuriam, atq; segniciem uitæ contemnens: partim ijs, qui regiam sequebantur, diffidens, quòd non multo antè tempore, cùm rem perquàm utilem Regi proposuisset, cùm ad alia, tũ ad obsistendum Antigono Syriæ regnum perturbare uolenti, non modo nihil gratiæ consecutus erat, sed contrà uocatus in Alexandriam, de uita fuerat periclitatus: conuenire Antiochum decreuit, eiq; inferioris Syriæ urbes tradere. Hoc igitur oblationem læto animo suscipiente, res quamprimum finem sortita est. Enimuero Antiochus iu-

nior filius erat Seleuci, cui cognomentum Callinicus fuit. Hic mortuo patre, cum regnum ad fratrem eius Seleucum, qui natu maior erat, peruenisset, principiò quidem in superiori parte regni priuatam uitam egit: mox fratre, qui Taurum montem cum copijs transcenderat, per dolum, ut suprà memorauimus, interfecto, imperium ipse adeptus, regnauit: omni, quam citra Taurum tenebat, prouincia Achæo commendata. Superioribus uerò regni partibus præposito Molone, & fratre Molonis Alexandro: ut Molo quidem Mediæ, at frater uerò Persidi præesset. Hi Regem ob ætatem contemnentes (uix enim quintumdecimum ætatis annum excesserat) & conspiraturum secum Achæum existimantes, timētes præterea sæuitiam & crudelitatem Hermiæ, qui tum summam regni tenebat, deficere à Rege, & statum prouinciæ, cui præerant mutare decreuerunt. Hermias quidem è Caria erat, hunc regno præfecerat Seleucus frater, fide eius fretus quo tempore cum exercitu Taurum pertransiuerat. Quam ob rem in summo fastigio constitutus, omnibus, qui in regia aliquid poterant, inuidebat: homo natura sæuus atq; crudelis: insontes, prout libido ferebat, acerrimè damnabat: nocentes, ac facinorosos homines non solùm patiebatur, uerumetiam fouebat: denique in iudicijs immanis, atque asper erat. Præcipuè uerò insidiabatur uitæ Epigenis, qui Seleuci copijs præerat, quòd eum uirum cernebat & oratione & operibus plurimum pollere, maximamq; habere in exercitu gratiam & autoritatem. Et quanquam hoc continuò uersaret animo, continebat se tamen, aliquam ad patrandum facinus occasionem quærens. Cæterùm congregato concilio de defectione Molonis, & Rege iubente, ut quisq; quomodo his rebus prouidendum

uideretur

uideretur, diceret: cum primus Epigenes sententiam dixisset, haud contemnendam sibi eam rem uideri, sed appropinquare Regem ijs locis oportere, paratumq; in tempore esse: ita enim uel omnino desliturum ab incepto Molonem, præsente Rege, & non mediocri exercitu ante oculos posito: uel, si omnino perficere inceptum auderet, multitudinem ipsam coniuratores omnes in manibus Regis positurant. Tunc indignatus Hermias, Cùm longo iam tempore, inquit, proditor regni latueris, ò Epigenes, tandem perfidia tua detecta hoc concilio est, quòd corpus regium cum paucis in manibus conspiratorum ponere studueris. Quæ cùm dixisset, perstitit in sententia sua, ut copias aduersus Molonem ducere, ob inexperientiã militum, periculosum censeret: in Ptolemæum autem summa celeritate ducendum putaret exercitum: tutißimum esse hoc bellum existimans, ob segniciem, atq; ignauiam Regis. Tunc igitur perterritis omnibus, qui in concilio aderant, aduersus Molonem duces cum copijs misit Xenonem, & Theodotum Hemiolium. Antiochum autem hortatus est, ut mox res Syriacas adgrederetur: ratus duntaxat hoc modo, si adolescẽs undiq; bello circumueniretur, neque se præteritorum malefactorum luere pœnas posse, neque præsentem autoritatem amittere, ob aßiduos belli usus, continuéque instantia Regi pericula. Quam ob rem conscriptam ad extremum epistolam, & ueluti ab Achæo missam, Regi attulit. In qua significabatur, Ptolemæum hunc ad contentionem de principatu hortari, pecuniam'que, & commeatum in omnes usus offerre, si diadema assumeret, & manifestè omnibus appareret de regno uelle contendere. Rex igitur scriptis fidem habens, paratus erat exercitum in Syriam

ducere. Interea dum in Seleucia moraretur, aduenit Diognetus Dux claßis ex partibus Cappadociæ, quæ sunt iuxta Euxinum, uehens Laodicen Mithridatis Regis filiam uirginem Regi desponsam. Qua magnifico apparatu, & regia pompa suscepta, Antiochus repente nuptias peregit. Dehinc subito in Antiochiam profectus, administratione regni uxori relicta, omni studio ad apparatum belli intentus erat. Sub idem tempus Molon, cum paratam ad quodcunq; facinus multitudinem cerneret, partim magnarum rerum spe illis proposita, partim fictis & adulterinis à Rege literis perterritis Ducibus: haberet præterea concertatorem Alexandrũ fratrem, & propinquas omnes ciuitates ob beneuolentiam præfectorum tutas reddidisset, educto ingenti exercitu, castra nõ longe à castris Ducum Regis posuit. Xenon & Theodotus aduẽtu eius perterriti, mox se in propinquas ciuitates receperunt. Molon totius agri Apolloniæ dominus factus, ac liberè iã per omnem prouinciam discurrens, affatim omni genere cõmeatus potiebatur. Omnes enim regiorũ equorum greges in Media erant: præterea frumenti, ac pecudũ ingens, ac penè innumerabilis multitudo. Rex audita Molonis profectione, & fuga Ducũ suorum cognita, paratus quidẽ erat relicto Ptolemæo exercitum aduersus Molonem ducere: sed Hermeas haud immemor propositi sui, ad Molonem quidẽ Xencetam Achæũ Ducem cũ copijs misit, dicẽs aduersus eos, qui defecerãt, pugnare Duces oportere, aduersus uerò Reges Regẽ ipsum decertare. Ipse igitur Regem propter ætatem in manibus habẽs, Apamiã proficiscitur: ubi coactis copijs, mox inde Laodiceam contendit. Hinc rex cum omnibus copijs profectus, transacta eremo in locum uenit, quem Marsiam incolæ uocant, inter Libanum

& Antilibanum promontoria situm, qui locus & natura angustißimus est, & in angustiore sui parte uadosus atque palustris. Imminet autem prædictis angustijs ex una quidem parte oppidum, quod Brochos appellant, ex altera uero Gerra. Arduißimus inter utrunque oppidum callis est. Rex aliquot diebus per angustias profectus, tandem Gerra peruenit: ubi cum Theodotum Aetolum iam Gerris, & Brochijs potitum comperisset, quicquid uerò penes paludem erat angustiarum, uallo ac fossa diligenter munitum, præterea & sufficientes custodias adhibitas, primò quidem uim inferre conatus est. Posthæc uerò, cum plus pati malorum, quàm facere uideretur, ob difficultatem loci: & quòd Theodotus adhuc permanere in fide cum Ptolemæo uidebatur, ab incepto destitit. Allato deinde de Xencetæ conflictu, & Molonis uictoria nuntio, relictis supradictis locis, proprijs rebus succurrendum putauit. Xencetas Dux aduersus Molonem, ut suprà diximus, missus, & maiorem opinione orationum licentiam consecutus, amicis quidem insolentius utebatur, aduersus uerò hostes audacius se gerebat. Enimuero Seleuciam cum copijs profectus, Diogene, & Pythiade accersitis, quorum alter Susianæ regionis, alter Rubri maris præfectus erat, exercitum aduersus hostes eduxit: castraq; nõ longe ab eorum castris posuit, Tigri flumine in medio fluente. Hic multis ad eum ex castris Molonis transnatantibus, significantibusq;, si flumen traijceret, magnam partem copiarum Molonis ad eum transituram: quòd omnis ferè multitudo huic quidem inuideret, regi uerò amica, atq; beneuola esset: persuasus eorum uerbis Xencetas, se ad traijciendũ Tigrim accinxit. Ostendens autem se per locum quendam, ubi diuisa aqua,

insulam faciebat, transiturum, nihil prorsus ad eam rem necessarium parabat. Ex quo accidit, ut Molo quidē inceptum eius contemneret, multitudo uerò dedita opera, id fieri existimans, pararet se, atque instrueret. Xencetas aptißimo quoq; equite, ac pedite, ex omni exercitu delecto, Zeuxiq;, & Pythiade ad custodiam castrorum relictis, per noctē circiter octuaginta stadia infra castra Molonis profectus nauibus incolumem exercitum traiecit, & adhuc durante nocte in loco peropportuno castrametatus est: quippe qui magna ex parte flumine claudebatur, quod supererat, cōtiguæ paludes, ac stagna tutum faciebant. Molon, cum id nuntiatum interea foret, equites obuiam misit, tanquam illis transitum impedituros, aut siqui iam pertransissent, eos facilè profligaturos. Hi cum Xencetæ appropinquassent, ob locorum ignorātiam plus ipsi à se ipsis, quàm ab hostibus detrimenti sunt paßi. Siquidem in stagna delati, omnes ad rem gerendam inutiles facti sunt: multi & in ipsis stagnis periere. Xencetas ratus, si hostibus appropinquaret, multos ad se ex ijs, qui cum Molone erant, transituros, paulatim per ripam fluminis progressus, castra in conspectu hostium posuit. Sub idem tempus Molon, seu militari astu, siue quòd copijs diffideret, relictis in castris impedimentis, noctu inde discesßit, itinere uersus Mediam facto. Xencetas terrore aduentus sui, & quòd non satis militibus fideret, fugisse hostem ratus: primò quidē occupatis hostium castris, equites suos, omnemq; apparatum, quem cū Zeuxi reliquerat, accersiuit. Deinde conuocata multitudine, uniuersos, ut bono animo essent, optimamq; de futuris spem haberent, hortatus est: utpote, conuerso iam in fugam, & in summa desperatione rerum cōstituto Molone. Quæ cum dixisset, curare

ſingulos corpora iuſsit, paratos'que in poſterum diem ad inſequẽdos hoſtes eſſe. Multitudo auctis huiuſmodi rebus animis, & omni genere prædæ referta, ad crapulam ſe, ebrietatemq́; conuertit: & eam quæ ex huiuſmodi rebus conſequi ſolet, ſegnitiem atq; ignauiam. Molon cum opportunum quendam locum nactus, cœna militem refecisſet, cõuerſo mox itinere, in hoſtes redit: quos cum ſomno uinoq́; ſepultos comperiſſet, ſummis uiribus caſtra eorum ſub aurorã inuadit. Xencetas nouitate ac magnitudine rei perterritus, nec ſuos propter ebrietatem excitare ualens, cum paucis impetu in hoſtes facto profligatur. Dormientium magna pars in ipſis caſtris ceciderunt: reliqui ſe in flumen proijcientes, natare in ulteriorem ripam conati. Verum hi quoque ad extremum magna ex parte periere. Miſerabilis erat trepidantium aſpectus. Omnes enim ſe nullo reſpectu in undas proijcientes, tranſnatare in ulteriorem partem nitebantur: iumenta, ſarcinasq́; in flumen agebant, tanquam tutò ferri in ulteriora caſtra aquis ſecundantibus poſſent. Ex quo accidit, ut uno tempore unà cum uictis equi, iumenta, arma, cadauera, per flumen ferrentur, res ut uiſu horribilis, ita etiam dictu ſtupenda. Molon repente caſtris hoſtium potitus, & tutò deinde tranſportatis copijs, cum nemo impedire ei tranſitum poſſet, Zeuxi uix iam appropinquantibus hoſtibus in fugã conuerſo, ea quoq;, quæ ultra flumen erant caſtra, occupat. His rebus feliciter geſtis, Seleuciam cum exercitu uenit: qua mox potitus, quòd ij, qui cum Zeuxi erant, aduentu eius perterriti, unà cum Diomedonte Seleuciæ præfecto, urbem dereliquerant: peragrata prouincia, ſuperiores omnes ciuitates, nemine reſiſtẽte, in fidem accepit. Poſthæc totius Babyloniæ, & locorum omnium, qui ſunt circa

mare

mare rubrum, imperium consecutus, Susa uenit, & urbem quidem è uestigio debellauit. Arcem uerò cum crebris certaminibus tentasset, quòd Diogenes dux in eam se receperat: expugnare nō ualens, ab incepto destitit: solutaq; obsidione, rursus Seleuciam cū copijs remeauit. Vbi refecto aliquot diebus exercitu, & hortatis ad bellum militibus, exteras deinde res magno animo aggressus est: omnemq; citra & ultra Tigrim prouinciam usq; ad Europem, & Dura ciuitates intra breue tempus subegit. Antiochus cū hæc, ut suprà diximus, nuntiata forent, relictis Syriacis rebus, summa celeritate huic parti prouidendum arbitrabatur. Congregato igitur rursus concilio, cum dicere singulos sententiam suam de Molonis bello iußisset: insurgente Epigene, ac oportuisse olim huic rei prouideri dicente, antequam hostes tantis rerum succeßibus audaciores fierent, & nihilominus in præsentia quoq; huiusmodi rebus totis uiribus incumbendum: indignatus rursum Hermeas, ad iurgia, & contumelias se cōuertere, temerarieq;, atq; insolenter nimium se efferens, falsasq; in Epigenem calumnias fingere: obtestari regem, ne tam imprudenter contemneret, ne'ue desereret Syriacum bellum. Deniq; ita excandescere, ut facile odium, quod in Epigenem conceperat, uniuersis ostenderet. Cū uerò ad extremum melior omnibus Epigenis sententia uideretur: decretū in concilio fuit, ut copiæ aduersus Molonem ducerentur, omnisq; furor belli eò conuerteretur. Hermeas mutasse se statim sententiam simulans, et oportere inquiens decretū ab omnibus seruari, quæcunq; necessaria ad bellū uidebantur, strenuè parabat. Congregatis tandē Epamiæ copijs, cū fortè seditio quædam de diuisione frumenti orta inter milites fuisset, perculsum animo regem, & finem tumultus formidantem

dantem nactus, pacificaturum se militum animos, frumen tumq; inter omnes concorditer diuisurum promisit, si rex data fide astringeretur, nunquam se posthac Epigenem secum in expeditionem ducturum. Nihil enim in exercitu dignum fieri posse, ipsis ita inter se dißidentibus atque infestis. Rex, etsi id grauiter, & iniquo animo ferebat, quòd Epigenem cõsilio atq; industria plurimum in rebus bellicis pollere experientia didicerat, circunuẽtus tamen Hermeæ promißionibus, suæ spontis non erat. Quam ob rem præsentibus rebus medendum ratus, confestim Epigenem dimisit. Quo facto ingens repente omnes, qui de consilio regis erant, pauor cepit. Copiæ autem id, quod concupiuerant, in diuisione frumẽti adeptæ, mutata mox sententia Hermeæ adhæserunt, exceptis Cytrastis. Hi enim numero circiter sex millia hominum, facta seditione à rege defecerunt, nec paruum diuersis tẽporibus impedimentum rebus eius præbuere. Tandem uerò à quodam è ducibus regis bello superati, magna ex parte perierũt, reliqui se fidei regis commisere. Hermeas amicis quidem terrore, copijs uerò beneficio sibi conciliatis, motis castris cum rege proficiscitur. Aduersus uerò Epigenem tale quiddam machinatus est, conscio atq; adiutore Allexi, qui tum arci Epamiæ præerat. Conscriptis enim literis, quæ tanquam à Molone Epigeni mitterẽtur, puerum quendam Allexis subornauit, maximarum rerum spe proposita: qui ad Epigenem profectus huiusmodi literas clàm cum cæteris literis illius misceret. Quo facto, repente Allexis ad Epigenem uenit, & an aliquas literas à Molone accepisset, percunctatus: cum ille pertinacius negaret, inuenturum se affirmauit. Mox igitur uestigabundus domum ingressus, literas reperit. Qua occasione sumpta, statim Epigenem

interfecit

interfecit. Hæc cum accidissent. Rex quidem merito hunc luisse pœnas arbitrabatur. Cæteri uerò, qui in aula regis erant, etsi graui animo ferebant id facinus, timore tamen languorem animi dißimulabant. Antiochus, cum usq; ad Euphratem uenisset, motis denuò castris in Antiochiam profectus in Mygdonia constitit, ubi circiter quadraginta dies commoratus, mox Libam contendit. Illic congregato concilio, cum fortè quà iter esset aduersus Molonem faciendum, disputaretur: item quo modo, aut unde quærendi cõmeatus (quippe ea tempestate Molon in Babylonia morabatur) Hermeæ quidem uisum est iter citra Tigrim, per ripam eius fluminis tenendum esse. Zeuxis uerò sententiæ erat planè diuersæ: sed mortem Epigenis ante oculos habens, aperire iudicium suum formidabant. Tamen cum manifesta omnibus Hermeæ ignorãtia uideretur, uix ad extremum consulere ausus est, traijciendũ esse Tigrim, cũ propter reliquas difficultates uiæ, quæ est citra amnẽ, tum quòd necesse erat, postquã certa loca pertransissent, sex dierum itinere per desertam regionem facto, ad regionem, quæ Diorex dicitur, peruenire: quam cum iam hostes præoccupassent, tutò pertransiri non posse. Quinetiã reditum per deserta, non sine discrimine futurum, maximè ob inopiam commeatus. Traiecto uerò Tigri omnes Apolloniæ populos pœnitentia ductos Regem aduocaturos esse: quippe, qui in præsentia non sponte, sed neceßitate atque formidine Moloni parerent. Copiam præterea commeatus ob fertilitatem regionis maximam futuram. Et, quod maioris momenti erat, reditum Moloni in Mediam interclusum iri. Ex quo necessariò erat futurum, ut uel Molon in prælium descẽderet, uel hoc detrectante periculum, copiæ eius statim se fidei regis commendarent.

Appro

Approbata igitur in concilio Zeuxidis sententia, mox copias tribus locis traijcientes multitudinem omnem, atque impedimenta transfretarunt. Post hæc uersus Dura cum copijs profecti, repente obsidionē eius urbis dissoluerunt. Siquidem unus ex Molonis ducibus paucis antè diebus obsidere illam cœperat. Continuato deinde itinere, & monte, quem Oricum incolæ uocant, superato, Apolloniā descendêre. Sub idem tempus Molon, cognito regis aduentu, & populis Susiani, ac Babylonij agri diffidens: quippe quos recenter, inopinatéque subegerat: timens præterea, ne reditus sibi in Mediam intercluderetur, ingenti celeritate Tigrim cum omnibus copijs transfretandum censuit: festinans, si posset, saltus, qui in Apolloniatem agrum ducunt, præoccupare, quòd maximam in funditoribus, quos Cyrcias uocant, spem haberet. Cum igitur ijs locis appropinquasset, et rex interea cum omni exercitu Apollonia profectus non longè abesset: accidit, ut leuioris armaturæ milites, qui præmissi ab utroq; fuerāt, in quodam iugo unà concurrerint. Hi primò quidem tentare inter se fortunam belli cœperunt: postea appropinquantibus utrinq; copijs, reuocarūt gressum, & ad suos utriq; reuersi, castrametati sunt, circiter quadraginta stadia inuicē distantes. Adueniente nocte Molon, quod periculosum putaret pugnā interdiu cū rege cōserere, utpote nō satis fide suorum fretus, intempesta nocte adgredi Antiochum decreuit. Quamobrem optimo quoq; milite ex omni exercitu delecto, per inuia quædā loca proficiscitur, ex superiori parte facere in hostes impetū cogitans. Sed cū in itinere intellexisset, decē iuuenes ex suis clàm noctu ad Antiochum iuisse, ab incepto destitit, statimque mutato itinere, in castra reuersus. Cum surgente aurora eò

peruen

peruenisset, ingenti tumultu exercitum compleuit. Exper*recti enim subitario aduentu suorum qui in castris erant, tanto terrore correpti omnes fuere, ut parum abfuerit, quin turpi fuga è castris discesserint.* At Molon *patefacta re inualescentem in exercitu tumultum pro uiribus sedauit.* Rex *autem, cum instructus paratusq́ue esset ad prælium capessendum, cum prima luce omnes copias è castris educit.* Equites *lanceas ferētes, in dextro cornu locat.* His *præfecit* Ardym, *uirum bellicarū rerum expertissimum, quibus addit socios* Cretenses, *post quos deinde* Gallos, *postea mercenarios milites, postremò equitum phalangem constituit.* Sinistrum *uerò cornu dat socijs: hi omnes equites erant.* Elephantos *in fronte ponit, inter utrunque cornu constitutos.* Hi *numero decem tantummodo erant.* Auxilia *peditum equitumq́; in utroque cornu distributa circundare hostes iubet, simul atque in prælium descenderetur.* Post *hæc hortatur milites, percurrens breuiter quæcunque ei tempori conuenientia uidebantur.* Et *læuo quidem cornu* Hermeam *&* Zeuxim *præficit, dextrum ipse tenet.* Molon *contrà nec libenter educit copias, temereq́; ob tumultum, qui nocte in exercitu fuerat, milites disponit.* Veruntamen *equites in utroq; cornu diuidit, ratus hostes eo ordine, quo fecerant, exercitum distribuisse.* Clypeatos *uerò &* Gallos, *& reliquos grauioris armaturæ milites in medio equitum ponit.* Sagittarios *& funditores, cæterosq́; id genus, ab utroq; latere extra equitum ordines falcarios, carpentariosq́; ante omnes collocat.* Et *læuū quidem cornu* Neolao *fratri cōmendat, dextro ipse præest.* Posthæc *paulatim procedente utroque exercitu, dextrum quidem* Molonis *cornu fidem seruauit, magnoq́; ac forti animo impetum in* Zeuxim *fecit.* Læuum *uerò*

cornu

*cornu, simul atq; in conspectum Regis uentum est, ad hostes transiuit. Quo facto, repente qui cum Molone erãt, animis cecidere: regiæ uerò copiæ duplo audaciores factæ. Molon, postquam proditum se à suis, & circunclusum ab hostibus intellexit, agitãs animo, quas pœnas luere eum oporteret, si uiuus in manus hostium perueniret, mortẽ sibi cõsciuit. Itidem cæteri quoq;, qui à Rege defecerant, fecere. Ad suos enim singuli quiq; ministros conuersi, mortem exorarunt. Neolaus, cũ à prælio incolumis fugisset, in Persidem ad Alexandrum Molonis fratrem profectus, matrem Molonis, & pignora interfecit. Post quorum mortem idem factitasse * Rex castra hostiũ depopulatus, corpus Molonis in celebriori Mediæ loco crucifigi iußit. Post hæc copias longa oratione hortatus, & uenia data, misit, qui eos in Mediam reducerẽt, resq; eius prouinciæ componerent. Ipse Seleuciam profectus, circũstantium ciuitatum res composuit: mãsuetè, ac prudenter in omnibus se gerens. Hermeas propositi sui memor, è uestigio Seleucensibus, quòd à fide defecissent, mille talentorum mulctam irrogauit, optimates complures in exilium misit, multos carcere, uinculis, gladio interfecit. Rex tamen mitigato ad extremum animo humanius se in ciues egit, & duntaxat centum & quinquaginta talenta patrati facinoris pœnam à Seleucensibus exegit. His rebus moderatis, Diogenẽ quidem Mediæ, Apollodorum uerò Susianæ prouinciæ duces reliquit. Tychonẽ scribarum principem copijs præfectum, ad Rubri maris loca transmisit. Defectio igitur Molonis, & bellici motus, qui exinde sunt secuti, hunc finem habuere. Rex felici rerum successu elatus animo, & propinquos Barbaros principes deterrere cupiens, ne in posterũ auxilijs,*

aut commeatu adiuuare à se deficientes auderent, castra aduersus eos mouit: & primò aduersus Artabazanē, qui & principatu, ac uiribus maior cæteris, & ciuitatibus suis propinquior erat. Sub idem tempus Hermeas *ascendere quidem in superiora loca ob imminens periculū formidabat: cupiebat autem, uti à principio statuerat, exercitum aduersus* Ptolemæum *ducere. Veruntamē cùm nuntiatum interea esset ortum* Regi *esse filium, cogitans secum, si forte* Antiocho *accideret, ut à* Barbaris *opprimeretur, se filio tutorem relictum, facilè totius regni dominum fore: utilem sibi tandem esse eam profectionē existimauit.* Paratis *igitur ad hoc omnium animis, profecti superato* Zagro, Artabazanis *prouinciam inuadūt.* Artabazanes *aduētu* Regis *perterritus, maximè propter ætatem, ut qui iam ferè senio cōfectus erat, tempori cedēdum ratus, cum* Rege *fœdus inijt, pactis cōditionibus, quæ uisæ* Antiocho *fuerūt.* Firmato *fœdere,* Apollophanes *medicus, quem tum* Rex *uehemēter amabat, uidens* Hermeā *autoritate, quam habebat, nimis insolenter utētem, & de* Rege *timere cogebatur, sed longe magis de his, qui cum* Rege *erāt.* Quam *ob rem expectata tēporis opportunitate,* Regē *adit, hunc precatur, ne* Hermeæ *audaciam contemnat, ne'ue illam tādiu ferat, quoad in fratris calamitates incidat: certè id periculum iam nō longe abesse: proinde debere eum celeriter suæ amicorumq; saluti consulere.* Antiocho *consilium eius probante, quòd & grauiter ferret, & formidaret* Hermeam, *magnas autē illi gratias agente, quòd de rebus, quæ ad salutem suam pertinerent, secum loqui non dubitasset,* Apollophanes *quidem audacior in posterum factus est, ut uidens haud fraudatum se opinione, quam de* Rege *conceperat.* Antiochus

autem Apollophanem hortatus est, ut non modò uerbis, uerumetiam operibus suæ amicorumq; saluti prouideret: illo paratum se ad omnia asserente, tale quiddam machinati sunt. Dissimulãtes Regem morbo oculorum grauiter afflictum, curam eius in aliquot dies protendunt, quo spatium haberent rem interea componendi. Potestatem quoque à Rege accipiunt priuatim quibus uideretur, exhibendi pecuniam, ut facilius ad patrandum facinus accederent. Subornatis igitur, qui apti ad eam rẽ uidebantur, utpote nemine id propter odium in Hermeam non libenter faciente, tanto perficiendo opere incumbunt. Asserentibus igitur medicis, oportere Antiochum cum prima luce ad captandum frigus deambulare, Hermeas constituto tempore ad eum uenit, unà cum amicis, qui participes huius cõsilij erant: reliqui uerò in castris remansere, ut qui nihil de profectione Regis audiuerãt. Illi igitur extractum è castris Antiochum in desertum quendam locum deduxere, ubi mox, Rege id nutu significante, Hermeam interfecerunt. Per hunc igitur modum Hermeas occiditur, haud satis digna rebus à se gestis pœna affectus. Rex non paruo mœrore, ac formidine liberatus, domum deinde reuertitur, omnibus per uniuersam prouinciam consilia, & res gestas eius in cœlum extollentibus, maximè postquam de Hermeæ morte cognouerunt. Eodem tempore Apamiæ mulieres uxorem, pueri filios Hermeæ interfecerunt. Cùm domum peruenisset Antiochus, dimissis in hyberna copijs, Legatos ad Achæum mittit, questum primo quidem, quòd diadema assumere, & se Regem appellare ausus fuisset: deinde, quòd palàm Ptolemæi partes sequeretur. Enimuero, Achæus, quo tempore Rex aduersus Arta-

bazanẽ exercitum duxit, ratus, aut periturum in ea prouincia Regem: aut, si nõ periret, se ante reditũ eius, propter longitudinem itineris, impetum liberè in Syriam facturum: & Cyrrastarũ, qui nuper à Rege defecerant, auxilio repente id regnum occupaturum, cum maximis uiribus è Lydia profectus est. Cumq; Laodiceam in Phrygiam uenisset, diadema assumpsit, & tunc primũ se Regem appellare, ac ad ciuitates scribere ausus est, Syniride exule eum ad hoc maxime hortante. Cùm deinde cœptũ iter cõtinuaret, & iam non longe à Lycaonia abesset, dissidere ab eo milites cœperũt, molestè ferentes aduersus primum eorum Regem exercitum duci. Quam ob rem Achæus uoluntatẽ illorum cernens, à cœpto itinere deflexit, & uolẽs militibus persuadere, se ab initio quidem habuisse animũ ducendi in Syriam exercitum: conuerso gressu Pisidicam omnẽ regionem depopulatus est, distributaq; inter milites innumerabili præda, omniũ sibi beneuolentiam concilians, domum remeauit. Rex igitur optime omnia hæc edoctus, legatos, ut suprà diximus, ad Achæum misit: omnia interea prouidens, quæ ad bellum aduersus Ptolemæum gerendum necessaria uidebantur. Congregatis tandem Apamiæ copijs, & iam ineunte Vere, amicos in consilium uocat, & quomodo rebus bellicis utendũ uideatur, dicere singulos iubet. Tunc multis uaria differentibus, & de locis, & de apparatu, & de classe cõficienda: insurgẽs tandem Apollophanes, de quo suprà memorauimus, qui genere Seleucẽsis erat, omnes eorum, qui ante se dixerant, sentẽtias damnauit: stultum esse inquiens, in inferiorem Syriam exercitũ ducere, Seleuciam autem pati à Ptolemæo teneri, quippe, quæ origo, & causa esset principatus eorum, quã præter

ter dedecus, quod regno suo afferebat, Regũ Aegyptiorum præsidio custoditam, maximas atq; optimas ad res gerendas cõmoditates habere. Etenim poßidentibus hãc hostibus, maximum sibi ad omnes conatus impedimẽtum esse, cùm non minorem curã adhiberi oporteat, ad defendenda sua, ob formidinẽ eius urbis, quàm ad loca hostiũ offendenda: ipsis uerò eã tenentibus, non solùm tutò posse tueri sua, uerumetiam maximum quodq; facinus mari, terrá que adgredi ob summam loci opportunitatem. Omnibus Apollophanis sententiam approbantibus, hãc primum urbem recipere decreuerunt. Nam tum quoque Seleucia Regum Aegypti præsidio custodiebatur à tempore, quo regnauerat Ptolemæus, cui Benefactor cognomentum fuit. Hic enim quo tempore propter casum Beronices, & iram, quam ex ea re animo conceperat, in Syriam exercitum duxit, hac urbe potitus est. Antiochus igitur firmata Apollophanis sententia, Diogneto præfecto claßis iubet, ut amputata mora, Seleuciam nauiget. Ipse Apamia cum exercitu profectus, circiter quinq; stadia distans ab urbe, castra iuxta Hippodrorum ponit. Theodotum Hemiolium cum sufficienti exercitu in Syriam mittit, qui loci angustias præoccupet, & omni cõnatu rebus eius prouinciæ incumbat. Seleuciæ, & circũstantium locorum situm huiusmodi esse contingit. Vrbs quidem, cùm in littore maris posita sit, inter Ciliciam & Phœnicem altißimus mons eis subiacet, quem Coryphæum uocant. Cuius latus, quod ad Occidentem uergit, abluit extremitas pelagi, quod est inter Cyprum & Phœnicem: quod uerò Oriẽtem spectat, Antiochenorum & Seleucẽsium regionibus imminet. Ad Meridiem Seleucia sita est, diuisa quadam ualle profundißima, &

prorsus inaccessa. Hæc ad mare usq; protenditur, cöpluribus in locis scopulis, ac præcipitijs circundata. Sub latere, quòd mare aspicit, sunt emporia, & suburbia, altissimis munita mœnibus. Similiter omnis urbs tutißimo muro septa est. Præterea nauibus, & omni genere apparatus amplißime ornata. Adgressum unum duntaxat habet à latere maris, & eum quidem difficilem, ac manufactum. Siquidem per scalas conscendere oportet. Non longe ab hac Orontes fluuius in mare delabitur, qui à Libano, & Antilibano ortum habens in Antiochiam fertur, per quam iugiter defluens, & morbos ob multitudinem aquarum humanis corporibus deferens, tandem non longe ab urbe Seleucia in mare diffunditur. Antiochus igitur principio ad eos, qui urbi præerant, misit pecuniam, & spes in futurum amplißimas pollicitus, si Seleuciã sibi sine prælio traderent. Cùm autem principes urbis corrumpere nõ ualeret, quosdã è mediocribus Ducibus subornauit, cum quibus re cõposita instruit acies, tanquã naualibus copijs urbem à mari, terrestribus uerò ab ea parte, quæ Epirum aspicit, adgressurus. Diuiso itaq; in tres partes exercitu, & animis militũ oratione accensis, amplißimis præterea unicuiq; propositis præmijs, Zeuxidi quidẽ, & his, qui cum eo erãt, eum locũ dedit, in quo est porta urbis in Antiochiam ferẽs: Hermogeni uero locũ, per quem Dioscurium itur: Ardyi autem, & Diogneto suburbium, & maritimas partes. Quippe ita cũ proditoribus cõuenerat, ut quamprimũ ui suburbanũ cepissent, urbs quoq; eis traderetur. Dato igitur à Rege signo, omnes undecunq; maximis uiribus urbem adgrediuntur: audacißime uerò, qui cum Ardye, & Diogneto erant: nam cætera loca neq; inuadere quisquam poterat, neque

scalas

ſcalas mœnibus admouere: emporia uerò & ſuburbiũ fa cile & adgreßionem hoſtiũ,& ſcalas recipiebãt. Quam ob rem naualibus quidẽ copijs emporia, qui uerò cũ Ardye erãt, ſuburbium adgrediẽtibus, & frequẽtes mœnibus ſcalas admouẽtibus, cùm ij, qui intra urbẽ erant, ferre ſuppetias non poſſent, quòd urbs undiq; ab hoſtibus claudebatur, accidit, ut ſuburbium repẽte in poteſtatem hoſtium peruenerit. Quo facto, mox priuati duces à Rege corrupti ad Leontium, qui tum in urbe principatum tenebat, concurrentes, mittendos ad Antiochum legatos de conditionibus tradendæ urbis iudicarunt, antequã ui ab hoſtibus expugnaretur. Leõtius, etſi proditionis ignarus erat, trepidatione tamen ſuorum perterritus, repente ad Antiochum miſit, qui pacta omnium, qui in ciuitate erant, ſalute, urbem Regi traderent. Rex acceptis conditionibus, daturum ſe liberis ſalutem pollicitus eſt. Hi circiter ſex millia hominum erãt. Ingreſſus autem ciuitatẽ, non modo liberis pepercit, uerum & reuocatis in urbem Seleucenſium exulibus, & rempub. & proprias fortunas omnibus reſtituit. Portum atque arcem urbis ſufficienti præſidio muniuit. Cùm deinde adhuc Seleuciæ moraretur, literæ à Theodoto afferuntur, in quibus eum hortabatur, ut quamprimum in Syriam maturaret. Rex diu anceps conſilij fuit, & quomodo his rebus utendum foret, anxius atque ſolicitus. Enimuero Theodotus, cum genere Aetolus eſſet, & maximos uſus regno Ptolemæi, ſicuti ſuprà memorauimus, præſtitiſſet, ac ſæpenumero illius gratia de uita periclitatus fuiſſet, quo tempore Antiochus aduerſus Molonem exercitum duxit, contempto Rege, & ijs, qui in aula erant, diffidens; per ſe quidem capta Ptolemaide, per Panetolum uero Ty-

ro, Antiochum confestim accersiuit. Rex omni conatu aduersus Achæum intentus, ac cætera omnia posthabenda existimans, eodem, quod prius fecerat, itinere copias mouit. Cumq; ad eum locum peruenisset, quē Marsyam incolæ uocāt, castra circa angustias, quæ sunt iuxta Gerra, posuit, non longe á palude, quæ in medio eius loci sita est. Hic cum per nuntios cognouisset, Nicolaum ducē Ptolemæi urbē Ptolemaidē, in qua Theodotus erat, obsidere, relictis grauioris armaturæ militibus, & iußis Ducibus, ut Brochos oppidum, supra paludem sitū, obsiderent, ipse cum expeditis ad dissoluendam obsidionem maturat. Nicolaus aduentu Regis per exploratores cognito, ipse quidem dissoluta obsidione, mox inde abijt. Lagoram autem Cretensem, & Dorymenem Aetolū ad præoccupandas, quæ circa Berytum sunt, angustias misit. Cum quibus Rex cōgressus, cùm statim eos in fugam uertisset, in ipsis angustijs castrametatus est. Dehinc coactis eodem in loco reliquis copijs, multitudinem pro tempore hortatus, cum omni exercitu magno ac forti animo iter prosequitur. Accedentibus deinde obuiam Theodoto, & Panetolo cum eorum amicis, Rex benigne atq; humaniter illos suscipiens, Tyrū ac Ptolemaidem, omnēq;, qui in ijs erat, belli apparatum accepit. Erāt autē in his ciuitatibus quadraginta naues, quarū uiginti erant cataphractæ, omniq; apparatu necessario diligentißimè instructæ, quinqueremes omnes, aut quadriremes, reliquæ uerò triremes, aut biremes, aut actuariæ. Has Diogneto præfecto claßis tradidit. Cùm interea nuntiaretur, Ptolemæum latenter Memphim confugisse, omnes uerò copias eius iuxta Pelusium congregari, & aquarum aditū ex omni parte intercludere, á proposito inuadendi Pelu-

sium

sium destitit, & per prouinciam grassatus, ciuitates partim ui, partim persuasionibus conciliare sibi nititur. Ciuitatum quidem aliæ præsidio uacuæ, in timore regiæ potentiæ confestim se hostibus dedidere: aliæ uel apparatu rerum necessariarum, uel situ locorum fretæ, impetũ eorum tolerarunt: quas Rex obsidere compulsus, non parum temporis terere cogebatur. Ptolemæus de ferendo suis subsidio, ob impotentiam, mentionem nullam faciebat. Ita semper res omnes ad bellum pertinentes contempserat. Agathocles, & Sosibius, qui tum summam regni in manibus habebant, non tam quid deceret, quàm quid fieri posset, considerandum in præsentia existimantes, Legatos ad Antiochum de pacis conditionibus misere: missis etiam ad Rhodios, & Byzantios, & Cyzicenos, & Aetolos nuntijs, qui eos hortarentur de mittendis ad eundem pro componenda pace legationibus. Quæ cùm è uestigio ad utrunque Regem missæ fuissent, maximam eis opportunitatem præbuerunt parãdi interim, quæ ad bellum necessaria forent. Ptolemæus enim susceptis humaniter cùm cæterorum, tũ præcipue Antiochi legatis, mercenarium interea militem, qui sparsus per exteras ciuitates erat, Alexandriæ congregare: alios, qui nouum militum delectum haberent, extra prouinciam mittere, commeatum abunde omnibus parare: denique dies noctesq; intentus ad bellicos apparatus esse, Alexandriam continuè aliquos, ne qua res ad bellum necessaria deesset, transmittere. Præparandorum armorum & conscribendi exercitus curam Echecrati Thessalo, & Phoxidæ Melitensi dederat. Item Eurylocho Magneti, et Socrati Bœotio, cũ quibus etiam erat Cnopias Alorites. Aptissimos quippe esse ad hanc rem huiusmodi uiros putabat:

qui, quoniam cum Demetrio etiam, atque Antigono militauerant, bellicarum rerum peritißimi habebantur. Hi ingenti exercitu contracto, omnia prudenter ac strenuè prouidebant. Primo enim pro generis atque ætatis cuiusque differentia armaturas inter milites diuidebāt, singulis aptißimas quoque distribuentes, & eas, quibus prius utebantur, improbātes. Post hæc peculiariter unūquenq; ad futuros usus ordinabant, milites continuè exercebant, non solùm præceptis, uerum & fictis certaminibus eos assuefacientes. Deinde conciones armatorum aduocabant, & ad futurum bellum milites hortabantur, in quibus maximam uim habebāt Andromachus Aspondius, & Polycrates Argiuus, qui nuper è Græcia aduenerant: homines rebus bellicis assueti, & patriæ ac morum splendore clarißimi: Polycrates etiā antiquitate familiæ, & Mnasiadæ patris gloria. Hi copias publicè ac priuatim hortātes, ad futura certamina animos militum inflāmabant. Singuli præterea proprios Ducatus in exercitu habebant, prout quisque maxime in ea re expertus erat. Eurylochus Magnes tribus millibus hominum præerat, quos Reges Agnema uocant. Socrates Bœotius circiter duo millia scutatorum sub se habebat. Phoxidas autem Achæus, ac Ptolemæus Thrasensis, & cum his Andromachus Aspondius phalangem, & mercenarios milites exercebant. Præerant autem phalangi Andromachus & Ptolemæus, mercenarijs Phoxidas. Phalanx circiter uigintiquinque millia hominum continebat, mercenarij haud pauciores erant octo millibus: equites regios, qui fere septingenti erant, Policrates instruxerat, item eos qui acciti ex Libya fuerant, item qui ex prouincia delecti. Horum omniū ipse dux erat, nume

ro trium

ro trium millium. Græcos uero, ac mercenarios equites Echecrates Thessalus assuefaciebat. Hi erãt circiter duo millia hominum, quibus ipse præfectus, non parum momenti rebus bellicis afferebat. Nullo autem in gerẽda militum cura segnior erat Cnopias Allorites. Hic Cretẽses omnes sub se habebat, numero ad tria millia hominum, in quibus erant tyrones mille, quibus Philonẽ Gnosium præfecerat. Armata præterea erant instar Macedonum tria millia Afrorum, quibus Ammonius Barcæus præerat. Ad hæc Aegyptiorum circiter duo millia, sub Sosibio duce erant. Denique Thracum, & Gallorum multitudo ex his quidem, qui iamdiu militauerant, ad quatuor millia: ex his uerò, qui nuper fuerant congregati, duo millia, Dionysium Thracem habebant ducem. Hæ tum Ptolemæi copiæ erant. Antiochus autem, cùm Durã urbem obsidione cinxisset, nihilq; ad extremum efficere se posse intelligeret, partim munitione urbis, partim Nicolai subsidio impeditus, adueniente hyeme legatis Ptolemæi inducias concessit, & decessurum se à prouincia, omniaq;, quibus illi gratificare posset, sponte, libenterq; facturum promisit. Quanquam longe hic animus à Rege aberat. Festinabat enim copias in hyberna Seleuciam ducere, quòd Achæus esse quidem in societate secum uideretur, sed proculdubio Ptolemæo faueret. Factis igitur inducijs, Antiochus repente Legatos emisit, iussos, ut quid Ptolemæo uideretur, statim nuntiarent, sibi'que Seleuciæ occurrerẽt. Ipse relicto in locis, quibus erat opus, sufficienti præsidio, & cura omnium rerum Theodoto tradita, exercitum uersus Seleuciam mouit. Cùm eò peruenisset, copias in hyberna dimisit, curam exercẽdorum militum iam deinde ab eo die negligere incepit, ratus

haud

haud necessarium sibi posthac prælium fore, quòd iam pleraq; loca Syriæ, & Phœnicis occupasset, reliqua partim sponte, partim hortatu uentura in potestatem suam speraret, præsertim non audente Ptolemæo secũ in prælium descendere. Accidit forte, ut Legati eundem animi conceptum haberent, quòd Sosibius benignè atque humaniter eos Memphi allocutus esset: apparatum uerò, qui Alexandriæ fiebat, nemo unquã eorum, qui ad Antiochum mittebantur, cernere potuisset. Verùm enimuero dimißis tunc Legatis, Sosibius quidem cum suis ad omnia gerenda paratißimus erat. Antiochus uerò maximum adhibebat studium, ut non tam armis, quàm iure ciuitates sibi asci, cere uideretur. Cùm tandem Legati Seleuciam uenissent, & in particularem sermonem de pace, secundum Sosibij mandata, descendissent, Rex quidẽ manifestam iniuriam, quam fecerat in occupandis Syriæ locis, minimè grauem, aut iniustam existimabat: nihilq; à se non iure factum affirmabat esse. Antigonum enim Monoculum, & Seleucum, qui primi ea loca occupauerãt, uerißimos ac iustißimos dominos fuisse aiebat. Quã ob rem ad se, non ad Ptolemæum Syriæ regnũ, quasi hæreditario iure pertinere. Quippe Ptolemæum aduersus Antigonum pugnasse, non sibi, sed Seleuco eorum locorum imperium quærentem. Præterea communem omniũ Regum concesßionem in medium afferebat. Nam quo tẽpore superato Antigono, diuidere inter se regna Cassander & Lysimachus, & Seleucus uoluerũt, Seleuci esse omnem Syriam iudicauere. Hæc atque alia huiusmodi Rex Antiochus: at legati Ptolemæi his contraria afferre conabantur: siquidem & præsentem iniuriam augebãt, & rem longe quàm fuerat, grauiorem faciebant: uiolatũ

esse

esse fœdus dicentes,& in proditione Theodoti,& in hostili profectione Antiochi in Syriam. Addebant præterea Ptolemæi Lagi possessionem,dicentes, idcirco Ptolemæum unà cum Seleuco aduersus Antigonum gessisse bellum,ut totius Asiæ imperium Seleuco uendicaret, Syriam uerò,& Phœnicem sibi asciscerct. Hæc atque alia huiusmodi sæpius ab utrisque dicebantur: tandemq; nihil prorsus concludi poterat, quanquam res per communes amicos tractarētur. Maximam quippe difficultatem utrisque afferebant Achæi partes. Nam Ptolemæus quidem includere eum in fœdere summopere studebat. Antiochus uerò,ne uerbum quidem ullum de eo poterat audire:graue existimans,audere Ptolemæum de ijs facere mētionem,qui per proditionem à Rege defecissent. Ad extremū igitur re infecta Legati discessere. Appetente deinde Vere,Antiochus omni studio copias cogit, ueluti terra mariq; Syriā adgressurus, & cætera eius prouinciæ loca subditurus. Ptolemæus uerò haud segnius augere Nicolai uires conatur, cōmeatumq; in loca Gazæ propinqua abundantissimè mittit,terrestres nauales'que copias,& cætera ad bellum necessaria suppeditat. Quibus rebus Nicolaus audacior factus, forti animo iñ bellū descendit,adiuuāte Perigene classis præfecto,quem cum naualibus copijs Ptolemæus miserat, habentem cataphractas naues triginta,onerarias ultra quadringenta. Nicolaus quidem genere Aetolus erat; usu atque audacia in rebus bellicis nemini eorum, qui cum Ptolemæo erant, secundus. Hic,præoccupatis cum parte copiarum angustijs, quæ sunt circa Platanum, ipse cum reliquo exercitu Porphyreonem profectus, ingressum Regi in prouinciam prohibet, naualibus copijs ad hoc cū adiuuātibus.

bus. Antiochus autē, cùm Marachum uenisset, accedēti=bus ad eum de conditionibus ineundæ societatis Arcadi=bus, non solùm societatem eorum libenter, cupideq́; am=plexus est, uerumetiam omnem, quæ inter illos iādiu fue rat, discordiam sedauit, reconciliatis Arcadibus, qui in=sulam colebāt, cum ijs, qui habitabant Epirum. Post hæc in prouinciam per eum locum, quem incolæ Dei Proso=pum uocant, ingressus, Berytum uenit, Botra urbe in iti=nere capta, Triereq́; , & Calamo incensis. Hinc Nicar=chum et Theodotum præmittit, iussos, ut angustias, quæ sunt circa Dycum amnē, præoccuparent. Ipse cum reli=quis copijs profectus, iuxta Damuram flumē castrameta tus est, Diogneto præfecto classis haud procul nauigāte. Hinc rursus acceptis leuioris armaturæ militibus, quos cū Theodoto & Nicarcho præmiserat, speculatū profi=ciscitur angustias, quæ à Nicolao præoccupatæ fuerant. Vbi notato diligēter locorū situ, in præsentia quidem in castra reuertitur. Postridie uerò relictis ibi grauioris ar maturæ militibus, & Nicarcho eis præposito, ipse cum reliquis copijs gressum aduersus hostes maturat. Cùm Li banus mons in ijs locis littus intra breuē atq; angustum locū claudat, accidit, ut ipse quoq; breuis sit et difficilis, ac penè inaccessus, breuēq́; & difficilē iuxta mare relin=quat uiā. In qua tunc castrametatus Nicolaus, cū loca il=la partim multitudine militū præoccupasset, partim ma chinis, ædificijsq́; tumultuariè factis muniuisset, facilè ar cere se posse Antiochum existimabat. Rex, diuisis in tres partes copijs, uni quidē Theodotū præficit: iussum, ut fa cto impetu hostes, qui callem montis tenebāt, adgredere tur. Aliā Menedemo aßignat, pluribus eū uerbis horta=tus, ut per mediū montē iter facere conaretur. Tertiā par tem

tem duce Diocle in littore collocat. Ipse cũ Calonũ multitudine mediũ locum tenet, quo & cũcta aspicere, et subuenire indigentibus posset. Eodẽ tempore Diognetus et Perigenes instructi, nauale præliũ ingrediebãtur, terræ, quantũ fieri poterat, nauigijs appropinquãtes, ut quasi unus aspectus foret terrestris, naualisq; certaminis. Cùm igitur uno signo et una uoce præconis præliũ omnes essent ingreßi: in mari quidem diu æquis penè uiribus pugnatum est, nullam in partẽ inclinante uictoria, quòd & hominũ multitudine, & apparatu belli pares utriusque claßis uires erant. In terra uerò meliores principio Nicolai partes fuere, quòd non parum opis ex situ locorũ consequeretur: mox uerò prorumpentibus ex superiore parte montis ijs, qui cum Theodoto erant, & acerrimè impetum in hostes facientibus, Nicolaus, cæteriq;, qui unà erant, turpißime se in fugã uertunt. Circiter duo millia eorum inter fugiendum sunt cæsa, reliqui se Sidonẽ recẽperũt. Perigenes, etsi de nauali bello optima spe esse uidebatur, cõspecto tamẽ terrestriũ copiarũ conflictu, ipse quoq; eòdem tutò cõfugit. Antiochus cõgregatis copijs profectus, castra iuxta Sidonem posuit. Verũtamen tentare in præsentia eam urbem inutilem putauit, tum ob copiam cõmeatus, quæ intus maxima erat: tum propter hominum multitudinem partim incolẽtium prius hunc locum, partim eorum, qui nuper accepta clade eò cõfugerant. Quã ob rem, motis castris, ipse quidẽ uersus Philoteriam abijt. Diogneto uerò præfecto claßis mãdauit, ut Tirum nauigaret. Philoteria quidẽ iuxta paludẽ sita est, in quam Iordanes fluuius defluens, rursus in agrum eius urbis exit, quam Scytharum uocant. His duabus urbibus è uestigio potitus, animum ad res futuras mirum

in modum auxit: quòd ager illarum satis superq́; esset ad præbendũ uniuerso exercitui cõmeatum, ac cætera bello necessaria suppeditanda. Imposito igitur his urbibus sufficiẽti præsidio, superatis montibus, Atabyrum uenit, quæ urbs in Mastodie colle sita, ferè xv. stadiorũ ascensum habet. Hic collocatis prope urbẽ insidijs, urbanos in certamẽ prouocat: quos cùm pugnãdo sui, quasi cedẽtes, longius protraxissent, rursus in eos cõuersus, insurgentibus à tergo alijs, magna ex parte cecidit, ac reliquos deinde persecutus, eos, & unà eorum urbem cepit. Sub idem tẽpus Cereas, unus ex Ptolemæi præfectis, ab eo defecit, cuius opera usus Antiochus, plerosq; ex illius Ducibus sibi asciuit. Quippe Hippolochus Thessalus nõ longe pòst cũ trecẽtis equis ad eũ uenit. Imposito Atabyrij quoq; præsidio, iter cœptũ prosequitur, et in itinere Pella, & Camũ, & Geprum occupat. Inter hæc Arabiæ populi in unũ conueniẽtes, unanimiter Regi adhæsere: qua spe Antiocho addita, accepto ab ijs cõmeatu, in interiora loca progreditur, & mox Galatẽ capit, unà cũ Abilitarum præsidio, quibus dux præerat Nicias Nẽnei necessarius, atq; affinis. Cùm adhuc Gadara superessent, quæ tum uidebantur natura loci inexpugnabilia esse, castris iuxta ea positis, & erectis machinis, hãc quoq; euestigio ciuitatem occupat. Post hæc cùm ei nũtiatum esset, in urbem Arabiæ Rabbatamassanam magna multitudine hostes conuenisse, omnemq́; agrũ Arabũ, qui ei adhæserãt, depopulari, atq; uastare: eductis repente copijs eò uenit, castraq́; iuxta eos colles, in quibus ea urbs sita est, posuit. Deinde circũ collem profectus, cũ animaduertisset, è duobus tantũmodo locis impetũ in urbem fieri posse, in his machinas, cæteraq́; ad expugnationẽ eius necessaria

para

parauit, operũ cura Nicarcho, & Theodoto data, ipse cætera exequitur. Nicarchus & Theodotus expugnationi urbis intenti, uter prius partẽ aliquam murorum in terram deijceret, contendebant. Ex quo accidit, ut celerius omni expectatione ingens pars muri corruerit. Quo facto, assidua noctu & interdiu certamina cõmittebantur, omnibus adhibitis uiribus, ne quid tẽporis uacuũ permitteretur. Sed quanquam continuata diu urbis obsidio fuisset, nihil tamen ob multitudinem propugnãtium militum perfici potuit, donec ostenso per unũ ex captiuis riuo, per quem aquatũ obsessi proficiscebantur, eum clauserunt, lignisq́; & lapidibus, & alijs huiusmodi rebus sepsere. Tunc enim nulla amplius aquationis spe relicta, confestim se hostibus dediderunt. Per hunc tandem modũ Rex urbe potitus. Nicarchum cũ sufficienti præsidio in ea collocat. Hippolochũ autẽ, & Ceream, quos defecisse à Rege diximus, cum quinq; millibus peditũ Samariã mittit, iussos, ut ibi cõsisterent, ac omneis sibi subiectos populos tutos ab omni periculo seruarent. Post hæc cum exercitu profectus, Ptolemaidem uenit, ueluti in ea urbe copias hyematurus. Eadem æstate Pednelissenses, cum à Selgensibus obsiderentur, summoq́; in discrimine res eorũ essent, Legatos ad Achæum de petẽdo subsidio miserunt. Quos cum Achæus libenter audisset, seq́; omnia factur ũ esset pollicitus, hi quidem magno ac forti animo obsidionem tolerabant, spe futuri præsidij audaciores facti. Achæus uerò Garsyerim ducem cum sex millibus peditum, & quingentis equitibus misit, iussos, ut amputata omni mora Pednelissensibus suppetias ferrent. Selgenses, aduentu illorum per exploratores cognito, angustias, quæ sunt circa locum, quem Scalam

incolæ uocant, cum maiori parte copiarũ præoccupant, uias, aditus omnes destruũt. Garsyeris facto impetu Myliadem ingressus, & castris circa urbẽ, quæ Cretensium dicitur, positis, quia ob præoccupatos à Selgensibus locos nõ posse se ulterius procedere animaduertebat, huiusmodi dolũ machinatus est. Motis castris referre gressum cœpit, simulãs se ablatam sibi omnino ferendi subsidij potestatẽ existimare, quòd præoccupatæ ab hostibus locorũ angustiæ forent. Selgenses ueluti desperata ferendæ opis facultate abijsse eum rati, alij in castra redierũt, alij in urbem commeatus gratia migrauere. Garsyeris conuerso mox itinere ad angustias reuersus, cùm locum hominibus uacuũ reperisset, præsidium suorũ imposuit, Phaylo duce illis præfecto, ipse cũ exercitu Pergem uenit. Vbi aliquãdiu cõmoratus, legatos Pamphyliam, & ad alias ciuitates misit, qui insolentiam Selgensium ostẽderent, & ad societatem Achæi, ac Pednelissensium subsidium hortarentur. Selgẽses sub idem tempus duce cum copijs misso, sperabãt eijcere se ex angustijs Phaylum posse. Cùm autem id longe præter opinionem succederet, multosq; ex suis inter certandũ amitterent, à proposito destiterunt, nihilominus tamen, immò longe magis, quàm prius, obsidioni, & erigẽdis machinis intenti. Garsyeri Etennenses, qui mõtanam regionẽ supra Siden incolunt, octo millia armatorum misere, Aspẽdij quatuor. Sidetæ, tum quia in amicitia cum Antiocho erant, tum propter odium Aspendiorũ, nullam de mittendis auxilijs mentionem fecerunt. Garsyeris suis & sociorum copijs acceptis, Pednelissum uenit, ratus se primo aspectu obsidionem dissoluturum. Verùm, cum Selgenses aduentu suo nequaquam perterritos animaduertisset, castra non longe

longe ab illorum posuit. Pednelissenses ob longam obsidionem adeo penuria commeatus affligebantur, ut diutius iam tolerare famem non possent. Quam ob rem Garsyeris summa celeritate opus esse uidens, instructis duobus millibus hominũ, & modio frumenti singulis dato, noctu eos in ciuitatem mittebat. Quod cùm Selgẽses intellexissent, repente illos adgressi, milites quidem magna ex parte interficere, frumenti quantitatem omnem abstulerunt. Quibus rebus animo præter modum elati, iam nõ modò ciuitatem, uerumetiam castra hostiũ obsidere nitebantur. Ita semper nimia audacia Selgenses efferri consueuere. Relicta itaq; in castris necessaria custodia, cũ reliquis copijs ex diuersis locis uno tempore in hostes impetum faciunt. Cum undiq; periculũ immineret, & iam quibusdã in locis labefactari castra cœpissent, Garsyeris magnitudine rei obstupefactus, & perexiguã salutis spẽ habens, per quẽdam locum incustoditũ equites emittit, quos Selgenses timore futuræ cladis arripuisse fugam rati, non solũ non sunt persecuti, sed rem penitus contempserunt. At illi in circuitu parumper equitãtes, moxq; à tergo hostes adgressi, acerrimo prælio eos inuadunt. Tũ congregati Garsyeridis pedites, quanquam iam fugere uidebantur, conuerso rursus itinere in hostes feruntur. Ita undiq; circunuenti Selgenses, tandem se in fugam uerterũt. Pednelissenses uerò ob hanc rem animis aucti, eruptione facta, eos, qui ad custodiam castrorum relicti fuerant, expulere. Quos omnes Garsyeris longo itinere persecutus, non medioeri clade affecit. Quippe ultra decem millia hominum desyderati. Ex reliquis socij quidem omnes ad suam quisq; domum remearunt. Selgẽses, itinere per montes facto, in patriam refugere, Garsye-

ris postridie eius diei cũ exercitu profectus, transcẽdere mõtes festinat, & antequam Selgenses recenti adhuc fuga soliciti aliquid prouiderent, urbi appropinquare. Selgenses tum paruã in auxilijs sociorum ob cõmunem cladem spem habentes, tum recenti casu deterriti, formidine & anxietate pleni, de sua, patriæq; salute dubitabant. Quam ob rem aduocata concione de mittendo legato cõsultabãt uno ex ciuibus suis, nomine Logbasi, cui maxima amicitia, ac familiaritas fuerat cum Antiocho, qui mortem in Thracia obierat, præterea Laodicem Achæi uxorẽ sibi in adolescentia traditam, tanquam filiam educauerat, & uirginem egregie instituerat. Hunc igitur propterea ad obeundum id officium aptißimũ existimãtes, legatum misere. At is ad Garsyerim profectus, tantũ abfuit, ut commissum munus, sicuti bonum ciuem decebat exequeretur: ut è contrario Garsyerim hortatus sit, uti ad Achæum mitteret, dediturum se eis urbem pollicitus. Garsyeris spe cõsequendæ urbis erectus, confestim ad Achæum misit, qui eum prouocarent, ac de præsentibus rebus certiorem facerent. Cum Selgensibus uerò factis inducijs, percutiendi fœderis tempus sub prætextu longioris considerationis continuè differebat, quo interea expectaret Achæum, & Logbasi perficiendæ rei opportunitatẽ præberet. Inter hæc cùm in sermonẽ frequenter inuicem conuenirent, paulatim quasi consuetudine quadam factum est, ut milites cõmeatus gratia liberè in urbem proficiscerentur: quæ res multis sæpenumero internitionis causa fuit. Quo fit, ut mihi quidẽ uideatur ex omnibus animalibus nullũ stolidius, aut magis expers rationis esse, quàm hominẽ, qui à plerisq; callidißimus omniũ iudicari solet. Quot enim castra? quot munimẽta?

quot

quot arces? quot & quales ciuitates per hūc modum in manus hostiū deuenere? Quæ cū quotidie accidāt cernā turq; ab omnibus, ſemper tamē neſcio quomodo noui ac rudes in huiuſmodi rebus uidemur eſſe. Quod ideo fit, quia ea, quæ ſuperioribus ſeculis maioribus noſtris acci derūt, nō conſyderamus: ſed ad apparatū frumēti, & pe cuniarū, & murorū & ſagittarum intenti, cū labore & ſumptu hæc dūtaxat cōquirimus. Quod uerò facilimum eſt, maximosq; in periculoſiſſimis tēporibus uſus affert, id omnes cōtēnimus, ac pro nihilo habemus, cū nobis a= lioquin liceat cū quiete & tranquillitate in hiſtorijs & cōmentarijs rerū geſtarū ediſcere, & quaſi experiri. Sed ut eò reuertamur unde diſceſſimus: Achæus ad cōſtitutā diem uenit, Selgenſes unà cōgreſſi, maximā de Regis er= ga ſe humanitate ſpem habebant. Lōgbaſis, congregato interea domi ſuæ ex ijs, qui cōmeatus gratia in urbem ue niebant, haud exiguo militū numero, hortari ciues cœ= pit, ne tempus per negligentiam cōtererent, ſed præſen= tem Achæi erga ſe humanitatem animaduertētes, rebus ſuis conſulerent, conuocatoq; in concionem populo, de fœderis conditionibus agerent. Quæ cùm dixiſſet, con= gregata mox concione, conſultare de rebus præſentibus cœperunt, conuocatis etiam ijs, qui deputati ad locorum cuſtodiam fuerant. Logbaſis dato hoſtibus, uti cōuene= rat, ſigno, repente quoſcūq; domi habebat, inſtruit, ſeq; unà cum filijs armatum ad periculum parat. Ex hoſti= bus Achæus quidem cum medietate copiarum ad urbem uenit, cum reliquis uerò Garſyeris Ceſbedium uerſus proficiſcitur. Id eſt templum Iouis adeò ſupra urbem op portune poſitum, ut quaſi arcis locum tenere uideatur. Cùm quidam forte fortuna appropinquantes urbi ho=

stes prospexisset, idq; præcipiti cursu multitudini, quæ in concione erat, nunciasset, tanta repente animorum cõmotio facta est, ut dissoluta concione, alij ad Cesbediũ, alij in loca, ad quorũ custodiã positi fuerãt, multitudo ad Logbasis domũ cõcurrerint, ubi detecta mox proditione, quidã tumultuario impetu tecta cõscendentes, alij ui per portas ingreßi, Logbasim, filiosq;, & cæteros facinoris cõscios, crudelißimè trucidarunt. Post hæc, proclamata per præconem seruis libertate, se mutuo hortati in subsidiũ urbis, ad loca necessaria concurrere. Garsyeris, cùm præoccupatũ iam à ciuibus Cesbedium conspicaretur, à proposito destitit. Achæo autem facere in portam impetum uolente, egreßi Selgenses septingentos eorum ceperũt, reliquos maximis uiribus à mœnibus repulere. Post hæc Achæus quidem, & Garsyeris nõ sine dedecore in castra remearunt. Selgenses autem & seditionem ciuitatis, & præsentiam hostium ueriti, seniores urbis supplicatũ pacem miserunt. Hi, cùm ad Achæum uenissent, fœdus his conditionibus percussere, ut pax Achæo & Selgensibus foret, Selgenses subito trecenta talenta Achæo soluerent, Pednelissensiũ captiuo restituerent, post certũ tempus alia quadraginta talenta persoluerent. Ita Selgenses, qui ob impietatem Logbasis de patria ac libertate periclitati fuerant, ob singularem animi magnitudinem & patriam tutati sunt, & neq; libertatem, neq; coniunctionem, quam cum Lacedæmonijs habebant, labefactarũt. Achæus, Myliade, & magna Pãphyliæ parte subacta, cum Sardes exercitum duxisset, bellum aduersus Attalum gerebat. Omnibus autem citra Taurum habitantibus grauis ac formidabilis erat. Per id tempus, quo Achæus exercitum aduersus Selgenses ducebat, At-

talus

talus Egosagas, & Galatas secum habens, omnem Aeolidem, & urbes ei regioni propinquas, quæ prius timore ad Achæum defecerant, peragrauit. Quarũ magna pars sponte, libẽterq; se ei dedidere, pars uiribus expugnatæ sunt. Dediderunt se ei primo Cyme, Smyrna, Phocea. Post has Egẽses & Lemnitæ timore obsidionis ad eum defecerunt: Venerunt præterea à Teijs & Colophonijs legati seq;, & ciuitates suas dedẽtes: Quibus in eodem, quo prius erant, fœdere susceptis, & acceptis obsidibus, Smyrnensium legatis perhumaniter usus est, quòd hi magis erga se fidem seruassent. Continuato deinde itinere, Lycum flumen transgressus, primò ad Mysiòs, postea ad Carseas uenit: quibus perterrefactis, & unà ijs, qui Dydima mœnia custodiebant, hæc quoq; loca occupauit, tradente ea per proditionẽ Themistocle, qui in ijs locis dux ab Achæo relictus fuerat. Hinc mox profectus, deuastato agro, quem Apias incolæ uocant, Pelecantem montem transcẽdit, & iuxta Maximũ flumen castrametatus est. Vbi cùm defectus lunæ accidisset, Galatæ labores uiarum grauiter, & iniquo animo ferentes, ut qui sequentes in curribus uxores, ac paruos filios habebant, notato hoc signo, minime processuros se ultrà affirmabant. Rex Attalus, etsi nullam omnino ex ea gente utilitatem habebat, ueritus tamen, ne, si à se ueluti cõtẽptim relinquerẽtur, ad Achæũ se conuerterẽt, & ipse non bonã ex hac re famã cõsequeretur, quasi per ingratitudinẽ dimitteret eos, qui ob egregiã erga se fidẽ trãsisse in Asiã uidebãtur, hortatus est illos, ut paululũ adhuc laborẽ itineris tolerarent, daturũ se mox peropportunũ locũ, in quo quiescerent, & omnia, quæ illi uellent, quæq; ipse posset, & deceret, prompto animo effecturum. Attalus

igitur, cōstitutis ad habitandum Hellespontum Egosagis, & Lampsacenis, Alexandrinis atq; Iliensibus, quòd in fide erga se permāsissent, benigne atq; humaniter tractatis, Pergamum cum exercitu est profectus. Antiochus & Ptolemæus ineunte Vere, & necessarijs ad bellū paratis, educere uterq; exercitum maturabāt. Ptolemæus igitur Alexādriā proficiscitur, ultra septuaginta millia peditum secum habens, equitum quinq; millia, tres & septuaginta Elephantos. Antiochus, cognito eorum accessu, è uestigio copias cogit. Hæ autem copiæ eius fuere, Daæ quidem, & Carmanij, & Cilices in expeditorū modū armati, circiter quinq; millia. Horū Dux erat Byttacus Macedo. Sub Theodoto uerò Aetolo proditionis autore erant ex omni regno delecti, et in Macedonū morem armati decem millia hominum, quorum magna pars Argyraspides erant. Phalangis multitudo ultra uiginti hominum millia continebat. Huic Nicarchus & Theodotus, cognomēto Hemiolius, præerant. Præter hos Agriannes, & Persæ sagittarij, & funditores circiter duo millia hominū erant, cū quibus Thraces mille, quorum Dux erat Menedemus Alabādeus. Dehinc Medi, Cißij, Cadysij, Carmani, ad quinq; millia, quorum curā habebat Acuis Aspasiani Medi filius. Abares autē, & alij ijs finitimi ultra decem millia Zabdibellum ducem sequebātur. Mercenarios præterea è Græcia milites ducebat Hippulocus Thessalus numero quinq; millia hominum. Cretenses mille & quingētos Eurilochus habebat. Neocretenses mille Zelysgorgynius, cum quibus unà conuenerant funditores Lydij quingenti, Cardaces sub Lysimacho Gallo mille. Equitū omnis multitudo erat ad sex millia hominum, quorum quatuor millibus præerat An-

tipater regij fratris filius, reliquis uerò Themison. Ita Antiochi omnes copiæ erant duo & sexaginta millia peditũ, equitum sex millia, Elephanti centum & duo. Ptolemæus iter per Pelusium faciens, hanc primum urbem in potestatẽ recepit, ubi distributo affatim inter milites frumento, paulopòst inde profectus, per Casßium & Bathragæzam uenit. Hic receptis copijs, mox inde abiens paulatim procedit, ac quinto pòst die quinquaginta stadia distans ab urbe Rhaphia castrametatus est, quæ urbs post Rinocolura sita est, prima ciuitatũ Syriæ, quæ Aegyptum aspiciũt. Eodem tempore Antiochus cum exercitu uenit, & hanc urbem præteriens noctu, castra locat circiter decem stadia à castris hostiũ remota. Principiò igitur hoc inter se spatio distantes utriq; morabantur. Paucis uerò interiectis diebus, Antiochus opportuniorem locum occupare uolens, & animũ militibus suis augere, castra propius hostibus admouit, ut uix quinq; stadia inuicẽ distarẽt. Vbi, dũ aquatum ac pabulatũ quotidie proficiscũtur, crebra inter se certamina cõmittunt. Similiter etiã inter utraq; castra modò pedites, nõnũquam equites se mutuo adgreßi, fortunã belli experiũtur. Sub idẽ tẽpus Theodotus magna, ac planè Aetolica audacia usus est. Cùm enim longa experientia uitam ac mores regios didicisset, sub auroram castra hostiũ ingreditur, & aspectu quidẽ propter tenebras incognitus erat, genere uerò uestimenti, & reliquo ornatu haud multũ à cæteris differẽs. Quippe uarijs illi uestibus utebãtur. Notato autem præcedentibus diebus loco, in quo tentorium Regis erat, quòd ante ipsa ferè castra sæpe inuicem fuerant cõgreßi, rectà ad illud contendit, cunq; incognitus omnes pertransisset, clàm in tẽtoriũ uenit, in quo Rex uersari,

ac cœnare cõsueuerat. Vbi cùm omnia diligenter lustratus, Regem minime cõperisset (nam in secretiori quodã loco quiescebat) duobus, qui ibi cubabant, uulneratis, & Andrea medico Regis interfecto, tutò in propria castra reuersus est: audacia quidem propositũ suum cõsecutus, sed deceptus prouidentia, quòd non recte locum, in quo cubare Ptolemæus consueuerat, inuestigarat. Reges, cũ quinq; diebus aduersus se inuicem castra tenuissent, descendere tandem in prælium ambo decreuere. Cùm igitur Ptolemæus mouere è castris exercitum cœpisset, extemplo Antiochus quoq; id fecit. Phalanges uterq; Rex, & delectos in Macedonicũ morem armatos aduersus se inuicem collocauit. Ptolemæus utrunq; cornu hunc in modũ instituit. Polycrates cũ equitibus sibi subiectis læuum cornu tenebat. Inter hoc & Phalãgem Cretensem erant iuxtà ipsius equites collocati: post hoc regium agema: deinde scutati, qui sub Socrate erant: postremò Libyci in Macedonicũ morem instructi. In dextro cornu erat Echecrates Thessalus, subiectos sibi equites secũ habẽs: post quos erant Galatæ & Thraces: post eos Phoxidas cũ mercenarijs è Græcia militibus: deinde phalanx Aegyptiorũ. Elephãtorum in læuo cornu XL. posuerat, in quo Ptolemæus ipse pugnaturus erat, tres & triginta ante dextrum cornu iuxta mercenarios equites collocarat. Antiochus uerò sexaginta Elephantos, quibus præerat Philippus sodalis eius, ante dextrum cornu ponit, in quo certare ipse aduersus Ptolemæũ decreuerat: post hos duo millia equitum, qui sub duce Antipatro erant, collocat: penes equites à fronte Cretenses cõstituit: post quos mercenariũ è Græcia militem: deinde quinq; millia peditũ, qui in Macedonicũ morem armati Bytticũ ducẽ

habe

habebāt. In sinistro uerò cornu ante omnes duo millia equitū ponit, quibus dux praeerat Themison: penes quos Cardaces & Lydos sagittarios collocat: postea tria millia expeditorū, qui sub Menedemo erant: deinde Cißios, Medos, & Carmanios: post quos Arabas phalangi iunctos. Reliquos deinde Elephātos laeuo cornu praeponit, Myisco uno ex pueris Regis illis praefecto. Hunc in modū instructis utrinq; copijs, Reges ordines suos unà cum Ducibus, atq; amicis hortari, publicè priuatimq; fortitudinem militum extollere, maximam in phalāgibus spem habere, quae sint uictoriam subsecutura praemia, uterq; proponere. Hortabantur autem unà cum Ptolemaeo copias Andromachus, & Sosibius, & soror eius Laodice. Cum Antiocho uerò Theodotus & Nicarchus, quòd hi apud eos phalangibus praeerant. Posthaec uterq; Rex paulatim aduersus alterū precedit. Ptolemaeus quidem, cū sorore Laodice laeuum cornu tenens, Antiochus cum Phalange regia dextrū. Hic igitur bellicum canētes, primùm cū Elephātis se mutuo inuadunt. Pauci ex ijs, quos Ptolemaeus habebat, in aduersos feruntur. Ex quibus optimam certè faciebāt milites pugnam, iacientes hastas, & se inuicē crebris uulneribus afficiētes. Longe tamen meliorē ferae ipsae faciebant ingenti impetu se inuicē impetentes, & faciem facie uerberātes. Est enim hic Elephantorū mos, ut inter se cōgreßi, & mutuis se dentibus impetētes, acerrimè pugnēt: simul atq; uerò uulnus aliquod acceperint, non secus in omnes dētibus saeuiant, q̃ tauri cornibus. Verū maxima pars Elephantorū Ptolemaei praeliū formidabat, quod plerunq; accidere Libycis Elephantis consueuit: odorem enim & uocem nō patiūtur, praeterea magnitudinem ac uires, ut mihi uidetur, timentes,

mētes, Indicos statim fugiunt, uti eo tēpore accidit. Subitò enim in fugā conuersi, & ordines suorū perturbātes, maxima in phalange Ptolemæi stragē fecere. Quod cernens Antiochus, extēplo cum Elephātis equites, qui sub Polycrate duce erāt, adgreditur. Similiter mercenarij milites, qui circa phalāgem erāt, in scutatos Ptolemæi feruntur. Quā ob rem hos quoq; ordines dißipātibus feris, læuū cornu Ptolemæi declinauit. Echecrates uerò, qui dextro cornu præerat, principio quidē ut prædicta cornua congrederētur, expectabat. Vbi uerò surgentem in aëra puluerē, & Elephantos suos nequaquam ferri in aduersos audētes animaduertit, mandat Phoxidæ mercenariū militē habēti, ut à fronte oppositos hostes adgrediatur. Ipse equites, Elephātosq; paulatim educēs idē facit. Pari bus igitur animis utrinq; cōgrediūtur. Præliū diu atrox fuit. Ad extremū tamē, cùm Echecrates ipse quidē extra periculū Elephantorū esset, maximā uerò stragem in hostiles equites faceret, Phoxide quoq;, & cæteris, qui cum eo erant, Arabes & Medos præter modū prementibus, læuum cornu Antiochi in fugam uertitur. Ita cuius dextrū cornu superius erat, læuū fugabatur. phalanges utriusq; integræ permanebant, dubiam de futuro spem habentes. Inter hæc Ptolemæus fuga ad phalangem facta, cum in mediū uenisset, seq; militibus ostendisset, tantum suis animi, hostibus uerò terroris addidit, ut qui cū Andromacho & Sosibio erāt, abiectis repēte armis, fugæ se cōmiserint. At Rex Antiochus ut iuuenis, & bellicarum rerum expers, ex sua uictoria reliquorum quoq; coniecturam faciens, fugientes summa celeritate insequebatur. Quodā uerò è senioribus cum reuocante, & surgentē à phalange ad eius castra puluerem ostendente: tunc demum

demum rem intelligens, cõuerſo itinere in caſtra conatur reuerti. Cùm uerò ſuos omnes fugæ expoſitos comperiſſet, cõſilij inops, ipſe quoq; Rhaphiam fugit, putans nõ ſtetiſſe per ſe, quin pulcherrima atq; honeſtiſsima uictoria potitus eſſet, totiusq; cladis ſuæ cauſam tarditatẽ, atq; ignauiam militũ fuiſſe. Ptolemæus in phalange quidem uictoria potitus, in dextro uerò cornu compluribus equitibus ac mercenarijs amiſsis, impræſentiarum in caſtra reuertitur, & curãdorum corporũ poteſtatem militibus facit. Poſtridie eius diei electa ſuorũ cadauera tradi ſepulturæ iubet: Deinde hoſtiũ corporibus ſpoliatis, Rhaphiã cũ exercitu cõtendit. Antiochus etſi ſtatim ex fuga reuocatis ſuis caſtrametari extra urbes cupiebat, tamẽ quia milites eius magna ex parte in urbẽ refugerant, ipſe quoq; idem facere eſt coactus. Sequenti autem die eductis ſub aurorã, quæ ex tanta clade ſuperfuerant, copijs, Gazam proficiſcitur, ubi caſtris poſitis, mißisq;, qui ſuorũ cadauera repoſceret, mortuis parẽtauit. Deſyderati autẽ fuerunt ex militibus Antiochi ultra decẽ millia peditũ, equites pluſquam trecenti. Viui circiter quatuor millia in poteſtatẽ hoſtiũ peruenerũt. Elephantorũ tres in ipſo prælio, duo poſtea ex uulneribus periere, cõplures eorũ uiui capti. Hũc igitur finẽ habuit memorabile præliũ, quo duo maximi Reges prope Rhaphiã de imperio Syriæ certauere. Sepultis cadaueribus Antiochus, cũ uniuerſo exercitu domũ remigrauit. Ptolemæus Rhaphia & reliquis ciuitatibus repẽte potitus eſt, uniuerſis populis inter ſe certantibus, ut in dedendo ſe regi uicinũ præuenirent. Antiochus, cùm ad ciuitatem eius Eponymum perueniſſet, ſubito Antipatrum fratris filium, & Theodotum Hemiolium Legatos ad Ptolemæum miſit,

qui pacem à Rege precarētur. Timebat enim Ptolemæi *uires, & perexiguā spem ob acceptā nuper cladē in militibus habebat.* Formidabat præterea Achæum, ne opportunitate temporis motus, bello eum infestaret. Ptolemæus autem nihil horum cogitans, sed felici atq; insperato successu rerum lætus, beneq; secum actum existimās, quòd iam omnē Syriā poßideret, haud alienus à conditionibus pacis erat, sed plus etiā quàm satis esset, pronū ad hoc animū habebat, allectus desidia uitæ, qua semper fuerat usus. Cùm igitur ante eius conspectū legati uenissent, paulùlum in Antiochum inuectus, pacem in annum concessit, ac Sosibium unà cum Legatis sententiam suam ut enarraret, ad Antiochum misit. Ipse in Syria & Phœnice circiter tres menses commoratus, ordinatis mox ciuitatibus, & cura eorum omniū locorum Andromacho Aspendio tradita, Alexandriam cum sorore, & amicis reuersus est. Antiochus firmato cum Sosibio fœdere, & rebus omnibus ex sententia compositis, ad apparatum belli aduersus Achæum, sicuti à principio statuerat, se conuertit. Hic igitur erat ea tempestate Asiaticarum rerum status. Eōdem tēpore Rhodij, sumpta occasione ex terræ motu, qui paucis antè diebus apud eos fuerat, in quo & Colossus magnus, & incilia, ac naualia quamplurima deciderāt, ita prudenter atq; industriè se gesserunt, ut nō detrimenti, sed potius summæ utilitatis causa hic casus fuisse uideretur. Tantū apud homines ignorantia atq; segnities à prudentia atq; industria differt, non solùm in priuata uita, uerumetiam in publicis rebus, ut in his secundæ res detrimentū, in illis aduersæ emendationem quandā errorum afferre uideātur. Rhodij enim eam rem magnā ac grauē facientes, & in mittendis quotidie

lega

legationibus soliciti, in id ciuitates, & maximè Reges *inducebãt, ut nõ solùm ab ijs maxima munera conseque rentur, uerùm ita consequerentur, ut dãtes ipsi, accipere ab ijs gratiã se putarent.* Hieron *enim &* Gelon *non solũ quinq; &* L X X. *talenta ad gymnasij instaurationem eis dederunt, partim subito, partim breuißimo pòst tempore, uerumetiã lebetes argenteos, & eorum tripodes, & urnas, præterea ad sacrificia peragẽda* X. *talenta, ad ciuium usum alia* X. *ut omnia* C. *talentorum munus facerent. Post hæc omnibus, qui* Rhodũ *nauigarẽt, immunitatẽ cõcessere. Catapultas trium brachiorũ* L. *& ad extremũ tanquam à* Rhodijs *beneficiũ accepissent, statuas in celeberrimo totius urbis loco erexerunt, coronatũ* Rhodiũ *populũ à populo* Syracusano. Ptolemæus *uerò eisdẽ promisit, talenta argenti* C C C. *frumẽti* Artabas *(ea est mensura* Medica*) ultra decies centena millia, ligna ad faciendas quinqueremes sex, triremes* X. *buxi quadrãguli brachia circiter* X L. *millia, funium tria millia, uela itẽ, atq; arbores ad tria millia, ad instaurationem* Coloßi *talẽtorũ tria millia, ædificatores* C. *operarios* C C C L. *& ad horũ uictũ singulis annis* X I I I I. *talenta, præter hæc ad certamina, & sacrificia* Artabas *frumenti circiter* X I I. *millia, item ad cõmeatũ* X. *triremiũ artabarũ* X X. *millia. Quarũ omnium rerum magnã partẽ in præsentia dedit, argẽti totius partẽ tertiã.* Eodẽ modo Antigonus *ligna à* X V. *usq; ad octo brachia ultra* X. *millia, tabulas septẽ brachiorũ ad* V. *millia, ferri talẽta tria millia, picis talẽta mille, alterius picis mille modios. Post hæc omnia* C. *argenti talẽta pollicitus est.* Chryseis *autẽ mulier frumẽti centena millia, plũbi talentorũ tria millia.* Seleucus Antiochi *pater, præterq̃ quòd immunitatẽ nauigãtibus*

Rhodum

Rhodum cōceßit, miſit etiā quinqueremes instructas decem, frumēti bis cētena millia, lignorū, retinæ, & capillorū x. millia brachiorū, & mille talēta. Similia his Pruſias, & Mithridates *fecerūt.* Principes *præterea omnes, qui in* Aſia *ſunt, ut* Lyſannias, Olympicus, Limneus *ac cæteri. Ciuitates uerò, quæ* Rhodijs *pro ſuis quæq; uiribus gratificatæ ſunt, nemo enumerare facile poſſet.* Hæc *in præſentia quidem recenſenda existimauimus, primò* Rhodiorū *gratia, ut eorū industria ac uigilātia in rebus publicis manifeſta omnibus foret (ſunt enim profectò & laude, & æmulatione digni) ſecundo auaritiæ* Regū *nostri temporis cauſa, & puſillanimitate gentiū, ac ciuitatū, ne uel illi quatuor, aut quinq; talenta largientes credāt ſe grande aliquid atq; amplum facere, ac proinde eandem beneuolentiam, eoſdemq; honores à* Græcis *quærant, quos priſtini* Reges *habuere: uel ciuitates magnitudinem ueterum munerum memoria repetentes, existiment ſe exiguis nostri temporis muneribus maximos illis atq; optimos honores debere, ſed ſeruare dignitatem ſuam conentur, ut* Græciæ *populi longe à cæteris hominibus differant.* Ineunte *iam æſtate, cùm dux* Aetolorum *eſſet* Agetas, Aratus *autē* Achæorum *dux imperiū depoſuiſſet (nam hoc loco ſuperius à ſociali bello digreßi ſumus)* Lycurgus Lacedæmonius *ex* Aetolia *redijt.* Magistratus *enim cùm falſò iniectam ei calumniam, propter quam diſceſſerat, comperiſſent, cōfeſtim eum in patriam reuocarunt.* Hic *igitur miſſus eſt ad* Pyrrhiam Aetolum, *qui tum* Elienſium *dux aduerſus* Meſſenios *erat.* Aratus *& mercenarium militem* Achæorū *male instructū accepit, & ciuitates negligēter ad bellū diſpoſitas, quòd* Eperatus, *qui ante eū dux fuerat, male, ut ſuprà diximus,*

ac ſegni

ac segniter omnia administrasset. Veruntamen hortatus Achæos, & decreto eorum accepto, ad belli apparatum omni studio erat intẽtus. Decretum autem ab Achæis hoc fuerat, Vt mercenarij pedites cogerentur non pauciores octo millibus, equites quingenti, ex Achæis uerò deligerentur tria millia peditum, & trecenti equites, ex quibus Megalopolitani æneum scutum habentes essent pedites quidem quingẽti, equites L. totidem etiam Argiui essent. Præterea ut naues quoq; pararentur, in littore, & Argolico sinu tres, circa Patras, & Dymen totidem. Aratus igitur in delectu habendo, & huiusmodi rebus parandis occupatus erat. Lycurgus autem & Pyrrhias, cõstituto inter se tempore, quo egredi uterq; deberet, uersus Messenem proficiscebantur. Dux Achæorum, cognita eorũ profectione, cum mercenarijs, & quibusdam delectorum Megalopolim uenit, opẽ Messenijs laturus. Lycurgus Messeniorum agrum ingressus, mox Calamas oppidũ per proditionem accepit, deinde iter prosecutus, miscere se cum Aetolis maturabat. Pyrrhias, cùm ferme nudus ex Elide aduenisset, statim à Cyparensibus reiectus iter conuertit. Quam ob rem Lycurgus, cùm neq; iungere se cũ Pyrrhia posset, neq; ipse satis per se potens ad res gerendas foret, nulla re memorabili facta, Spartam reuersus est. Aratus, frustratis opinione sua hostibus, quod futurum erat, augurattus, iussit, ut à Taurione pararentur equites quinquaginta, & quingenti pedites, Messenij totidẽ pedites, atq; equites mitterent, uolens ijs copijs ab incursionibus hostium seruare Messeniorum, & Megalopolitanorum, & Tegeatarum, & Argiuorum agros (quippe omnes hæ regiones Spartano agro finitimæ plus cæteris Lacedæmoniorũ bello sunt expositæ) Achaicis uerò, ac mercenarijs

militibus ab Eliensium atq; Aetolorũ periculo Achaiam custodire. His peractis, dissensionem, quæ orta inter Megalopolitanos fuerat, iuxta Achæorum decretum cõposuit. Megalopolitani enim, cũ paulo antè à Cleomene patrio solo eiecti fuissent, egebant quidem multis, sed rebus omnibus carebant. Siquidem in dignitate sua permanentes, cõmeatũ & sumptus necessarios, nec publicè, nec priuatim habebãt. Quam ob rem seditione, ira, simultatibus omnia apud eos plena erant. Hoc enim & in rebus publicis, & in priuata hominum uita accidere consueuit, quando necessarij sumptus desunt. Primò igitur inter se de mœnibus urbis dissidebant, dicentibus alijs, tantũ facere eius circuitum oportere, quantũ & præsentes eorum fortunæ paterentur, & custodire in tanta paucitate hominum possent, alijs autẽ planè contrarium asserẽtibus. Maxime autẽ de legibus à Pritanide scriptis inuicem contendebant, quem legumlatorem eis Antigonus dederat, eratq; inter Peripateticos celeberrimus. Cùm hæc in ciuitate dissensio esset, Aratus ciuiles omnes discordias sedauit, & exardescentẽ iam mutuo Megalopolitanorum irã publicè, priuatimq; restinxit. Reconciliatis inuicem Megalopolitanis, repẽte Aratus inde profectus, ad Achæorum conciliũ uenit, mercenarijs Seleuco Phario duci relictis. Elienses Pyrrhiæ, quod negligẽter se gessisse uideretur, infensi, Euripidem ducẽ ex urbe Aetolia accersiuerũt. Qui obseruato Achæorum concilio, & acceptis sexcentis equitibus, ac duobus millibus peditum, copias extẽplo eduxit, omnemq; regionem usq; ad Egiadem depopulatus est, & capta ingenti præda, mox Leontium reuertebatur. Lycus ea re cognita, obuiam eis profectus, e uestigio hostibus occurrit, & collatis uiribus circiter quadringentos eorum interfecit, du-

centos

centos uiuos cepit. In quibus clariores erãt Phißias, Antanor, Clearchus, Euanorides, Aristogiton, Nicasippus, Aspasius. Armis uerò, atq; impedimentis omnibus potitus est. Sub idem tempus Præfectus classis Achæorum Moliciam uenit, unde mox profectus, conuerso itinere Chalceam nauigauit: ubi cùm oppidani obuiã exiuissent, duas longas naues remigibus, & cæteris necessarijs rebus instructas cepit. Præterea nauigia quàm plurima parua abduxit. Collecta præterea eodem tẽpore terra mariq; ingenti præda, & commeatu ac rebus ad uictum necessarijs inde acceptis, milites quidem audaciores in posterum sunt facti: ciuitates uerò meliorem spem animo conceperunt, quòd necessaria ad uictum non cogerentur copijs suppeditare. Inter hæc Scerdilaidas iniuria se affectum à Rege existimans, quòd integre sibi stipendium, sicuti ex fœdere cum Philippo conuenerat, solutum non fuisset, quindecim lembos cum dolo emisit: qui cùm Leucadem appulissent, omnibus eos propter factam cum Rege societatem tanquam amicos accipientibus, cum nihil aliud efficere mali possent, Agatinum & Cassandrum Corinthios, qui tanquam amici eundem portum cum quatuor nauibus ingreßi fuerant, uiolato fœderis iure, ipsosq;, & naues eorum ceperunt, ac ad Scerdilaidam subito misere. Posthæc Leucade profecti, & cursu uersus Maleam directo, mercatores depopulabantur. Instante iam æstate, & his, qui cum Taurione erant, custodiam prædictarum urbium spernentibus, Aratus delectos milites secum habens, commeatus gratia in Argiuum agrum uenit. Euripides autem cum multitudine Aetolorum egressus, populabundus per Tritensium regionem grassabatur. Lycus & Demodocus priuati Achæorum duces, ubi de aduentu

Aetolorum intellexere, congregatis Dymensibus & Patrensibus ac Pharensibus, præterea etiam mercenarios secum habentes, in Eliensem agrum impetum fecerunt. Cumq; ad locum uenissent, quem incolæ Phyxium uocāt, leuioris armaturæ milites unà cum equitibus discurrere per agrum iusserunt: grauiorem uerò armaturam circa eum locum in insidijs posuere. Concursantibus mox passim temereq; in subsidium suorum Eliensibus, cum insidiarum locum pertransissent, insurgentes, qui cum Lyco erant, magno impetu in Elienses irruêre: qui cum resistere eorum uiribus non possent, repente in fugam conuersi. Ducenti fere desiderati sunt, octuaginta uiui capti. Illi prædam omnem integram abegerunt. Per idem tempus præfectus quoq; classis Achæorum, cum sæpenumero Calidonem & Naupactum nauigasset, regionem omnem depopulatus est, & hostes bis in fugam uertit. Cœpit etiam Cleonicum Naupacticum, qui quoniam hospes Achæorum erat, in præsentia quidem nihil mali passus est, paucis uerò interiectis diebus, sine pretio liberatus fuit. Sub idem tempus Agetas Aetolorum dux, congregata multitudine Aetolorum, omnem Acarnanum regionem ferro igni'que uastauit. Similiter uniuersam Epirum depopulatus est. Quæ cùm fecisset, in patriam reuersus, suam cuiq; domum abeundi potestatem fecit. Acarnanes deinde in Stratensem agrum profecti, statimq; ab hostibus repulsi, turpem quidem, sed tamen incolumē fugam fecere: quòd Stratenses insidias ueriti, persequi illos non sunt ausi. Apud Phanotenses eodem tempore rursus proditio facta est in hunc modum: Alexander Phocidi à Philippo præfectus, ordinauit proditionem aduersus Aetolos per Iasonem quendam, qui à se Phanotensium urbi præpositus fuerat. Hic ad

ad Agetam Aetolorum ducē missus, pollicitus est, se Phanotensium arcem illi traditurum. Qua de re & pactum inter se firmarunt, & iusiurandum præstitere. Cum constitutus dies aduenisset, Agetas noctu eò cum Aetolis uenit, collocatisq; in occulto quodam loco iuxta urbem copijs, centum ex omni multitudine delectos in arcem mittit. Iason Alexandrum in urbe cum sufficienti numero militum paratum habens, iuuentutem ex pacto intra arcem recipit. Alexander repente impetu in arcem cum suis facto, Aetolos omnes cepit. Exorta deinde luce Agetas, cum id factum cognouisset, exercitum domum reduxit, hac clade, ut alijs sæpenumero, turpiter ab hostibus affectus. Per eosdem dies Philippus Rex Bylazonem cepit, urbem in Pæonia maximam, & peropportune sitam ad ingressum Macedoniæ ex Dardania. In qua sufficiēti præsidio collocato, Crysogonum summa celeritate in superiores Macedoniæ partes misit, qui nouum militum delectū haberet. Ipse acceptis ex Bœotia, & Amphaxitide copijs, Edesam uenit, ubi expectato cū Macedōibus Chrysogono, mox inde cum omni exercitu discessit, & sexto pōst die Larissam uenit. Cōtinuato deinde per noctem itinere, Meliteam appulit, & admotis mœnibus scalis capere urbem conatus est, tantoq; terrore ob repentinum & inopinatum aduentū Melitenses affecit, ut parum abfuerit, quin urbe sit potitus, & nisi scalæ aliquanto, quàm erat opus, breuiores extitissent, profecto compos desiderij fuisset. Verumtamen hac spe fraudatus, & castris iuxta Enipem flumen positis, copias ex Larissa, & cæteris ciuitatibus coēgit, quas per hyemē obsidionis gratia parauerat. Omnis enim intentio eius erat Thebas capere. Hæc urbs non longe à mari sita est, distatq; ab urbe Larissa cir

citer trecenta stadia. Adiacet autẽ peropportune Magnesiæ & Thessaliæ, & maxime ei parti Magnesiæ, quam Demetriadem uocant. Thessaliæ uerò ei parti, quã Pharsalij & Pherenses incolunt. Ex qua, cũ eam per id tẽpus Aetoli tenerent, maximũ detrimentũ Pharsaliensibus ac Demetriẽsibus iſerebatur, nec minus etiã Larißæis. Quippe Aetoli crebras in cũ agrũ incursiones faciebant, quem Namyricũ incolæ appellãt. Quã ob rem Philippus haud parui hanc rẽ faciendam existimans, omni studio ad urbis expugnationẽ incũbebat. Paratis igitur cẽtũ & quinquaginta catapultis, ballistis uerò quinq; & uiginti, Thebis cũ copijs appropinquauit, diuisoq; in tres partes exercitu, urbẽ à tribus lateribus cinxit. Vnã quidẽ partem circa Scopiũ posuit, aliã circa Heliotropiũ, tertiam ipse iuxta montem, qui urbi immunet, tenuit. Quod uerò inter castra locorũ supererat, fossa, ac duplici uallo diligẽtißimè muniuit. Addidit præterea ligneas turres in singulis iugeribus, sufficiẽti præsidio refertas. Post hæc omni bellico apparatu simul cõgregato, adijcere arci machinas cepit. Verùm, per tres primos dies nullã partẽ operũ admouere potuit, tãta audacia ac fortitudine milites è mœnibus propugnabãt. Postq̃ uerò propter continuationẽ certaminis, & multitudinẽ telorũ, alij ex ciuibus interfecti sunt, alij uulneribus affecti, tũc parua mora à ꝓpugnãtibus facta, Macedones uix nono die sustentacula, ac cæteras machinas mœnibus admouerunt. Posthæc cõtinuè expugnationi urbis intẽti, ita ut nec noctu, nec interdiu catapultæ, & ballistæ cessarẽt, intra triũ dierũ spatiũ ad duo iugera muri confregerũt. Verũ, cũ adhibita mœnibus sustentacula magnitudinẽ ponderis sustinere nõ ualerẽt, in terrã decidentes, murũ quoq;, antequam ignis à Macedonibus inijceretur, secũ traxerũt. Quo facto, cùm animi omniũ creuißẽt,

seq; ad ingressum urbis pararent, ac iā incepturi prælium uiderētur, perterriti Thebani, seq;, & urbem dediderunt. Philippus, cùm per hunc modū Magnesiæ & Thessaliæ loca tuta reddidisset, preciosißima quæq; Aetolorū bona abstulit. Vrbē uerò, eiectis antiquis cultoribus, ac Macedonibus ad eius habitationem cōstitutis, mutato nomine, pro Thebis Philippopolim appellauit. Cùm adhuc in ea urbe moraretur, rursus Legati de pace à Chijs, et Rhodijs, & Byzātijs, & Rege Ptolemæo uenere. Quibus cū idē, quod antè, respōsum dedisset, seq; haud alienū à pace animū habere respōdisset, eos remisit, & ut Aetolorū quoq; animos tentarēt, iußit. Ipse contēpta pace, toto animo exteris rebus incūbebat. Quā ob rē, cū ei nunciatum fuisset, Scerdilaidæ Lēbos omnia circa Maleam depopulari, & mercatoribus omnibus non secus, q̃ hostibus uti, præterea quasdā naues ex suis in Leucade præter fœdus cepisse, armatis duodecim cataphractis nauibus, & octo aphractis, præterea onerarijs triginta, per Euripum nauigat, simul sperās Illyriorū lembis potiri, simul omnibus uiribus ad bellū aduersus Aetolos intentus, quod nondū res in Italia gestas cognitas haberet. Nā quo tēpore Philippus Thebas obsidebat, Romani ab Annibale profligati in Tuscia fuerant: sed nondū fama earū rerū in Græciā peruenerat. Philippus igitur parata classe, cùm Cenchreas appulisset, cataphractas quidē nauigare circa Maleam uersus Egiū, & Patras mandauit. Reliquas uerò in Lechæo positas, cōmorari in eo portu iußit: quàm celerrime ad Nemæos ludos profectus, Argos uenit. Hic cū spectaculo interesset, literæ ei ex Macedonia afferūtur, significātes, Romanos ingenti clade ab Annibale superatos fuisse, Annibalem ipsum campis potiri. Subito igitur Demetrio Phario duntaxat literas ostendit, iusso, ne quicquā alicui loqueretur.

Hic ea occasione sumpta, hortari Regem cœpit, ut expedito mox Aetolorũ bello, Illyricas res adgrederetur. Omnẽ enim Græciã et in præsẽtia parere Regi, et posthac idem factură esse, cùm præsertim Achæi sponte sua Regi beneuoli forent, Aetoli uerò tot cladibus præsenti bello affecti, potentiã eius formidarent. Italiã autẽ, inquit, trãsfretationem in eam initiũ esse totius orbis principatũ assequendi, quẽ nemini meliori iure, q̃ illi conuenire. Tempus præterea impræsentiarũ ad id peropportunũ esse, Romanis ingenti clade ab Annibale profligatis. Huiusmodi rationibus usus Demetrius, statim id Regi persuasit, utpote adhuc & adolescenti, & natura audaci, ac præter modũ imperij auido. Posthæc Philippus cõgregato amicorũ concilio agere de pace Aetolũ cœpit. Ad qđ cũ Aratus quoq; libẽter ueniret, Rex haud expectatis legatis, qui publicè de cõditiõibus pacis referrẽt, subito Cleonicũ Naupactiũ ad Aetolos misit. Hunc enim reperit adhuc ex captiuitate conciliũ Achæorũ expectantẽ. ipse nauibus Corinthi cum pedestribus copijs acceptis, Egiũ uenit: deinde Laßionem profectus, & occupata in Perippijs turri, irrupturũ se in Eliẽsem agrũ simulabat, ne forte nimis appetere pacẽ iudicaretur. Posthæc bis aut ter reuerso Cleonico, & precantibus Aetolis, ut Rex ipse ad eos proficisceretur, libẽter cõceßit, datisq; repente ad omnes socias ciuitates literis, ac bellico feruore restincto, singulos hortatus est ad mittendas, pro cõponendis rebus, & pace cum Aetolis firmãda, legationes. Ipse trãsportatis copijs, & castris circa Panormũ positis, qui Pelopõnesi portus est, è conspectu Naupacti situs, legatos sociorũ præstolabatur. Inter hæc dũ illi congregarẽtur, in Zacynthũ ꝓfectus, solus res eius insulæ cõposuit, ac mox inde ad eundẽ locum reuersus est. Cõgregatis tandẽ legatis, Aratũ & Taurionẽ cũ quibus-

dam alijs ad Aetolos misit. Qui cùm ad eos uenissent (erant enim in concilio Naupacti cōgregati) pauca quædā locuti, & intellecto eorū desiderio de pace facienda, e uestigio ad Philippū reuersi, omnia Regi nunciarūt. Aetoli desyderio pacis flagrātes, unà cum ijs legatos ad Regem misere oratum, ut ad se cū copijs ueniret, quo res melius, ac celerius cōponerētur. Rex precibus eorum pellectus, in locum, circiter uiginti stadia à Naupacto distantē, cum copijs nauigauit: ubi educta multitudine, & castris nauibusq; uallo ac fossa circundatis, aduentum Aetolorum præstolabatur. Aetoli inermes uersus Regem profecti, duo stadia procul à castris regijs constitere: statimq; ad Regē miserunt, qui de rebus præsentibus differerēt. Rex igitur primò omnes, qui à socijs ciuitatibus conuenerāt, ad eos trāsmisit, iussos, hac conditione pacem cum Aetolis firmarēt, ut ea quisq; in posterum teneret, quæ in præsentia tenebat. Quam cōditionem cùm libenter Aetoli acceptassent, pro particularibus deinde rebus frequentes hinc inde nuncij mittebantur. Quarum rerum maximam partem consulto prætermisimus, quòd nihil in ijs memoratu dignum esse uidebatur. Libuit autem adhortationē, qua apud Regem, & socios principio usus est Agelaus Naupactius, paucis referre. Hic enim cùm facta esset dicendi copia, omnesq; ad audiendum parati forent: Oportere, inquit, maxime Græcos, nunquam aduersus se inuicem bellum gerere, sed maximas Dijs habere gratias, si omnes unius sententiæ, & instar eorum, qui flumina traijciūt, mutuo nexu manuum colligati Barbarorū impetum repellere, seq;, & ciuitates suas tutari queant: quod si fieri continuè non poßit, hoc saltem tempore omni studio seruandum, quòd nunquam in maiori periculo Græcia fuerit. Prospicere

enim se multitudinem copiarum, & magnitudinem in=stātis belli: neq; dubitare, seu Carthaginienses Romanos, siue Romani Carthaginiēses in Italia superarint, neutros Siciliæ atq; Italiæ imperio contentos fore. Cæterum statim uictores plus, quàm satis sit, manus extensuros, transituq; in Orientē facturos: proinde omnes prouidere huic rei oportere, & præsertim Philippum. Prouidere autem hoc duntaxat modo posse, si restincto præsenti bello, non solùm Græciæ ciuitates cesset affligere, sed è contrario omniū ipse quasi unius corporis curā habeat, & uniuersæ Græciæ saluti, tāquā propriæ, & ditioni suæ subiectæ cōsulat. Hoc enim si fecerit, & Græcos sibi beneuolos, ac ad futura bella optimos cōcertatores futuros esse, & Barbaros fidē Græcorū erga Regē timentes, minus imperio eius insidiaturos. Quòd si ad propagandū imperiū animū habeat, aspicere eum in Occidentem oportere, & quo in statu res Italiæ sint, cōsyderare. Esse enim in præsentia tempus, quo facilè totius orbis principatum sperare posit: minus negocij habiturus, quòd Romani apud Thrasimenū lacū uicti ab Annibale fuissent. In summa, Regē hortatur, ut bella, atq; discordias totius Græciæ in pacē cōcordiāq; cōuertat, enitaturq; omni studio cōseruare sibi in posterū libertatē pro arbitrio suo bellū aut pacē in prouincia cōstituēdi. Quòd si semel nubē illā, quam consurgentē in Occidēte uidebāt, trucis, & cruēti belli Græciæ locis appropinquare permitteret, uereri se, inquit, ac uehemēter solicitū esse, ne huiusmodi dissensiones & cōcordiæ, & ludi, quos inuicem committebāt, ita ab eorum omniū potestate exciderētur, ut ne precari quidē Deos liceret, hanc sibi facultatem adesse, ut bellari inuicē, ac pacē facere pro eorū arbitrio liceret. Hæc cū dixisset Agelaus, animos sociorū

mirum

mirũ in modũ ad pacem inflammauit. Maximè autẽ permouit Philippum Regẽ, quòd non mediocriter iam propter uerba Demetrij ad id mentẽ inclinauerat. Quam ob rem unanimi consensu pacẽ cum Aetolis fecere. Firmato igitur fœdere, omnes discesserunt, pacẽ in patriã pro bello reportantes. Hæc omnia gesta sunt anno tertio cẽtesimæ & quadragesimæ olympiadis. Dico autem id prœliũ, quod Romani in Tuscia commiserunt, & bellũ Antiochi in Syria gestũ, & pacẽ ab Achæo, & Philippo cũ Aetolis factam. Græcas igitur atq; Italicas res, item etiam Africanas hæc primũ tempora cõiunxere. Neq; enim post eũ diẽ Philippus, nec cæteri Græciæ principes cogitationes suas ad Græciã restrebãt, neq; bella, aut pacẽ inuicem moliebãtur: sed omnes iam mentẽ, oculosq; ad Italiã cõuertebant. Paucis quoq; interiectis diebus insularũ & locorũ Asiæ cultores idẽ fecere. Omnes enim qui uel Philippo infensi erãt, uel ab Attalo dissidebãt, nõ iã ad Antiochũ & & Ptolemæũ, neq; ad Meridiẽ, aut Orientem, sed ad Occasum conuertebantur: alij Carthaginienses, alij Romanos crebris legationibus fatigantes. Similiter Romani quoq; Philippi uires atq; audaciã ueriti, Legatos in Græciã mittebãt. Nos autẽ, quoniã, sicuti à principio statueramus, manifestè uobis (nisi uos opinio fallit) ostendimus, quãdo & quomodo, & qbus ex causis res Græciæ cũ Italicis & Libycis, quasi in unũ corpus coaluerũt: superest, ut narrationẽ rerũ in Græcia gestarũ ꝓsequamur, quousq; ad ea tẽpora uẽtũ sit, in qbus Romani iuxta Cannas, à Carthaginiẽsibus uicti, ac ꝓfligati fuere. Hinc enim à rebus Italicis digressi sumus, & de ijs quæ in Græcia & Asia ijsdẽ tẽporibus gesta sunt, hũc & superiorẽ librũ ꝑscripsimus. Achæi, cum primum finis bello impositus fuit, Timoxeno

duce

duce eiecto ad instituta patriæ reuersi: similiter etiã reliquæ Peloponnesi ciuitates paulatim Respublicas cõponebant: colebant agros, ludos, ac sacrificia Deorũ renouabant. Quippe aßiduo bellorũ usu factum erat, ut hæc omnia quasi è memoria excidissent. Atheniẽses timore Macedonũ liberati, optima iam libertate frui uidebantur. Verùm, cùm Euryclidã, & Mitionẽ Duces haberẽt, eorũ imprudentiã secuti, omniũ fere Regũ, ac præcipue Ptolemæi tributarij erant. Ptolemæo statim post hæc tẽpora bellum aduersus Aegyptios subortũ est. Hic enim cùm Aegyptios in bello aduersus Antiochũ secũ habuisset, aliquãdiu opera eorũ usus, mox ab eis relictus est. elati enim rebus circa Rhaphiã gestis, haud amplius parere Regi uoluerũt: sed ducẽ aliquẽ quærebãt, tanquã ipsi iam gerendo bello per se sufficerent. Quod etiã tandẽ nõ longo pòst tẽpore factũ est. Antiochus, ingẽti apparatu ad res bellicas per hyemem facto, proxima dehinc æstate Taurũ trãscendit, & inita cũ Attalo Rege societate, bellum aduersus Achæũ renouauit. Aetoli, etsi pacẽ initio gratißimã habuere, quòd bellũ longe aliter, q̃ spes eorũ fuerat, succeßisset: proinde Agelaũ Naupactiũ Ducẽ elegerunt, cuius præcipua opera pax fuerat secuta: procedente tamẽ tempore grauiter Agelaũ accusare, ac de eo nõ mediocriter cõqueri cœperũt, quòd eius causa omnes utilitates, quas extrinsecus per multas habebãt, amisissent: quãdoquidẽ nõ aliquã prouinciæ partẽ, sed uniuersam plane Græciã pacificasset. Verũ tamẽ Agelaus æquo animo huiusmodi iniuriã ferẽs, impetum eorũ reprimebat. Ex quo illi quoq; cõtra eorũ naturã tẽperare iracũdiã suã sunt coacti. Philippus rex, cùm post factã pacem soluta classe in Macedoniam nauigaret, Scerdilaidæ in itinere obuiãs, qui sub prætextu debitæ

sibi pecu-

sibi pecuniæ, cuius rei gratia naues in Leucade, uti suprà diximus, ceperat, tunc Pelagoniæ quoq; oppidũ, nomine Pisseũ in prædã uerterat, & cõplures Daretidis ciuitates, Antipatriã, Chrysondionẽ, Gerõtẽ, præterea etiã nõ par uã Macedoniæ partẽ sibi partim hortatu, partim uiribus asciuerat: extemplo copias in terrã posuit, omni studio ad prædictas ciuitates recuperãdas intẽtus. Omnino aũt bellũ aduersus Scerdilaidã gerere decreuit, pernecessariũ exi= stimãs, Illyriũ ditioni suæ subijcere, cùm ad alias res gerẽ das, tũ maxime ad trãsfretationẽ in Italiã. Quã opinionẽ Demetrius cõfirmare Regi nitebatur: uidisse se in somnis, inquiẽs, Philippũ hæc omnia moliẽtẽ: quod nõ tã Philip pi gratia faciebat, q̃ odio Romanorũ, & q. per eũ modũ recuperaturũ se loca, quibus circa Pharum spoliatus fue= rat, arbitrabatur. Philippus itaq; admotis copijs prædi= ctas omnes ciuitates occupauit. In Dassaretide enim ce= pit Creoniũ & Gerontẽ, circa Lychnidiã paludẽ Enche lanas, Ceracẽ, Sationẽ, Boios, in Calicœnorũ uerò prouin cia Bantiã, apud Pissantinos Orgysum. Quibus peractis, copias in hyberna dimisit. Erat autẽ hæc hyems, qua An nibal præcipua Italiæ loca depopulatus, in Daunia hye= mabat. Romani uerò C. Terẽtium, & L. Aemiliũ Cõsules nouis comitijs creauerãt. Philippus, dũ in hybernis esset, ratus naues parare sibi opus fore, nõ tã ad naualẽ pugnã, (quippe impotentẽ se omnino mari esse aduersus Roma= nos arbitrabatur) quàm ad trãsfretationẽ copiarũ in Ita= liam, centũ lẽbos parauit. Quod ante eũ nemo ferè Regũ Macedoniæ fecerat. Adueniente deinde æstate, & Mace= donibus remigio leuiter exercitatis, cum copijs soluit. Sub idẽ tẽpus Antiochus Taurum trãscendit. Philippus, facto per Euripũ, & Maleam itinere, ad loca, quæ sunt circa

Cephaleniã & Leucadẽ, uenit. Vbi castris in terrã positis, uallo ac fossa ea diligẽter muniuit. Siquidẽ Romanorũ classem mirũ in modũ formidabat. Vbi uerò eã iuxta Lilybæũ esse, per exploratores didicit, animo auctus cœptum iter prosequitur, cursu Apolloniã uersus directo. Cũq; iã ijs locis appropinquasset, quæ sunt circa Loiũ amnẽ, iuxta Apolloniam præterfluentẽ, quidã ex lẽbis, qui ultimo loco sequebãtur, delati in insulam, quæ Sason dicitur, estq; in ingressu Ionici sinus, noctu ad Philippũ uenerũt, dicẽtes, allocutos se quosdã fuisse à Siculo freto nauigantes. Hos nũciasse quinqueremes Romanorũ à se circa Regiũ relictas, Apolloniã, & ad Scerdilaidã cursum tenere. Philippus, ratus ob id classem iam nõ longe abesse, subito terrore correptus, collectis anchoris inhibere remos, ac cõuertere iter iußit, trepideq; & nullo seruato ordine retro cedens, postridie Cephaleniã appulit, ne nocte quidẽ cursum dirimẽte. Hic recreatis parũper animis, aliquãdiu cõstitit, simulãs se urgẽtibus certis Pelopõnesiacis rebus eò reuersum esse. Accidit autẽ omnẽ eum timorẽ esse falsum: etenim Scerdilaidas cùm audiuisset Philippũ per hyemẽ magnã multitudinẽ lẽborũ ædificasse, aduentũ eius per mare ueritus, auxiliũ Romanorũ per legatos implorauit. Romani decem naues ex classe, quæ Lilybæi erat mĩsere. Hæ iuxta Rhegiũ trãseũtes fuerũt uisæ. Quarum timore nisi frustra correptus rex fugisset, & ijs potiri facile poterat, & peropportunũ ad res Illyricas tẽpus habere. Romanis rursus ingẽti clade iuxta Cannas ab Annibale affectis, & ferè ad internicionẽ usq; profligatis. Nunc autem inani timore perculsus, tutã quidẽ, ueruntamẽ turpißimã fugam in Macedoniã fecit. Sub idẽ tempus Prusias quoq; rem memoria dignißimam geßit. Galli, quos ex Europa

rex

rex Attalus bello aduersus Achæū in Asiā trāsfretauerat, cum ob memoratas à nobis superius suspiciones à prædicto rege discessissent, uniuersas Hellesponti *ciuitates cuspide nimiū ac crudeliter depopulabantur.* Hi *cùm ad extremum* Eliensiū *quoq; urbē obsidione cinxissent, egregium sanè facinus cōmissum fuit ab his,qui* Alexandriam *colebāt. Siquidē* Themiste *duce cū* I I I I.*millibus hominum aduersus illos misso,non solùm* Eliensiū *obsidionem dissoluerunt,uerumetiā* Gallos *ex omni* Troade *expulere, partim prohibētes eis cōmeatū,partim omnes eorū conatus impediētes.* Galli, Arisba *oppido in* Abydenorū *regione capto, reliquū iā uicinis ciuitatibus insidiabātur,bellumq; aduersus omnes gerebāt. Cōtra quos* Prusias *cū copijs profectus, inito mox prælio exercitū eorū profligauit, filios fere omnes atq; uxores passim, nulla sexus aut ætatis ratione habita, interfecit, castra diripi à militibus passus est. Quibus peractis maximo timore ac periculo* Hellespontū *liberauit,optimumq; posteris exemplū reliquit,ne barbari tam facile ex* Europa *in* Asiā *transfretarent. Hæc igitur ea tēpestate in* Græcia *atq;* Asia *gerebātur. In* Italia *uerò post profligatū* Cannensi *prælio* Romanorū *exercitū quāplurimæ ciuitates ad* Carthaginienses *defecere,sicuti superioribus libris memorauimus.* Verum *nos quidem narrationem eorum temporum hoc loco terminabimus. Quandoquidem satis ostensum est, quo in statu res* Asiaticæ, & Græcæ *forent centesima & quadragesima olympiade. Quibus in sequenti libro breuiter ac summatim repetitis, orationem deinceps ad* Romanorum *Rempub.sicuti ab initio statuimus, conuertemus.*

FINIS.

Bt
fōo
mā
Adn
glia
nuū
L

Alixtus
ex pie
auenantu
mēscs vu
it tpib⁹ m
li a ɔsula
dn. Dic m
humc
ter i āno
olti sm
ilica

gna q
est
oli fal
ar ton
er qd
tū voc
oiu
mi
clesi
cis
sa